

ANUL V. 1999

altera 11

O EUROPĂ A REGIUNILOR

Claudio Scarpulla

• O EUROPĂ A REGIUNILOR: REALITATE,
PROVOCĂRI ȘI PERSPECTIVE

Josef Langer

• REȚEAUA ECONOMICĂ
TRANSFRONTALIERĂ ÎN REGIUNEA
ALPILOR ADRIATICI

Mihai Chioveanu

• REGIONALISM ȘI
IDEOLOGIE NAȚIONALĂ

George Schöpflin

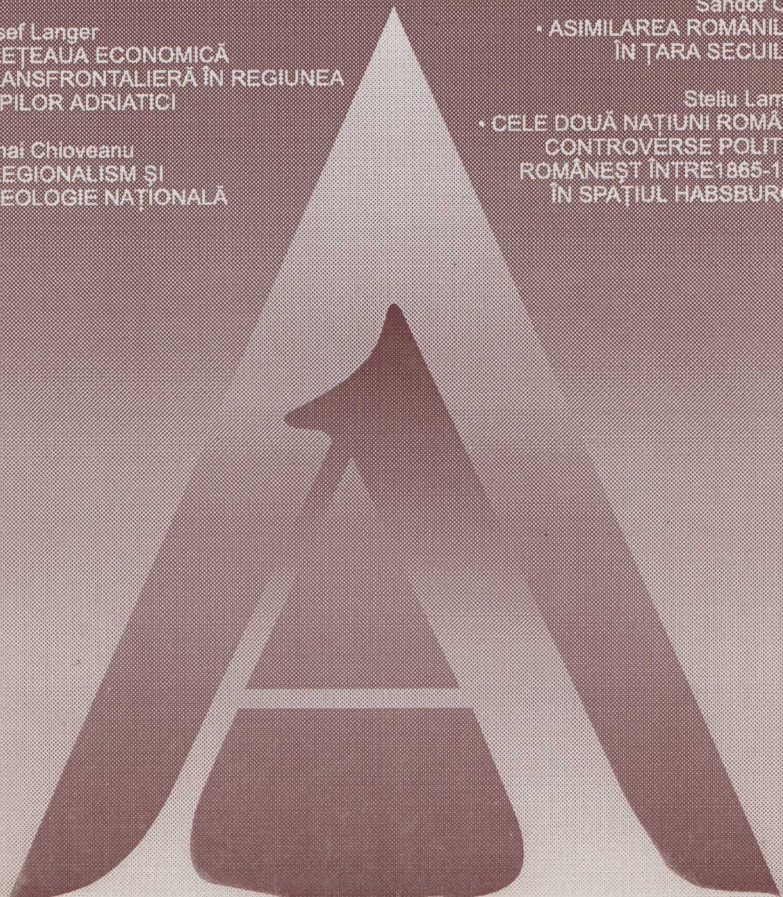
• RAȚIUNE, IDENTITATE ȘI PUTERE

Sándor Oláh

• ASIMILAREA ROMÂNILOR
ÎN ȚARA SECUIILOR

Steliu Lambru

• CELE DOUĂ NAȚIUNI ROMÂNE.
CONTROVERSE POLITICE
ROMÂNEȘTE ÎNTRE 1865-1872
ÎN SPAȚIUL HABSBURGIC

Editori:

Smaranda Enache
Elek Szokoly

Colegiul editorial:

Gabriel Andreescu	Christoph Pan
Nicolae Harsanyi	Alan Phillips
Jakub Karpinski	Paul Philippi
Pierre Kende	William Totok
Adrian Marino	Dorin Tudoran

Secretar general de redacție:

Doina Baci

Redactori:

Marius Cosmeanu	Dan Culcer	István Haller
Mihály Spielmann-Sebestyén	Liviu Vânău	

altera este o publicație periodică editată de Liga PRO EUROPA, asociație neguvernamentală non-profit care își propune să stimuleze dialogul social, promovînd valorile pluralismului, respectul pentru diversitate și integrarea europeană.

Abonamente

în România: 100.000 lei/4 numere; în străinătate: 50 USD/4 numere
(cheltuieli poștale incluse)

Cont Banca Agricolă S.A. Sucursala Mureș
4596860100 (Lei); 47968601.300 (USD)

Adresa redacției:

altera

Liga PRO EUROPA

4300 Tîrgu-Mureș, ROMÂNIA, Piața Trandafirilor nr. 5, C.P. 1-154

Tel/fax: 40-(0)65-214076, 40-(0)65-217584

E-mail: altera@proeuro.netsoft.ro

www.proeuro.netsoft.ro

altera 11

ANUL V 1999

Cuprins

Editorial	5
-----------	---

O EUROPĂ A REGIUNILOR

<i>Claudio Scarpulla</i>	
O Europă a regiunilor: realitate, provocări și perspective	7
<i>Mihai Chioveanu</i>	
Regionalism și ideologie națională	
Cazul „României Mari” (1918-1938)	43
<i>György Éger</i>	
Euroregiunile în Est și în Vest	56
<i>Josef Langer</i>	
Rețeaua economică în regiunea Alpilor Adriatici.	
Situația din Austria de Sud	74

ANALIZĂ

<i>George Schöpflin</i>	
Rațiune, identitate și putere	88

STUDIU DE CAZ

<i>Sándor Oláh</i>	
Asimilarea românilor în Țara Secuilor	111

CONVERGENȚE TRANSILVANE

Peter Weber

De la Kolozsvár la Cluj.

Ultimul episod al regimului ungar în „capitala”transilvană 128

FEȚELE EUROPEI

Thomas Steensen

Frizii din Schleswig-Holstein 156

RESTITUTIO

Steliu Lambru

Cele două națiuni române – controverse politice românești
între 1865-1872 în spațiul habsburgic 176

ALTERA PARS

Elek Szokoly

„Chestiunea transilvană” între misie, melancolie și realitate 194

RECENZII

Cultura europeană între diversitate și similitudini 214

English Summary 225

Editorial

Al treilea volum consecutiv al **alterei**, dedicat regionalismului, dorește să semnaleze nu numai vastitatea literaturii internaționale consacrate subiectului, dar, mai ales, importanța și actualitatea sa. Într-o Europă preocupată tot mai serios de teritoriile/spațiile sale mai „intime” — cu atât mai mult dacă acestea constituie și potențiale focare de tensiune și conflict —, sperînd astfel să se mai descongeseze de poverile sedimentate în perioade revoluate pe umerii statelor-națiuni centralizate, într-o Europă funcțională și funcționabilă deci, regionalismul, regionalizarea, descentralizarea, devoluția, subsidiaritatea etc. au devenit subiectele curențe ale dezbaterii publice, fie că este vorba de o abordare exclusiv teoretică, inevitabilă găsirii unor soluții coerente, fie de una aplicativă cum ar fi devoluția britanică, regionalizarea italiană sau sistemul autonomiilor spaniole, sau, la altă dimensiune și nivel, crearea euroregiunilor ca modele pragmatice de spiritualizare „titulesciană” a frontierelor.

Fie că este vorba despre regionalismul „cultural”, cu rădăcinile sale profund istorice, fie despre cel „politico-administrativ”, denumit frecvent regionalizare (ținînd cont de împărțirea propusă și de Claudio Scarpulla, prezent în acest număr cu un excelent studiu), modelele propuse și inițiativele demarate converg spre aceeași eficientizare, fie datorate revigorării identitare (prin amplificarea sentimentului de „a fi acasă” — o autentică forță motrice a dezvoltării), fie subsidiarității administrativ-economice (de fapt o altă formă a conștiinței de „a fi acasă”¹⁾), lucru devenit tot mai clar pentru un Occident post-romantic, chiar dacă respins încă cu oroare și aroganță de un Orient pre-modern. „Întrucît acest tip de regionalism se bazează de obicei pe cultură, se poate spune că el este omolog procesului anterior formării statelor naționale” — ne atrage atenția autorul studiului mai sus citat, ceea ce ar trebui să constituie un îndemn la raționalitatea calmă a studierii proceselor sociale firești, mai ales prin punerea în paranteză a politicului partizan. „În realitate — continuă Scarpulla —, el constituie dovada existenței unei expresii diferite — de obicei mai reduse — a aceluiași «sentiment de apartenență» care a dus la unitatea națională. Același sentiment poate, într-adevăr, genera dorința de autonomie în cadrul statului-națiune ca o recunoaștere explicită a existenței diversității locale în interiorul cadrului național unificat” — Editorii **alterei** sînt convinși că pentru gînditorii de bună credință, acest tip de lectură este posibil. În definitiv, după cum observă însuși autorul textului de mai nainte, „Europa regiunilor nu ar trebui privită ca o provocare la existența statelor membre, cel puțin din punct de vedere juridic și alîta timp cît Uniunea Europeană rămîne o organizație supranațională.” (...) „Interpretarea corectă a Europei regiunilor deocamdată nu poate implica realizarea ideii utopice a unor vizionari europeni de a fonda o Uniune fără națiuni, ci implementarea ideilor care — în

lumina prevederilor explicite ale Tratatului de la Maastricht referitoare la principiul subsidiarității — se află la însăși temelia Uniunii, considerată o «Uniune a popoarelor Europei, în care deciziile sînt luate cît mai aproape de cetățeni»”.

Dacă analiza lui Scarpulla este de o generalitate teoretică vizînd întregul spațiu european, studiul lui Mihai Chioveanu, disecînd obiectivele politice ale perioadei interbelice ne atenționează asupra unei tendințe de o gravă actualitate privind opțiunea valorică a României. Trăgînd învățămintele cuvenite din eșecurile noastre regionale central-europene, mai vechi sau mai noi, autorul ajunge la o concluzie care ar trebui să ne pună pe gînduri: „*Pentru noi este demnă de semnalat absența (...) românilor din dezbaterile referitoare la Europa Centrală. Nu știm dacă poziția adoptată în perioada războiului sau pur și simplu convingerea că România își poate rezolva de una singură problemele a determinat și încă determină o astfel de atitudine negativă. Cert este faptul că orice referință la regionalism trezește panică în cercurile politice și o masivă reticență în cele academice.*”

Promovarea spre dezbatere a conceptelor care „trezesc panică” sau „reticență” de către revista noastră, urmărește, sperăm, tocmai eliminarea acestei psihoze panicarde prin recîștigarea siguranței de sine a unei identități intelectuale amenințate de criză.

Și ce putea fi mai firesc pentru continuarea reflecției asupra unei *Europe a regiunilor* decît cea referitoare la *euromregiuni*, pentru zona noastră însemnînd deocamdată doar timide tatonări, comentarii „panicate” și abordări „reticente”, în timp ce pentru o întreagă lume europeană armonie, belșug și stabilitate. Studiul cuprinzător al lui Éger despre sistemul euromregiunilor sau cel referitor la cazul particular al Alpilor Adriatici al lui Langer, sînt chemați să ne ofere noi informații despre ceva de care adesea ne temem fără să o cunoaștem.

Un studiu de caz semnat de Sándor Oláh despre un subiect excesiv de politizat (asimilarea românilor în Secuime), o retrospectivă istorică a unor evenimente de-acum 80 de ani, semnat de Peter Weber, hotărîtoare pentru existența noastră (preluarea puterii de către administrația românească la Cluj în 1918-1919) sau analiza unor aspecte ignorate a perioadei premergătoare Mării Uniri (controverse politice românești în perioada dualismului) sub semnătura lui Steliu Lambru, completează rubricile deja tradiționale ale revistei, adăugînd informațiilor oferite și dimensiunea provocativă la regîndire și reconsiderare a ideilor noastre adesea mult prea fixe și rigide pentru a ne mai putea fi de folos.

Dialogul inițiat de Liga Pro Europa, Centrul său Intercultural sau revista **altera** despre mai vechile sau mai noile noastre subiecte tabu, fie în paginile publicațiilor, fie în cadrul dezbaterilor organizate la Cluj, Târgu-Mureș, Timișoara sau București, este menit să spargă plafonul sonic al deprinderilor noastre anchilozate, într-o lume a regîndirilor esențiale. Nădăjduim, că și numărul de față va contribui la acesta.

O Europă a regiunilor: realitate, provocări și perspective

CLAUDIO SCARPULLA

1. Introducere

În 1992, proiectanții Tratatului de la Maastricht au luat în considerare faptul că, în cadrul mai multor state membre, existau entități subnaționale înzestrate cu prerogative constituționale importante, și au introdus, în consecință, în cadrul constituțional al Comunității Europene anumite prevederi referitoare la această dimensiune regională. Acest pas s-a concretizat prin înființarea Comisiei Regiunilor și prin recunoașterea expresă a principiului subsidiarității.

În lumina acestor evoluții, susținătorii regionalismului au pretins că în sfârșit fusese făcut un pas fundamental către „Europa regiunilor”.

La câțiva ani după Maastricht, această „Europă a regiunilor” se află din nou în lumina reflectoarelor după rezultatele recentelor referendumuri asupra devoluției Scoției și Țării Galilor. Totuși, sensul și relevanța sa actuale pentru viitorul imediat rămân în mare măsură neclare și nesigure datorită faptului că procesul de construire a acestui tip de comunitate se află încă — în cel mai bun caz — în stadiile preliminare.

Trebuie remarcat, de asemenea, că mulți intelectuali și politicieni socotesc construirea unei adevărate Europe a regiunilor drept răspunsul la problema deficitului democratic al Comunității. Acest fapt s-ar putea afla și la originea imposibilității de a genera la Conferința Interguvernamentală din 1996 noi pași semnificativi „în procesul de creare a unei uniuni mai apropiate între popoarele Europei”. Într-adevăr, un blocaj similar ar putea fi pus în legătură cu lipsa de voință a statelor membre de a ceda prerogative suplimentare către o Comunitate a cărei democrație este incompletă și în cadrul căreia ideea unei Europe a regiunilor nu dă semne să fi progresat.

Scopul studiului de față este să pună în discuție conceptul de „Europă a regiunilor”, încercînd să îi evalueze cuprinderea actuală, precum și posibilele sale obiective și evoluții. Primul capitol se concentrează, totuși, în mod necesar asupra modelului care a marcat pînă în prezent integrarea europeană, examinînd, așadar, modul în care a luat ființă Europa națiunilor — pentru a oferi un cadru realist și util unei înțelegeri corecte a oricăror sugestii referitoare la posibile evoluții viitoare. În acest scop, realizările integrării europene prin intermediul „Europei națiunilor” sînt analizate nu numai din punct de vedere juridic, ci și din punct de vedere politic și cultural.

Cel de-al doilea capitol constituie miezul acestei cercetări. Prima sa secțiune tratează obiectivele regionalismului. O trecere în revistă a acestora este importantă în contextul acestei lucrări, întrucît constituirea unei Europe a regiunilor trebuie fie coerentă cu tradițiile și obiectivele reformelor regionale înfăptuite de statele membre. Starea actuală a regionalismului european va fi analizată în secțiunile doi și trei, atît din punct de vedere al statutului constituțional pe care l-a cîștigat acesta în statele membre, cît și din cel al statutului actual al „politicilor regionale europene”.

În încheiere ne vom îndrepta atenția asupra analizării compatibilității revendicărilor regionaliste cu ansamblul procesului de integrare precum și asupra unor opinii personale cu privire la posibile evoluții viitoare.

1.1 Europeanismul și „Europa națiunilor”

1.1.2 Europa națiunilor în legislația CE

Din punct de vedere juridic, este evident că numai statele-națiune au avut posibilitatea să contureze istoria integrării europene. Într-adevăr, numai statele-națiune au avut dreptul de a-și lua angajamentele necesare înființării unei organizații internaționale.

Întrucît Uniunea Europeană trebuia creată în domeniul dreptului internațional, tratatele constitutive și amendamentele lor ulterioare trebuiau ratificate de autoritățile naționale abilitate. Mai mult, statele membre își păstrează controlul asupra acestor acorduri atîta timp cît nu va fi creată o Constituție Europeană care să pună bazele unei federații suverane. Acest eveniment, puțin probabil deocamdată, ar revoluționa într-adevăr bazele legale externe ale Comunității.

În plus, și din perspectiva internă a Comunității, este binecunoscut faptul că statele membre încă mai sînt principalii actanți în decizia politică a comunității. De fapt, ele coordonează în comun politicile, prin intermediul Consiliului, care este instituția cu cel mai mare grad de interguvernare din toate de cîte dispune Comunitatea.¹ Luînd în considerare aceste observații evidente, ajungem inevitabil la concluzia că Uniunea Europeană continuă să se plaseze în contextul unei Europe a națiunilor.

Afirmații similare sînt valabile în mod evident pentru Consiliul Europei,² a cărui structură interguvernamentală, deși incompletă, este încă și mai evidentă.³ Totuși, cu toate că anumite realizări ale Consiliului — și anume Convenția europeană cu privire la drepturile omului și libertățile fundamentale — au pus bazele unui fel de ordine supranațională, în virtutea căreia statele membre sînt obligate să le garanteze cetățenilor lor drepturile și se află sub supravegherea instituțiilor supranaționale precum Comisia și Curtea Drepturilor Omului, rolul Consiliului se limitează în principal la elaborarea de tratate care trebuie apoi ratificate și implementate de statele membre.

1.2 Politicile de integrare europeană: europenism, federalism și Europa națiunilor

În vederea unei evaluări realiste a posibilităților regiunilor de a deveni protagoniste politicilor europene în cadrul structurii instituționale actuale, este de asemenea important să trecem în revistă pe scurt contextul cultural și politic care a dus la formarea actualei Europe a națiunilor. Trebuie aici să luăm în considerare importanța pentru istoria politică a Europei a proiectelor europene, naționale și regionale. Deși impactul europenismului, al naționalismului și al regionalismului a variat de-a lungul timpului, se poate afirma în general că principalul curent în istoria europeană a tins în direcția creării statelor națiune. Pentru multă vreme acest obiectiv a prevalat în fața celui de înființare a unei Europe federale și unite. Orientarea în favoarea înființării regiunilor în cadrul statelor națiune este mult mai recentă. Lăsînd deoparte pentru moment acest ultim fenomen, ar fi utile cîteva observații referitoare la relația dintre naționalism și europenism, întrucît această relație constituie baza creării Uniunii Europene ca Europă a națiunilor.

Ideea unificării Europei într-un cadru politic și instituțional comun este într-adevăr foarte veche, ea datînd încă de la sfîrșitul unității politice, administrative, culturale și lingvistice stabilite de romani. Au existat în Evul Mediu mai multe încercări de reînviere a Imperiului Roman. Totuși, susținut de factori politici și culturali,⁴ un îndelungat proces politic orientat spre formarea statelor naționale s-a dovedit mult mai puternic pe termen lung. În timp ce în Europa de Vest acest proces s-a încheiat în secolul al XIX-lea, cînd Germania și Italia și-au realizat unitatea și și-au cîștigat independența, popoarele din Europa Centrală și de Est și-au putut exercita deplin dreptul la autodeterminare abia după două conflicte mondiale și după sfîrșitul războiului rece care a divizat istoria secolului nostru. În ciuda procesului care a dus la independență națională și în paralel cu acesta, proiectul realizării coeziunii Europei a supraviețuit diferitelor epoci, chiar dacă din motive diferite. După ultimul război mondial condițiile politice s-au schimbat. O serie de state din inima Europei Occidentale au optat hotărît să urmeze același itinerar democratic⁵ și să îmbrățișeze idea fraternității și solidarității între popoarele

lor. Numai acest fapt a făcut posibilă realizarea ideii unei organizații europene supranaționale care să nu stînjenească însă dezvoltarea coerentă a diferitelor identități naționale.

Ideologia rezultată implica urmărirea unui ideal federal care să găzduiască statele naționale europene, idee care a fost inițiată în practică prin înființarea Comunității Europene și a Consiliului Europei. Cu toate că realizarea unei federații europene este probabil destul de îndepărtată în timp, succesul ideii reiese cu claritate din faptul că atât Uniunea Europeană cât și Consiliul Europei s-au dezvoltat foarte mult de la înființarea lor și au înregistrat rezultate semnificative. Astfel, aproape toate statele Europei de Vest s-au angajat să își transfere o parte din „drepturile suveranității” către o organizație supranațională precum Uniunea Europeană a cărei tendință este spre federalism. În tot acest timp, partenerii lor central- și est-europeni și-au început la rîndul lor propriile procese de integrare devenind membri ai Consiliului Europei și sînt, după toate aparențele, încîntați de ideea aderării la Uniune în viitorul apropiat.

Merită de asemenea menționată ideologia politică aflată la baza acestui proiect federal. Fără îndoială, mișcarea federalistă europeană, extrem de puternică la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial în mai multe țări europene, a jucat un rol important în lansarea unui proiect european bazat pe valorizarea unei identități culturale comune și pe noi valori precum democrația, statul de drept și respectul pentru demnitatea umană și pentru libertățile fundamentale.

Trebuie amintit, totuși, că aceste idei nu erau complet noi la acea vreme. În mod special, se poate susține că proiectul modern de integrare europeană, prin care statele naționale ar forma temelia unui sistem federal european, datează cel puțin de la începutul secolului al XIX-lea.⁶

Într-adevăr, ideile de „națiune” și de „popor” au fost foarte importante în contextul culturii „romantice” a secolului al XIX-lea. Ele au sprijinit procesul dificil care a dus la formarea unor țări ca Germania, Italia și Finlanda. Totuși, înalta apreciere a idealului național a fost dublată de ideea că noile națiuni democratice și liberale ar trebui reunite într-un fel de federație care ar furniza baza realizării idealului de fraternitate, promovat de revoluțiile liberale.⁷

Ideea unei federații europene a fost în continuare dezvoltată de Coudenhove-Kalergi și Aristide Briand în perioada interbelică. Ea a fost apoi preluată de Winston Churchill și de fondatorii Comunităților Europene, Robert Schuman, Jean Monnet, Konrad Adenauer, Paul-Henry Spaak și Alcide De Gasperi. Aceste idei federale s-au conformat unui model consacrat și au încheiat un proces politic destul de îndelungat, inaugurînd un nou stadiu, în care urmau să fie aplicate treptat. Stadiul actual al acestei evoluții este binecunoscut și este reprezentat de hotărîrea consfințită în preambulul Tratatului de la Maastricht „*de a continua procesul creării unei uniuni tot mai strînse între popoarele Europei.*”⁸

Încă odată, potrivit acestei idei rolul constitutiv este în mod necesar rezervat statelor membre. Similar, procesul de integrare necesită în mod fundamental cooperarea națiunilor europene.⁹ Atâta timp cât această viziune politică nu este radical contestată — ceea ce nu pare să fie cazul în momentul de față — „provocarea regionalismului”¹⁰ trebuie plasată în contextul adecvat. Din această cauză, capitolul următor va fi devotat analizei obiectivelor regionalismului.

2. Europa regiunilor

2.1 Abordări ale regionalismului

2.1.1 Regionalism „cultural” și autonomie regională

Se pare că trei modele diferite au afectat cel mai profund recenta regionalizare a mai multor țări europene. Primul model poate fi definit drept „cultural” deoarece se întemeiază pe identitățile regionale distincte deja existente și ia în considerare factori culturali de obicei proveniți, pe de o parte, dintr-o istorie politică sau tradiții locale diferite, iar, pe de altă parte, din diferențe etnice reflectate în dialecte sau credințe diferite. Într-adevăr, un puternic sentiment de apartenență la o comunitate subnațională derivă adeseori din condiții culturale sau sociale diferite, existente încă dinaintea realizării unității politice a unei națiuni. Uneori, aceste diferențe nu au fost eliminate în totalitate, în ciuda mai multor secole de unitate politică, asociată adeseori cu mari eforturi de eliminare a lor.¹¹

Un factor suplimentar, extrem de important în multe țări europene, este existența minorităților de diferite naționalități. Caracterul lor distinct este afirmat de obicei pe baze lingvistice,¹² dar el implică în mod evident și alte aspecte „culturale” din cele menționate anterior. Nevoia de a proteja aceste minorități etnice și de a le ajuta să-și dezvolte propria cultură a dus uneori la crearea țărilor „multilingve”.¹³ Totuși, de cele mai multe ori, pentru minoritățile lingvistice concentrate într-o anumită parte a teritoriului unei țări, soluția a constat într-o protecție pe criterii regionale a grupurilor minoritare, combinată cu autonomia regiunii respective.

Întrucât acest tip de regionalism se bazează de obicei pe cultură, se poate spune că el este omolog procesului anterior de formare a statelor naționale. În realitate, el constituie dovada existenței unei expresii diferite — de obicei mai reduse — a aceleiași „sentiment de apartenență” care a dus la unitatea națională. Același sentiment poate, într-adevăr, genera dorința de autonomie în cadrul statului-națiune ca o recunoaștere explicită a existenței diversităților locale în interiorul cadrului național unificat.

Aceasta explică de asemenea paralela dintre conceptele de autonomie și independență.¹⁴ Ambele reprezintă poziția unei comunități care are dreptul de a trata independent sau autonom anumite chestiuni și, deopotrivă, fără amestec ex-

tern. Diferența dintre cele două concepte constă în aceea că, în timp ce independența este un drept al statelor consfințit prin dreptul internațional, autonomia este un drept acordat comunităților subnaționale prin dreptul constituțional local.

Ideea de autonomie se află la baza regionalismului „cultural”. Într-adevăr, întrucât autonomia înseamnă „puterea de a stabili pentru sine propriile norme”, funcția sa primară este de a permite un grad de diferențiere legislativă și de a crea regimuri juridice diferite în cadrul aceluiași stat. Legile fiind un fenomen social, necesitatea diferențierii este evidentă în special în cazul în care comunitatea locală are tradiții diferite — de pildă, cutume sau tradiții juridice — pe care vrea să le păstreze. Cu alte cuvinte, diferențele „culturale” se pot reflecta în normele sau regimul juridic aparte înființat într-o regiune autonomă, fără ca prin aceasta să se prejudicieze existența unei *ius commune* naționale în chestiunile în care comunitatea națională împărtășește o viziune comună.

Din astfel de considerații se poate trage concluzia că, în vreme ce dreptul la autodeterminare constituie instrumentul prin care se păstrează „cultura” proprie a fiecărui stat în cadrul legal internațional, autonomia este mijlocul echivalent prin care aceasta poate fi legal ocrotită și aplicată în sfera internă în ceea ce privește comunitățile regionale și minoritățile naționale.¹⁵

Revendicarea frecventă a autonomiei regionale pe baze „culturale” este extrem de izbitoare în actuala epocă de integrare. Unii autori consideră chiar că acest fapt trădează o anumită criză a statelor naționale. Este posibil să se argumenteze chiar că procesul de integrare transnațională a contribuit întrucâtva la această criză deoarece procesul de regionalizare s-a dezvoltat mai cu seamă în relație cu cel de integrare europeană. Cu adevărat, înființarea instituțiilor supranaționale europene și răspîndirea, în acest context, a regionalismului într-o serie de state membre, cu toate că se poate să fi stimulat formarea identităților regionale și europene, se poate, de asemenea, să fi avut efecte negative asupra statutului valorilor naționale. Mă voi opri aici, în studiul de față, cu analiza existenței vreunei relații între integrarea europeană și regionalizarea dintr-o serie de state membre ale Uniunii. În orice caz, această evoluție este destul de interesantă în contextul chemării la o Europă a regiunilor și constituie o realitate faptul că Europa regiunilor ar trebui să armonizeze aceste tendințe oarecum opuse, dacă nu incoerente.

2.1.2 Regionalismul politico-administrativ

Cel de-al doilea model de regionalism poate fi descris ca ținînd la realizarea unei democrații mai profunde și a unei participări populare mai mari la politicile de interes public. Aici, principalul accent nu mai cade pe conferirea de puteri legislative proprii către regiuni, ci pe înființarea de instituții politice care să aibă un cuvînt de spus în procesele politice naționale și o anumită putere de adaptare a legilor unice la situațiile locale și la dorințele comunității locale.

Flexibilitatea cerută de această formă de regionalism nu presupune neapărat devoluția puterii legislative. Dimpotrivă, înzestrarea autorităților regionale cu funcții administrative de implementare a legislației naționale general aplicabile poate fi suficientă pentru atingerea obiectivelor acestei forme de regionalism.

Dacă acest al doilea tip de regionalism poate fi etichetat ca „politico-administrativ”, rezultatul acestei forme de devoluție poate fi definit ca „autoadministrare”. Acești termeni subliniază faptul că comunitatea regională rămîne mai clar subordonată puterilor păstrate de guvernarea centrală în această formă de devoluție decît în cazul în care i s-ar acorda autonomia reală.¹⁶

Acest al doilea tip de regionalism este lesne de distins de regionalismul cultural. Într-adevăr, el a avut drept rezultat înființarea de regiuni chiar și în țări fără minorități etnice și în legătură cu zone a căror populație este pe deplin integrată în comunitatea națională. Totuși, în practică, pînă și în aceste cazuri, considerente pragmatice sau cauze politice independente au dus uneori la o devoluție mai vastă, care include dreptul de a adopta legi locale. În acest caz, în loc să vorbim de autoadministrare, ne aflăm de fapt în fața unei autonomii reale. Deși acest al doilea model poate în anumite cazuri duce în aceeași măsură la autonomia regională, el rămîne, cel puțin teoretic, distinct de autonomia culturală deoarece el nu impune neapărat devoluția puterii legislative. În orice caz, o trăsătură comună acestor două modele este necesitatea existenței unor instituții politice care să fie direct responsabile față de comunitatea locală.

Această ultimă observație ne conduce la o nouă chestiune. Întrucît obiectivul politic al acestui proces constă în remedierea parțială a neajunsurilor inerente sistemului de reprezentare indirectă pe care se bazează în general toate democrațiile moderne, este evident că relevanța sa este cu mult mai pronunțată în țările mari. Corespunzător, e mai ușor de înțeles de ce majoritatea membrilor „mari” ai Uniunii — și anume Franța, Spania și Italia — au urmat calea reformelor regionale.¹⁷ În același fel, este mai ușor de înțeles de ce Consiliul Europei și — în ultima vreme — Uniunea Europeană au sprijinit procesele de regionalizare în curs de desfășurare.

Dacă realizarea unei democrații mai profunde constituie obiectivul de bază al acestui al doilea model de regionalism, un alt obiectiv ar putea fi de asemenea urmărit, permițîndu-se astfel cetățenilor să hotărască și să controleze mai direct procesul politic. Deoarece aceasta ar trebui să ducă la o mai strînsă corelație între dorințele cetățenilor și rezultatul proceselor politice și administrative, în cele din urmă cetățenii ar trebui să fie mai mulțumiți de guvernarea lor. Astfel, această formă de regionalism ar trebui să producă un fel de „eficiență politică”.

Aceste considerații ar putea explica de ce una din sarcinile majore asumate în general de autoritățile locale și regionale este contribuția lor la planificarea de nivel național, mai ales cu privire la utilizarea teritoriului, a dezvoltării industriale

și a altor activități economice. Într-adevăr, în ciuda faptului că planificarea este în general rezervată autorităților de stat ca instrument al politicii economice, implicarea autorităților regionale prezintă avantajul evitării puterii exclusive a autorităților centrale în chestiuni care privesc direct un sector specific al populației. E adevărat, hotărârile luate de autoritățile centrale pot fi afectate de faptul că ele reprezintă interesele politice și economice și ale restului comunității naționale, care pot concura sau pot fi chiar în conflict cu cele ale regiunii direct interesate. Astfel, luarea deciziilor la nivel local de către comunitatea locală constituie instrumentul care lasă la latitudine exclusivă a cetățenilor direct afectați să hotărască asupra acestor chestiuni. În cele din urmă, cooperarea dintre cele două nivele ale autorității poate asigura un grad înalt de coerență între politicile locale și regionale, altminteri dificil de atins.

Faptul că acest fel de abordare a chestiunilor locale este cel mai eficient a fost dezbătut pe larg și supus contestării. Unii subliniază costurile deloc neglijabile ale regionalismului. Alții susțin că sistemele dirijiste centralizate, care nu iau foarte mult în considerare opiniile autorităților locale și regionale, pot duce la o mai mare eficiență, ceea ce ar fi în mare parte adevărat într-un sistem economic internațional tot mai interdependent și integrat.

Filosofia diferită aflată la baza politicilor dirijiste este de la sine evidentă: ea țintește în principal la coerența internă a deciziilor politice, în timp ce regionalismul — ținând la o mai mare implicare a cetățenilor — are drept obiectiv garantarea faptului că se acordă mai multă importanță dorințelor cetățenilor. Totuși, aceste două sisteme nu sînt complet incompatibile. Într-adevăr, chiar și acele sisteme care s-au orientat cu precădere spre regionalism, au căutat stabilirea unui sistem de „federalism cooperant”, care are ca țel mai degrabă implicarea tuturor nivelelor de guvernare interesate în procesul de decizie decît o separare completă a competențelor lor.¹⁸

O problemă finală a acestui al doilea model privește modalitatea de delimitare a teritoriului regiunii autoguvername. Într-adevăr, chiar dacă această problemă nu ridică prea multe dificultăți teoretice în cadrul primului model caracterizat prin relativa ușurință de a delimita regiunile „culturale” pe criterii practice, soluția nu este întotdeauna de la sine înțeleasă în cadrul celui de-al doilea model. Datorită importanței pe care o reprezintă această problemă pentru cel de al treilea model de regionalism (ce urmează a fi analizat), ea va fi discutată mai jos.

2.1.3 Modelul regionalismului economic și problema delimitării regiunilor administrative

Cel de al treilea model este unul economic, care a cîștigat importanță ca urmare a consolidării statului bunăstării în Europa postbelică și a noului rol cîștigat astfel de sectorul „administrației publice” ca furnizor major de servicii. Aceasta a ridicat problema descentralizării administrării serviciilor publice pentru

asigurarea eficienței lor. Ca urmare, într-un mod similar celui de al doilea model, acest al treilea model are ca obiectiv eficiența administrației publice din punctul de vedere al cetățeanului. Totuși, dacă în cadrul celui de la doilea, eficiența constituie un efect indirect al obiectivului realizării unei democrații mai profunde, în cadrul acestui al treilea model ea reprezintă însăși scopul său principal. Mai mult, chiar și conceptul de eficiență are aici un sens diferit, economic, care poate fi măsurat în termenii costurilor și beneficiilor, spre deosebire de eficiența discutată în secțiunea anterioară, care reprezintă un concept pur politic.

Aceste forme de eficiență sînt strîns corelate deoarece este evident că mulțumirea politică este foarte probabil produsă de folosirea corespunzătoare a banului public, cu alte cuvinte, dacă cetățenii consideră că au beneficiat de servicii adecvate în schimbul impozitelor pe care le plătesc. Totuși, din punct de vedere teoretic, diferența dintre aceste ultime două metode este clară și este și mai mult scoasă în evidență de criteriile care pot fi folosite pentru delimitarea entităților cărora li se acordă autonomia administrativă și, respectiv, financiară. Aceste criterii sînt strîns legate de *anvergura intereselor publice* și de *cea mai eficientă dimensiune (a entității autonome, n.t.) care oferă serviciile publice*.

Începînd cu criteriul „anvergurii interesului public”, el indică faptul că, în timp ce anumite interese țin de comunitatea națională în ansamblu, altele țin doar de comunitățile locale. Un exemplu tipic pentru prima categorie este apărarea națională, iar pentru cea de-a doua categorie, întreținerea drumurilor locale. Problema cu aceste criterii constă în aceea că ele nu pot fi folosite într-o manieră foarte precisă. De fapt, pentru că există diferite tipuri de interese, „entitate administrativă optimă” poate varia de la comunități restrînse pînă la comunități foarte mari. Alegerea oricăreia dintre ele ca unitate care să administreze o multitudine de interese nu poate lua în considerare simultan toate interesele relevante, așa după cum nu este posibil nici să se înființeze un organism politic diferit pentru fiecare interes în parte. Altfel, sînt imposibil de exclus urmările exterioare, adică faptul că deciziile luate de un organism politic care reprezintă o anumită comunitate, afectează oameni care nu au luat parte efectivă la procesul de decizie, sau vice versa, că anumiți oameni participă la administrarea intereselor care nu îi afectează direct.

În chip asemănător, criteriul „cele mai eficiente dimensiuni a entității autonome care oferă serviciile publice” poate să nu ofere întotdeauna soluții satisfăcătoare pentru fiecare tip de serviciu public. Chiar și în acest caz, considerentele cantitative pot duce la preferarea uneia sau alteia dintre unități.

Modelul economic duce la ideea unui federalism fiscal. Potrivit acestuia, autoritățile regionale și locale trebuie să dețină efectiv competența de a hotărî taxele și cheltuielile locale pentru a permite comunităților locale să suporte doar costurile serviciilor de care beneficiază. Aceasta înseamnă că, pentru a face posibil

controlul cetățenilor, toate cheltuielile locale — adică toate cheltuielile necesare finanțării serviciilor locale — trebuiesc hotărâte de organismele politice locale și finanțate prin taxe locale — adică prin taxe hotărâte și ele la nivel local.

Desigur, federalismul fiscal și eficiența administrativă locală nu exclud competența, folosită în funcție de context, a nivelelor superioare de guvernare. Dimpotrivă, implicarea acestora este presupusă în mod necesar de două principii diferite: unul aflat exclusiv în sfera politică, celălalt în cea economică. Primul este principiul subsidiarității, potrivit căruia nu toate serviciile publice pot fi îndeplinite de autoritățile locale, fapt valabil și în ce privește serviciile publice.¹⁹ Cel de al doilea este necesitatea urmăririi unor politici de redistribuire care au ca scop favorizarea dezvoltării zonelor mai puțin dezvoltate și facilitarea relansării economiilor atunci când sînt confruntate cu crize structurale sau temporale.²⁰

Aceste sarcini sînt mai mult sau mai puțin asumate de toate statele prospere moderne. Deciziile implicate de aceste politici pot fi cîntărite numai din perspectiva celui mai înalt nivel al guvernării. Tocmai acesta este motivul pentru care membrii Uniunii Europene și-au transferat nivelului european o parte a politicilor lor structurale și regionale.

2.2. Regionalismul în cadrul membrilor Uniunii Europene

Modelele de regionalism analizate mai sus au contribuit mai mult sau mai puțin, de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial încoace, la structura constituțională a mai multor membri ai Uniunii Europene. Scopul acestei secțiuni este să treacă în revistă schimbările care au avut loc în aceste sisteme constituționale.

În această privință, este cu totul firesc să începem cu Republica Federală Germania, care a fost singurul stat membru complet regionalizat la începuturile Comunității Europene. Această structură atipică în Europa de Vest nu era rodul unor întîmplări. De fapt, cu toate că istoria Germaniei avusese deja experiențe federale anterioare, sistemul federal introdus prin Legea Constitutivă (*Grundgesetz*) din 1949 a fost în mare măsură impus de Puterile Aliate în vederea descentralizării puterii ca garanție a democrației. Noua împărțire în landuri nici măcar nu încerca să reflecte regiunile istorice ori alți „*factori economici, geografici și culturali*”,²¹ ci a fost influențată de zona de jurisdicție a fiecărei puteri ocupatoare.

Totuși, oricare ar fi fost motivele opțiunii federale inițiale, faptul că ea s-a menținut de atunci fără întrerupere impune o evaluare a funcției și obiectivelor sale prezente.²²

În această privință, Legea Constitutivă Germană exprimă principiul potrivit căruia „*O nouă delimitare a teritoriului federal poate fi făcută pentru a se asigura faptul că statele, prin mărimea și capacitățile lor, își pot îndeplini funcțiile eficient. Trebuie acordată considerația cuvenită legăturilor regionale, istorice și culturale, eficienței economice și cerințelor politicii și planificării regionale.*”²³ În lumina acestei prevederi, se poate concluziona că, în pofida circumstanțelor accidentale

care și-au pus pecetea pe nașterea Republicii Federale Germania, Constituția Germană a luat temeinic în considerare toate modelele de regionalism descrise mai devreme.

O altă observație interesantă referitoare la federalismul german este aceea că, deși se numără printre cele mai avansate forme de regionalism european, el a demonstrat o orientare opusă celei a restului membrilor Comunității. S-a remarcat în această privință că, „după 1945, puternica viziune «unitară» împărtășită de opinia publică a fost consolidată de tendințele de unificare socio-economică asociate cu sentimentul unui destin național comun și cu o atitudine antitraditională, «modernistă»” care a produs „un transfer de putere de la nivel regional la cel național”.²⁵ Acest curent specific german pare să fi fost înrîurit și de înființarea Comunității Europene și de larga delegare de competențe către instituțiile europene.²⁶ Această interesantă trăsătură merită să fie supusă unor considerații în detaliu și va fi dezvoltată în încheierea acestui studiu.

Ca și în cazul Germaniei, reformele regionale care au avut loc în alte state membre dovedesc în general funcțiuni multiple. Cazul Italiei constituie un exemplu evident. Sistemul regional a fost introdus în Italia de Constituția din 1948 care a deschis calea unei forme extinse de regionalism, constituit, spre deosebire de cazul Germaniei, în funcție de „regiunile istorice”. Totuși, lipsindu-le condițiile politice pentru aplicarea pînă la capăt a reformei regionale, cele cincisprezece „regiuni obișnuite” preconizate de Constituție au luat ființă abia în anii '70. Pînă atunci au funcționat numai cinci regiuni „speciale”. Ele erau acelea care se bucurau de „condiții și de forme speciale de autonomie” în concordanță cu propriile lor statute constituționale. Lăsînd deoparte bazele legale diferite ale acestor două tipuri diferite de regiuni, ele sînt totodată expresia unor modele diferite de regionalism. Într-adevăr, cele cinci „regiuni speciale” au fost înființate de urgență la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial în zonele în care populația revendica cu tărie autonomia pe baze „culturale”.²⁶ Pe de altă parte, motivul fundamental pentru înființarea „regiunilor obișnuite” a constat în temeiurile politico-administrative pe care le-am prezentat pe scurt în contextul celui de-al doilea model de regionalism. Este la fel de adevărat că regiunile obișnuite au fost înființate și delimitate în funcție de „regiunile istorice”. Totuși, populația acelor regiuni nu revendicase niciodată autonomia, iar opțiunea de a suprapune noile entități peste cele istorice a constituit pur și simplu soluția la problema delimitării granițelor regionale.

Orientările regionaliste au cunoscut evoluții interesante începînd cu anii '70. Alături de amintita încheiere a reformei regionale italiene, Constituția Spaniei din 1978 recunoștea și ea șaptesprezece *comunidades autonomas*, deținînd autonomie politică și puteri legislative într-o serie de chestiuni. Sistemul spaniol prevede patru *comunidades* care se bucură de o autonomie deplin dezvoltată, dimpreună cu altele care au în timp posibilitatea de a atinge același grad de

autonomie. În mare măsură, sistemul pare să lase la latitudinea regiunilor înseși să își hotărască gradul de autonomie. Regionalismul spaniol a fost descris din această cauză drept „*regionalism à la carte*”. În același chip, se poate afirma că oricare regiune spaniolă constituie un tip *sui generis*.

În ce privește obiectivele, regionalismul spaniol amintește de experiența italiană. Într-adevăr, în ambele țări bazele „culturale” sînt cele mai evidente în regiunile cu autonomie maximă. În orice caz, la modul general, deși considerentele financiare și administrative au avut o anumită relevanță în decizia de a înființa un sistem regional, în lumina articolului 143 al Constituției Spaniole, regionalismul spaniol pare să rămînă cu precădere „cultural”.²⁷

Constituția Portugheză din 1976 prevede și ea constituirea de regiuni. Totuși, aceste regiuni sînt explicit definite ca „regiuni administrative” și se presupune, în consecință, că dețin exclusiv funcții administrative referitoare mai ales la planificare²⁸, avînd în plus sarcina de a „*coordona și sprjini activitățile municipalităților*”.²⁹ Cu siguranță, scopul înființării regiunilor administrative este precizat prin prevederea constituțională cuprinsă în articolul 257, potrivit căreia ele sînt „*responsabile de direcționarea serviciilor publice*”.³⁰

Totuși, reforma regională portugheză rămîne în mare parte pe hîrtie deoarece ea a fost implementată doar în „regiunile autonome” Azore și Madeira. Spre deosebire de regiunile administrative înființate pe teritoriul propriu-zis, acestor regiuni insulare le sînt garantate puteri administrative pe baza „*caracteristicilor culturale, sociale, economice și geografice, și a aspirațiilor istorice la autonomie ale populației din aceste insule*”.³¹

Din aceste considerente, în ciuda incompletei implementări a reformei regionale portugheze, cel puțin în ceea ce privește formularea teoretică, cazul de față constituie aplicarea cea mai coerentă a distincției dintre autonomie și autoadministrare.

O reformă regională destul de radicală, desfășurată între anii 1970-1988, a transformat Belgia dintr-un stat puternic centralizat într-unul federal.³² În prezent, complexul sistem belgian de competențe descentralizate cuprinde două tipuri diferite de instituții: a) comunitățile franceză, flamandă și germană,³³ a căror autoritate legislativă și prerogative de elaborare a tratatelor includ chestiuni precum cultura și educația, de maximă importanță pentru protejarea identității grupului lingvistic; b) trei regiuni — regiunea bilingvă Bruxelles și regiunile valonă și flamandă — organizate pe principiul clasic al teritorialității. Astfel, restrînsa comunitate germanofonă nu se bucură de nici un fel de autonomie, comunitate care constituie o minoritate lingvistică în cadrul regiunii valone. Înființarea unui sistem federal în Belgia urmează în mod vădit modelul „cultural”. Într-adevăr, întinderea relativ mică a țării nu a necesitat un asemenea pas ca pe o chestiune de eficiență și descentralizare administrativă.

Aproximativ în același timp, s-a desfășurat reforma regională franceză, care a cunoscut mai multe etape cu începere din 1972. Semnificația sa ține în mare

măsură de faptul că ea a avut loc într-o țară cu foarte puternice tradiții de centralism eficient. Astăzi, Consiliile departamentelor franceze sînt alese în mod direct, lipsindu-le însă puterea legislativă. Astfel, deocamdată, ele au constituit doar un instrument al descentralizării administrative, o trăsătură care respectă tradițiile și structura socială franceze.

În cele din urmă, de la aderarea în 1995 a Austriei, Uniunea are încă un membru explicit definit ca „federal” de Constituția sa din 1929, intrată din nou în vigoare la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. În același fel ca și în Republica Federală Germania, fiecare land austriac are propria sa constituție și alte prevederi constituționale adoptate de Parlamentul landului respectiv. Această trăsătură, singulară din punct de vedere al teoriei moniste, poate fi explicată prin articolul 99 al Constituției Austriei, care prevede că legile constituționale ale landului nu pot aduce atingere Constituției Federale. Asemeni Germaniei, autoritatea legislativă este împărțită în Austria între *bund* (federație) și landuri.

În ceea ce privește restul membrilor Uniunii, ei nu au sisteme generale de autogovernare regională care să se bazeze pe principiile reprezentării directe și a responsabilității politice a organismelor de guvernare. Acest lucru este valabil dacă se face abstracție de nivelul intermediar al guvernării locale — adeseori numit „guvernarea județeană” — situat în general între nivelul municipal și cel regional sau național.³⁵ Aceste unități de guvernare locală sînt însă cu mult mai mici în ce privește fie teritoriul, fie populația. Astfel, cu toate că poziția lor poate aminti de cea a regiunilor administrative, ele nu sînt socotite de obicei ca aparținînd aceleiași categorii ca regiunile examinate în secțiunea de față a studiului. Întrucît mai mica lor întindere le face să fie de importanță secundară din perspectivă europeană, putem adera la viziunea tradițională și să le ignorăm în această trecere în revistă a Europei regiunilor.

Cu aceasta, prezentarea țărilor regionalizate este completă. Totuși, alte cîteva cazuri merită o mențiune specială deoarece ele prezintă anumite elemente regionale atipice în cadrul unei structuri naționale în principal unitare. Primul caz pe care îl vom examina este cel al Marii Britanii, care trebuie abordat din două perspective diferite. Prima se referă la Insulele Canalului Mîneei și Insula Man. Nici una dintre acestea nu este socotită de către specialiștii britanici ca făcînd parte din Marea Britanie, ci ca avînd un statut aproape „unic”. În realitate, ele sînt considerate ca dominioane personale ale Monarhiei Britanice, aflate într-un fel de uniune cu Marea Britanie. În această privință, se consideră că ele intră sub jurisdicția Marii Britanii numai în scopul reprezentării internaționale.³⁶

În lumina acestor afirmații, se poate trage concluzia că Insulele Canalului Mîneei și Insula Man nu sînt cu adevărat regiuni autonome ale Marii Britanii.³⁷ Pentru evitarea oricărei înțelegeri greșite, această chestiune trebuie considerată dintr-o perspectivă mai largă, care va ajuta la înțelegerea altor situații similare.³⁸

Punctul de plecare îl constituie faptul că Insulele Canalului Mîneicii și Insula Man dispun de propriile corpuri legislative „și se bucură de o autonomie completă în majoritatea domeniilor, inclusiv impozitarea.”³⁹ Din punctul de vedere al dreptului internațional, există două căi de clasificare a unei asemenea situații: fie autoguvernarea lor este atât de mare încît aceste insule sînt state independente, fie se află sub jurisdicția unui stat suveran. Dat fiind faptul că în acest caz ne aflăm fără îndoială în fața celei de-a doua categorii, trebuie remarcat faptul că pînă și în interiorul acestei categorii există o serie de posibilități de salvagardare a statalității unei comunități în pofida pierderii capacității sau personalității legale internaționale.⁴⁰ Acest lucru este valabil, de exemplu, în cazul protectoratelor sau cel al statelor care au fost puse sub protecția unui stat (protector). În aceste cazuri, diferența este percepută în general în relație cu personalitatea și capacitatea juridică. Într-adevăr, în timp ce se socotește despre protectorate că își pierd în întregime personalitatea juridică, statele protejate și-o mențin, deși capacitatea lor juridică poate fi limitată prin tratatul de protecție.⁴¹

În mod similar, se consideră în general că statele confederate nu își pierd nici un atribut al statalității lor, deosebindu-se în această privință de statele care au intrat în componența unei federații. Acestea din urmă nu mai sînt socotite a fi state în concepția dreptului internațional, cu toate că ele își pot păstra o capacitate juridică internațională limitată — mai ales în ce privește dreptul de a adera la acorduri internaționale — dacă le-o permite constituția federală.⁴²

Într-un sistem juridic atât de flexibil cum este dreptul internațional, exemplele ar mai putea continua. Totuși, nici unul nu ar coincide exact cu poziția Insulelor Canalului Mîneicii și a Insulei Man, pentru simplul motiv că ele nu au fost niciodată state de sine stătătoare.

Totuși, dreptul internațional ia uneori în considerare comunități care nu s-au constituit niciodată ca state. Acest lucru se aplică în cazul coloniilor, care au, conform dreptului internațional, anumite drepturi — și anume dreptul la autodeterminare — cu toate că nu dețin caracteristicile proprii statelor. Lăsînd însă deoparte această posibilitate — care nu se aplică situației Insulelor Canalului Mîneicii și a Insulei Man și care este respinsă de specialiștii britanici⁴³ — orice alte cazuri de zone aflate sub jurisdicția unui stat sînt socotite de dreptul internațional drept „afaceri interne”.

Odată ce am ajuns la această concluzie, oricare ar fi situația specifică a Insulelor Canalului Mîneicii și a Insulei Man în cadrul flexibil și nescris al Constituției Britanice, nu este nici o altă posibilitate decît să le considerăm mai mult sau mai puțin *autonome*, în funcție de anvergura jurisdicției legislative lor și a independenței față de instituțiile centrale britanice — monarhia, Parlamentul, guvernul etc. În această privință, categorizarea acestor insule ca autonome nu este afectată, dacă sînt considerate ca legate printr-o uniune reală cu Marea Britanie.⁴⁴

În ceea ce privește Insulele Canalului Mîneicii și Insula Man este de asemenea demn de remarcat că gradul lor de autonomie a fost protejat printr-un fel de Protocol special anexat Tratatului Britanic de aderare la Comunitatea Europeană. În termenii acestui protocol, aceste insule „sînt incluse în cadrul Comunităților pentru majoritatea scopurilor, dar scutite de prevederile Tratatului în ceea ce privește taxa pe valoarea adăugată și armonizarea fiscală”⁴⁵.

Cel de al doilea caz din cadrul Marii Britanii este cel al Angliei, Scoției, Țării Galilor și Irlandei de Nord. Cu toate că ele sînt, mai presus de orice îndoială, regiuni istorice propriu-zise ale Marii Britanii, a căror existență (cu excepția regiunii Angliei) este oarecum recunoscută oficial prin existența Ministerului Scoției, Irlandei de Nord și a celui al Țării Galilor, ca ministere din cadrul guvernării naționale, existența unor administrații separate nu este suficientă pentru a considera aceste regiuni ca autonome sau ca bucurîndu-se de autoadministrare.⁴⁶

Asemănător cazului Marii Britanii, Finlanda și Danemarca sînt state unitare fără o descentralizare generală a puterii legislative, dar cu anumite regiuni autonome.

În Danemarca, s-a garantat autoguvernarea pentru Groelanda și Insulele Feroe, două teritorii clar separate din punct de vedere geografic de teritoriul danez propriu-zis, ele putînd fi socotite a intra în rîndul altor teritorii transmaritime luate în considerare de legislația comunitară. Existența acestor elemente autonome prezintă o asemenea relevanță pentru Danemarca încît structura sistemului său constituțional este uneori considerată ca fiind compusă dintr-o „comunitate tripartită de părți separate și autonome, fiecare cu prerogative proprii, dar avînd Danemarca drept partea hegemonică, care păstrează toate competențele rămase.”⁴⁷ Formulele asemănătoare nu oferă totuși o reprezentare utilă a structurii constituționale daneze, care nu este cu adevărat federală datorită inegalității dintre părțile componente. Într-adevăr, numai Groelanda și Insulele Feroe pot fi socotite entități autonome, teritoriul danez propriu-zis nedeținînd instituții separate care să poată fi considerate componente ale unui sistem federal. Aceste regiuni autonome daneze sînt în prezent cu totul în afara legislației comunitare, cu excepția statutului limitat, de teritoriu transmaritim, de care Groelanda se bucură de cînd a luat decizia de a părăsi Comunitatea.

Ultimul caz luat aici în discuție, Finlanda — a operat o vastă devoluție a autorității legislative și administrative în favoarea Insulelor Åland. Ea implică majoritatea chestiunilor interne, dar și anumite prerogative referitoare la afacerile externe ale țării. Autonomia Insulelor Åland, bazată pe două rezoluții din 1921 ale Consiliului Ligii Națiunilor, își are în mod clar temeiul în necesitatea protejării populației vorbitoare de suedeză și a moștenirii sale culturale. Autonomia Insulelor Åland a fost în continuare extinsă de guvernul finlandez, iar statutul lor special și-a găsit recunoașterea explicită în cadrul Uniunii Europene, care le-a acordat insularilor anumite scutiri de la prevederile legislației comunitare printr-un protocol special anexat Tratatului Finlandez de aderare la U.E.

2.3 Uniunea Europeană și Europa regiunilor

2.3.1 „Politicile regionale” ale Uniunii Europene și Europa regiunilor

Se impune să examinăm în momentul de față și un alt aspect al stării actuale a problemei regionale în Europa. El se referă la relațiile actuale dintre diferitele instituții regionale europene și funcționarea Comunității înseși. În această privință, pentru a elimina o posibilă sursă de neînțelegere, este necesar pentru început să analizăm așa-numita „politică regională” a Uniunii Europene.

Sintagma „politică regională” este folosită în general în legătură cu politicile din domeniul coeziunii sociale și economice, inițiate după Actul Unic European și cuprinsă în prezent în Partea a treia, Titlul al XIV al Tratatului CE.⁴⁸ Obiectivul acestei politici este „*de a promova dezvoltarea armonioasă de ansamblu*” a Comunității „*prin reducerea disparităților dintre nivelele de dezvoltare ale diferitelor regiuni și a înapoierii regiunilor defavorizate, inclusiv a zonelor rurale*”.⁴⁹ Această politică a CE, care suplimentează politicile similare ale statelor membre, este susținută „*prin Fonduri Structurale ... , Banca Europeană de Investiții și alte instrumente financiare oficiale*”.⁵⁰

Totuși, această politică „regională” nu are nimic de a face cu regiunile, considerate ca entități autonome sau autogouvernate.

În schimb, fie că se bucură sau nu de vreo formă de autogouvernare, regiunile fac obiectul politicii regionale comunitare dacă înregistrează un dezechilibru în nivelul de dezvoltare în comparație cu media Comunității. Astfel, o asemenea politică „regională” nu poate fi cu nici un chip relaționată cu ideea unei Europe a regiunilor și, pentru evitarea oricărei confuzii, ar fi cu mult mai bine să continuăm să folosim numele care i s-a dat prin Tratatul Comunității Europene.

2.3.2 Obiectivele unei Europe a regiunilor și obstacolele în calea funcționării sale

Lucrul la care ținesc în mod principal promotorii Europei regiunilor este modificarea structurii instituționale a Comunității în așa fel încât să se facă posibilă reprezentarea directă a regiunilor sau măcar o mai mare implicare a lor în problemele de decizie europeană.⁵¹ Nici nu mai e nevoie să spunem că acest tip de implicare nu ar trebui să se limiteze la așa-numitele politici regionale.⁵² Cu adevărat, eliminarea dezechilibrelor regionale reprezintă o zonă de interes evident pentru toate regiunile. Interesul lor, însă, are în vedere numeroase alte zone de competențe europene — fie că se încadrează sau nu în sfera politicilor economice — care afectează sfera activităților regiunilor.

În această privință, trebuie remarcat faptul că o trăsătură comună tuturor formelor de autogouvernare este aceea că instituțiile alese în mod democratic trebuie considerate drept reprezentantele legale ale comunității locale. Astfel, ar trebui să li se ofere oportunitatea de a participa la luarea deciziilor care afectează

interesele locale, fără să li se limiteze reprezentarea în chestiunile care intră sub autoritatea lor administrativă sau legislativă directă. Cu alte cuvinte, dacă autonomia și autoadministrarea nu presupun ca toate deciziile concrete să se ia la nivel local, ele trebuie să implice în schimb dreptul autorităților locale de a reprezenta opiniile comunității locale la nivelul competent de guvernare.⁵³

Mai ales la nivelul european de decizie, pot fi impuse obstacole participării regionale directe, fie chiar la nivelul european propriu-zis, fie prin prevederile constituționale interne. Obstacolele impuse la nivel european pot fi practice sau instituționale. Un obstacol practic ar putea fi, de pildă, o aversiune anume de partea instituțiilor comunitare să colaboreze cu autoritățile regionale. În această privință, este cu totul izbitor faptul că în timp ce posibilitatea de a face lobby pe lângă instituțiile CE în influențarea propunerilor Comisiei ori ale deciziile Consiliului s-a dezvoltat ca una din trăsăturile majore ale procedurilor legislative europene pentru foarte mult timp, regiunile europene au încercat foarte puțin să exercite vreo influență asupra politicilor comunitare.

Totuși, nu există nici o dovadă a vreunei aversiuni particulare din partea Comisiei față de lobby-ul regional. Dimpotrivă. Comisia a favorizat mai multe proiecte care implicau colaborarea autorităților regionale.⁵⁴ Mai mult, când legislația internă a permis autorităților regionale abordarea directă a nivelului european, acest fapt s-a soldat adeseori cu rezultate interesante.⁵⁵

Lăsînd deoparte pentru moment problema barierelor instituționale la participarea regională directă, impuse prin structura Comunității,⁵⁶ se poate afirma că principala cauză a lipsei inițiale de coordonare dintre procesul de decizie europeană și interesele entităților subnaționale se află în opoziția demonstrată de statele membre. Cazul italian este exemplar în acest sens. Într-adevăr, orice fel de participare regională la activitatea internațională a fost interzisă în Italia pînă în 1977, iar mai apoi condiționată de realizarea unei înțelegeri prealabile cu guvernul, stabilite în cadrul activităților sale de coordonare, și numai în măsura în care ea reprezenta activități promoționale peste hotare legate de funcțiile proprii regiunii.⁵⁷ Cu toate că astfel de activități au fost în general tolerate de guvernarea centrală în cazurile în care „*potrivit literii legii, nu ar trebui admise*”,⁵⁸ această prevedere poate să nu includă nici un drept de participare directă a regiunilor la politicile europene. Astfel, în ceea ce privește chestiunile europene, rolul regiunilor încă se limitează la implementarea legislației comunitare în domeniile lor obișnuite, ale jurisdicției administrative și legislative. Totuși, chiar și în această privință, regiunile rămîn supuse puterii statului de a ține locul regiunilor absente — o prerogativă care nu a fost preconizată de Constituție.

Pe lângă problema apropiierii de către stat a funcțiilor regionale în ce privește implementarea legislației comunitare — un subiect dezbătut pe larg de specialiștii italieni — această stare de lucruri este destul de nesatisfăcătoare deoarece nu

există vreo autorizare expresă a autorităților regionale să stabilească contacte directe cu instituțiile europene. În această privință, trebuie remarcat că dreptul autorităților regionale de a reprezenta și urmări interese regionale, chiar și în problemele care țin de competența altor organisme, se întemeiază evident pe însăși Constituția Italiei.⁵⁹ Totuși, Curtea Constituțională — care ar fi putut elimina orice restrângere nelegitimă a drepturilor constituționale ale autorităților regionale — a impus constant opinia că afacerile externe sînt rezervate exclusiv guvernării naționale.

Se poate însă contesta pe bună dreptate faptul că problemele europene pot fi concepute în același fel ca și problemele internaționale tradiționale. În această privință, specialiștii germani au încercat să stabilească distincția dintre afacerile internaționale „oficiale” și cele „neoficiale”. Potrivit acestei distincții, prima categorie ar include chestiuni precum încheierea și abrogarea tratatelor, negocierea mandatelor, acreditarea diplomaților, dispozițiile de extrădare, protestele împotriva legilor contrare legislației internaționale, intentarea de procese în curțile și tribunalele internaționale, exercitarea drepturilor de membru al organizațiilor internaționale sau declararea războiului, care nu pot fi făcute de landuri.

A doua categorie ar cuprinde culegerea de informații, consultarea cu instituțiile europene și promovarea contractelor de afaceri și a schimburilor culturale.⁶⁰

Se poate ca această distincție să aibă o semnificație specială pentru specialiștii constituționali germani, în lumina prevederilor susținute de articolele 50 și 32 ale Legii Constitutive Germane. Potrivit acesteia, chestiunile europene — la care landurile participă prin *Bundesrat* —, sînt clar delimitate de relațiile externe tradiționale, care fac parte din responsabilitățile federației (*bund*). Totuși, este posibilă distingerea afacerilor internaționale tradiționale de chestiunile europene și dintr-o perspectivă mai generală. În acest scop, este mai utilă analiza naturii și efectelor specifice legislației comunitare decît stabilirea distincției dintre afacerile internaționale „oficiale” și „neoficiale”, destul de dificilă în contextul dreptului internațional actual. Urmînd această cale, se poate ajunge la o concluzie care nu este specifică unei țări anume, ci general valabilă pentru oricare stat membru.

Potrivit acestei metode, trebuie ținut cont de faptul că politicile europene se deosebesc de afacerile internaționale tradiționale din două motive principale: întîi, ele nu implică reglementarea relațiilor internaționale dintre statele independente. Ele se referă, în schimb, la administrarea în comun a politicilor care ar fi altminteri tratate de fiecare stat în parte. În al doilea rînd, politicile europene sînt reglementate de norme în vigoare și direct aplicabile în cadrul sistemelor legale naționale și pot avea întîietate în fața distribuției interne normale a competențelor prevăzută de constituțiile naționale. Numai pe aceste temeuri poate fi făcută o distincție între afacerile internaționale tradiționale și cele europene.

Odată atinsă o concluzie în această privință, o a doua problemă o constituie analiza mai detaliată a relației dintre legislația comunitară și cea statelor membre.

În această privință, se poate afirma că cele două ordini rămân autonome. Sînt puține de spus despre autonomia legislației comunitare, cu excepția faptului că a fost solicitată și confirmată în mod repetat de Curtea Europeană de Justiție începînd cu decizia crucială pe care a avut-o în cazul *Van Gend en Loos*.⁶¹ Este de asemenea binecunoscut că în cazul contradicției dintre legislația comunitară și legile organice sau neorganice ale unui stat membru, aceasta din urmă are prioritate în lumina preeminenței recunoscute a legislației comunitare. Totuși, este necesar să subliniem faptul că supremația legislației comunitare nu are ca efect eliminarea autonomiei sistemelor juridice ale statelor membre. Această secțiune este valabilă mai ales în ce privește ordinea constituțională a statelor membre, asupra căreia Uniunea Europeană nu are nici o competență.⁶²

Dacă aceste considerațiuni sînt corecte, se impune concluzia că așa după cum autonomia legislației comunitare presupune faptul că ea nu poate fi afectată de prevederile constituționale naționale ale statelor membre, autonomia sistemelor constituționale ale statelor membre, la rîndul lor, implică faptul că guvernarile regionale care se bucură prin constituție de autonomie nu trebuie lipsite de drepturile lor constituționale, cu excepția cazurilor în care înființarea nivelului european de decizie face acest fapt strict necesar.⁶³

Aceasta nu înseamnă că instituțiile comunitare nu au dreptul să ia decizii care, potrivit distribuției interne a competențelor, ar trebui să aparțină autorităților regionale. Și nu înseamnă nici că regiunile trebuie să accepte în prealabil în mod explicit jurisdicția Comunității. Din cauza autonomiei ambelor tipuri de sisteme juridice, transferul competențelor către Comunitate este valabil chiar dacă el a fost acceptat numai de guvernele naționale. Dacă ele au acționat sau nu *ultra vires* în transferarea acestor prerogative constituie o chestiune care implică doar relațiile juridice și remediile de nivel național. Această problemă nu poate afecta în nici un caz validitatea deciziilor luate în virtutea ordinii Comunității Europene autonome, care a fost stabilită, în respectul normelor dreptului internațional, exclusiv de reprezentanții unor state suverane.⁶⁴

O abordare corectă în vederea stabilirii relațiilor adecvate dintre două sisteme judiciare autonome poate fi făcută, de aceea, doar prin acceptarea de către ambele părți a faptului că regiunile — ca persoane juridice — dețin drepturi legale în legătură cu o serie de politici publice. Aceste drepturi nu pot fi nesocotite pe simplul motiv că o parte a puterii de decizie a fost transferată instituțiilor supranaționale. Aceasta înseamnă că toate posibilitățile concrete disponibile în prezent pentru permiterea accesului direct a autorităților locale la deciziile comunitare ar trebui deja exploatate fără ca ele să fie dublate de restricții impuse de instituțiile comunitare sau de guvernele naționale. Mai mult, *de iure contendo*, aceasta mai înseamnă și că, cadrul constituțional comunitar ar trebui să ofere oportunități mai mari reprezentării regionale. Într-adevăr, după cum vom vedea în continuare, cadrul actual este departe a fi adecvat.

Nici nu mai este nevoie să spunem că viziunea Curții Constituționale Italiene se înscrie prea puțin în logica concluziei la care tocmai am ajuns, atât în ce privește dreptul general menționat mai devreme al autorităților alese democratic de a participa la procesul de luare a deciziilor, la orice nivel ar avea el loc, cât și în ce privește drepturile specifice ale regiunilor în chestiunile proprii, drepturi definite în articolul 117 al Constituției Italiei. Dar, cu excepția Germaniei⁶⁶ — și în curînd a Belgiei și a Austriei — celelalte state membre descentralizate nu prea s-au înghesuit să permită contactul direct dintre Uniune și autoritățile subnaționale, care să creeze un fel de relație triunghiulară între aceste trei nivele de guvernămînt. Ele au preferat, în loc, o relație verticală, care permite guvernărilor naționale să medieze între Uniune și autoritățile locale sau regionale.⁶⁶

2.3.3 Activitatea internațională a regiunilor și Europa regiunilor

Folosirea autorității regionale în dimensiunea internațională s-a limitat pentru multă vreme la „cooperarea transfrontalieră”, care era concepută ca un instrument de coordonare între regiunile diferitelor țări. Această cooperare a dus la crearea unei rețele de asociații ale autorităților regionale, care — deși lipsite de puterea de a lua decizii cu valoare juridică — au înregistrat rezultate bune prin derularea de programe comune. Totuși, cea mai interesantă dintre realizările sale a fost, probabil, conștientizarea acută de către autoritățile regionale a importanței urmăririi anumitor politici în context transnațional. În plus, o altă trăsătură remarcabilă a acestei forme de cooperare a fost crearea unei rețele internaționale care a devenit o resursă bine exploatată de Comunitate odată cu lansarea programelor Interreg și Phare. Cu toate că ideea de „parteneriat” s-a dezvoltat treptat urmînd două modele diferite, dintre care unul presupunea un „parteneriat pe verticală” între diferitele nivele de guvernare, iar celălalt un „parteneriat pe orizontală” între diferitele autorități regionale, totuși, pentru multă vreme numai acesta din urmă a avut o cuprindere internațională. Parteneriatul pe orizontală s-a datorat cooperării transfrontaliere. În schimb, parteneriatul pe verticală a fost în mare parte limitat la politica națională a unui stat sau altul, și nu includea întotdeauna definirea poziției unei țări față de politicile europene.

În ceea ce privește nivelul comunitar de guvernare, contribuția regională la elaborarea politicilor europene a fost destul de inegală și în mare măsură dependentă de atitudinile diferite ale statelor înseși.⁶⁷ O justificare pentru aceasta se poate găsi în lipsa cadrelor instituționale comunitare care ar permite regiunilor în mod direct să participe la chestiunile europene. Ca urmare, participarea regiunilor la definirea politicilor comunitare se putea contura printr-o procedură națională internă, prin implicarea în sisteme precum *Bundesrat*-ul german sau *Conferenza Stato-Regioni* italiană. Evident, atîta vreme cît Consiliul rămîne

principala instituție decizională a Comunității, poziția regională exprimată în contextul respectiv poate avea o anumită greutate în procesul decizional al Comunității. Totuși, această greutate depinde de voința guvernelor naționale de a prezenta poziția regională în fața Consiliului.⁶⁸

În orice caz, se poate afirma că cele mai recente evoluții demonstrează o acceptare crescândă de către toate statele membre a principiului parteneriatului. În plus, ori de câte ori reiese că se va apela ulterior la regiuni pentru implementarea deciziilor de nivel european, ele încep să arate un interes remarcabil în influențarea rezultatului încă din fazele incipiente ale procesului politic.⁶⁹

Pe lângă alte avantaje ale federalismului cooperativ pe care le-am evidențiat deja, cazul particular al competenței împărțite între mai multe nivele de guvernare înlesnește transmiterea informației de la periferie la centru și reconciliază interesele locale cu cele generale, conferind în același timp o mai mare eficiență deciziilor centrale.⁷⁰

Comunitatea însăși a înțeles aceste avantaje, arătând în consecință un mare interes pentru dezvoltarea unui astfel de parteneriat direct cu regiunile.⁷¹ Cea dintâi dovadă a acestei atitudini poate fi găsită în programul Interreg, lansat în 1990 în vederea accelerării integrării zonelor de la granițele interne și a înființării de urgență a unei piețe interne unice, a eliminării, ca urmare, a tuturor barierelor interne din calea circulației libere a mărfurilor, muncitorilor, serviciilor și capitalului. Un alt obiectiv al programului Interreg era reducerea izolării zonelor de la granițele externe — o problemă relevantă mai ales în contextul înființării pieței interne. Programul a profitat de formele preexistente de cooperare transfrontalieră și a solicitat regiunilor implicate să prezinte programe operaționale. El a mărit, de asemenea, presiunea în favoarea „creării de rețele transregionale, fie instituționalizate fie neoficiale, și de solidarități concrete”.⁷²

Aceste rețele interregionale mai mult sau mai puțin instituționalizate s-au extins cu repeziciune în ultimii ani. Totuși, ele asociază doar regiuni învecinate, acoperind mai degrabă „centrul geografic al Comunității”.⁷³ Aceste elemente trădează maniera tradițională de derulare a politicilor regionale, care nu exploatează pînă la capăt ideile de parteneriat și de federalism cooperativ, ci se concentrează exclusiv asupra administrării în comun a problemelor regionale.

În context european, această abordare tradițională pare foarte îngustă chiar la cîțiva ani de la lansarea programului Interreg. Într-adevăr, piața internă a inițiat deja un proces ireversibil de integrare economică a zonelor de la granițele interne. Aceasta nu înseamnă nicidecum că necesitatea cooperării pe orizontală a dispărut. Dimpotrivă, însăși existența unei piețe unice face foarte convenabilă cooperarea regională într-o perspectivă europeană de ansamblu. În ciuda necontiguității lor, regiunile pot avea în comun mai multe interese diferite. De exemplu, regiunile rurale sau industriale pot avea interese comune din cauza structurii lor economice similare. Regiunile periferice pot fi interesate în mod

similar de cooperarea lor reciprocă pentru a face lobby în favoarea unei soluții la problemele lor comune legate de costurile mai înalte ale ofertei și transportului pe teritoriul lor. Nici nu mai e nevoie să spunem că o astfel de cooperare ar răsturna modelul consacrat de cooperare transfrontalieră uzitat pînă acum, adică acela în care cooperarea are loc între regiuni învecinate din „zona centrală” a Comunității.⁷⁴ Alte regiuni ar putea fi și ele interesate de dezvoltarea în comun a noi activități culturale sau economice.

Întrucît tipuri diferite de proiecte s-ar putea dezvolta conform aceluiași model, regiunile — considerate separat — ar putea fi interesate să intre în asociații diferite. Totuși, în această privință tradiționala cooperare transfrontalieră pe orizontală pare destul de costisitoare în comparație cu un parteneriat atotcuprinzător al tuturor regiunilor. În plus, în măsura în care tinde să fie exclusivă, ea este și o irosire a șanselor pe care le-ar face posibile parteneriatele alternative. În cele din urmă, ea este destul de incoerentă cu stadiul prezent al integrării europene.

În realitate, înseși asociațiile regionale transfrontaliere au ridicat problema reactualizării organizării, obiectivelor și funcționării lor. Astfel, ele și-au aprofundat relațiile reciproce și s-au pronunțat în favoarea participării parțiale a membrilor lor la „proiecte transfrontaliere, interregionale, multilaterale sau bilaterale”.⁷⁵

Aceste inițiative par necesare ca urmare a aplicării pînă la capăt a Actului European Unic. Totuși, acești pași nu constituie soluția finală. Într-adevăr, extinsa cooperare dintre asociațiile transfrontaliere evidențiază necesitatea unui for general care să permită parteneriatul exhaustiv al regiunilor europene. Această problemă va fi analizată în secțiunea următoare.

2.3.4 Orientări recente în activitatea internațională a regiunilor și cadrul instituțional al Europei regiunilor

Mișcările de jos în sus inițiate de organizațiile regionale transfrontaliere sînt demne de toată lauda. Totuși, a venit vremea pentru includerea în cadrul instituțional european a unui model de parteneriat general. Acesta va netezi calea continuării cooperării dintre regiunile celor cincisprezece state membre și ar lăsa spațiu pentru cooperarea transfrontalieră de tip tradițional numai în ce privește granițele exterioare ale Comunității. Acest proces, deja inițiat, va fi analizat în cele ce urmează.

Înainte însă de a aborda subiectul cooperării transfrontaliere, merită adăugate cîteva comentarii referitoare la faptul că Comunitatea Europeană pare să fi înțeles și ea necesitatea reorientării relațiilor pe care le are cu rețelele regionale transfrontaliere. De fapt, ultimele sale programe de parteneriat regional au avut obiective determinate de problemele contextuale ale integrării. Astfel, în timp ce primul program Interreg avea ca țintă facilitarea cooperării interne în perspectiva viitoarei piețe unice, cel de-al doilea program Interreg și-a deplasat atenția spre regiunile de la granița externă.

Pe de altă parte, obiectivele generale ale Interreg II încearcă în continuare să vină în întâmpinarea problemelor speciale care apar atât în regiunile de la granițele interne cât și în cele de la granițele externe ca o consecință a relativei lor izolări. Pe de altă parte, totuși, accentul principal al noului proiect cade pe zonele de la granița exterioară. De fapt, Interreg II a fost strâns legat de implementarea programului Phare, inițiat în 1989 pentru a sprijini reformele asumate de statele Europei Centrale și de Est. Obiectivul său inițial a fost să ajute tranziția acestor țări spre democrație și economia de piață.⁷⁶ În special articolul 3 al Reglementării Comisiei 1628/94⁷⁷ prevede că proiectele eligibile pentru ajutorul financiar al Comunității trebuiau să aibă în contextul de atunci următoarele obiective: „i) să promoveze cooperarea regiunilor de graniță ale Uniunii Europene cu regiunile adiacente din centrul și estul Europei...; ii) să promoveze crearea și dezvoltarea rețelelor de cooperare de ambele părți ale graniței și stabilirea de legături între aceste rețele și rețelele comunitare mai vaste.”

Pe de altă parte, eligibilitatea pentru fondurile comunitare a regiunilor de la granițele interne pare să fie în cadrul programelor Interreg mult mai limitată, fiind legată mai ales de crearea rețelelor transeuropene, în special a celor energetice.⁷⁸

Persistă încă semne de întrebare în ceea ce privește cooperarea mai vastă dintre regiunile de la granițele interne sau regiunile care nu sînt de graniță, care ar fi trebuit să fie foarte stimulate de crearea pieței unice. După cum am menționat, soluția ideală ar fi instituționalizarea acesteia în cadrul juridic comunitar. Într-adevăr, Uniunea a făcut deja cîțiva pași — de altfel timizi — în această direcție odată cu ultimele stadii ale integrării europene. Astfel, după înființarea Comisiei de Consiliere a Autorităților Regionale și Locale și a Adunării Neoficiale a Regiunilor Europene, Tratatul de la Maastricht a dat un impuls suplimentar conturării dimensiunii regionale a politicii europene prin înființarea Comisiei Regiunilor ca organism consultativ al nivelului comunitar.

Totuși, chiar și după Maastricht, Europa regiunilor era departe de a fi constituită și rămîne în continuare adevărat că „*Tratatul de la Roma nu ia în considerare nivelele subnaționale de guvernare ale statelor membre. Pentru Comunitate aceste nivele locale și regionale de guvernare nu au nici un statut legal; toate statele membre sînt privite ca niște monoliți constituționali*”.⁷⁹

Din mai multe motive, nu se poate socoti că Comisia Regiunilor urmează modelul unei adevărate Europe a regiunilor. Pe de o parte, este adevărat că Tratatul CE prevede în prezent ca această Comisie a regiunilor să fie consultată într-o serie de chestiuni care nu se limitează la așa-numita politică regională, ci include probleme care țin în mod obișnuit de competența autorităților regionale, precum cultura, sănătatea publică, educația, specializarea și proiectele pentru tineret. Acest fapt promovează în mod evident ideea conform căreia Comisia Regiunilor ar trebui să aibă în vedere în general toate politicile europene de interes regional. Este de asemenea adevărat că această idee este consolidată de o prevedere potrivit căreia

„acolo unde se consideră că sînt implicate interese regionale specifice, Comisia Europeană își poate exprima părerea” cu fiecare ocazie în care este consultată Comisia Socială și Economică.⁸⁰ Această prevedere aduce în sfera de acțiuni facultative a Comisiei Regiunilor alte arii de competență tipic regionale, precum agricultura, protecția mediului și politicile sociale.

Pe de altă parte, rolul Comisiei Regiunilor rămîne pur consultativ, autoritatea sa reală urmînd să fie testată pe termen lung. În plus, structura reală a Comisiei Regiunilor nu amintește de cea a unui organism de reprezentare directă a autorităților locale și regionale.⁸¹ Dimpotrivă, se pare că ea respectă modelul tradițional al unei adevărate Europe a națiunilor, care se află la baza structurii de ansamblu a Uniunii. În special, reprezentarea semiproportională garantată *statelor membre* prin articolul 198a al Tratatului CE⁸² nu este deloc legată de obiectivul asigurării reprezentării autorităților regionale și locale înființate prin intermediul Comunității.

În această privință pot fi ridicate două obiecții specifice: prima, faptul că, cu toate că Comisia ar trebui să conștie în „*reprezentanți ai organismelor locale și regionale*”, membrii săi sînt „*numiți... de către Consiliu... la propunerea statelor membre respective*.”⁸³ Astfel, nimic din această prevedere nu asigură o reprezentare echilibrată și completă a intereselor locale și regionale. Cea de a doua obiecție, sistemul semiproportional de reprezentare preconizat de articolul 198a al Tratatului CE nu are legătură cu existența reală a autorităților regionale din cadrul fiecărui stat membru. În această privință, este destul să amintim că Luxemburgul — care nu are instituții regionale — a primit șase locuri în cadrul Comisiei Regiunilor, în timp ce cele mai mari state membre — trei din patru deținînd diferite tipuri de instituții regionale — pot numi doar cîte 24 de membri în Comisie.

Rezumînd, Comisia Regiunilor ar putea fi definită mai adecvat ca un mijloc de reprezentare — sau de imixtiune — a guvernelor naționale în politicile europene, care se suprapune adesea cu domenii ce aparțin nivelelor subnaționale de guvernare. În cel mai bun caz, dată fiind obligația membrilor Comisiei Regiunilor de a-și îndeplini îndatoririle complet independent, acest organism ar putea fi descris ca o comisie de experți în probleme regionale, asemănător în această privință cu Comisia Socială și Economică. În nici un caz nu poate fi considerată un mijloc democratic de reprezentare a autorităților regionale.⁸⁴

Astfel, dacă într-adevăr urmează să ia ființă o adevărată Europă a regiunilor, primul pas ar trebui să implice o reformă profundă a structurii Comisiei Regiunilor astfel încît să se acorde reprezentare fiecărei comunități autonome înființate în Uniune, pentru a le permite să-și facă auzite vocea ori de cîte ori sînt implicate competența sau interesele lor.

Aceasta nu înseamnă că Comisia Regiunilor ar trebuie să se transforme într-o a treia Cameră — pe lîngă Parlamentul și Consiliul European — în procedura legislativă comunitară. Un astfel de pas ar fi într-advăr decisiv în descrierea

Uniunii Europene ca Europa Regiunilor.⁸⁵ Totuși, o astfel de relație este impracticabilă pentru moment din cauza structurii constituționale diferite a statelor membre.

2.3.5 Europa regiunilor și principiul subsidiarității

Înainte de a încheia cercetarea cuprinderii actuale a conceptului de Europă a regiunilor, merită menționată și o altă evoluție, privitoare la includerea în Tratatul de la Maastricht a unei prevederi explicite referitoare la principiul subsidiarității. În această privință, este adevărat că articolul 3b CE preconizează principiul subsidiarității numai pentru relațiile dintre Comunitate și statele membre. Totuși, cuprinderea sa exactă nu poate fi determinată doar în lumina acestei prevederi. Într-adevăr, atât Preambulul cât și articolul A al Tratatului Uniunii Europene prevăd că obiectivul comun al statelor membre este acela de a crea „o uniune și mai strânsă între popoarele Europei, în care deciziile sînt luate cît mai aproape posibil de cetățeni.”⁸⁶

Potrivit acestei prevederi, se pare că un angajament politic — dacă nu o îndatorire juridică — de a lua în considerare rolul important al nivelelor subordonate de guvernare obligă atât Comunitatea cât și statele membre. Anvergura acestui angajament devine încă și mai mare dacă se ia în considerare principiul proporționalității.⁸⁷ Într-adevăr, în lumina acestor prevederi, se poate deduce obligația generală de a nu neglija dimensiunea regională chiar și în arii de competență exclusivă ale CE.

3. Concluzii

Este clar că în viitor va trebui dezvoltat un parteneriat din ce în ce mai instituționalizat între nivelele de guvernare european, național și regional pentru a se profita de larg răspîndita autogovernare regională. Dacă statele membre doresc să beneficieze de această instituționalizare treptată, ele trebuie să dea posibilitatea autorităților locale să se facă auzite în contextul european și să aibă contacte directe cu instituțiile europene.⁸⁸

Aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că toate statele membre trebuie să constituie tipuri similare de regiuni în teritoriile lor. Un asemenea lucru ar fi prea mult pentru o țară mică cum este Luxemburgul, de pildă. Statele membre foarte mici ar putea fi desigur reprezentate ca unități separate în cadrul acestor instituții regionale. În plus, ar putea fi realizate diferite forme de reprezentare a intereselor locale. De exemplu, în țările neregionalizate, astfel de interese ar putea fi reprezentate de asociații ale municipalităților sau de alte autorități locale.⁸⁹ În orice caz, numai participarea directă a autorităților care au responsabilități politice față de populația locală pot servi scopului de a lua în considerare necesitățile locale, asigurîndu-se că serviciile oferite comunității locale satisfac așteptările localnicilor și menținînd eficiența deciziilor centrale.

În această privință este foarte interesant de remarcat faptul că și alte state membre își adaptează într-un fel sau altul la aceste nevoi structura guvernării

locale. De pildă, Irlanda, un beneficiar major a politicilor „regionale” ale Uniunii, a luat în ultima vreme măsuri importante în vederea regionalizării teritoriului său. De fapt, sistemul anterior al structurilor administrative regionale compus din autoritățile *ad hoc* pentru exercitarea diferitelor funcții locale a fost modificat în 1994 prin înființarea a opt autorități regionale statutare. Acestea sînt conduse acum de reprezentanți aleși indirect de către autoritățile locale și care au ca sarcină principală colaborarea în planificarea națională și monitorizarea implementării politicilor „regionale” europene. În mod evident, această opțiune va răsturna, după toate probabilitățile, modelul anterior, caracterizat printr-un „rol consolidat al guvernării centrale în cadrul instituțional al planificării regionale, care e consecința concepției țării ca o singură regiune (europeană)”.⁹⁰

În mod similar, planificata reformă a guvernării provinciale finlandeze va reduce drastic numărul entităților provinciale la numai cinci. Mărimea lor va deveni probabil mai potrivită astfel necesităților administrative interne și inițierii unei activități internaționale de un fel sau altul.

În lumina acestor experiențe, se pare că politica regională europeană și modul său specific de abordare a problemei parteneriatului au început în mod evident să exercite o oarecare presiune asupra statelor membre. Acum se poate afirma că pînă și statele membre care au o structură complet regională ar trebui să permită în vreun fel propriilor entități de guvernare locală să adopte atitudini proprii în chestiunile europene pentru a putea face față provocărilor Europei. Cu alte cuvinte, aceasta înseamnă că, deși structura și organizarea administrativă a statelor membre se încadrează în mod obișnuit în domeniul politicii interne, se poate afirma că o adevărată politică regională a Uniunii poate produce pe termen lung o armonizare voluntară a structurii interne a statelor membre. Totuși, înainte ca această armonizare să devină necesară, trebuie luate măsuri suplimentare în direcția edificării unui forum european real al autorităților regionale.⁹¹

Cînd se va ajunge la aceste rezultate, va fi posibil să se concluzioneze că a fost în sfîrșit deschis un spațiu real pentru *Europa regiunilor*, ceea ce ar contribui la apropierea instituțiilor europene de cetățeni și, în cele din urmă, la constituirea unei *Europe a cetățenilor*. Aceasta este de altfel țelul suprem al mișcărilor federaliste și regionaliste care au făcut presiuni atît de mari pentru constituirea unei Europe a regiunilor. Într-adevăr, în opinia lor, o Europă a regiunilor este un mijloc de diminuare a deficitelor democratice despre care se crede adesea că afectează structura comunității relativ la proiectata sa lărgire și dificultățile care decurg din aceasta în asigurarea participării și controlului cetățenilor.

Desigur, nu este o chestiune numai de eficiență.⁹² O Europă a regiunilor presupune de asemenea însuși conceptul de democrație, sau ceea ce noi am definit aici ca eficiență politică. Aceasta din urmă combină elemente de eficiență economică și administrativă cu principiul democratic și cu necesitatea de a pune pe primul loc dorințele cetățenilor.

Un lucru destul de interesant este faptul că din aceleași motive Consiliul Europei a sprijinit și el regionalismul. El a constituit un Congres al Autorităților Locale și Regionale ale Europei — care a absorbit în 1994 Conferința Permanentă a Autorităților Locale și Regionale ale Europei, constituită încă din 1957 — și a subliniat importanța autogovernării locale libere ale cărei principii de bază sînt cuprinse în Carta Europeană a Autoadministrării Locale.

În fine, Europa regiunilor nu ar trebui privită ca o provocare la existența statelor membre, cel puțin din punct de vedere juridic și atîta timp cît Uniunea Europeană rămîne o organizație supranațională. Numai cînd ea va putea deveni o federație, își va face apariția o provocare reală. Însă decizia de a face acest pas aparține chiar statelor membre și cetățenilor lor.

Astfel, interpretarea corectă a Europei regiunilor deocamdată nu poate implica realizarea ideii utopice a unor vizionari europeni de a fonda o Uniune fără națiuni,⁹³ ci implementarea ideilor care — în lumina prevederilor explicite ale Tratatului de la Maastricht referitoare la principiul subsidiarității — se află la însăși temelia Uniunii, care este considerată o „*Uniune a popoarelor Europei, în care deciziile sînt luate cît mai aproape de cetățeni.*”⁹⁴ □

NOTE

1. Este la fel de binecunoscut faptul că trăsătura interguvernamentală este încă și mai marcată în cadrul nivelelor doi și trei ale Uniunii. Accentuarea rolului statelor membre în procedura de decizie a Comunității Europene nu implică, desigur, tăgăduirea elementelor din ce în ce mai federale care pot fi găsite în organizarea și structura comunității. Într-adevăr, faptul că în prezent Consiliul este împuternicit să ia majoritatea deciziilor sale prin majoritate absolută, rolul sporit al Parlamentului European după Actul Unic European și poziția bine stabilită a Comisiei Europene și a Curții de Justiție sînt dovada clară a structurii supranaționale și federale a Comunității.

2. Din motive evidente, studiul de față tratează în primul rînd procesul de integrare care are loc în cadrul Uniunii Europene. Totuși, printre alte organisme înființate în scopul realizării unei colaborări mai strînse a națiunilor europene, trebuie lăcute cîteva remarci cu privire la Consiliul Europei întrucît el reflectă obiectivul integrării în termeni mai cuprinzători decît Comunitatea însăși. O astfel de concluzie nu ar trebui să surprindă deoarece s-a afirmat că — spre deosebire de ceea ce s-a întîmplat prin înființarea Comunităților Europene — un rol important în crearea Consiliului Europei l-au jucat mișcările federaliste europene (Cf. Martin J. Dedman, **The Origins and Development of the European Union 1945-1995**, London and New York, 1996, p. 16). Într-adevăr, în timp ce Comunitățile au fost, cel puțin inițial, implicate mai ales în aspectele economice ale integrării, Consiliului Europei i s-a conferit o competență cu mult mai largă. În realitate, obiectivele sale explicite includ realizarea „*unei unități mai mari între membrii săi în vederea salvagardării și realizării idealurilor și principiilor care constituie moștenirea lor comună*” (art. 1a al Statutului), „*prin înțelegeri și acțiuni comune în chestiuni administrative, legale, științifice, culturale, sociale și economice și în menținerea și realizarea pe mai departe a drepturilor omului și libertăților fundamentale*” (art. 1b), fiind excluse în mod explicit din competența Consiliului Europei numai „*chestiunile referitoare la apărarea națională*” (art. 1d).

3. De fapt, Consiliului i se adaugă o Adunare Parlamentară prin intermediul căreia diferitelor state membre le este acordată o greutate diferită (vezi art. 26 al Statutului Consiliului

Europei). Este de asemenea demn de remarcat faptul că membrii Adunării Parlamentare, iar nu țările din care provin, sînt cei care reprezintă parlamentele naționale și partidele politice respective.

4. Identitatea culturală comună a fost înlocuită treptat sub mai multe aspecte de culturile naționale separate. De exemplu, poate fi menționat faptul că limbile naționale au înlocuit folosirea latinei ca limbă vorbită, iar, mai târziu și ca limbă scrisă și științifică.

Un factor politic important folosit în demontarea unității medievale, atacînd autoritatea centrală a papei și a împăratului, a fost formarea bisericilor naționale în multe țări protestante după reformă.

Totuși, moștenirea comună a supraviețuit și a influențat întreaga cultură occidentală sub multe aspecte, de pildă prin influența dreptului roman și a filosofiei clasice.

5. Mai mult, tocmai pe baza democrației și a statului de drept pot aspira statele să devină membre ale Uniunii. Acesta este motivul pentru care calitatea de membru a fost limitată în trecut la țările vestice în timp ce înființarea sistemelor democratice în Europa de Est — un proces încă în derulare în unele țări ale regiunii — ar trebui în cele din urmă să încheie și să consolideze procesul de formare a statelor naționale întemeiate pe dreptul la autodeterminare. Încheierea acestui proces ar trebui să închidă prăpastia care divizase anterior Europa de Vest și de Est și să creeze condițiile politice pentru o nouă extindere a Uniunii.

6. În literatură acest fenomen a fost întrucîtva legat de apariția romantismului. Un exemplu foarte important al relației dintre romantism și ideea unei Europe unite este poezia lui Novalis, alias Friedrich von Hardenberg (1772-1801), în cadrul căreia eseul „*Creștinătatea sau Europa*” (1799) poate fi considerat manifestul care preconiza Statele Unite ale Europei ca pe noua comunitate creștină care ar putea salvarda națiunile.

7. Îndemnul la o Europă federală a fost reluat de mai multe ori în secolul al XIX-lea de numeroși actori politici influenți. Printre ei este util să îi amintim pe francezii Augustin Thierry și Claude-Henri Saint-Simon și pe italianul Giuseppe Mazzini. Cei dintîi preconizau crearea unui parlament european încă din studiul lor din 1814, **De la reorganisation de la société européenne**. Cel din urmă a militat pentru o federație europeană a națiunilor concepută ca un mijloc de asigurare a democrației și fraternității popoarelor europene. Într-adevăr, mișcările fondate de Mazzini — La Giovine Europa (Tînăra Europă) în 1834 și Liga Internațională a Popoarelor în 1847 și Comisia Centrală Democratică Europeană în 1850 — aveau scopul de a crea o rețea transnațională a mișcărilor pentru independență națională și democratizare. Cu toate că importanța practică a acestor asociații a fost una limitată, declarația lui Mazzini în favoarea independenței națiunilor în contextul fraternității europene s-a răspîndit în multe țări și a supraviețuit timpului, influențînd la sfîrșitul celui de al doilea război mondial vederile politice ale federaliștilor italieni. Trebuie menționați dintre aceștia Altiero Spinelli care a deținut un rol de prim rang în contextul mișcării federaliste europene, de la elaborarea **Manifesto di Ventotene** în 1941 și pînă la contribuția sa în cadrul Parlamentului European la care a participat prin schițarea „*Tratatului Uniunii Europene*” — cunoscut și sub numele de „*Raportul Spinelli*” — care a fost adoptat de Parlamenul European în 1985. Cu toate că acest document nu a fost inclus integral în amendamentele aduse ulterior Tratatelor, el este considerat drept unul din cele mai importante documente adoptate de Parlarlamentul European întrucît el evidențiază atitudinea proeuropeană a acestei instituții.

8. O asemenea ideologie politică este în prezent acceptată în mod explicit prin art. 23 al Legii Constitutive a Republicii Federale Germania, care afirmă: „*În interesul realizării unei Europe unite, Republica Federală Germania va participa la dezvoltarea unei Uniuni Europene devotate principiilor democratice, sociale și federale, statului de drept și principiului*

subsidiarității...” (Traducerea în engleză aparține Juliane Kokott, „*German Federalism and European Integration*”, raport nepublicat, prezentat la masa rotundă a Asociației Internaționale de Drept Constituțional, **National Constitutions in the Era of Integration**, Turku, 23-24 mai 1997, p.3, s.n.).

9. În interpretarea Constituției Germaniei, mai sus menționatul articol 23 al Legii Constituitive presupune „*premise că însăși Uniunea ar trebui structurată luându-se în considerare principiul federal. Această premisă obligă instituțiile germane să participe la procesul de integrare.*” (Kokott, op. cit., p. 9 și passim)

Evident, o asemenea prevedere — adăugată Constituției Germaniei în 1991 — nu poate să angajeze juridic Uniunea. Totuși, ea este extrem de importantă deoarece furnizează baza pe care Germania să accepte măsuri suplimentare spre realizarea unei Uniuni politice.

10. Cf. Michael Keating, **Regions in the European Community**, volum editat de Michael Keating și Barry Jones, Oxford 1985, p. 1 și passim.

11. Nu este posibil să oferim o analiză mai detaliată în acest context. Putem menționa, totuși, că astfel de diferențe nu par să joace în prezent un rol central în sistemul federal german — cu excepția poate a noilor landuri care înainte au făcut parte din RDG — în ciuda unificării relativ recente a acestei țări.

Faptul că regiunile italiene — spre deosebire de landurile germane — nu se bucură de astfel de condiții economice uniforme a venit, în schimb, în sprijinul unei identificări crescînde a anumitor comunități locale cu „regiunea” în care trăiesc.

Culturile regionale diferite par să joace un rol remarcabil în anumite țări — precum Marea Britanie și Spania — unde ele au existat ca „state naționale” independente o vreme mult mai îndelungată.

12. În anumite cazuri, totuși, revendicarea este determinată de factori religioși. Un exemplu tipic îl constituie Irlanda de Nord.

13. Exemple tipice de țări multilingve sînt Belgia și Finlanda. În ambele cazuri, totuși, autonomia regională a însoțit (și a sporit) protecția garantată prin prevederile legale generale referitoare la multilingvism. În cazul Finlandei, totuși, acest fenomen este limitat la provincia Åland

14. Însușindu-mi lecția lui Kelsen, cred că este mai potrivită folosirea termenului de independență decît de suveranitate deoarece acesta din urmă poate în mod eronat evidenția ideea libertății absolute a statelor, în ciuda existenței ordinii juridice internaționale (cf. Hans Kelsen, **Principles of International Law**, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1966, p. 190 și passim).

15. Astăzi protecția internațională a grupurilor minoritare este garantată în principal de Articolul 27 al Convenției Internaționale cu privire la Drepturile Politice și Civile, care prevede că „*În statele în care există minorități etnice, religioase sau lingvistice, persoanelor aparținînd acestor minorități nu le va fi refuzat dreptul de a se bucura, împreună cu ceilalți membri ai grupului lor, de cultura lor proprie, de a-și profesa și practica propria religie și de a-și folosi propria limbă.*”

Protecția generală garantată prin asemenea prevederi se limitează astfel la recunoașterea deplină a drepturilor culturale, religioase și lingvistice ale minorităților. Nu se afirmă nimic, pe de altă parte, despre mijloacele prin care vor fi asigurate aceste drepturi. Mai mult, necesitatea organismelor regionale autonome, capabile să reprezinte minoritățile, nu este prevăzută prin Articolul 27. Iar ele nu pot fi considerate nici o măsură necesară asigurării efective a drepturilor minorităților, potrivit practicii prezente a Comisiei Drepturilor Omului.

Pentru o analiză a acestei practici vezi Sia Spiliopoulou, „*Protection of Minorities under article 27 of the I.C.C.P.R. and the reporting system the H.R.C.*”, în **Writings in Human and Minority Rights**, Northern Institute for Environmental and Minority Law of Lapland, Rovaniemi 1994, pp.57-99.

16. Un alt termen folosit în mod curent în această privință este cel de „autoguvernare”. Acesta poate fi totuși confundat cu conceptul de autonomie, discutat anterior. Din această cauză, în ce privește acest model de regionalism, prefer să folosesc termenul de autoadministrare, deoarece percep „autoguvernarea” ca termen mai general ce poate fi folosit cu referire la orice fel de guvernare regională.

17. Aceasta nu înseamnă că regionalismul din aceste țări se bazează exclusiv pe acest al doilea model. Totuși, în absența observațiilor prezentate în acest paragraf, ar fi fost posibilă limitarea înființării regiunilor autonome la cele câteva zone care revendicau autonomia pe baze „culturale”.

18. Probabil cel mai tipic exemplu de federalism cooperativ este oferit de Republica Federală Germania, unde acest principiu este accentuat în mod special prin poziția Bundesrat-ului ca organism federal, care, deși compus din reprezentanții landurilor, „trebuie să respecte interesele federației” (cf. Kokott, op. cit., p. 15). Aceste aspecte structurale ale Bundesrat-ului au scopul de a asigura implicarea landurilor nu numai în chestiunile administrative și legislative de nivel federal, ci și în definirea pozițiilor naționale în chestiunile Uniunii Europene (cf. art. 50 al Legii Fondatoare).

Aceasta nu înseamnă că Bundesrat-ul — care nu este într-un totuși egal Bundestag-ului, adică Camera inferioară a Parlamentului German, în toate chestiunile legislative și politice — poate asigura eficient sprijinirea opiniei fiecărui land în luarea deciziilor care implică interesele landului respectiv. O situație similară ar fi într-adevăr anormală într-o federație și caracterizează mai degrabă o confederație de state, cel puțin dacă deciziile cele mai importante — amendamentele aduse constituției sau ratificarea tratatelor importante — ar trebui luate în unanimitate. Totuși, vocea garantată landurilor în Bundesrat poate asigura o coordonare satisfăcătoare a opiniilor federației și ale statelor din componența sa (vezi în această problemă cf. Kokott, op. cit., passim).

Un exemplu din afara Europei este și el la fel de remarcabil în ce privește „federalismul cooperativ”: potrivit lui Larry Kramer („*Understanding Federalism*”, în **47 Vanderbilt Law Review** 1994, pp. 1485-1561), întregul sistem federal american este caracterizat nu prin folosirea legăturilor structurale ori separarea competențelor care ar putea fi lesne aplicate prin sistemul judecătoresc, ci mai degrabă prin legăturile neoficiale și practice dintre autoritățile federale și cele ale statelor atât la nivel politic cât și administrativ. Aceste legături neoficiale ar produce, pare-se, o interdependență de ansamblu dintre cele două nivele de guvernare.

Este totuși surprinzător faptul că Kramer ajunge la o astfel de concluzie în ciuda premisei că „un sistem federal este unul în care puterea politică este divizată între autoritățile centrale și cele subordonate lor:.. (și care) se distinge de alte modele descentralizate prin faptul suplimentar că liderii unităților subordonate nu se bazează pe guvernarea centrală pentru autoritatea lor politică. (În plus,) trăsătura de importanță critică pentru un sistem federal este faptul că oficialii unităților subordonate nu sînt numiți și nu pot fi demisi de guvernarea centrală” (ibid., p. 1488).

Fără să ne asumăm dificila sarcină de a defini federalismul — realizată adeseori pe baze apriorice, prin construirea unei definiții care să corespundă sistemelor constituționale pe care autorul respectiv vrea să le considere federale — se poate afirma că două curente total opuse se pot afla în mod egal la baza „procesului federalismului”: unul, care coincide cu definiția formală a lui Kramer și care are ca obiectiv separarea guvernării locale de cea centrală prin conferirea de mai multă independență celei dinții față de cea din urmă; și un altul — care corespunde descrierii pe care o dă Kramer sistemului american — ce poate fi corect definit ca „federalism cooperativ”.

Etichetele de federalism și federalism cooperativ se pot aplica și așa numitelor state regionale. În această privință, sistemul regional italian, de pildă, atașamentul său la principiul federalismului cooperativ este evidențiat în descrierea următoare a lui Francesco Merloni:

„Au fost stabilite o serie de proceduri care reglementează relațiile stat/regiuni, care a redus eficient separarea strictă a puterilor. Astfel, pentru o mare parte a funcțiilor publice nu este posibilă numirea unuia sau altuia dintre nivelele de guvernare care să dețină competențele respective în mod exclusiv; mai degrabă, mai multe nivele de guvernare, cu diferitele lor prerogative, trebuie să decidă și să aplice în comun politicile” (F. Merloni, *„Italian Regions in the European Community”*, în **Regions in the European Community**, op. cit., p.163). Ultima și cea mai cuprinzătoare dintre aceste conexiuni dintre state și regiuni este Conferența Stato-Regioni, o agenție care funcționează în cadrul departamentului primului ministru. Cu toate că înființarea acestei agenții, Conferența, nu este de nivel constituțional și nu se bucură de nici o putere constituțională relevantă în domeniul legislativ, ea constituie un forum de coordonare a opiniilor centrale și regionale în chestiunile de interes comun, fiind în acest sens similară Bundesrat-ului german.

Federalismul cooperativ prezintă anumite neajunsuri în privința problemei responsabilităților neclare. Soluția la această problemă este de relevanță maximă întrucât federalismul cooperativ are tendința de a consolida executivul în detrimentul organismelor legislative, slăbind astfel echilibrul democratic dintre cele două puteri. Pentru evitarea acestor neajunsuri, legislativelor diferitelor nivele de guvernare le-ar trebui permisă puterea de a interveni în procesul de decizie condus de executive. Astfel, ele ar trebui să dețină puterea de a da instrucțiuni cu caracter obligatoriu și de a controla rezultatul proceselor politice. În legătură cu aceste probleme vezi Kokott, op. cit., *passim*, care oferă un rezumat al experienței germane în domeniul federalismului cooperativ.

19. În acest punct este posibil să concluzionăm că principiul subsidiarității întrunește elemente atât din al doilea cât și din al treilea model de regionalism. O altă diferență dintre aceste două modele este aceea că numai cea dintâi se poate constitui în categorie juridică în vreme ce cea din urmă îi poate interesa numai pe economiști și politicieni, niciodată curțile de justiție (cf. Ignazio Marino, **Servizi Pubblici e Sistema Autonomistico**, Milano, 1987, p. 51 și *passim*., care face distincția dintre anvergura eficientă a serviciilor și cuprinderea respectivă a intereselor publice).

20. Vezi Kramer, op. cit., p. 1549.

21. Hans-Georg Gerstenlauer, „*German Lander in the European Community*”, în **Regions in the European Community**, op. cit., p. 174.

22. Într-adevăr, însăși Legea Constitutivă (art.79) declară drept inadmisibil orice amendament constituțional care are în vedere divizarea bund-ului (fедераției) în landuri (state). Totuși, se pot face speculații pe marginea caracterului etern al unei asemenea interdicții în eventualitatea confruntării cu o posibilă voință total opusă a poporului german.

23. Art. 29 (1), tradus în engleză în studiul lui Axel Tschentscher et al., **International Constitutional Law** (revăzut ultima dată la 3 noiembrie 1997), aflat la adresa http://uni-wuerzburg.de/law/gm00002_.html#A029.

24. Gerstenlauer, op. cit., pp.174-75.

25. Cf. *ibid.*, *passim*.

26. Dintre cele cinci „regiuni speciale” — Sicilia, Sardinia, Valle d’Aosta, Trentino-Alto Adige și Friuli Venezia-Giulia — numai aceasta din urmă nu a fost înființată imediat deoarece s-a considerat că este mai bine să se aștepte încheierea disputei internaționale legate de orașul Triest. Aceste cinci regiuni includ trei zone de graniță cu minorități etnice mai mult sau mai puțin numeroase — respectiv vorbitori de germană, franceză și slovenă — și două dintre principalele insule italiene.

27. Conform acestei prevederi, „provinciile învecinate cu caracteristici economice, lingvistice și istorice, teritoriile insulare și provinciile cu o unitate regională istorică pot accede la autoguvernare și se pot constitui în comunități autonome” (traducerea în engleză de

Tschentscher et al., op. cit. (3 noiembrie 1997), aflat la adresa http://uni-wuerburg.de/law/gm00002_.html#A029.

28. Prin articolul 258 al Constituției Portugaliei, „*Regiunile administrative trebuie să elaboreze planificările regionale și să participe la elaborarea planificărilor naționale*” (trad. aut.)

29. Art. 257 ale Constituției Portugaliei, traducere în engleză de Tschentscher et al., op. cit. (3 noiembrie 1997), aflat la adresa http://uni-wuerburg.de/law/gm00002_.html#A029.

30. Ibid.

31. Art. 225 al Constituției Portugaliei (inițial art.227, traducerea în engleză de Tschentscher et al., op. cit. (3 noiembrie 1997), aflat la adresa http://uni-wuerburg.de/law/gm00002_.html#A029.

32. Vezi articolul 1 al Constituției Belgiei.

33. Vezi articolul 2 și 127 și următoarele ale Constituției Belgiei.

34. Vezi articolul 3 al Constituției Belgiei.

35. Nedispunind de un astfel de nivel intermediar de guvernare, Luxemburgul constituie în această privință singura excepție din cadrul Uniunii Europene.

36. Cf. **Foundations of Law, Constitutionnal and Administrative Law**, de Smith (ed.), Harry Street and Rodney Brazier, Bungay UK, 1981, p.65 și următoarele.

37. Acest fapt este susținut mai cu seamă de populația Insulelor Canalului Mîneei, care tăgăduiesc supremația Westminster-ului în raport cu propriile legislative. Vezi **Foundations of Law...**, op. cit., ibid.

38. Mă refer în această privință mai ales la așa-zisele mici națiuni nordice — Groenlanda, Insulele Feroe, Insulele Åland — care, potrivit multor specialiști, au un statut oarecum unic.

39. E.C.S. Wade, G. Godfrey Philips, **Constitutional Law**, ediția a șasea, London and Colchester, 1960, p. 385.

40. Vezi Malcolm N. Shaw, **International Law**, ediția a patra, Cambridge University Press, 1997, p. 157 și următoarele; I. A. Shearer, **Starke's International Law**, ediția a XI-a, Butterworths, 1994, p. 104. În sens opus, vezi cf. Kelsen, op. cit., p. 191 și p. 253, care preferă să vorbească despre „*comunități asemănătoare statului*” de fiecare dată cînd un stat și-a pierdut independența deplină față de alt stat.

41. Vezi Shaw, op. cit., p. 154 și următoarele.

42. Ibid., p. 156.

43. Wade-Philips, op. cit., p. 385.

44. Cf. Kelsen. op. cit., p. 261.

45. **Foundations of Law...**, op. cit., p.69.

46. Ultimele evoluții sugerează, totuși, că acest statut s-ar putea schimba după rezultatele recente ale referendumurilor din Scoția și Țara Galilor, prin care s-au aprobat propunerile guvernului Blair de devoluție ale celor două regiuni. În opinia guvernului laburist aceste propuneri sînt doar o parte dintr-un proiect mai vast de descentralizare a sistemului britanic care ar include „*un primar și o autoritate strategică pentru Londra, adunări pentru regiunile engleze după cum s-au solicitat ... și un referendum pentru instituții ale Irlandei de Nord care să fie rezultatul dezbaterilor (actuale) dintre partide*” (**Financial Times**, 13/14 septembrie 1997). Totuși, pentru a fi puse în practică, aceste propuneri necesită adoptarea unei legislații specifice de către Parlamentul britanic. Astfel, lăsînd deoparte restul țării, nu este încă posibil să prevedem rezultatul final al acestui proces nici măcar pentru Scoția și Țara Galilor.

Dacă politica laburiștilor va avea succes, ea va avea totodată un impact asupra înțelegerii problemelor regionale în cadrul Uniunii Europene. Deoarece Marea Britanie este singurul stat

membru mai mare cu un sistem de guvernare complet centralizat, exemplul său a prejudiciat în mod evident orice încercare de a dezvolta în continuare rolul autorităților regionale în interiorul Comunității. Nici nu mai e nevoie să spunem că situația se va schimba radical odată ce Marea Britanie va deveni profund devotată regionalismului.

47. F. Harloff, *Rigfællesskabet*, Forlaget Klim, Århus, 1993, p. 515, citat de Arni Olafsson, „*Relationship between Political and Economic Self-Determination. The Faeroese Case*”, în **64 Nordic Journal of International Law** 1995, p. 469. Edificiul juridic prezentat este criticat de autor în ce privește cazul concret al Insulelor Feroe, însă considerațiunile sale pot fi extinse la Groenlanda (ibid., p. 465).

48. Originea acestei politici se află totuși în inițiative anterioare: într-adevăr, deja Tratatul de la Roma i-a furnizat primul instrument, adică Banca Europeană de Investiții. În plus, anumite alte inițiative — precum Fondul Social European și Fondurile Agricole — au avut o influență în reducerea dezechilibrelor regionale. În cele din urmă, înființarea în 1975 a Fondului European de Dezvoltare Regională a fost considerată dovada apariției unei reale politici regionale comune (vezi Mawson/Ruis Martins/Gibney, „*The Development of the European Community Regional Policy*”, în **Regions in the European Community**, op. cit., p. 24).

În alte ocazii aceeași politică mai este numită „structurală” sau „socială”. Cu toate că Fondul Social European a fost folosit ca un instrument al politicii „regionale”, ar trebui evitată folosirea termenului de „social” în legătură cu politica „regională” deoarece poate crea confuzie cu politica definită drept „socială” de către însăși Tratatul CE (*id est*, politica descrisă în Partea a treia a Tratatului, Titlul VIII EC).

49. Articolul 130a al Tratatului EC.

50. Articolul 130b al Tratatului EC.

51. Kokott, op. cit., p. 10, afirmă că „*potrivit rezoluției șefilor de guverne și a președinților de landuri, regiunile și comunitățile autonome reunite la Conferința de la München din 1989, Europa Regiunilor, Uniunea Europeană ar trebui să fie structurată pe trei nivele: Comunitățile Europene, statele membre, landurile sau regiunile sau comunitățile autonome, iar cel de-al treilea nivel să aibă drepturi de participare directă la nivelul european*”.

52. În această zonă, instituțiile autoguvernării sînt deja implicate într-o anumită măsură potrivit aranjamentelor realizate în cadrul fiecărui stat membru. O interesantă cercetare comparativă a diferitelor nivele și modele urmate de cinci state membre în primii ani ai politicii „regionale” se găsește în volumul **Regions in the European Community**, op. cit.

În contextul politicilor sale structurale, ideea de parteneriat — care țintește să implice mai multe nivele de guvernare într-un fel de federalism cooperativ pan-european — este cea mai agreată de Comunitatea Europeană, care s-a bazat în mod sistematic pe implicarea directă a autorităților regionale de la lansarea primului program Interreg în 1990.

53. Cf. Marino, op. cit., *passim*.

54. Unele din aceste proiecte vor fi menționate în secțiunile următoare.

55. Vezi **Regions in the European Community**, op. cit., *passim*.

56. Vezi, *infra*, secțiunea 2.3.3.

57. Cf. Decretului Prezidențial (DPR) no. 616 din 1977.

58. Merloni, op. cit., p. 164.

59. Potrivit articolelor 1, 5 și 114 ale Constituției, este evident că regiunile sînt în parte responsabile de suveranitatea poporului.

60. Cf. Kokott, op. cit., p. 13. În opinia acestui autor, nu este interzis ca cea de a doua categorie de legi să fie tratate de către „birourile” landurilor de la Bruxelles în cadrul Statutului de cooperare a federației și statelor în chestiuni referitoare la Uniunea Europeană din 12 martie 1993. Acest statut prevede într-adevăr că „*landurile pot menține o relație directă constantă cu*

instituțiile Uniunii Europene în măsura în care aceasta servește la îndeplinirea prerogativelor și funcțiilor lor stabilite prin *Legea Constitutivă*” (traducerea în engleză de Kokott, *ibid.*, p. 12).

61. Cazul 26/62, (1963) ECR, I-16.

62. Cf. Theo Ohlinger, „*Unity of the legal system or legal pluralism: the Stufenbau doctrine in present day Europe*”, raport nepublicat, prezentat la masa rotundă a Asociației Internaționale de drept Constituțional, *National Constitutions in the Era of Integration*, Turku, 23-24 mai 1997.

63. Astfel, decît să se vorbească despre o viitoare „*politică internă europeană*” (Kokott, *op. cit.*, p. 13) ca despre un obiectiv al regiunilor europene, se afirmă mai degrabă că regiunile înseși au „dreptul natural” de a-și folosi prerogativele constituționale chiar și în absența unui statut al aplicării lor. În cele din urmă, însuși cazul german este exemplar deoarece landurile „*au început să își dezvolte de foarte devreme propriile contacte cu instituțiile Comunităților Europene*” și din 1985, adică cu mult înainte ca Statutul de Cooperare al Federației cu Landurile să fie adoptat, „*landurile și-au menținut propriile «birouri» sau misiuni la Bruxelles*” (*ibid.*, p. 12).

În această privință, se poate trage de asemenea concluzia că legitimitatea actelor legislative din cea de a doua categorie — în forma înființată de landuri sau de alte autorități regionale — este bazată pe două argumente juridice. Primul constă în menționata prevedere a articolelor 50 și 32 din *Legea Constitutivă Germană*, potrivit căreia numai „*relațiile cu statele străine*” sînt responsabilitatea federației. Este clar că Uniunea Europeană — ca organizație supranațională al cărei membru constituant este și Germania — nu poate fi socotit „stat străin”.

64. Aceasta ne duce la problema procedurii care ar fi trebuit urmate de statele membre pentru o ratificare corectă a tratatelor constitutive și ale amendamentelor lor ulterioare. Această problemă a fost dezbătută de mai multe state membre. Deoarece ea constituie o chestiune exclusivă a legislației constituționale municipale, putem să o trecem cu vederea în acest studiu.

65. Vezi nota anterioară.

66. Vezi *Regions in the European Community*, *op. cit.*, *passim*.

67. Vezi Engel/Van Ginderrachter, *Trends in Regional and Local Government in the European Community*, Leuven Belgium 1993, de la p. 29.

68. În această privință, trebuie să ne plîngem de asemenea de faptul că, datorită caracterului secret al dezbaterilor Consiliului și necesității — reale sau presupuse — de a ajunge la compromisuri globale care pot afecta procesul de decizie european, nu există nici un remediu legal împotriva cooperării insuficiente a guvernelor naționale.

69. De pildă, Germania — care s-a aflat întotdeauna în frunte în ceea ce privește dezvoltarea unei atitudini europene a nivelului regional — a permis, de la Tratatul de la Maastricht încoace, participarea directă în cadrul Consiliului în anumite situații a reprezentanților landurilor. Vom analiza acest lucru în continuare. Propunerea guvernului britanic de devoluție a Scoției și Țării Galilor merge în aceeași direcție.

70. În ceea ce privește sistemul federal al SUA, importanța cooperării dintre birourile federale și chiar al Congresului cu oficialitățile statului pentru implementarea adecvată a programelor federale este subliniată de Kramer, *op. cit.*, p. 1544.

71. Cf., de exemplu, Barry Jones, *Regions in the European Community*, *op. cit.*, p. 234 și următoarele.

72. Engel/Van Ginderachter, *op. cit.*, p. 36.

73. *Ibid.*

74. Activitatea Conferinței pentru Regiunile Maritime Periferice evidențiază o astfel de necesitate deoarece a constituit o încercare timpurie de a crea un forum al regiunilor cu interese similare, în ciuda neînvecinării lor. În această privință, este demn de remarcat că deja „în perioada ce a urmat înființării ERDF în 1975, CPRM a fost deosebit de activ în două privințe:

i. în informarea regiunilor asupra aranjamentelor administrative și în sugerarea de strategii de influențare a Fondului ... și

ii.. *informarea Comisiei asupra opiniilor sale referitoare la Fond*” (Joan Hart, „*The European Regional Development Fund and the Republic of Ireland*”, în *Regions in the European Community*, op. cit., p. 218 și următoarele.)

75. Renate Kicker, „*The Achievements of the Cross-Border Regional Working Community Alps-Adria and Its Future Role in a Europe of Regions*”, în *49 Austrian Journal of Public and International Law* 1995, p. 356., în ceea ce privește Comunitatea de Lucru a Alpilor Adriatici.

76. Ulterior, acest obiectiv a evoluat în direcția sprijinirii integrării acestor țări în Uniune.

77. Cu privire la implementarea programului de cooperare transfrontalieră dintre țările Europei Centrale și de Est și statele membre ale Comunității în cadrul programului Phare (OJ 1994 L171/14).

78. Un subiect moștenit de programul Interreg II ca urmare a fuziunii programului Regen — program regional energetic — cu Interreg.

79. Jones, op. cit., p. 243 și următoarele.

80. Articolul 198c al CE.

81. Cf. și Kokott, op. cit., p. 22 și următoarele.

82. O prevedere care reflectă criteriul pentru calitatea de membru al Comisiei Sociale și Economice, și care urmează modelul de ie în considerare ponderea pe care fiecare stat membru o are în cadrul Consiliului (în votul desfășurat după regula majorității absolute) sau reprezentarea care i-a fost acordată în cadrul Parlamentului European.

83. Articolul 198a CE, sublinierea noastră.

84. Acum este clar de ce cele mai influente instituții regionale înglobate în prezent în Uniune — de pildă, landurile germane — au căutat mijloace alternative și mai directe de reprezentare în Consiliu.

85. Aceasta ar însemna de asemenea acceptarea principiului federal în relație cu statele membre federale sau semifederale. În această privință, ea ar constitui o soluție pentru Germania care are obligația legală — prin articolul 79 par. 3 al Legii Constitutive — de a menține împărțirea țării în state (cf. Kokott, op. cit., passim).

86. Sublinierea noastră.

87. Ultimul paragraf al articolului 3b al CE.

88. Landurile germane și comunitățile și regiunile belgiene au făcut multă vreme presiuni pentru a li se permite să participe la întrunirile Consiliului ori de câte ori sînt incluse pe ordinea de zi chestiuni regionale. O astfel de posibilitate este acum deschisă de noua versiune a art. 146 al Tratatului CE, în varianta amendată de Tratatul de la Maastricht. Astfel, „ministerele regionale” pot reprezenta un stat membru în Consiliu cu condiția să „fie autorizate să angajeze guvernul respectivului stat membru”.

89. Această soluție pare destul de convenabilă statelor membre precum Marea Britanie sau statele scandinave care au o tradiție solidă de autoguvernare locală dezvoltată. În Marea Britanie — cu toate că rolul autorităților locale a fost slăbit în ultimele decenii — autoritățile locale și-au dezvoltat rapid un model neoficial de contacte directe cu Comisia (vezi J. Mawson/J. T. Gibney, *English and Welsh*, p. 135 și următoarele).

90. Hart, op. cit., p. 231.

91. Armonizarea nu va duce probabil la rezultate unilaterale care să conștie din regionalizarea majorității statelor membre, dar va presupune în mod necesar un rol diminuat al celor mai dezvoltate autonomii regionale. Aceasta este singura cale pentru a face față problemelor unui federalism trietajat și a fost anticipat de experiența landurilor germane.

92. După cum am văzut mai sus politicile dirijiste pot fi la fel de eficiente.

93. Cf. Keating, în *Regions in the European Community*, op. cit., p. 5.

94. Articolul A al Tratatului Uniunii Europene.

Traducere de Doina Baci

*

Claudio SCARPULLA, specialist în drept internațional, membru al Filialei Finlandeze a International Law Association. Principalele sale arii de interes sînt istoria și aspectele legale ale integrării europene precum și evoluția regionalismului italian.

Claudio Scarpulla, *A Europe of the Regions: Reality, Challenges and Perspectives*, studiu publicat în volumul editat de Filiala Finlandeză a International Law Association, Matti Tupamäki (editor), *Essays on International Law*, Helsinki, 1998 și preluat cu permisiunea editorului.

Regionalism și ideologie națională

Cazul „României Mari” (1918-1938)

MIHAI CHIOVEANU

„Istoria omenirii abundă în planuri raționale ce nu au fost nicicând materializate, în timp ce iraționalul extrem prevalează în politicul de zi cu zi” (András Rónai)

De ce au eșuat planurile federale danubiene? Întrebarea, desigur retorică, avea să-l frăminte permanent pe Oszkár Jászi, contemporan evenimentelor din perioada interbelică. Într-unul din ultimele sale eseuri¹, omul politic maghiar găsea o explicație în excesiva raționalitate a acestora — raționalitate incompatibilă cu momentul istoric în care fuseseră elaborate pentru a pune capăt conflictelor și tensiunilor absurde dintre națiunile Europei Centrale și de Est. Plasat în linia aceleași tradiții politice, culturale și academice, Péter Hanák găsea că, din punct de vedere istoric, întrebarea lui Jászi nu mai este vitală în prag de mileniu.² Regiunea Danubiană trebuie să înceteze a mai fi privită ca realitate dată sau ca utopie și/sau soluție pentru momentele de criză prin care a trecut „Europa de mijloc” în ultimul secol, pentru a putea fi în cele din urmă înțeleasă ca alternativă viabilă la orice alt produs al iraționalității politice³.

Evenimentele ultimului deceniu par însă a anula din nou viziunile intelectualilor, expediate acum drept exerciții academice ale dizidenței din perioada comunistă. Grupul de la Visegrád nu a rezistat din cauza tentației și calculului pragmatic al „Omului Politic” de a accede la integrarea europeană sărind peste etapa regională, aceasta din urmă fiind considerată brusc drept anacronică și neprofitabilă după 1989. Lipsită de fundament economic, este puțin probabil ca Europa Centrală să reușească materializarea sub altă formă decât cea regionalistă a oricărui proiect comun, mai ales dacă avem în vedere tendința vădită de orientare spre etnocrație și evenimentele ce au dus la dezmembrarea Cehoslovaciei și tragedia din fosta Iugoslavie⁴.

Se repetă istoria sau istoricii? Nu știm și nici nu ne propunem să găsim un răspuns la această întrebare. Prezentul studiu se vrea o reevaluare din perspectiva regionalismului a rolului și locului ocupat de România interbelică în cadrul proiectelor de cooperare zonală și al dezbaterilor apărute în jurul acestora. Vom puncta totodată absența, cu câteva excepții notabile¹, a românilor și în special a istoricilor din discuția actuală despre Europa Centrală. Interesul nostru aici este de a găsi o explicație pentru această stare de fapt și de a sugera modalități de racordare la discursul actual.

Ieșirea dintr-un anume canon istoriografic bazat exclusiv pe istoria diplomatică, la rîndul ei centrată pe „*rolul de campioană declarată a antirevizionismului asumat de România*” și „*contribuția românilor (...) artizani ai Miciei Antante (...) alternativă la planurile nesincere ale Marilor Puteri Europene...*”⁶, ar fi în acest sens doar un prim și necesar pas. „Exercițiul distanței” ar conduce nu doar la înțelegerea trecutului și a paradoxurilor sale⁷, ci și a unor probleme cu care România, ca de altfel întreaga regiune, se confruntă astăzi. Mitul revigorat după 1989 al „României Mari” nu poate oferi în actuala conjunctură decît un refugiu temporar celor ce se ambiționează să creadă în el. Redeschiderea tot mai frecventă a dosarului aparent clasat al României interbelice reprezintă pentru noi o motivație în plus.

O analiză excelentă (și) din perspectiva regionalismului în cazul României Mari a fost realizată recent de Irina Livezeanu⁸. Ne vom raporta permanent la fundamentul teoretic al tezei susținute de această autoare, atît de necesar analizei noastre, chiar dacă nu politicile culturale cît cele economice fac interesul studiului nostru. Mai mult, vom încerca să relaționăm dinamica internă a statului român cu politica externă a acestuia și evoluția întregii zone pentru a putea integra obiectul nostru de studiu într-o definiție mai largă. În același sens, vom apela la „vocalele celorlalți” — am și încercat deja să o facem la începutul excursului nostru — pentru a nu lăsa problemele strict românești să monopolizeze întreaga discuție. În opinia noastră, evoluția societății românești, a statului și clasei politice poate fi mai bine înțeleasă prin raportare la cele din proxima vecinătate și nu la modelul occidental cu care avem, din păcate, prea puține în comun.⁹ Realitatea face că România nu are granițe comune cu Franța, decît poate la nivelul unui imaginar politic în care doar noi, românii, ne (auto)plasăm într-o geografie simbolică.

Sfîrșitul primului război mondial avea să ducă în Europa Centrală și de Est la prăbușirea imperiilor multinaționale și apariția unor state noi sau redefinite geografic. După două decenii de aparentă liniște, regiunea va asista neputincioasă la colapsul sistemului de pace de la Versailles, pentru a experimenta ulterior ideologiile radicale ale fascismului și comunismului. Explicația general acceptată de istoriografie pentru acest fenomen constă în îmbinarea a trei factori ce țin mai curînd de conjuncturi internaționale: vacuumul de putere creat odată cu

dispariția Austro-Ungariei, impactul dezastruos al Marii Recesiuni din 1929-1930 și resurgența „imperialismului” german în noua sa formulă.¹⁰ Scenariul de mai sus, deși perfect valabil, pare însă a nu mai satisface pe deplin pe istorici, preocupați tot mai mult în ultimul timp de cultura și tradițiile politice ale zonei,¹¹ de instabilitatea socială și dificultățile de natură structurală ale economiei în urma distrugerilor provocate de război și eforturilor masive de redresare a situației. Noua natură multinațională a „moștenitorilor” monarhiilor dualistă și țaristă începe să fie și ea tot mai adesea luată în calcul.¹² Istoriografia de la noi nu pare să accepte deloc noile perspective și nici măcar schema clasică nu este respectată în totalitate. În timp ce problema vacuumului de putere este complet ignorată, expansiunea Germaniei naziste spre Est este supradimensionată și capătă conotații cu totul diferite. Ea pare a se constitui într-un perfect „țap ispășitor” ce permite victimizarea la nesfârșit a României democratice, deschisă și chiar inițitoare a unor proiecte de cooperare regională. Nimeni nu oferă în schimb o explicație pertinentă pentru disfuncționalitățile și lipsa de eficiență a alianțelor la care România a luat parte.

Dacă înainte de 1989 orice încercare a istoricilor din Vest de a reanaliza și reinterpretă viziunea clasică era catalogată drept „revizionistă”¹³, în perioada imediat următoare, în ciuda unei așteptate relaxări, istoriografia de la noi se mulțumește să reitereze teze deja consacrate.¹⁴ La fel de sugestivă în acest sens ar fi și republicarea cărții lui George Ciorănescu¹⁵, interesantă pentru discuția noastră din punct de vedere al logicii naționaliste din epocă cât și pentru concluzia finală a autorului. Parte integrantă a istoriei Europei Centrale între cele două războaie mondiale, victimă, ca și celelalte state din regiune, a Germaniei naziste, România aparține totuși mai curînd Balcanilor de care o leagă tradiții istorice și culturale milenare. Citatul din lorga dat de autor reprezintă pentru mulți dintre români, atunci ca și acum, argumentul final.¹⁶ Stigmatizarea „celuilalt” ca revizionist și deci exclusiv responsabil de toate relele, ca și retragerea dinspre sfera naționalismului politic spre naționalismul cultural nu reprezintă însă o soluție și nici nu oferă un răspuns. Dacă definiția Europei Centrale include termenii folosiți de Czesław Miłosz „... (a) țărilor care... au făcut obiectul real sau ipotetic al unui tirg între Uniunea Sovietică și Germania... Decenii de durere și umilință...”¹⁷, România trebuie să admită apartenența sa la aceasta regiune și la memoria ei culturală traumatizantă. Cel puțin pentru perioada la care ne referim în textul de față.

La sfîrșitul primului război mondial, tratatele de pace au încercat trasarea granițelor unor state naționale în Europa Centrală și de Est pe baza principiului autodeterminării naționale (etnice) și în ideea asigurării fiecăruia dintre moștenitori o economie viabilă. Recompensarea unora de către aliați și mai ales de către Franța pentru fidelitatea din timpul războiului cât și hazardul armistițiilor aveau să transforme întreaga regiune într-un labirint de state naționale.¹⁸ Pacea și calmul instaurate în zonă după 1923 se vor dovedi însă a fi simple aparențe. Fapt de altfel normal atîta

timp cît regiunea avea să cunoască împărțirea între învingători și învinși, o geografie simbolică neexperimentată pînă atunci. Nu doar revizionismul unora dintre state, în special Ungaria — oarecum justificat dacă avem în vedere pierderile masive de teritoriu, populație și resurse — aveau să contribuie la această stare de fapt. Lipsa de cooperare, exclusivismul și continua revendicare de teritorii și statut, continua dispută din jurul insolubilei probleme a minorităților¹⁹, ce își au originea în noul tip de naționalism apărut în zonă trebuiesc de asemenea luate în calcul. Defensiv sau ofensiv, bazat în orice caz pe ideea statului național în expansiunea sa teritorială maximă, indiferent de principiul invocat de către susținători²⁰, acesta își afla resorturile nu doar în discursul revendicativ de secol XIX în care, din întreg arsenalul ideologic al Occidentului, naționalismul reprezentase elementul cel mai ușor de preluat și de adaptat la agenda locală.²¹

Procesul de *nation-building* avea să devină în acel moment singurul important în zonă, iar ideologia naționalistă singura acceptată și menită totodată să rezolve numeroasele probleme de ordin social, politic, cultural și economic.²² Neașteptatele achiziții trebuiau însă în primul rînd protejate, iar în acest sens suprapunerea granițelor militare peste cele naționale, reticența față de orice deschidere în exterior și suspiciunea față de vecini erau primele măsuri adoptate de noile guverne. Preferința pentru statul național unitar va duce în mod automat la respingerea federalismului ca pe o soluție anacronică și totodată periculoasă. Această „a treia cale posibilă”, cum o numea de curînd Pierre Kende, nu-și va găsi susținători nici măcar în formula unei uniuni economice regionale, considerată de unii drept prim pas și/sau nucleu al unei viitoare confederații danubiene.²³ Argumentul invocat de cei mai mulți în respingerea unui astfel de proiect consta în dezvoltarea diferită și lipsa de complementaritate a economiilor naționale. Observație pertinentă dacă luăm în calcul doar categoria național-unitară de economie și ne raportăm doar la proiectele de cooperare de tipul Mica Antantă și Înțelegerea Balcanică, extrem de limitate ca deschidere, scop și perspectivă în timp. Deși, după unii autori, chiar și în aceste condiții reușita ar fi depins nu de gradul de dezvoltare al economiilor cît de natura psihologică și politică a partenerilor dispuși să se angajeze într-o eventuală competiție.²⁴

La 1934, în ochii unui contemporan, Europa Centrală și de Est apare drept „...o zonă marcată de prejudecăți naționale dar și de clasă, excесе datorate nou cîștigatei suveranități economice, politice și militare în urma războiului...”²⁵ O regiune controlată politic de o nobilime feudală și revizionistă în Ungaria, o dictatură militară în Iugoslavia și un capitalism dinastic și corupt în România,²⁶ ce abdicaseră de la spiritul democratic al revoluției din 1848 pentru a aluneca, în numele eficienței și al rațiunii de stat spre conservatorism și tradiționalism. Nu vom insista aici asupra concepțiilor lui Jászi, mulțumindu-ne a menționa faptul că poziția sa, ca și a altora dealtfel, era una marginală în epocă. Ne vom limita la

a spune că antagonismele din regiune reprezintă una din cauzele multiple ale eșuării planurilor de cooperare regională. Un al doilea element de care ne vom ocupa în rândurile de mai jos constă în viziunea și calculele geo-politice ale liderilor politici din statele danubiene, diferite de cele ale Occidentului.

Ideea unei viitoare integrări și/sau cooperări în regiune după dispariția Austro-Ungariei era un fapt asumat de către Franța și Statele Unite ale Americii. Dacă în cazul primeia se poate pune în discuție încercarea de a-și impune în regiune hegemonia odată cu părăsirea scenei de către Germania prin înlocuirea tradiționalei contrabalante habsburgice cu una formată din state remorcate la deciziile politice luate în Quai d'Orsay²⁷, în cazul celorlalți ideea constituirii unui astfel de organism pare să aibă la bază cu totul alte rațiuni. Forurile internaționale recunoscuseră oficial încă de la sfârșitul războiului slăbiciunea statelor zonei, incapabile și mai ales nepregătite să facă față structurilor complexe cu care urmau să se confrunte²⁸. Dealtfel limita experienței politice își va spune destul de repede cuvântul odată cu eșecul politicii de integrare etnică, socială, culturală și economică în state pretins unitare și naționale precum România, a teritoriilor de curînd achiziționate și a minorităților. Chiar și acolo unde experimentul federalist, precum în cazul Cehoslovaciei lui Masaryk și în cel al Regatului Sîrbo-Croato-Sloven, părea a găsi rezolvări la noile probleme, totul se oprește la faza discursului și a proiectelor. Nereușita își va face însă simțită prezența încă din 1929 într-o Iugoslavie dominată de un centru de putere sîrb și în 1938 la München în cazul Cehoslovaciei, cînd noile măsuri preconizate de guvernul Milan Hodza se dovedesc tardive.²⁹ Imagini stigmatizatoare de tipul „*de la helvetizarea ... la balcanizarea Europei Centrale...*” ce marchează încă discursul politic și academic despre regiune își au originea în confruntarea dintre idealismul și pragmatismul perioadei la care ne referim.³⁰

Pentru statele din zonă situația se prezenta însă total diferit. Singurul element comun între planurile occidentale și proiectele locale, pe cît de numeroase pe atît de diverse, îl reprezenta ideea creării unei zone de securitate colectivă între Germania și pe atunci tînărul stat sovietic. Perspectivile erau însă diferite de la un caz la altul și asta explică nu doar reducerea considerabilă a numărului de membri — în cazul Micii Antante de la cinci în momentul primelor discuții la trei membri efectivi — ci și insuccesul Franței de a impune o politică comună și de a patrona un întreg sistem de alianțe antigerman în regiune³¹. Trebuie menționat aici faptul că Polonia și Cehoslovacia vor fi în permanent conflict din cauza regiunii Teschen, a relațiilor cordiale dintre Polonia și Ungaria cît și a poziției flexibile a lui Eduard Beneș față de URSS.³² Dincolo de disensiunile dintre statele zonei sau dezacordul față de poziția adoptată de Franța, trebuie specificat faptul că victoria și succesul neașteptat de la sfârșitul războiului a creat multora impresia unui potențial politic autonom și a încurajat astfel tendința de

a se impune drept puteri regionale și parteneri de discuție egali în negocierile cu marile state din afara regiunii. România cochetase cu această idee încă din 1913, după Pacea de la București³³, și va fi profund dezamăgită de preferința Franței de a avea în Cehoslovacia un cap de pod stabil în regiune.³⁴ Polonia va fi atât de încrezătoare în forțele proprii încât Pisudski va miza pe o federație cu Ucraina și Lituania, dar sub control polonez, capabilă de una singură să facă față presiunilor Germaniei și URSS-ului.³⁵

Singurele reușite în domeniul cooperării regionale, Mica Antantă și Înțelegerea Balcanică își datorează apariția mai curînd unei puternice motivații intraregionale. Beneficiare ale tratatelor de pace de la Trianon, respectiv Neuilly, și ținte probabile ale revizionismului maghiar³⁶ și bulgar, statele membre ale acestora nu vor reuși însă niciodată să depășească limita impusă de o astfel de alianță de conjunctură. Ele aveau astfel să beneficieze în cele din urmă doar de pe urma aceleiași vulnerabilități, datorate faptului că nici una nu dorea ca alianța să impiezeze relațiile sale cu o putere europeană plasată în afara înțelegerilor sau să fie atrasă involuntar într-un conflict cu acestea. În cazul primeia, alianța Iugoslaviei cu Italia fascistă și refuzul României la propunerea Cehoslovaciei de a reorienta alianța spre o politică antigermană constituie exemple grăitoare în acest sens. Reușita Germaniei din anii '30 de a pătrunde economic, politic și militar în regiune, ce-i drept cu ajutorul unor state ce duceau o politică progermană, în baza unui „revizionism comun”, poate fi mai ușor înțeleasă din aceasta perspectivă.

Un aspect mai puțin luat în considerare de dezbaterile în jurul cooperării regionale în Europa Centrală și de Est în perioada interbelică, cel puțin în cazul istoriografiei românești, este cel economic. „*Triumful națiunii ca economie națională*”³⁷, fenomen ce avea să marcheze întreaga lume în ciuda eforturilor oamenilor de afaceri de a reveni la economia mondială de dinainte de război, este luat în continuare în calcul doar în măsura în care ajută la sublinierea și argumentarea științifică, uneori partizană, a rolului jucat în anii '20 de Partidul Liberal și politica sa economică.³⁸ Trebuie însă avute în vedere aici alte două aspecte. Primul constă în faptul că alături de naționalism și subordonată acestuia, dezvoltarea economică și mai ales cea industrială reprezenta la aceea oră doar o a doua condiție necesară modernizării și egalării standardelor Occidentului.³⁹ În al doilea rînd, trebuie avut în vedere faptul că în regiune efectul politicilor protecționiste și uneori autarhice — cel puțin la nivel teoretic pentru că în practică ele erau atenuate de acorduri bilaterale — au avut un efect opus celui din Occident, unde economiile naționale au ieșit oarecum întărite din Marea Criză.⁴⁰ În cazul particular al economiei românești, deschiderea operată de PNTȚ după 1928 și măsurile antiprotecționiste/liberale operate de guvernul Maniu nu vor face din păcate altceva decît să slăbească și mai mult România economică. Observația lui H. L. Roberts cu privire la cazul românesc este în opinia noastră cît se poate de pertinentă. Deși bine intenționate și avînd drept

scop rezolvarea problemelor economice interne, ambele guvernări au dezvoltat politici economice în contratimp cu cele europene.⁴¹

O analiză din perspectiva regionalismului a politicilor economice românești ar putea duce la înțelegerea unor aspecte mai puțin clarificate și chiar a unor paradoxuri. Atitudinea sinuoasă adoptată față de colaborarea în plan economic cu Cehoslovacia, ca și deschiderea destul de rapidă spre Germania din a doua jumătate a deceniului patru ar căpăta valențe noi. În opinia noastră, colaborarea cu al Treilea Reich, atât de vehement respinsă de Maniu și Madgearu — ultimul plătind cu viața pentru poziția adoptată în această problemă — a reprezentat pentru România anilor '30 nu prima alegere, ci ultima șansă.

Subdiviziune și element de bază al oricărei națiuni, legată de teritoriu și frontiere, economia reprezintă pentru individ substanța și consecința materială a dezvoltării națiunii sale, în timp ce pentru stat ea reprezintă unul din mijloacele de transformare a elementelor pasive în cetățeni.⁴² Dorința lui N. Vasilescu Karpen de a vedea România ca „o țară de muncă intensă și pricepută” trebuie înțeleasă din această perspectivă și în corelație cu procesul de construire a națiunii și a lui „*civis Romaniae*” (Ioan Nistor), proces intrat la 1918 într-o nouă fază. Entuziasmul momentului de început se datorează mai ales în cazul României faptului că, odată cu îndeplinirea idealului național, noile provincii și în special Transilvania și Banatul, aduceau un plus considerabil de forță de muncă calificată, resurse materiale și o industrie net superioară celei din fostul Regat. Imaginea complementarității economice a tuturor provinciilor va crea din primele momente senzația unei posibile transformări a caracterului agrar al economiei într-unul industrial. Două probleme majore trebuiau însă rezolvate pentru a conferi stabilitate noii economii naționale. Prima o reprezenta reorientarea provinciilor spre interior, ruperea legăturilor cu spațiile în care evoluaseră pînă atunci, emanciparea și românizarea lor, pentru a le transforma din *hinterland* economic al fostelor imperii din zonă⁴³ în elemente integrate economiei naționale. A doua problemă o reprezenta existența în aceste provincii ca și în vechiul regat a „unei duble burghezii”, paralelă, în permanentă competiție cu cea românească și chiar superioară acesteia.⁴⁴ Nu doar elementele semite aveau să intre în atenția politicii liberale ci și cele maghiare⁴⁵ și germane.⁴⁶ Politica Bucureștiului găsea sprijinitori, chiar dacă nu în totalitate și printre elementele românești din provincii. Articolul lui Petru Nemoianu din „*Țara Noastră*”, citat de Irina Livezeanu, este mai mult decît exemplificator în acest sens⁴⁷. Ideile corporatiste despre formarea unei burghezii românești de stat, pure și dezinteresate material, ca și politica de românizare, similară în teorie celei de arianizare din Germania, practică de legionari și mai apoi de Antonescu își pot afla parțial originile aici și nu doar în contactul cu ideologia fascistă.

Nu vom insista asupra destinului economiei în perioada anilor '20 cînd liberalii, artizani ai Unirii și deci deținători ai unui imens capital politic, au avut mai puțin de dat seama oricărui tip de opoziție⁴⁸. Controlul și centralizarea economiei,

naționalizarea resurselor, respingerea colaborării economice cu capitalul străin sub pretextul presiunilor politice asupra tînărului stat și protecționismul vamal transformat într-un veritabil război al tarifelor sînt coordonatele în care aceasta poate fi circumscrisă. Sacrificarea agriculturii, considerată drept „copilul vitreg al economiei” și ignorarea realităților interne sînt de asemenea prea cunoscute cititorului, iar economia lucrării nu permite focalizarea asupra lor.

Industrializarea masivă, în bază resurselor exclusiv românești⁴⁹ și după un model propriu de dezvoltare, bazat pe specificul național dau, cel puțin din perspectiva actuală, senzația unei economii autarhice. În viziunea liberalilor economia era menită a fi nu doar garant al independenței și frontierelor României „(...) stat tînăr și dușmănit de vecini...”⁵⁰ și „...mijloc de prezervare a națiunii(...)”⁵¹, ci și a aduce un plus de distincție națională. Acceptarea în aceste condiții a oricărui tip de regionalism ca expresie a fostei interstițialități a K.u.K ar fi dat senzația de efemeritate și ar fi intrat în contradicție totală cu principiile geo-economice enunțate de Simion Mehedinți.

Cazul economiei românești nu este unul singular în regiune, unde noua configurație de după 1918 a dus la redistribuirea puterii economice odată cu cea politică. Recompunerea spațiului economic reprezentat de fosta monarhie nu a fost luată nici ea în considerare de către „moștenitorii naționali”. Mai mult, Viena și mai apoi Budapesta aveau să fie privite drept foste centre economice parazitare ce trebuiau sufocate de către noile economii naționale.⁵² Retrasarea frontierelor, făcută fără a ține cont de faptul că erau astfel întrerupte căi de comunicație, că multe din orașe rămîneau fără hinterlandul agricol aferent și lipsa unei piețe de desfacere sigure pentru acesta din urmă, diferențele legislative ce împietau de multe ori activitatea unor firme cu sucursale în diferite țări etc. constituie numai vîrfurile icebergului.⁵³

Criza din 1929 nu va face altceva decît să acutizeze problemele economice și sociale apărute după război. Efectul acesteia va fi dezastruos mai ales în țările agrare din Europa de Est — un caz mai aparte îl reprezintă Cehoslovacia cu o industrie dezvoltată la acea oră: deși în pragul crizei, producția industrială era cu 30% mai mică decît în 1914, și o producție agricolă mai mare de 5 ori decît cea a României⁵⁴ — care în ciuda deschiderii ei spre piața mondială, nu poate face față concurenței marilor producători precum SUA, Canada, URSS. Eforturile blocului statelor agrare se dovedesc zadarnice și la fel încercările din interiorul Miciei Antante de a crea un organism economic comun nu ajung la rezultate concrete. Chiar și planurile inițiate de Franța, Planul Briand și Planul Tardieu⁵⁵, vor rămîne în faza de proiect. Rațiunile pur economice ce au dus la eșuarea tuturor acestor încercări au fost prezentate în detaliu de către istoriografie. Multe dintre pozițiile luate de factorii de decizie ai vremii sînt cît se poate de îndreptățite în această privință. Ceea ce se omite este faptul că adevărata barieră în cazul de față

era mai curînd una psihologică și mai puțin faptul că economiile zonei erau concurente și nu complementare. Ca și în anii '20 marea problemă pentru „blocul învingătorilor” — incapabili să înțeleagă că pe termen lung și dincolo de deciziile luate la Versailles, marele război fusese pierdut de către toți — o constituia preferința partenerilor occidentali pentru Budapesta atunci cînd se punea problema unui centru al viitoarei Confederații Danubiene. Deschiderea Ungariei către astfel de planuri ca și ideea refacerii fie și numai în plan economic⁵⁶ a fostului spațiu reprezentat cîndva de Monarhia Dualistă erau inacceptabile, deși, în mod paradoxal, diplomațiile susțineau permanent găsirea unor căi de regularizare a raporturilor din zonă.

Dacă după criza din 1933 economiile din zonă reușesc să-și revină, noua criză din 1937 va pune capăt oricăror speranțe de redresare, cu atît mai mult cu cît prezența economică și politică a Germaniei începe să crească tot mai mult. Reprezentările concurente ideii germane de *Mittleeuropa*, eșuate într-un permanent dialog al surzilor nu vor putea face față realităților și presiunii exercitate de noua *Drang nach Osten*.⁵⁷ Germanii viitorului război „...pe care numai o îmbunătățire a condițiilor economice și o mai favorabilă atmosferă internațională i-ar putea elimina”,⁵⁸ apăruiți în urma permanentelor neînțelegeri dintre viitoarele victime ale nazismului vor ușura considerabil sarcina acestuia. Nu doar faptul că Mica Antantă nu funcționează în momentul München 1938 sau că Iugoslavia și România vor suferi mai tîrziu și în mod diferit efectul neimplicării⁵⁹, ci și politica indiferentă a statelor occidentale față de o regiune în care orice tentativă de reconciliere era permanent sortită eșecului își găsește parțial explicația în perioada anterioară.

Încercările de eliminare a Germaniei din definiția și realitățile Europei Centrale de după 1918 își găsesc sfîrșitul la jumătatea anilor '30. La prezența fizică, economică și militară, nazismul va adăuga totodată rolul de avocat al revisionismului și o nouă concepție asupra regiunii. Între 1933 și 1938 raporturile dintre Germania și statele zonei înregistrează doar o permanentă eliminare a nuanțelor și simplificare a alegerilor pe care state precum România puteau să le facă⁶⁰. Intrarea în orbita politică, economică și mai apoi militară a celui de al Treilea Reich a fost ușurată nu doar de poziția și interesul particular al unora dintre factorii interni influenți, de prezența minorității germane sau de ascensiunea mișcărilor de extremă dreaptă în statele zonei. Eșecul politicilor de integrare și dezvoltare economică ca și faptul că cei mai mulți confundă politica lui Hitler cu cea de dinainte de Primul Război — inclusiv grupul de industriași germani grupați în jurul lui *Mittleuropaische Wirtschaftstag* continuă să creadă în posibilitatea unor investiții pe termen lung în dezvoltarea industrială a regiunii și în constituirea unei noi zone comerciale pe Rin și Dunăre⁶¹ — și văd în colaborarea cu Germania soluția ultimă, contribuie în egală măsură la luarea deciziilor. *Mittleeuropa* lui Hitler și a miniștrilor săi nu semăna însă deloc cu cea a lui Friedrich Naumann⁶² și nici nu își propunea nimic generos pentru „*masa*

amorfă de națiuni, ușor confundabile,... lipsite de voință și capacitate de organizare...cu un standard de viață inferior Herrenvolk-ului german..."⁶³

Experiențele anilor 1938-1940 aveau să scoată încă o dată în relief, dacă mai era nevoie, caracteristica de bază a regiunii: vulnerabilitatea aranjamentelor politice și instabilitatea granițelor datorată geometriei sale variabile. Respinsă inițial sau acceptată de complezență, ideea cooperării regionale începe să intre din nou în atenția liderilor politici din Europa de Est. Polonezii și cehii în 1940, apoi iugoslavii și grecii, încep să reconsidere, în exil de această dată și sub impactul tragediei, valoarea reală a ceea ce cîndva fusese considerat drept „*prim pas în realizarea unui federalism opresiv*”. Tot acum apare și ideea unei uniuni regionale ce urma să cuprindă întreg teritoriul de la Adriatică și pînă la Marea Baltică, orientată împotriva Germaniei. Planurile sînt prezentate și lui Stalin care rămîne sceptic atît în privința reușitei cît și a scopului limitat — memoria coridorului sanitar antisovietic avea să-și spună cuvîntul în această privință — al acestei noi alianțe. De rezultatul final se îndoia de altfel și unul dintre susținătorii planurilor. Pentru economistul polonez Leon Baranski această nou preconizată alianță reprezenta doar o reacție de moment, datorată exclusiv circumstanțelor nefavorabile în care apăruse pentru a dispărea apoi imediat, odată cu trecerea crizei.⁶⁴

Pentru noi este demnă de semnalat absența, începînd cu acest moment, a românilor din dezbaterile referitoare la Europa Centrală. Nu știm dacă poziția adoptată în perioada războiului sau pur și simplu convingerea că România își poate rezolva de una singură problemele a determinat și încă determină o astfel de atitudine negativă. Cert este faptul că orice referință la regionalism trezește panică în cercurile politice și o masivă reticență în cele academice. □

NOTE

1. Oszkár Jászi, *Látóhatár*, 1955.

2. Péter Hanák, *Why Did the Danubian Federation Plans Fail?*, în *Geopolitics in the Danube Region, Hungarian Reconciliation Efforts 1848-1998*, editat de Ignac Romsics și Bela K Kiraly, CEU Press 1999, p.313.

3. ibidem.

4. Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului, Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Editura Polirom, Iași 1997, p.30-31.

5. Trebuie menționate aici eforturile depuse în ultimii ani de grupul condus de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu la Timișoara, contribuțiile lui Andrei Comea și numerele consacrate de revista *Altera* unor toposuri apropiate prin natura lor de problema Europei Centrale. Eugene Ionesco trebuie de asemenea menționat.

6. Eliza Campus, *La pensee politique en Roumanie a la lumiere des relations Roumano-Francaise (premier motie du XX siecle)*, în *Revue Roumaine D„Histoire* n. 1-2, 1997.

7. Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea Politicului*....p.32-35. Fantomele trecutului marchează la fel de profund și imaginarul colectiv românesc. De la idei de tipul pacificării și reconcilierii pînă la resentimente și animozități, tendințele actuale din societatea românească poartă amprenta acestora.

8. Irina Livezeanu, **Cultural Politics in Greater Romania, Regionalism, Nation Building And Ethnic Struggle, 1918-1930**, Cornell University Press 1995.
9. Vladimir Tismăneanu, **Reinventarea politicului...** Subcapitolul sugestiv intitulat „*O lume Fragmentată*” este pentru noi o invitație perfectă în acest sens.
10. Philip Longworth, *Independence and its Consequences (1918-1940)*, în **The Making of Eastern Europe**, The MacMillan Press Ltd, 1992, p.64-66.
11. George Schopflin, **Politics in Eastern Europe, 1945-1992**, Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell, 1993, p. 5-37.
12. Erick Hobsbawm, **Națiuni și Nationalism din 1780 până în prezent, Program, mit realitate**, Editura ARC, Chișinău 1997.
13. Viorica Moisiuc, *Au sujet de la responsabilite dans la preparation et le declenchement de la second guerre mondiale*, în **Nouvelle Etudes D'Histoire**, Bucurest 1980, p. 13-14.
14. Eliza Campus, **Ideea federală în perioada interbelică**, Editura Academiei Române, București 1993.
15. George Ciorănescu, **Românii și ideea federală**, Editura Enciclopedică, București, 1996.
16. ibidem., p. 165-166.
17. Citat de Vladimir Tismăneanu în **Reinventarea politicului...** p.39.
18. Stefan Yerasimos, **Question d'Orient, Frontiere et minorites des Balkans au Caucase**, Paris 1993, p.8-10.
19. ibidem p.14.
20. România invoca principiul etnic în cazul Transilvaniei și pe cel istoric în cazul Basarabiei și Bucovinei. Polonia lui Pilsudski avea la bază regatul Jagellonian, Ungaria se raporta la regatul Coroanei lui Ștefan, Bulgaria la fostul Țarat fără a mai ține cont de realitățile momentului.
21. Ștefan Yerasimos, **Question d'Orient...**p. 14.
22. Erich Hobsbawm, **Națiuni și Naționalism**.....p. 129-130.
23. Pierre Kende, *Trei căi posibile pentru micile națiuni din Europa de Est*, **Alterra** nr.7 an IV, 1998, p.23-26.
24. idem.
25. Oszkár Jászi, **Homage to Danube**, volum editat de György Litván, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 1995, p.103-106.
26. Pentru o mai bună analiză a naționalismului în zonă vezi Peter Sugar, *Nationalism in Eastern Europe*, în **Nationalism**, volum editat de John Hutchinson & Anthony D. Smith, Oxford University Press, 1994.
27. Eliza Campus, **Ideea federală în perioada interbelică**, p.27-35.
28. Peter Stirk, *The Idea of Mitteleuropa*, în Peter Stirk (ed.) **Mitteleuropa. History and Prospects**, Edinburgh University Press, 1994, p. 19-20.
29. Péter Hanák, *Why Did the Danubian Federation Plans Fail?* ...p. 308-310.
30. Peter Stirk, *The idea of Mitteleuropa*....p. 23.
31. ibidem., p. 15.
32. Și în România acesta va fi acuzat în anii '30 de bolșevism și asta din cauza aceleiași atitudini.
33. Keith Hitchins, **România 1866-1947**, Editura Humanitas, București 1994, p. 169-173.
34. ibidem, p.455-456. Să nu uităm că tratatul de asistență mutuală semnat în 1926 între cele două state, pare a fi mai curînd smuls de România diplomației franceze.

35. Peter Stirk, *The idea of Mitteleuropa*....p. 19-20. Ideea, profund nerealistă, va cunoaște un adevărat reviriment în Polonia anilor „40, când doctrina Jagelloniană se va impune drept singură alternativă pentru prezervarea statului.

36. Istoricii maghiari recunosc tot mai adesea această atitudine politică în perioadă, dar pretind totodată o oarecare nuanțare și mai bună definire a acestuia. Articolul lui Gyorgy Gyarmati, *Conceptual Changes on Central European Integration in Hungarian Political Thinking, 1920-1948*, în *Geopolitics in the Danube Region*...este sugestiv în acest sens.

37. Erick Hobsbawm, *Națiuni și Naționalism*...p.129.

38. Ion Saizu, *Modele de dezvoltare în România interbelică, în Cultură și Societate*, Editura Științifică, București 1991.

39. Stefan Yerasimos, *Question d'Orient*...p.14-15.

40. Erick Hobsbawm, *Națiuni și Naționalism*...p.130.

41. Henry L. Roberts, *Rumania: Political problems of an agrarian state*, Yale University Press 1969, p.168-169.

42. Erick Hobsbawm & Terence Range, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, 1995, p.264.

43. În cazul Austro-Ungariei s-a invocat permanent decadența imperiului pentru a găsi o justificare politicii liberale în exploatarea nemiloasă de către acesta a celor două provincii românești. Deși, în introducerea la cartea sa *Modernitatea Vieneză* Jacques Le Rider susține că extinderea mitului decadenței dinspre sfera politicului spre cea economică și socială este o evidentă exagerare. Capitalismul de stat sprijinit pe o administrație/birocrație extrem de bine puse la punct pare a fi dus la un adevărat reviriment economic la începutul secolului al XX-lea.

44. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941, Mistica Ultranaționalismului*, Humanitas 1993, p. 55-62

45. Ca și în cazul Poloniei unde vizat era elementul german, în România și mai ales în Transilvania, reforma agrară avea în vedere și o componentă antiminoritară. Celebrul proces al optanților intentat României și judecat de instanțele internaționale ale vremii își are originea aici.

46. I.N.Angelescu, *Politica Economică a României*, București 1919.

47. Irina Livezeanu, *Cultural Politics In Greater Romania*...p.184.

48. Studiul lui Virgil Madgearu, *Dictatură Economică sau Democrație Economică*, București 1925, este relevant în acest sens.

49. Mihail Manoilescu, *Importanța și Perspectivele Industriei în Noua Românie*, București, 1921.

50. M. Manoilescu, *Neoliberalismul*, în *Doctrine Partidelor Politice*, Editura Garamond, pp. 225-227.

51. I.G.Duca, *Doctrina Liberală*, în *Doctrinile*...p.147.

52. Philip Longworth, *The Making of Eastern Europe*...p.71. Autorul citează în acest sens un ziar praguez apărut în 1924.

53. ibidem p.72-81

54. ibidem p.69

55. Emma Kovicks regreta respingerea planurilor franceze, văzute drept strategii anti-criză și alternative la economia Germană și a influenței politice a acesteia asupra Austriei și Europei Estice, *The Question of European Unity and Germany, 1919-1933*, Budapest 1992, p.178. Sugestiv pentru noi este faptul că istoriografia românească nu reușește nici măcar astăzi să treacă în explicarea evenimentelor de clișeele revizionismului și interesului marilor puteri. Deși ambele sînt desigur prezente în epocă, ele nu se pot substitui la infinit tuturor celorlalte elemente ce au contribuit la eșuarea acestor proiecte.

56. Elemér Hantos considera apropierea economică drept singura cale de apropiere și cea mai puțin susceptibilă de a jigni sau a aduce atingere sensibilităților naționale în regiune. Proiectele sale de reorganizare economică a zonei se raportau la spațiul fostului imperiu doar în ideea de a sublinia caracterul structural și nu doar de conjunctură al crizei economice. Dealtfel multe din proiectele maghiare, departe de a avea o tentă revizionistă și a ridica problema frontierelor, seamănă cu „Noua Europă” preconizată de Tamás Masarik și R. Seton-Watson. Vezi în acest sens articolul lui György Gyarmati, *Conceptual Changes...* p.201-203.

57. Jacques Le Rider, *Reprezentări concurente ale Europei Centrale*, în **Mitteuropa**, Editura Polirom Iași, 1996.

58. Oszkár Jászi, **Homage to Danube...** p.79.

59. Magda Ádám, **Direction Self-destruction. The Little Entente, 1920-1938**, Budapest Wien, 1988.

60. Peter Stirk, **The idea of Mitteleuropa...** p.17.

61. Manfred Ansdorf, *Ulrich von Hassells Europakonzeption und der Mitteleuropäische Wirtschaftstag. Jahrbuch des Instituts für deutsche Geschichte*, vol.7(1978), p. 387-419.

62. Friedrich Naumann, **L'Europe Centrale Mitteleuropa**, Neuchâtel, Delachaux & Niestle, Paris Payot, 1923. Singurii de altfel influențați de cartea sa vor fi Oskar Jaszi și Karl Renner, deși socialistul ceh Modracek și polonezul Polzer Hodnitz dezvoltă și ei proiecte asemănătoare. În România, cartea lui Naumann nu a lăsat nici un fel de urme, deși este singurul proiect german care include pe români în Mitteleuropa.

63. Michael Burleigh, *Germany Turns Eastwards, A Study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge University Press 1988, p.23-28.

64. Lipgens (ed.), **Documents on the History of European Integration**, vol. 2, p.394.

*

Mihai CHIOVEANU (n. 1968), absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea București, specializat în Istoria Modernă a României, în prezent student la Universitatea Central Europeană din Budapesta și avînd în pregătire lucrarea „«Greater Romania» between Regionalism and Nation-building 1918-1938” sub îndrumarea lui Sorin Antohi. A publicat studii și recenzii în revistele **Cartea, Viața Românească, ICS** și revista de istorie a Facultății din București, **Erasmus**.

Euroregiunile în Est și în Vest

GYÖRGY ÉGER

După cel de-al doilea război mondial, dar mai cu seamă începînd cu anii '60 – '70, s-au dezvoltat în Europa Occidentală diferite forme și tipuri organizatorice și instituționale ale cooperării regionale, mai ales ale zonelor aflate în apropierea granițelor. Scopul acestui studiu este să examineze răspîndirea în spațiu și timp pe continentul nostru a *euroregiunilor*, una din formele cele mai eficiente și mai caracteristice ale cooperării în zonele de graniță.

Tipurile de regionalism

Înainte să vorbim despre tipurile de regionalism, e bine să examinăm problema într-un context social-istoric mai larg. Se cunosc mai multe clasificări ale mișcărilor regionaliste europene de după cel de-al doilea război mondial.¹ Din punctul de vedere al temei noastre este cel mai bine să urmărim clasificarea tipologică a lui Winfried Lang.² După Lang, se pot deosebi trei tipuri de regionalisme:

1. *Regionalismul național*. Pot exista două cazuri:

a) regionalismul pornește din unele zone ce dispun de puternice tradiții istorice de autonomie — în acest caz putem vorbi de *regionalism construit de la bază* (= *federalism*):

b) apariția teritorială-locală a distribuirii funcțiilor statului: este cazul *regionalismului construit de la vîrf* (= *descentralizare*).

2. *Regionalismul transnațional* (= *care trece peste granițe*): este cazul unor zone geografice unitare din punct de vedere cultural sau economic. Ideea „*Europei regiunilor*” are drept scop dezvoltarea lor netulburată, constituind în același timp o alternativă la „*Europa națiunilor*” a lui De Gaulle, inspirată de idealurile statului național. (De altfel dilema este aproape de nerezolvat: pe de o parte regiunile de graniță doresc să se emancipeze, cel puțin parțial, față de politica centralizatoare, pe de altă parte au adesea nevoie de binefacerea centralizării pentru a înfrînge dezavantajele ce decurg din poziția de graniță [periferică]).

3. *Regionalismul internațional*. O mișcare ce se consolidează tot mai mult după cel de-al doilea război mondial și care se caracterizează prin preluarea a tot mai numeroase funcții ale statului. Forma cea mai înaltă a acestui regionalism este procesul integrării europene. (Forme mai puțin reușite ale regionalismului internațional se întâlnesc și în lumea a treia, ca de exemplu ASEAN, ECOWAS, precum și numeroase formațiuni de cooperare ale țărilor latino-americane).

Procesul studiat de noi aparține evident celei de-a doua categorii. În cadrul procesului amintit mai înainte, în cursul anilor '70-'80 s-a manifestat un deosebit avânt și, prin urmare, a început un proces de instituționalizare. Conținutul schimbător (tot mai larg) al cooperării era semnalat prin noi concepte și noi cadre organizatorice. Dintre acestea, cele mai importante sînt „comunitatea de lucru” (Comunitatea de lucru Alpi-Adriatica, Comunitatea de lucru Jura, Comunitatea de lucru a Țărilor Dunărene etc.), „comunitatea de interes” (Comunitatea de interes Alsacia de Mijloc – Breisgau), „consiliul” (Consiliul Lacului Lemán, Consiliul Euroregiunilor), precum și „euroregiunea”.

Înșiruirea care urmează înfățișează procesul dezvoltării în timp și spațiu a cooperării în zonele de graniță.

Formațiunile europene ale regionalismului transnațional, 1963 – 1990.

1. Regio Basiliensis.

Pe 25 februarie 1963 s-a înființat Asociația Regio Basiliensis pe baza dreptului de asociere elvețian.

2. Comunitatea de interes Alsacia de Mijloc – Breisgau (CIMAB).

Asociație înființată la 16 noiembrie 1964. Sediul la Colmar.

3. Comunitatea de lucru a Țărilor Alpine (ARGE ALP).

S-a înființat la 12-13 octombrie 1972, cu sediul la Mösern / Tirol. Membrii: Bavaria (Germania), Trentino – Alto Adige (Italia), cantoanele Graubünden și Sankt Gallen (Elveția), regiunile Tirol și Vorarlberg (Austria).

4. Euregio

Consiliul Euregio s-a înființat la 15 aprilie 1978, prin cooperarea dintre două regiuni olandeze (Twente, Oost-Gelderland) și una germană (Rhein-Ems e.V.), reprezentînd în total 92 de comune.

5. Comunitatea de lucru Alpi-Adriatica.

A fost înființată la 20 noiembrie 1978 de provinciile și regiunile din Alpii Orientali. În 1989 s-a extins. Membrii: Burgenland, Carintia, Austria Superioară, Stiria, Salzburg (Austria); Friuli-Venezia Giulia, Veneto, Alto Adige și ca observator Lombardia (Italia); Bavaria (Germania); Croația; Slovenia; județele Győr-Sopron, Vas, Somogy, Zala (Ungaria).

6. *Comunitatea de lucru a Cantoanelor și regiunilor din Alpii Occidentali (COTRAO).*

Înființată la Marsilia la 2 aprilie 1982, cu participarea a 9 regiuni și cantoane: Provence, Alpes-Côte d'Azur, Rhône-Alpes (Franța); Liguria, Piemonte, Val d'Aosta (Italia); Geneva, Valais, Vaud (Elveția).

7. *Comunitatea de lucru a Pirineilor.*

Înființată la 15 aprilie 1983 la Bordeaux. Membrii: Aquitania, Languedoc-Roussillon, Pirineii de Mijloc (Franța), Aragon, Catalonia, Navarra, Țara Bascilor (Spania), Andorra.

8. *Comunitatea de lucru Jura.*

Înființată la 3 mai 1985. Membrii: cantoanele Jura, Berna și Neuchâtel (Elveția) și regiunea Franche-Comté (Franța).

9. *Consiliul lacului Lemman (Geneva).*

Constituit la 19 februarie 1987. Membrii: cantoanele Geneva, Vaud, Valais (Elveția) și departamentele Ain și Haute-Savoie (Franța).

10. *Comunitatea de lucru a Țărilor Dunărene.*

Înființată la 17 mai 1990. Membrii: Germania, Austria, Ungaria, Iugoslavia și Moldova. Provinciile din Moravia de Sud și Slovacia Occidentală iau parte la cooperare cu statut de observatori.³

Ca rezumat al celor de mai sus, putem spune că începînd cu anii '70 – '80 a intervenit o schimbare în ideologia regionalismului (vest-)european și în aplicarea ei practică. În timp ce după cel de-al doilea război mondial a predominat regionalizarea efectuată de stat, mai târziu a cîștigat tot mai mult teren regionalismul construit de la bază, interesînd în special zonele de graniță.

După cum rezultă din enumerarea de mai sus, în ultimii douăzeci-douăzeci și cinci de ani s-a putut observa o extindere rapidă în timp și spațiu a diferitelor forme de cooperare în zonele de graniță. La începutul anilor '90, în Europa Occidentală erau înregistrate patruzeci și șase de cooperări regionale.⁴

Franța și Germania participă cel mai intens la aceste cooperări. Dar în fapt această cooperare este și mai intensă în cazul Olandei, Belgiei și Elveției, ținînd seama de suprafața lor mai mică și lungimea mai redusă a granițelor lor: Olanda participă la unsprezece, iar Belgia și Elveția la cîte zece cooperări regionale.⁵

Marea majoritate a formațiunilor ce participă la cooperările din zonele de graniță se autodefinește ca euroregiune.

Despre conceptul de euroregiune

Definiția generală, acceptată în mod științific sau instituțional a „euroregiunii” încă nu s-a cristalizat. În orice caz, ultimele evoluții — de exemplu instituirea Comisiei Regiunilor în cadrul UE — i-au constrîns pe eurobirocrati să creeze varianta de lucru a posibilei definiții. Aceasta sună astfel: „Euroregiunea este structura formalizată a cooperării din zonele de graniță, care include reprezentanții autorităților locale și regionale, precum și parteneri sociali și economici, după caz.

Euroregiunea dispune de o structură organizatorică specifică, al cărei nivel maxim îl constituie consiliul ales, urmat de comisie, grupuri de lucru tematice și secretariatul permanent.”⁶ Totodată este vorba de un concept recunoscut, larg aplicat în practică. În special literatura germană de specialitate se distinge prin definiții practice (desigur și datorită faptului că Germania este larg interesată în domeniu), astfel încât poate nu ar fi exagerat să vorbim despre doctrina germană a euroregiunilor. Această doctrină este pragmatică, definiția ei tinde spre esență: „*euroregiunile sînt considerate forma tradițională și cea mai eficientă a cooperării din zonele de graniță și prin instituirea lor avem la dispoziție un instrument relativ suplu al cooperării*”.

„*Euroregiunea nu înseamnă altceva decît forma instituționalizată a cooperării zonelor de graniță: din punct de vedere al formei juridice, este vorba de o asociație înscrisă în cadrul sistemului juridic național de care aparține teritorial respectiva asociație. În relație transfrontalieră, adunarea generală a euroregiunilor îndeplinește rolul organului suprem de decizie.*” Pe lîngă această definiție clară, doctrina germană rezumă în șase puncte caracteristicile euroregiunilor:

- Euroregiunile sînt formele cele mai eficiente ale cooperării din zonele de graniță.
- Euroregiunile ajută la echilibrarea nivelelor de dezvoltare diferite a zonelor de graniță.
- Euroregiunile consolidează încrederea și spiritul de cooperare al oamenilor.
- Euroregiunile constituie terenurile de exersare a bunei vecinătăți și a integrării.
- Euroregiunile ajută la depășirea moștenirii negative a trecutului.
- Euroregiunile constituie elemente importante ale integrării statelor central-europene în Uniunea Europeană.⁷

În pofida formulării fără îndoială atrăgătoare, analistul sceptic central-(est)-european își pune întrebarea: enumerarea de mai sus nu face parte din categoria *wishful thinking*, cel puțin pentru moment?

Euroregiuni în Europa Occidentală

Procesul de integrare vest-european ce a urmat celui de-al doilea război mondial a început prin crearea Pieței Comune (1957). Ca o proiecție regională a acesteia, o formă *teritorială-spațială a integrării*, au apărut curînd euroregiunile. Formula originară, modelul european al euroregiunii a fost *Regio Basiliensis*, care funcționează și azi, și s-a constituit în februarie 1963 pe baza dreptului la asociere elvețian. Fiind vorba de o acțiune de pionierat, merită să vorbim mai pe larg despre ea.

Această euroregiune se află în zona Rinului Superior, la confluența granițelor germană, franceză și elvețiană, pe teritoriul dominat de orașele Freiburg, Colmar și Basel. Acest teritoriu constituia cîndva o singură unitate culturală. Acest fapt este

dovedit și astăzi de structura asemănătoare a localităților, obiceiurile aproape identice, mâncărurile și băuturile asemănătoare și nu în ultimul rînd tipicul dialect aleman.

Dezvoltarea relațiilor transfrontaliere a fost inițiată de Basel, marele oraș elvețian situat între Rin și granița franceză. Ideea cooperării transfrontaliere a devenit realitate în 1963, prin înființarea asociației Regio Basiliensis. Francezii au răspuns în 1965 inițiativei elvețiene prin crearea la Mulhouse a Regiunii Haut-Rhin, iar germanii prin Asociația Regio înființată la Freiburg. Cooperarea dintre cele trei părți, dincolo de relațiile cotidiene — muncă, cumpărături, turism etc. — înseamnă organizarea unor conferințe și simpozioane comune, cooperarea dintre autorități, înființarea unor comisii de specialitate, funcționarea unui post de radio regional. (Radio Dreyeckland, care și-a început activitatea în 1977 ca emițător privat, din 1988 difuzează zilnic din Freiburg 16 ore de informații de interes general pentru locuitorii zonei în limbile franceză și germană, precum și în dialect aleman.) Mai târziu s-a trecut la armonizarea sistemului de comunicații, apoi a întregii dezvoltări zonale și regionale, precum și la crearea învățămîntului superior integrat. Pentru garantarea rezultatelor cooperării s-a încheiat și un contract interguvernamental trilateral. Pe baza tuturor acestora se poate spune că cooperarea din regiunea Rinului Superior este una din cooperările cele mai fructuoase dintre țările europene și astfel poate constitui un model pentru celelalte zone de graniță și celelalte state. Nu întîmplător, în declarația comună a șefilor guvernelor german, francez și elvețian de la sfîrșitul anului 1990 această cooperare a fost caracterizată drept „exemplară”.

După exemplul lui Regio Basiliensis s-au înființat mai multe euroregiuni la granița germano-franceză și germano-olandeză.

În Europa Occidentală concentrația cea mai mare de euroregiuni se află în zona de graniță belgiano-olandezo-luxemburghezo-franco-germană.

Pe acest teritoriu — mărginit de Maas (Meuse), Rin și Marea Nordului — funcționează în prezent șapte euroregiuni.

Dintre ele — ca reprezentant al modelului vest-european — ne vom ocupa mai în amănunțime de Euroregiunea *Maas-Rin*.

Euroregiunea Maas-Rin s-a înființat oficial în martie 1991, ca fundație înregistrată conform prevederilor dreptului de asociere olandez, deși funcționa în practică încă din 1976. Regiunea include cinci zone din trei țări: provinciile Limburg și Liège din Belgia, partea de sud a provinciei Limburg din Olanda, provincia Aachen din Germania, precum și comunitatea germană din jurul orașului Liège din Belgia, care s-a alăturat euroregiunii mai târziu, în iunie 1992, ca persoană juridică distinctă.

Structura teritorială și populația Euroregiunii Maas-Rin

<i>Țara</i>	<i>Regiune, provincie</i>	<i>Populație, (nr. locuitori)</i>
Belgia	Limburg	761.593
	Liège	942.897
	Liège (comunitatea germană)	68.471
Olanda	Limburg	793.331
Germania	Aachen	1.200.921
TOTAL		3.767.213

(Conform datelor din: G. Pire: *The Euroregio Meuse-Rhin.*)

Aici trebuie să notăm faptul că, deși oficial cea mai veche euroregiune este deja amintita Regio Basiliensis, de fapt prima cooperare transfrontalieră a început încă din anii 1957-1958 în bazinul Rinului, între Olanda și Germania. Această așa-zisă *Euregio* include Renania de Nord-Vestfalia și Saxonia Inferioară (din Germania) și anumite părți din trei provincii olandeze: Drenthe, Gelderland și Overijssel. Din punct de vedere formal, *Euregio* s-a constituit în aprilie 1978, iar de atunci această zonă a devenit un model al pieței de muncă integrate din zonă, mai ales după 1987, când a fost gata noua concepție de dezvoltare a teritoriului.⁸ (Astăzi în Europa există zece regiuni în care organizațiile naționale ale muncii cooperează transfrontalier, acestea sînt așa-zisele regiuni Eures, așa este și *Euregio*.⁹)

Revenind la Euroregiunea Maas-Rin, se poate vedea că ocupă un loc central în Europa Nord-Occidentală. Ea este situată pe traseul celor mai importante linii de transport și comunicație feroviare, rutiere, aeriene și maritime.

Bazîndu-se pe o infrastructură dezvoltată, ea reprezintă un potențial economic foarte puternic. Factorii mai importanți ai acestuia sînt forța de muncă calificată, ramurile industriale și tehnologiile dezvoltate, remarcabilul sistem instituțional de învățămînt și cercetare, cultura mediului (construcții de locuințe, mediul ambiant natural, protecția mediului). La acestea se adaugă caracteristici sociologice cum ar fi trilingvismul euroregional, condițiile de viață asemănătoare, nivelul înalt al calității vieții, bunăstarea tradițională, conștiința civică puternică și caracterul tot mai simbolic al granițelor.

În ceea ce privește structura organizatorică a euroregiunii, organul conducător superior este consiliul director. Consiliul director ia deciziile strategice: aprobă bugetul anual, ia atitudine în ceea ce privește programele în curs de desfășurare, precum și deciziile și inițiativele de dezvoltare. Munca de fiecare zi se desfășoară în cadrul biroului întreținut de fundație, în care sînt reprezentați toți cei cinci parteneri. În esență aceasta înseamnă un secretariat regional, care pe de o parte gestionează fondurile structurale europene, pe de altă parte coordonează grupurile de lucru regionale, pe lîngă activitățile tradiționale de secretariat.

Între timp, structura organizatorică a euroregiunii s-a rafinat în continuare: a apărut Adunarea Generală și la urmă — în ianuarie 1995 — s-a constituit Consiliul Euroregiunilor de la Maastricht. În consiliu, pe lângă partidele politice, au intrat toți factorii și toate organizațiile importante ale euroregiunii, deschizându-se astfel calea pentru legitimarea pe scară largă a părerilor, structurilor, programelor, proiectelor și bugetului.¹⁰

Euroregiuni la est de fosta Cortină de Fier

După cotelura din 1989-1990 — ca o manifestare teritorial-regională a schimbării de regim — au apărut numeroase euroregiuni în țările fostului bloc estic. În frunte se află Germania și Polonia.

La granița de est a Germaniei unificate s-au înființat în 1992-1993 opt euroregiuni. Șase din acestea se află de-a lungul graniței fostei RDG, iar două în zona graniței dintre Bavaria și Cehia.

Euroregiuni la granița comună a Germaniei cu Cehia și Polonia

<i>Numele</i>	<i>Țări</i>	<i>Suprafață</i> (km ²)	<i>Populație</i>	<i>Densitate</i> (loc./km ²)	<i>Tip</i>
<i>Neisse</i>	Germania Rep. Cehă Polonia	12.248	1.723.000	140,7	omogen
<i>Elba</i>	Germania Rep. Cehă	5.547	1.430.000	257,8	omogen
<i>Egrensia</i>	Germania (Bavaria) Rep. Cehă	16.000	1.884.500	117,8	mixt
<i>Munții Metalici</i>	Germania Rep. Cehă	4.673	765.950	163,9	omogen
<i>Pădurea Bavareză</i>	Germania (Bavaria) Rep. Cehă Austria	16.345	1.260.000	77,1	mixt
<i>Pomerania</i>	Germania Polonia	16.300	1.252.000	76,8	omogen
<i>Spre/Neisse</i>	Germania Polonia	7.500	730.000	97,3	omogen
<i>Pro Europa</i>	Germania Polonia	9.067	760.800	83,9	omogen

(Conform: *Deutschland*, 1995. Nr.3, p. 31)

În pofida activității germane, dezvoltarea cea mai spectaculoasă o putem constata în cazul Poloniei: între 1991-1996 au luat naștere nouă euroregiuni de-a lungul granițelor sale. E drept, patru dintre acestea constituie proiecte comune cu Germania (vezi tabelul de mai sus). Celelalte euroregiuni sînt:

- Euroregiunea Silezia – Moravia (granița polono-cehă, septembrie 1992)
- Euroregiunea Glacensis (granița polono-cehă, octombrie 1996)
- Euroregiunea Tatra (granița polono-slovacă, august 1994)
- Euroregiunea Carpaților (zona de graniță polono-ucraineano-slovaco-maghiară, februarie 1993)
- Euroregiunea Bug (zona de graniță polono-ucraineano-bielorusă, septembrie 1995)¹¹

Se pare că extinderea euroregiunilor se continuă în mod nestăvilit și în jumătatea de est a Europei, a ajuns pînă la Țările Baltice, Ucraina și Bielorusia. Nici Rusia nu a rămas în afara acestui proces.

Încercare de depășire a trecutului: cooperare la granița odinioară cea mai închisă a Europei — cazul Euroregiunii Barents Euro-Arctic

Cooperarea regională a ajuns pînă în colțul nord-estic al Europei și a creat una dintre cele mai interesante euroregiuni. Această euroregiune cuprinde zonele dintre cercul polar de nord și Marea Barents ale Finlandei, Norvegiei, Suediei și Rusiei.

Împărțirea teritorială a Euroregiunii Barents:

<i>Teritoriu, țară</i>	<i>Populație</i>	<i>Suprafață</i>
Provincia Lappland (Finlanda)	202.000	99.000
Provincia Finnmark (Norvegia)	76.000	46.000
Provincia Nordland (Norvegia)	240.000	36.000
Provincia Tromsø (Norvegia)	149.000	25.000
Provincia Arhanghelsk (Fed. Rusă)	1.561.000	587.000
Provincia Murmansk (Fed. Rusă)	1.135.000	145.000
Rep. Karelia (Fed. Rusă)	798.000	172.000
Provincia Norrbotten (Suedia)	266.000	99.000
Total:	4.427.000	1.209.000

(Vezi: *The Euro-Arctic Barents Cooperation.*)

Putem observa că cea mai mare parte a populației, cît și a suprafeței, respectiv 78,9 % și 74,8 %, aparține Federației Ruse.

Cooperarea Barents a fost oficializată prin Declarația de la Kirkenes semnată la 11 ianuarie 1993. Conform acestei declarații, scopurile cooperării sînt următoarele:

- asigurarea unei dezvoltări pașnice continue;
- întărirea relațiilor culturale dintre popoarele din regiune;

- dezvoltarea relațiilor bilaterale și multilaterale;
- fundamentarea dezvoltării economice și sociale a regiunii;
- apărarea intereselor popoarelor băștinașe (laponi, neneți) și asigurarea

participării lor active în toate aceste procese.¹¹

Înțelesul mai adânc și scopul adevărat al înființării acestei euroregiuni îl constituie asigurarea păcii și stabilității la periferia nordică a Europei. Acest deziderat se justifică prin caracteristicile geopolitice specifice ale zonei: granița fino-rusă are o lungime de 1.300 km, iar cea norvegiano-rusă are și ea mai multe sute de kilometri. Nu mai e cazul să insistăm asupra diferențelor de nivel de trai și nivel de calitate a vieții dintre țările scandinave și Rusia. Probabil nu mai există nici o parte a Europei unde de o parte și de cealaltă a graniței să existe o prăpastie mai mare în privința indicatorilor amintiți, decât în această zonă. Acest lucru înseamnă firește un uriaș risc în politica de securitate pentru factorii decizionali ai țărilor respective. Pe deasupra, în urma schimbărilor politice intervenite, a crescut în mod amenințător numărul trecerilor de frontieră: dacă în 1990 de exemplu, s-au înregistrat la Storskog 3.000 de treceri — majoritatea celor care au trecut fiind cetățeni scandinavi, tot acolo în 1997 s-au înregistrat 92.000 de treceri. Este deci de înțeles, de partea scandinavă, frica societății locale și a autorităților centrale de criminalitate, de imigrația ilegală, de munca la negru, etc. La aceasta se adaugă și situația înspăimântătoare a protecției mediului în Rusia. Autorul acestor rânduri a avut ocazia să vadă la fața locului haldele de steril și fumul negru al furnalelor de metale grele ce învăluia, fără nici un fel de filtrare, întreaga atmosferă a orașului Nikkel (chiar și numele lui este foarte elocvent), la doar câțiva kilometri de granița norvegiano-rusă, deci la doar câțiva kilometri de granița unei țări care are una din cele mai severe legislații din lume în ceea ce privește protecția mediului !

Pe baza celor de mai sus e de înțeles faptul că țările scandinave — în primul rând în propriul lor interes — depun eforturi imense pentru eliminarea acestor focare de pericol. În această luptă se situează în frunte Norvegia, fiind cea mai direct interesată. (Desigur, nu întâmplător secretariatul general al Euroregiunii Barents se află în orașul norvegian Kirkenes.) Din 1993, Norvegia a sprijinit 164 de proiecte în cadrul programului Barents, în valoare de circa 82,5 milioane de coroane. Catalogul de proiecte pentru 1997 înfățișează foarte bine caracterul multilateral al cooperării. Regula de bază a acesteia este că la fiecare proiect trebuie să participe și un partener rus. (Ba mai mult, un sfert din proiecte sînt orientate exclusiv către teritoriul rus.)

**Proiectele finanțate în cadrul coperării Euroregiunii Barents Euro-Arctic
în perioada 1994 – 1997**

Conținutul proiectului, domeniul de activitate	Extinderea geografică a proiectului			Numărul total al proiectelor
	Numai Scandinavia	Scandinavia + Rusia	Numai Rusia	
Cultură	2	12	3	17
Învățământ preuniversitar	-	5	3	8
Învățământ superior și cercetare	-	6	3	9
Popoare băștinașe	2	7	5	14
Agricultură, dezvoltare locală și creșterea renilor	-	4	6	10
Industrie și comerț	-	9	13	13
Protecția femeii	-	5	5	10
Protecția mediului	-	9	4	13
Sănătate	-	7	8	15
Comunicații	-	3	1	4
Informație	-	1	3	4
Tehnologia informației	-	3	1	4
Total	4	71	55	130
Procentaj	3,1	54,6	42,3	100

(vezi: *Barents Euro-Arctic Cooperation- Norway. Project Directory 1997*).

Proiectele rusești mai interesante, în ordinea categoriilor enumerate în tabelul de mai sus, sînt:

1. Festival de film la Murmansk; crearea mișcării independente de protecție a mediului din peninsula Kola.

2. Înființarea unei școli cu două limbi de predare (norvegiană și rusă) la Murmansk; bursă pentru doi elevi ruși.

3. Pregătirea unor studenți ruși în instituții de învățământ superior din Norvegia; cursuri de perfecționare pentru oameni politici, funcționari din administrația publică și manageri care joacă un rol important la nivel local.

4. Înființarea unui centru cultural pentru laponii din regiunea Murmansk și neneții din zona Narian Mar; cursuri pentru întreprinzătorii din rîndul popoarelor băștinașe; cursuri de artizanat în peninsula Kola; cursuri de limbă pentru neneți.

5. Aclimatizarea cartofului la condițiile din regiunile Murmansk și Arhanghelsk; ajutarea școlilor profesionale agricole; sprijinirea crescătorilor de reni de pe Teritoriul Autonom al Neneților; dezvoltarea creșterii oilor; modernizarea silviculturii.

6. Introducerea unui nou sistem de norme în domeniul industriei și comerțului; revizuirea normelor rusești din domeniul construcțiilor; realizarea unor obiective turistice în partea rusă a graniței; construirea unei fabrici de pâine la Murmansk și a unei fabrici de cherestea în Karelia.

7. Instruirea unor femei-întreprinzători; crearea unui centru de criză la Murmansk.

8. Îmbunătățirea calității apei potabile din peninsula Kola.

9. Înființarea unor centre de sănătate pentru popoarele băștinașe pe teritoriul locuit de laponi și neneți; crearea unor spitale moderne de copii; ridicarea nivelului serviciilor de asistență socială; trimiterea unor echipamente moderne pentru spitalele din teritoriul rusesc; organizarea petrecerii vacanței de vară în Norvegia pentru copii defavorizați; organizarea unei conferințe împotriva consumului de alcool și droguri; lupta împotriva difteriei.

10. Îmbunătățirea nivelului serviciului poștal rusesc.

11. Deschiderea la Petrozavodsk și Arhanghelsk a unor birouri de informații cu privire la activitatea Euroregiunii Barents Euro-Arctic, iar la Murmansk a unui secretariat regional.

12. Extinderea rețelei internet pe teritoriul rus al euroregiunii.¹²

Din catalogul de proiecte rezultă și faptul că ținta predilectă a acțiunilor ce vizează teritoriul rus sînt zonele Murmansk și Arhanghelsk, Karelia abia dacă primește ceva. Dacă privim harta, explicația este ușor de găsit, primele zone sînt învecinate cu Norvegia, ultima cu Finlanda.

Pe baza celor de mai sus, putem trage concluzia că această euroregiune îndepărtată constituie o încercare atrăgătoare pentru soluționarea unei serioase dileme a politicii de securitate.

Ungaria și euroregiunile

Ungaria a avut un rol determinant, ca și în demolarea cortinei de fier, în înființarea primei euroregiuni a acestei zone, *Euroregiunea Carpaților*.

Euroregiunea Carpaților — după mai mulți ani de pregătiri — a luat ființă oficial la 14 februarie 1993, cînd reprezentanții zonelor de graniță poloneze, maghiare, slovace și ucrainene — în prezența doamnei Catherine Lalumière, secretar al Consiliului Europei, precum și a miniștrilor de externe din Polonia, Ucraina și Ungaria și a reprezentanților ministerului de externe slovac — au semnat documentul de bază al Euroregiunii Carpaților. (Slovacia a participat cu statut de observator, iar guvernul de atunci al României nu a fost de acord cu cooperarea în cadrul euroregiunii a județelor Satu Mare și Maramureș, deși acestea se integrau organic în această zonă.)

La înființarea sa, Euroregiunea Carpaților cuprindea un teritoriu de circa 53.200 km², cu aproape 5 milioane de locuitori. În prezent ea are o suprafață de 132.651 km², ce cuprinde în orașele și comunele de pe teritoriul județelor ce au aderat o populație de 14 milioane de locuitori.¹³

Scopul înființării Euroregiunii Carpaților a fost crearea unui cadru organizatoric corespunzător pentru coordonarea cooperării transfrontaliere, sprijinirea unei dezvoltări regionale și economice mai rapide și, bineînțeles, contribuirea la dezvoltarea unor legături de bună vecinătate între țările și popoarele din zonă.

Conform Declarației Comune și Acordului Constitutiv, scopurile și sarcinile Euroregiunii Carpaților sînt următoarele:

- Organizarea și coordonarea activităților care favorizează cooperarea economică, ecologică, culturală, științifică și în domeniul învățămîntului.
- Sprijinirea membrilor săi în elaborarea unor planuri concrete în domeniile de interes comun.
- Sprijinirea și facilitarea și favorizarea dezvoltării relațiilor dintre oameni, inclusiv a relațiilor dintre specialiștii din diverse domenii de activitate.
- Sprijinirea creării relațiilor de bună vecinătate dintre membri.
- Sprijinirea dezvoltării teritoriale.
- Determinarea domeniilor potențiale de cooperare multilaterală dintre membri.
- Sprijinirea și facilitarea legăturilor și cooperării membrilor cu alte organizații, instituții și agenții internaționale.¹⁵

Istoria Euroregiunii Carpaților este — în pofida frumoaselor țeluri de mai sus și chiar a unor rezultate obținute — istoria luptei cu puterea centrală, îndeosebi în ceea ce privește Slovacia și România. Situația dominantă în zona noastră este bine ilustrată de amestecul politicii centrale în evoluția cooperării din zonele de graniță. O dovadă evidentă a acestui lucru îl constituie faptul că în jumătate de deceniu s-a schimbat de mai multe ori statutul zonelor de graniță al țărilor amintite.

Incertitudinea și neîncrederea politică au ținut timp de ani de zile euroregiunea într-o stare de moarte aparentă. În 1997 — odată cu extinderea teritorială — a avut loc o înnoire organizatorică și de personal: secretariatul general s-a mutat din orașul ucrainean Ujgorod în orașul polonez Krosno, care a jucat încă de la început rolul de motor al cooperării.

În timp ce între respectivele capitale nu domnește nici pe departe armonia, pe plan local s-a reușit rezolvarea mai multor probleme care erau de mult timp în suspensie. De exemplu, s-au deschis două noi puncte de trecere la granița ungaro-slovacă — în urma luptei tenace și presiunii depuse de populația locală și de primari —, ambele pe teritoriul euroregiunii.

Din cauza contradicțiilor amintite mai sus — și anume a dezacordului existent la nivelul politicii de stat, respectiv neconcordanța cu cooperarea și inițiativele pozitive locale — după părerea mea viitorul Euroregiunii Carpaților — sau al altor euroregiuni ce funcționează în zonă — va fi decis de tendința ce se va dovedi mai puternică. Vor fi capabile aceste euroregiuni să lupte, pornind de jos și sprijinindu-se pe forța și unitatea societății civile, pentru a obține posibilitatea dezvoltării integrate, cum au făcut frații lor din Europa Occidentală? Sau vor fi mai puternice spaimile politice ale

guvernelor centrale, care consideră regionalismul un prim pas spre autonomie, iar autonomia — un cal troian care duce la secesiune, la dezmembrare?

**Suprafața, populația și densitatea populației regiunilor ce fac parte din
Euroregiunea Carpaților (1998)**

<i>Nr. crt.</i>	<i>Unități administrative membre</i>	<i>Suprafața 1000 km²</i>	<i>Populația 1000 locuitori</i>	<i>Densitatea populației locuitori / km²</i>
Ungaria				
1.	Borsod-Abaúj-Zemplén	7,2	749,9	103
2.	Hajdú-Bihar	6,2	549,7	89
3.	Heves	3,6	328,4	90
4.	Jász-Nagykun-Szolnok	5,6	420,7	75
5.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	5,9	563,5	95
Polonia				
1.	Krosno	5,7	501,7	88
2.	Przemysl	4,4	411,5	93
3.	Rzeszów	4,4	735,3	167
4.	Tarnów	4,2	696,1	166
România				
1.	Bihor	7,5	634,1	84,2
2.	Botoșani	4,9	451,2	90,9
3.	Maramureș	6,2	538,5	86,7
4.	Satu Mare	4,4	400,2	90,8
5.	Sălaj	3,9	266,3	69,2
Slovacia				
1.	Bardejov	1,0	79,0	78
2.	Humenné	1,9	112,0	59
3.	Košice	1,8	334,2	186
4.	Mihalovce	1,3	111,3	85
5.	Prešov	1,4	200,3	141
6.	Svidník	0,9	44,2	51
7.	Trebišov	1,3	118,9	90
8.	Vranov	0,8	73,4	87
Ucraina				
1.	Cernăuți	8,1	938,0	115,9
2.	Ivano-Frankiovsk	13,9	1.423,0	103,0
3.	Ucraina Subcarpatică	12,8	1.252,0	93,8
4.	Lviv (Lvov)	21,8	2.748,0	126,3
Total:		132,8	14.014,9	105,6

(Vezi: *Cei 5 ani ai Euroregiunii Carpaților.*)

Fratele cel mic: Euroregiunea Dunăre-Mureș-Tisa

Ca rezultat al dezvoltării regionale central-europene, după pregătiri îndelungate, la 21 noiembrie 1997 s-a înființat și oficial Euroregiunea Dunăre-Mureș-Tisa (DMT). Euroregiunea cuprinde nouă județe sau provincii din trei țări.

Membrii săi sînt:

Ungaria: județele Bács-Kiskun

Békés

Csongrád

Jász-Nagykun-Szolnok

România: județele Arad

Hunedoara

Caraș-Severin

Timiș

Iugoslavia: regiunea Voivodina

Suprafața și populația Euroregiunii Dunăre-Mureș-Tisa

<i>Regiune componentă</i>	<i>Suprafață (km2)</i>	<i>Populație</i>	<i>Reședință</i>
Județul Arad	7.652	507.000	Arad
Județul Bács-Kiskun	8.362	542.000	Kecskemét
Județul Békés	5.631	407.000	Békéscsaba
Județul Csongrád	4.263	438.000	Szeged
Județul Hunedoara	7.016	547.000	Deva
Județul Jász-Nagykun-Szolnok	5.607	423.000	Szolnok
Județul Caraș-Severin	8.514	376.000	Reșița
Județul Timiș	8.692	715.000	Timișoara
Regiunea Voivodina	21.506	2.013.000	Novi Sad
Euroregiunea DMT	77.243	5.968.000	

(Vezi: Euro-Trio)

Se pare că DMT a învățat din greșelile Euroregiunii Carpaților: ocolește cu grijă capcanele marii politici — evenimentele ultimilor ani din Timișoara și din Voivodina au constituit oricum un avertisment în acest sens — și se concentrează exclusiv asupra dezvoltării relațiilor cu adevărat locale, regionale. Conform formulării documentului constitutiv (Proces verbal): „Scopul cooperării regionale DMT îl constituie dezvoltarea și lărgirea relațiilor dintre comunitățile și administrațiile locale în domeniul economic, al învățămîntului, al culturii și al sportului, urmînd ca prin această cooperare să se înlesnească integrarea în cadrul proceselor europene actuale.”

Domeniile cooperării

În interesul realizării scopului cooperării, părțile participante și-au propus ca sarcină armonizarea intereselor legate de următoarele domenii:

1. În domeniul relațiilor economice:

- a) elaborarea unor programe comune bazate pe posibilitățile economice ale participanților;
- b) elaborarea și folosirea unui sistem comun de informații;
- c) sprijinirea și încurajarea cooperării dintre camerele de comerț și industrie;
- d) sprijinirea fondării unor societăți comerciale și bănci mixte;
- e) realizarea cooperării în domeniul producției agricole și al comercializării produselor agricole;
- f) sprijinirea realizării unor acorduri economice între societăți comerciale;
- g) realizarea unei participări economice și financiare comune pe terțe piețe.

2. Dezvoltarea infrastructurii transporturilor și comunicațiilor:

- a) dezvoltarea infrastructurii transporturilor (în transporturile feroviare, rutiere, fluviale și aeriene);
- b) deschiderea unor noi puncte de trecere a frontierei și modernizarea celor existente.

3. Protecția mediului:

- a) armonizarea programelor de protecție a mediului;
- b) armonizarea unor activități comune de protecție a solului, aerului și apelor.

4. Turism:

- a) dezvoltarea turismului.

5. Relații în domeniul științific, cultural, sanitar, sportiv și civic:

- a) sprijinirea dezvoltării cooperării și relațiilor științifice dintre universități, centre de cercetare și instituții de specialitate;
- b) realizarea unor relații în domeniul culturii și elaborarea unor programe de cooperare culturală;
- c) sprijinirea cooperării civice și sindicale;
- d) urmărirea și sprijinirea afirmării drepturilor minorităților corespunzătoare normelor europene;
- e) dezvoltarea și sprijinirea cooperării în domeniul sănătății și al asistenței sociale, în spitale, clinici universitare și alte instituții de specialitate;
- f) organizarea unor manifestări sportive regionale.¹⁵

Ceea ce este comun și ceea ce se deosebește

După prezentarea formării euroregiunilor în Europa Occidentală și de Est și a câtorva dintre tipurile lor caracteristice, am ajuns la esența expunerii noastre: la analiza comparată a euroregiunilor „răsăritene” și „occidentale”.

În acest punct pare oportună stabilirea unei anumite tipologii. Din cele prezentate pînă acum decurge în mod logic modul stabilirii acestora: întîlnim — în funcție de precedentă împărțire a Europei — euroregiuni formate doar din zone de graniță occidentale sau doar răsăritene — acestea constituie tipurile „omogene”;

respectiv euroregiunile înființate în zone ce se întind de o parte și de alta a fostei cortine de fier — acestea constituie tipurile „mixte”.

Euroregiunile se amplasează într-un fel de continuu occidental-oriental. Ca rezultat al dezvoltării istorice, tipul exclusiv occidental este urmat de tipul mixt central-european, iar apoi apare tipul exclusiv central-est-european.

Această dezvoltare, respectiv caracteristicile sale sociale sînt prezentate în cele două tabele care urmează:

Euroregiuni în continuul Apus-Răsărit (1963-1998)

Direcția extinderii spațiale și temporale

<i>Regiuni doar apusene</i>	<i>Regiuni mixte</i>	<i>Regiuni doar răsăritene</i>
Regio Basiliensis (1963)	Euroregiunea Egrensia (1993)	fosta RDG – Cehoslovacia — 2 euroregiuni fosta RDG – Polonia — 3 euroregiuni
Euregio (1965)	Euroregiunea Pădurea Bavareză (1993)	fosta RDG – Cehoslovacia – Polonia (1992)
Euroregiunea Saar – Lor – Lux (1971)	Euroregiunea Carpaților (1993)	
	Euroregiunea Tatra (1994)	
	Euroregiunea Bug (1995)	
	Euroregiunea Dunăre – Mureș – Tisa (1997)	
Euroregiunea Maas – Rin (1991)	Euroregiunea Barents – Euro – Arctică (1993)	

Caracteristicile structurale și sociologice ale euroregiunilor apusene și răsăritene

Euroregiuni occidentale

Ordinea structurală și instituțională constituită

Participare, respectiv reprezentare în cadrul instituțiilor regionale europene

Încredere politică, respectiv relații bune cu puterea de stat

Cooperare rodată între parteneri; cooperarea este multilaterală, complexă

Politică de dezvoltare regională integrată

Instituții fundamentate din punct de vedere material, resurse proprii

Identitate regională dezvoltată

Diferențe sociale, de mod de viață, și de venituri relativ reduse.

Concluzii

Pe baza celor de mai sus putem stabili ca o concluzie că instituția euroregiunilor este forma cea mai eficientă a cooperării din zonele de graniță, respectiv a dezvoltării acestor zone. Importanța lor deosebită în zona noastră constă în faptul că integrează zonele de graniță, altfel predispușe la secesiune, în general periferice sau avînd o situație multiplu defavorizată.

În timp, în cursul procesului de integrare europeană, diferențele teritoriale și de nivel de trai se vor reduce probabil atît între euroregiuni (vezi tipurile „exclusiv orientale” și „exclusiv occidentale”), precum și în cadrul aceleiași euroregiuni (în cazul tipului „mixt”). Astfel euroregiunea — pe lîngă multe alte importante caracteristici ale sale — constituie un instrument al moderării diferențelor de dezvoltare teritorială, ca urmare a efectului amintit de echilibrare.

Euroregiuni răsăritene

Ordinea structurală și instituțională constituită

Participare, respectiv reprezentare treptată în cadrul instituțiilor regionale europene

Pe alocuri neîncredere politică, respectiv tensiune între putere și euroregiune

Cooperare limitată, dar cooperarea este în curs de extindere

Politică de dezvoltare parțial sau de loc armonizată

Dificultăți materiale continue în funcționarea euroregiunii, lipsa resurselor proprii

Încercare de a configura o identitate regională

Diferențe sociale, de mod de viață, și de venituri de la caz la caz însemnate.

Și în sfârșit, dar nu în cele din urmă, constituie în același timp un atelier al identității locale, respectiv regionale, ce capătă un rol din ce în ce mai însemnat. □

NOTE

1. Vezi mai pe larg: Fried Esterbauer – Peter Pernthaler (Hrsg.), **Europäischer Regionalismus am Wendepunkt. Bilanz und Ausblick**. Braumüller, Wien, 1991.
2. József Rudolf, **Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában**, (Etnii și regionalism în Europa Occidentală). Gondolat, 1988.
3. Winfried Lang, *Regionen und Grenzen: Auf dem Weg zum neuen Europa*, în Esterbauer – Pernthaler (Hrsg.), **Europäischer Regionalismus am Wendepunkt**, pp. 145-147.
4. Winfried Lang, Idem, pp. 147-154.
5. Illés Iván, *Határok és határmenti együttműködés Nyugat- és Kelet-Európában*. (Granițe și cooperare în zonele de lângă graniță în Europa Occidentală și Orientală). **BIGIS Papers**. 1994. Nr.1 pp. 35-42.
6. Illés I., Idem p. 40.
7. Marian S. Sucha, *Eurorégiók Németország és az Európai Unió keleti határain*. (Euroregiuni la granița de est a Germaniei și Uniunii Europene). **Deutschland**, 1995, iunie, pp. 28 – 31.
8. *Practical Guide to Cross-border Cooperation. Regional Policy and Cohesion*, ediția a 2-a, 1997, pag.3
9. James Corrigan, *The EUREGIO: Policies and Programmes to develop a cross-border labour market — in the German-Dutch border region*, studiu prezentat la conferința **Regionalism and Euroregions in Central and Eastern Europe**, p. 10.
10. Daniel Deckers: SAAR — LOR — LUX. *Deutschland*, 1997. Nr. 1, p. 43.
11. Georges Pire, *The Euregio Meuse — Rhin. 5 Partners, 3 Counties, 3 Languages*, studiu prezentat la conferința **Regionalism and Euroregions in central and Eastern Europe**, p.13.
12. J. W. van der Meulen, *Euregio's langs de Poolse grenzen*. Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen, Clingen dael' 1997, pp. 17-18.
13. Oddrunn Pettersen, *The Barents Cooperation*, studiu prezentat la conferința **Regionalism and Euroregions in Central and Eastern Europe**, pp. 2-3.
14. *Barents Euro-Arctic Cooperation — Norway*. Project Directory 1997. Barents Secretariat, Kirkenes. p. 86.
15. Zilahi József, *Az együttműködés lépcsőfokai* (Treptele cooperării), în **A Kárpátok Eurorégió 5 éve** (Cei 5 ani ai Euroregiunii Carpaților). Nyíregyháza, 1998. p. 6.
16. Süli-Zakar István, *Eurorégiókról dióhéjban*. I. m. 53, p. 56.
17. *Együtt — egymásért. Jegyzőkönyv a Duna-Maros-Tisza regionális együttműködésről* (Împreună — unii pentru alții. Proces verbal despre cooperarea regională Dunăre-Mureș-Tisa), în **Euro — Trio**. Szeged, 1997, pp. 7-8.

Traducere de Elga Mayer

*

György ÉGER (n. 1950), economist și sociolog la Institutul Central-European Teleki din Budapesta. A publicat mai multe studii în reviste de specialitate din Ungaria pe tema regionalismului, a relațiilor interetnice, a euroregiunilor și a dezvoltării regiunilor de frontieră din Europa de Est, Centrală și de Vest. Este autor al volumelor: **A burgenlandi magyarság rövid története** (Scurtă istorie a maghiarilor din Burgenland), Anonymus, Budapesta, 1991, și **Border, region and ethnicity in Central-Europe**, Norea, Klagenfurt, 1996.

Éger György: *Eurorégiók Keleten és Nyugaton*, publicat cu permisiunea autorului.

Rețeaua economică transfrontalieră în regiunea Alpilor Adriatici. Situația din Austria de Sud

JOSEF LANGER

Cadrul general

Integrarea Europeană

Integrarea europeană precum și globalizarea antrenează schimbări dramatice în condițiile istorice din Europa Centrală. Tranziția spre un viitor nesigur nu are loc doar în țările post-comuniste (Estul), ci și în democrațiile occidentale, învecinate. În ambele cazuri, statul-națiune poate fi un cadru de referință pentru a discuta despre ceea ce se întâmplă. În timp ce în Est statul-națiune pare să se fi consolidat în urma imploziei comuniste de acum un deceniu, în Europa de Vest acesta își cedează suveranitatea altor tipuri de actanți. *Regiunile* constituie unul din tipurile de actanți care încearcă să câștige influență. Celelalte sînt organizațiile supra- și transnaționale. În orice caz, regiunile sînt un element strategic în politica Uniunii Europene. Dar, pentru moment, viitorul lor pare încă nesigur, cel puțin în mai mare măsură decît cel al unităților trans- și supranaționale și chiar al statului-națiune. În plus, cercurile politice și academice nu mai pun accentul pe regiuni ca subunități tradiționale ale statelor-națiune, ci pe cooperarea transfrontalieră și pe macro-regiuni, care pot îngloba numeroase subunități naționale și chiar națiuni întregi. În cele ce urmează, vom discuta rezultatele unui studiu care a investigat reacția firmelor și altor organizații la acest nou mediu.

Austria de Sud: Carintia

Centrul atenției al studiului de față îl constituie Austria de Sud, mai precis statul federal Carintia. Împreună cu Slovenia și Friuli-Veneția Giulia, această

subunitate austriacă se numără printre membrii fondatori ai Comunității de Lucru a Alpilor Adriatici din 1978 (Delli Zotti, 1996). Comunitatea de Lucru a Alpilor Adriatici a fost una dintre primele inițiative de după Războiul Rece de a înființa regiuni transfrontaliere de mărime considerabilă. În interiorul Austriei, Carintia se numără printre cele nouă state federale mai mici ca dimensiune, dar și ca PIB (Bodenhofer/Stanovik 1992). Contribuția sa la PIB-ul austriac (PIB-ul național/C~20.000 EURO; 1994) este de aproximativ 6 procente (PIB-ul local/C=15.500 EURO; 1994). Stiria vecină, de exemplu, care este de asemenea membră a Comunității de Lucru a Alpilor Adriatici, are un aport de aproximativ 12 procente, iar contribuția regiunii Friuli-Veneția Giulia la PIB-ul italian este de 2,5 procente. Din totalul populației austriece, de 8 milioane, populația Carintiei este de aproximativ 570.000 de locuitori, iar cea a Stiriei de 1,2 milioane. Creșterea PIB-ului s-a aflat sub media austriacă din ultimul deceniu. În prezent, acest stat federal pare totuși să înregistreze o creștere la fel cum făcea Stiria cu câțiva ani în urmă.

Vecinele ei din sud, Slovenia și Friuli-Veneția Giulia — membre fondatoare ale Comunității de Lucru a Alpilor Adriatici — se află într-o situație economică diferită. Slovenia, cu o populație de 2 milioane de locuitori, are numai aproximativ jumătate (în jur de 8.000 EURO per capita) din PIB-ul Carintiei. La acest lucru se adaugă un număr mai mare de oameni care lucrează în agricultură (5,0% față de cei 2,8% din Carintia) și un sector mai restrâns al serviciilor publice (57% față de Carintia cu 65%). Friuli-Veneția Giulia, cu toate că are indicatori economici asemănători Carintiei, a avut în trecut o dezvoltare mai dinamică. Referindu-ne la venitul per capita, această regiune a trecut de pe locul 143 între regiunile Uniunii Europene, pe locul 28. Această disparitate economică, alături de factorii culturali și sociali, confruntă organizațiile interesate în inițierea unei rețele în această regiune geografică cu o situație destul de complicată. Cu atât mai mult cu cât Carintia, din punct de vedere politic, este un stat federal al Republicii Austria, Friuli-Veneția Giulia este o regiune a Italiei, iar Slovenia este un stat suveran din 1991.

Concepte teoretice

Inventînd regiunea

Pentru început, termenul „regiune” are nevoie de o anumită clarificare. În contextul de față, „regiunea” circumscrie aspectul teritorial al inegalității socio-culturale. Statutul acestui concept se va lărgi, prin urmare, odată cu accelerarea schimbării parametrilor inegalității. Acesta a fost în mod evident cazul Europei și, mai ales, al Europei Centrale în ultimele două decenii. Cu toate că acest concept nu se limitează doar la desemnarea zonelor rămase în urmă, totuși, în practică el implică acest sens. Conceptul de regiune va fi folosit aici mai ales în următoarele trei sensuri:

a) regiunea ca subunitate administrativă a statelor-naționale existente,

b) regiunea ca și cooperare transfrontalieră a unor asemenea unități — regiuni transfrontaliere — și

c) regiunea ca idee de spațiu definit în funcție de anumite criterii comune. În ciuda retoricii euroregiunilor, când se folosește astăzi termenul în public, el are în special sensul de unitate administrativă (accepțiunea a). În unele țări central europene, ca Austria și Germania, aceste unități (landuri) au avut în general o îndelungată istorie individuală și o identitate colectivă proprie, ceea ce a atras după sine o acută conștiință a granițelor (Wastl-Walter/Kofler 1999). În consecință, este dificilă punerea în practică a unor idei ca fuzionarea unor astfel de unități cu alte regiuni în cadrul statului, și cu atât mai mult formarea regiunilor transfrontaliere. Acest aspect poate să fie diferit în țări ca Italia, unde, în ciuda unor identități regionale puternice, au avut loc în trecut reforme administrative, și în statele post-comuniste, unde unitățile teritoriale descentralizate se află încă în curs de formare.

În ultimele două decenii, regiunea părea că a câștigat în importanță nu numai în studiile de specialitate (Mlinar 1995; Peterson 1996; Storper 1997), ci și în liniile politice urmate și în economia politică. Cu toate că pot apărea exagerări în urma acestei percepții, anumite realități nu pot fi negate, iar ca subunitate a statului-națiune, regiunea a fost și este o realitate. Ea a câștigat o nouă dimensiune odată cu descoperirea potențialului ei transnațional. Aceasta s-a întâmplat în anii 60-70, când au fost constituite primele euroregiuni, între Germania și vecinele sale vestice pentru a sprijini integrarea europeană. O intenție similară, deși mai puțin pronunțată, a stat în spatele înființării în 1978 a Comunității de Lucru a Alpilor Adriatici (Delli Zotti 1996), care pentru prima dată a situat în unul și același context țări socialiste și capitaliste. Printre membrii fondatori s-au numărat Croația și Slovenia (republici ale fostei Iugoslavii), pe de o parte, iar, pe de altă parte, Friuli-Veneția Giulia (regiune a Italiei) precum și Carintia și Stiria (provincii ale Austriei). Spre deosebire de cazul euroregiunilor (EUREGIOs), cooperarea a rămas în acest caz în mâinile guvernului, cu toate că au existat rezultate secundare în cadrul societății și al economiei. O dată cu deschiderea și începerea transformării societăților socialiste la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, Comunitatea de Lucru a Alpilor Adriatici și-a pierdut în mod paradoxal importanța, cu toate că se extindea în acest timp la 19 membri, de la Ticino în Elveția la Somogy în Ungaria, cuprinzând cu totul aproximativ 44 milioane de oameni. Activitățile ei au fost din ce în ce mai mult preluate de organizații supranaționale (Inițiativa Central Europeană, CEFTA, programele Uniunii Europene ca INTEREG, PHARE etc.) și de cooperarea directă a indivizilor și a organizațiilor.

În concepția actuală, regiunea poate să fie mai mică (de exemplu, provinciile) sau mai mare (de exemplu, macro-regiunile) decât un stat național. Ceea ce justifică includerea lor într-o categorie comună este ideea că ele împart o comunitate spațială favorabilă relațiilor sociale. Dacă integrarea socială se află încă la un nivel scăzut, se presupune că au intervenit anumiți factori non-spațiali (cultura, interesele de grup etc.).

Organizarea ca agenție

În contextul acestui studiu, accentul cade în primul rând asupra rolului și comportării organizațiilor ca agenți (Ahrne 1990) și în mod particular asupra organizațiilor de afaceri. Sugerăm faptul că astăzi *firmele constituie principalul actor* în transcenderea granițelor naționale, dar dacă ele nu sînt urmate de alte tipuri de organizații (culturale, sociale, politice), atunci relațiile de afaceri nu se vor dezvolta pînă la capăt. Aceasta este, pe scurt, problema integrării europene în zilele noastre. A sublinia importanța teoretică a firmelor ca actori individuali înseamnă că socotim activitățile indivizilor, pe de o parte, ca fiind prea contingente pentru a ne furniza modele de dezvoltare, și societatea națională, pe de altă parte, ca nemaifiind reprezentată suficient de coerent într-un centru de voință pentru a fi considerată un actor semnificativ. Mai mult, în afară de familii, organizațiile (în domeniul economic, firmele) par să fie singurele sisteme sociale care au adrese (poștale) definite. În contrast, nici *sistemele funcționale* ca politica, economia etc., nici societatea nu au o astfel de „adresă”. Societatea modernă funcționează în principal prin intermediul a numeroase organizații, care diferă, în primul rând, prin funcții (economice, culturale, sociale și politice) și prin dispunerea spațială. De aceea, orice analiză a potențialului competitiv al regiunilor necesită, în primul rând, *un inventar al organizațiilor* disponibile. Următorul pas este conștientizarea interconectării (gruparea) și cuprinderii spațiale (globalizarea) a acestor organizații. În special, a firmelor regionale. Aici intră în centrul atenției rețelele (transfrontaliere). O atenție specială trebuie acordată diferitelor limitări funcționale. În general, acestea sînt mai puține în cazul firmei capitaliste, unde necesitatea expansiunii dincolo de frontiere se datorează orientării ei de piață.

Formarea rețelei

Teoria rețelilor constituie un domeniu de dezbateră vag și vast. Întrebarea de bază este: cine ce dorește să facă și cu cine. Dar interpretarea teoretică merge mai departe; unii consideră rețeaua drept un nou tip de organizare, care nu este caracterizată nici prin relațiile ierarhice și nici prin relațiile de piață (Vartiainen 1999). Alții văd în ea doar o metodă de descriere a relațiilor sociale. Ca tip de organizare, rețeaua este caracterizată printr-o mare stabilitate datorată negocierii, interacțiunii de durată care produce solidaritate și unei arbitrarități a relațiilor mai mică decît pe piețe, dar totuși mai ridicată decît în sistemele ierarhice. Ea combină autonomia, avantaj al piețelor, cu înaltele abilități de coordonare ale sistemelor ierarhice. Dar o asemenea definiție — care ar putea fi restrînsă în continuare prin delimitarea în timp sau după tipul de cooperare: pe orizontală sau în totalitate laxă — ar fi prea riguroasă pentru scopul nostru. În contextul cercetării noastre, termenul este folosit mai puțin ambițios. În acest proiect, termenul „rețea” este folosit pentru descrierea unei *metode* și a unui concept de organizare mai degrabă euristic decît

distinct. În primul rînd, ne-am îndreptat atenția asupra relațiilor transfrontaliere în general, fără să le clasificăm în funcție de caracteristica lor: ierarhice, tipice pieței sau specifice rețelelor de organizații. Totuși, putem afirma că majoritatea organizațiilor non-economice luate ca mostră se aflau aproape în stadiul de rețea în momentul descrierii relațiilor lor. Numai în cazul organizațiilor economice (firmelor) a reieșit cu claritate că relațiile se încadrau cel mai adesea în tipul de piață (export/import) sau în tipul ierarhic (companie filială). La începutul transformării din Europa Centrală și de Est, firmele din sudul Austriei au reacționat în primul rînd printr-o creștere a exporturilor, apoi prin investiții directe (filiale) și numai în mod periferic prin stabilirea de rețele ai căror membri erau parteneri egali.

Atractivitatea recurgerii la rețele în cadrul relațiilor regionale transfrontaliere își are originea în *contradicția dintre cooperare și competiție*, aspecte de obicei prezente simultan în aceste relații (Cooke 1995). Astfel, înclinația spre stabilirea de rețele este o încercare de reducere a complexității inerente unei astfel de contradicții. Alte motive sînt că proximitatea spațială sporește posibilitatea înțelegerii culturale și frecvența contactelor. Odată cu dechiderea frontierelor, regiunile sînt tot mai mult înțelese ca actori transfrontalieri (Vision 1994). În cadrul celor patru tipuri de organizații prezentate (economice, culturale, politice și sociale), firmele sînt cele mai interesante din perspectiva formării de rețele. În timp ce în sistemul statului-națiune, organizațiile culturale, sociale și politice sînt legate în mod natural de teritoriu, firma capitalistă nu este. Rămîne în continuare la latitudinea unei firme anume să decidă dacă se extinde sau nu dincolo de graniță. În acest caz, pe lîngă considerații economice, sînt implicate frecvent și considerații de ordin cultural și social. Astfel, motivele pentru care, în ciuda unor granițe relativ deschise, companiile din sudul Austriei nu s-au implicat în trecut foarte mult în Italia se poate să fi fost diferențele culturale (limba diferită etc.) sau nivelul scăzut al resurselor de capital. Acolo unde relațiile economice s-au dezvoltat, ca în industria de cherestea și în agricultură, ele au rămas relații de piață. În cazul Sloveniei (Iugoslavia) relațiile au fost chiar mai complicate din cauza sistemelor politice diferite și din cauza unor antagonisme etnice (vorbitorii de limbă slovenă contra celor de limbă germană).

Puncte de atracție și centre de inovație

O problemă care apare în momentul în care studiem rețelele din regiunea Alpilor Adriatici este de a stabili granița regiunii — o problemă generală a teoriei rețelei în selectarea actorilor (Laumann/Marsden/Prensky 1983). În cazul de față, calitatea de membru al unei zone din Comunitatea de Lucru a Alpilor Adriatici ar fi putut fi socotită drept criteriu de delimitare a graniței, dar am lăsat în seama celor chestionați să decidă care zone formează regiunea Alpilor Adriatici și care nu. A fost, totuși, sugerat, prin formularea unora dintre întrebările incluse în interviuri, faptul că Slovenia, Friuli-Veneția Giulia și Carintia ar aparține cu siguranță acestei regiuni.

Totuși, cei chestionați au avut posibilitatea de a nega aceasta, ceea ce nu s-a întâmplat foarte frecvent.

Prin metoda folosită aici se poate face distincția între periferie și centru. Zonele menționate cel mai frecvent de către cei chestionați aparțin centrului. Zonele mai puțin amintite se situează la periferii. Din acest punct de vedere, cei chestionați au considerat, de exemplu, țări ca și Croația, dar chiar și Bavaria, ca fiind periferice, în timp ce Sudul Austriei, Slovenia și Friuli-Veneția Giulia ar aparține centrului regiunii Alpilor Adriatici. Datorită caracterului subiectiv al granițelor rețelei în cadrul acestei cercetări, sînt posibile rezultate diferite dacă aceeași întrebare este pusă în Croația și Bavaria. Datorită premiselor subiective ale studiului nostru, granițele regiunilor care nu sînt în același timp granițele statelor-națiune sînt, în mintea oamenilor, variabile.

Este o premisă a proiectului că există arii ale regiunii Alpilor Adriatici care vor atrage mai mult atenția (relațiile) organizațiilor decît alte zone. Organizațiile din aceste spații sînt mai puternic interconectate cu regiunea Alpilor Adriatici decît locurile menționate mai rar. În legătură cu teoria rețelei, s-ar putea vorbi de noduri ale grupărilor teritoriale, pentru că relațiile se acumulează și se condensează în aceste locuri. Preferăm să le numim *noduri de atracție* (centre preferențiale), pentru că este neclar dacă se întîmplă cu adevărat în cazul nostru formarea de grupuri. Ce se poate afirma cu certitudine este că aceste locuri atrag organizațiile mai mult decît altele.

Ca urmare a distincției dintre organizațiile economice (firme), culturale, sociale și politice, s-ar putea căuta noduri de atracție specializate. Specializarea poate merge mîna în mîna cu inovația, dar nu neapărat. În cazul în care se întîmplă așa, vor apărea *centre de inovație* regionale. Teza noastră este că acest lucru depinde de proporția dintre conexiunile interne (regionale) și externe ale unui spațiu anume. De regulă, acestea două vor converge. Dar se poate imagina un spațiu care atrage într-adevăr activități internaționale și care să nu fie totuși capabil să stabilească conexiuni intra-regionale. În acest caz, regiunea nu este capabilă să exploateze potențialul unui astfel de spațiu. Cauzele unei asemenea configurații pot fi ambiguitățile culturale, problemele de comunicare (ex. limbi diferite) și altele. Un astfel de loc poate fi o insulă de prosperitate într-o regiune înapoiată. Se poate concepe o proporție optimă între conexiunile externe și interne, în care întreaga regiune are posibilitatea optimă de dezvoltare.

Noduri și linii

Conexiunile interne și externe

Pentru a urma această linie teoretică și pentru a demonstra consecințele presupuse, ar trebui să se calculeze toate relațiile (liniile) intra- și extra regionale ale organizațiilor din regiune. În studiul nostru din 1995, acest lucru a fost realizat doar pentru provincia austriacă Carintia, care este o parte mică a regiunii Alpilor Adriatici. Pentru a fi mai preciși, ne referim numai la acele organizații din Carintia

care sînt implicate în activități transfrontaliere în această regiune. Relațiile intra-naționale, unele dintre ele putînd fi socotite ca aparținînd relațiilor Alpilor Adriatici (ex. relații între organizațiile din Stiria și Carintia), nu au fost luate în discuție în acest proiect. Cu aceste limitări, cifrele noastre includ între 2 pînă la 3 procente din toate organizațiile din Carintia, estimate la un număr de aproximativ 40.000, peste 20.000 din acestea fiind firme. Totuși, acest procentaj mic are relevanță întrucît conține organizațiile cele mai semnificative (ex. societățile mari).

La începutul cercetării, fiecare organizație a fost rugată să facă un clasament al primelor cinci țări/regiuni importante pentru activitățile lor (tabelul 1). Aproape jumătate (48%) dintre organizațiile investigate au considerat că învecinatele *Slovenia*, *Friuli-Veneția Giulia* și *nordul Italiei*, sînt cele mai importante regiuni. Al doilea loc l-a ocupat Europa Centrală (29%) — excluzînd regiunea Alpilor Adriatici — urmată de Europa în ansamblu (12%) și „lumea” în general (4%). Șapte procente menționează alte regiuni din interiorul Austriei ca fiind foarte importante pentru activitatea lor. Dacă luăm în considerare această clasificare, atunci *Slovenia conduce în fața Italiei și a Germaniei*. Trebuie să ne amintim aici că ne referim la acea parte mică a organizațiilor care, după cum au declarat ele, sînt implicate în activități regionale transfrontaliere. Socotim că majoritatea organizațiilor din Carintia consideră împrejurimile apropiate, alte regiuni austriace și regiunile din Germania ca fiind cele mai importante. Trebuie remarcată de asemenea slaba orientare europeană și globală, surprinzătoare întrucîtva deoarece s-ar presupune ca interesul față de zonele transfrontaliere ale Alpilor Adriatici ar trebui să se îndeplinească cu o orientare globală, fapt care nu se confirmă. Dincolo de toate discuțiile despre globalizare, distanța geografică încă mai contează în construirea unei cooperări.

Tabelul 1. Clasamentul zonelor geografice

Zona	Tipul de organizație				
	Economică (68)	Socială (42)	Culturală (52)	Politică (41)	Total (203)
Lumea	17	4	6	5	32
	6,2	3,1	3,0	3,6	4,3
Europa (fără Europa centrală)	43	4	24	14	85
	15,6	3,1	12,1	10,2	11,5
Europa Centrală	86	38	58	36	218
	31,3	29,0	29,1	26,3	29,4
Țările vecine	112	70	99	76	357
	40,7	53,4	49,7	55,5	48,1
Austria	17	15	12	6	50
	6,2	11,5	6,0	4,4	6,7
Total	275	131	199	137	742
	37,1	17,7	26,8	18,5	100,0

Introducînd aceste informații în distincția dintre *nodurile de atracție* și *centrele de inovație* — cu alte cuvinte, *nodurile* unei regiuni —, se poate ajunge la concluzia că organizațiile carintiene nu se folosesc prea mult de legătura lor cu regiunea Alpilor Adriatici pentru a canaliza inovația spre regiune. Aceasta este cauza absenței orientării globale a acestui grup de actori. Dacă totuși transferă inovația, atunci o fac cel mai probabil ca mediatoare între regiuni și centrele de nivel superior din Austria, Germania și probabil Elveția. Ceea ce atrage atenția în legătură cu aceste organizații este implicarea scăzută în Europa (de Vest). Se poate, ca alte părți ale regiunii Alpilor Adriatici să fie mai active în această direcție și, dacă într-adevăr se întîmplă așa, acest lucru este în dezavantajul Carintiei în epoca actuală a integrării europene.

Cu privire la separarea celor patru *arii funcționale* ale societății (economie, cultură, domeniul social și politică), firmele sînt, în medie, cel puțin de două ori mai des orientate global decît celelalte trei tipuri. Acest lucru este valabil și pentru „Europa” și „Europa Centrală”. „Europa”, ca țintă a activităților, este chiar de trei ori (16%) mai des menționată decît în cazul organizațiilor sociale. Pe de altă parte, în ce privește regiunea Alpilor Adriatici, firmele sînt mai slab relaționate. Numai 41% consideră această zonă ca foarte importantă. Printre organizațiile politice și sociale, această proporție este de 56 de procente și respectiv 53 de procente. Cea mai scăzută orientare globală se prezintă în cazul organizațiilor culturale (3%). Aceasta pare să contrazică premisele teoriei globalizării, după care globalizarea este în primul rînd o întreprindere culturală și economică. Dar se poate concluziona, de asemenea, că actorii culturali din regiune au ținte diferite și poate chiar o înțelegere diferită a culturii decît aceea implicată în teoria globalizării.

Slaba orientare globală a acestor companii, instituții și asociații nu le împiedică să considere Carintia extrem de potrivită pentru *construirea de conexiuni* și de cooperare în regiunea Alpilor Adriatici. Cele mai ezitante și critice în această privință sînt, totuși, firmele. Deși în 1996 Austria a fost cel mai important investitor străin în Slovenia — cu mai mult de 700 de investiții directe (FDI) — numai aproximativ 60 dintre acestea au venit din partea Carintiei. Cu toate acestea, 65 % din societățile investigate în acest studiu văd în Carintia un loc bun pentru a face afaceri cu Slovenia; pentru Friuli-Veneția Giulia procentele se ridică la 70. Cele mai entuziaste în acest caz sînt asociațiile culturale (mai mult de 90%). Motivul acestei discrepante poate fi explicat diferit. Poate fi acela că scopurile afacerilor sînt mai dificil de realizat în Carintia decît scopurile altor organizații. Dar poate foarte bine să fie acela că experiența internațională mai largă a afacerilor duce la o judecată mai ezitantă, dar poate mai realistă.

Puncte de atracție

Cînd cele 203 organizații investigate au fost rugate să numească cele șase locuri din regiunea Alpilor Adriatici în care sînt plasați cei mai mulți parteneri

ai lor, au fost numite 657 de cazuri în 177 de sate, orașe mici și orașe mari. În același timp, numai 25 de locuri au fost menționate de cinci sau mai multe ori (Figura 1). Distribuția acestor locuri este de 11 în Slovenia, 9 în Friuli-Veneția Giulia și 4 în Veneția. Considerate împreună, 46 de locuri din cele 177 sînt plasate în Slovenia și aproape același număr se află și în Friuli-Veneția Giulia și Veneția. Acest lucru arată concentrarea activităților transfrontaliere în regiunile învecinate. În această zonă sînt, din nou, patru orașe care atrag majoritatea relațiilor. Ele sînt în ordine descrescătoare: 1) Liubliana, 2) Udine, 3) Triest și 4) Maribor. Din punctul de vedere al organizațiilor carintiene, acestea sînt, metaforic, nodurile regiunii Alpilor Adriatici. Liubliana, cu 106 menționări, este clar, în acest context, centrul de gravitație, urmată de Udine (68) și Triest (40). Chiar dacă nu luăm în discuție numai locurile, ci și numărul organizațiilor implicate, acest lucru nu schimbă cu nimic tabloul general. În cele mai multe din cazuri, numărul partenerilor dintr-un loc variază de la 1 la 5.

Orașul Triest merită o atenție deosebită în acest context. Cu toate că numărul locuitorilor se apropie de numărul locuitorilor din Lubliana (Lubliana 270.000; Triest 230.000), orașul atrage destul de puține organizații din Carintia. Acest lucru, totuși, nu permite o concluzie finală asupra statutului său în regiune, deoarece ancheta noastră nu a luat în considerare mărimea tranzacțiilor. De exemplu, ar putea fi la mijloc faptul că firmele din Carintia au mai puține tranzacții cu parteneri din Triest, dar că aceste tranzacții sînt mai importante și mai mari decît cele cu Lubliana sau Udine. Dar, se pare că Triest, în ciuda unor instituții cheie ca portul, universitatea, facilitățile de cercetare internaționale, instituțiile financiare, facilitățile de transport, secretariatul Inițiativei Central Europene etc., nu este capabil să-și concretizeze potențialul de centru de inovație pentru toată regiunea transfrontalieră. Numai la un nivel inferior constituie orașul un punct de atracție pentru organizații, cel puțin în ce privește Austria de Sud.

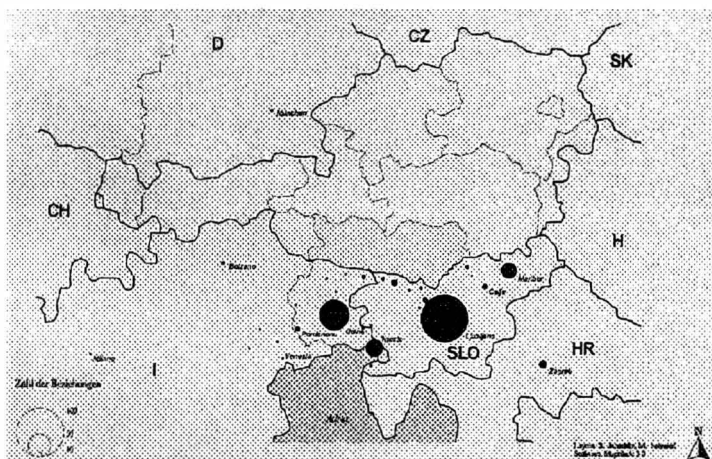

Figura 1

Puncte de
atracție

Făcînd un rezumat al aspectului cantitativ al relațiilor transfrontaliere, se poate observa că organizațiile din Carintia active în regiunea Alpilor Adriatici înregistrează cam aceeași proporție de tranzacții în Slovenia (275 de menționări) ca în regiunile Friuli-Veneția Giulia (187) și Veneția (60) luate împreună. Din punctul de vedere al organizațiilor carintiene, acesta este centrul regiunii Alpilor Adriatici. O diferențiere interesantă: sînt confirmate așteptările conform cărora între organizațiile implicate în Slovenia, acelea care au fundal etnic sloven din Carintia sînt, într-un fel, supra-reprezentate. Ceea ce este surprinzător, totuși, este că printre aceste organizații doar cîteva dețin relații cu partea italiană a regiunii Alpilor Adriatici. Acest lucru este lăsat în seama organizațiilor din Carintia care nu sînt slovene. Aici se pot pune în discuție preferințele etnice. Pe de altă parte, anexele străine din Carintia acționează mai mult în direcția Sloveniei decît în cea a Italiei. Motivul acestui fapt este că, în principal, cartierele lor generale au deja filiale în Italia, pe cînd în Slovenia de cele mai multe ori nu au, datorită situației politice diferite de dinainte de 1991.

Administrarea transfrontalieră

Cea mai mare parte din organizațiile din Carintia nu văd în diferențele culturale și în *stilurile* diferite de afaceri bariere în activitățile din zona Alpilor Adriatici. O afirmație așa de generală cere o analiză mai atentă (Langer 1998). Considerînd *limba* drept element major al culturii, apar diferențe semnificative, din punctul de vedere al organizațiilor carintiene, în comparația dintre Slovenia și Friuli-Veneția Giulia. În cazul Sloveniei, limba germană și slovenă sînt egal folosite în o cincime din cazuri, în negocieri și în interacțiunile de fiecare zi. Mai puțin de zece procente folosesc numai engleza. În relația cu organizațiile din Friuli-Veneția Giulia, limba italiană în combinație cu germana are prioritate (o cincime), apoi vine italiana cu doar 15% și engleza cu doar 12%. Numai 8 procente din organizații folosesc exclusiv germana. În urma acestor observații se pot trage două concluzii: a) organizațiile carintiene dispun de o competență destul de ridicată în domeniul limbilor străine și b) în ce privește limba, slovenii sînt parteneri mai convenabili decît italienii. Organizațiile austriece trebuie, în cele mai multe din cazuri, să se adapteze la partenerii lor italieni. Din nou, firmele fac acest lucru mai rar decît celelalte tipuri de organizații. Modalitatea cea mai obișnuită este de a recurge la engleză (20%). Acest lucru poate să fie un indicator al faptului că ele întîmpină dificultăți în a atribui un statut anume acestei regiuni. Se poate să le fie greu să își perceapă activitățile din regiunea Alpilor Adriatici ca ceva separat de comerțul și investițiile lor în general. Afacerile — tot afaceri.

Cu privire la *standardele culturale mai subtile*, diferențele au fost privite, în special, din punctul de vedere al reprezentanților firmelor. Slovenii, de exemplu,

sînt considerați mai puțin temeinici, mai puțin de încredere, mai puțin corecți și punctuali. S-a menționat, de asemenea, că ei nu separă problemele personale de cele profesionale în gradul în care o fac austriecii (vezi și Langer/Feichtinger/Meierewert 1999). Organizațiile culturale, politice și sociale consideră aceste diferențe mai puțin acute. Întrebate fiind despre partenerii italieni, firmele austriece observă la aceștia o mai mare flexibilitate și o mai mare încredere în propriile puteri. Firmele pun accent, de asemenea, pe competența ridicată a italienilor, care nu este percepută de organizațiile culturale și politice, de exemplu. Pe de altă parte, cuvîntul italienilor este văzut asemănător cu cel al slovenilor; sînt mai puțin punctuali și nu respectă întotdeauna regulile. Privind în ansamblu toate aspectele, se poate presupune o afinitate culturală mai mare între organizațiile austriece și slovene decît între cele austriece și italiene. Acest lucru poate să sugereze că austriecii au o competență mai mare în a trata cu organizațiile slovene decît cu cele italiene.

Viitorul

În timp ce în trecut succesul și supraviețuirea organizațiilor dintr-o regiune depindeau mult de politica statului-națiune, viitorul ne apare mult mai complex. Acesta include politica agențiilor supranaționale, precum și a organizațiilor transfrontaliere rivale care, în cele mai multe cazuri, sînt deja mult mai permeabile. Luînd ca exemplu nivelul supranațional, o unitate regională precum Carintia trebuie să acorde o atenție sporită activităților de planificare ale Uniunii Europene. În acest caz se poate descoperi că, pînă în prezent, în mai toate viziunile *eurocrațiilor*, Carintia a rămas un subiect ignorat. Această parte a Europei nu numai că este neglijată în metaforele folosite de ei în planificare (de exemplu, „banana albastră”), ci și în politicile lor (de exemplu, conturarea rețelelor transeuropene = RTE). Planul RTE de la mijlocul anilor '90, încă valabil, nu numai că ignoră Carintia, dar și Austria în ansamblu. Este evident că asemenea parametri sînt importanți pentru reprezentarea și organizarea propriului viitor de către organizații. Totuși, aceștia nu sînt singurii parametri luați în considerare.

La fel de important este modul în care organizațiile estimează viitorul mediului înconjurător învecinat lor, care, în condițiile noilor premise, include regiunea vecină dincolo de frontiera națională. Un indiciu al entuziasmului acestor organizații este faptul că patru cincimi din ele plănuiesc să-și extindă cooperarea regională transfrontalieră. Acest lucru este valabil mai ales în cazul organizațiilor politice și economice. În cazul Sloveniei, chiar și organizațiile culturale dovedesc un entuziasm ridicat. Dar, în general, inițiativa pentru o cooperare transfrontalieră vine mai degrabă din partea organizațiilor economice și politice, decît din partea celor culturale și sociale. În timp ce lupta pentru piețe mai mari este inerentă pentru afaceri, orientarea transfrontalieră a politicilor (chiar locale) este, fără îndoială, un efect al integrării

europene (Barjak 1999; Scott 1999). Totuși, conștientizarea acută a dorinței de cooperare transfrontalieră este cu totul alt lucru decât împlinirea acestei dorințe. Direcția și felul de cooperare depind de faptul dacă *resursele* din Alpii Adriatici sînt sau nu *complementare*. În primul caz cooperarea este posibilă, în timp ce similitudinea resurselor va produce competiție și dominație.

Se poate presupune că organizațiile dornice să se extindă transfrontalier au o imagine mai mult sau mai puțin clară asupra așteptărilor pe care le pot avea. Luînd acest lucru în considerare, a fost surprinzător că aproape jumătate din respondenți nu aveau nici o idee despre ce îi aștepta, din punctul de vedere al resurselor umane și al dezvoltării economice și sociale, în Slovenia și Friuli-Veneția Giulia. Astfel, a fost extrem de dificil pentru ei să identifice *limita de competitivitate* a Carintiei. Așteptările comune celor care și-au exprimat opinia au fost următoarele: a) viitorul fiecăreia din cele trei subregiuni ale zonei Alpilor Adriatici se află în sectorul serviciilor publice, dar b) spre deosebire de Carintia, în Slovenia și Friuli-Veneția Giulia se va menține o producție tradițională semnificativă. c) Învățămîntul/cultura și comerțul se vor menține într-un con de umbră în toate cele trei subregiuni, deși d) se așteaptă de la Friuli-Veneția Giulia să aibă un impuls competitiv în artă și design. e) Se întrevede posibilitatea pentru Slovenia și Carintia de a dezvolta o industrie de înaltă tehnologie. f) Carintia se va specializa și în produse ecologice.

O privire mai atentă asupra termenului „sector al serviciilor” arată că cei chestionați înțeleg prin el, înainte de toate, „turism”. Va conduce acest lucru la o mai mare cooperare transfrontalieră? La o primă privire, nu pare să existe multă complementaritate în acest domeniu. Resursele turistice din Carintia, Friuli-Veneția Giulia și Slovenia sînt aproape similare. O acțiune complementară este imaginabilă numai dacă se ia în considerare Marea Adriatică. Cu toate că pînă și în acest caz competiția cu lacurile montane din Carintia constituie un scenariu posibil, sînt imaginabile proiecte comune pe baza complementarității (de exemplu, schiatul montan combinat cu relaxarea la Marea Adriatică). De obicei, cînd lipsește complementaritatea dintr-o situație, relația de putere prevalează față de cooperare în rețele. Se poate observa că un factor de complementaritate în regiunea Alpilor Adriatici este costul scăzut al forței de muncă din Slovenia și în alte state post-socialiste. Întrebarea este cît timp se vor menține aceste diferențieri de costuri în viitor. Pînă acum acest factor a atras mai mult investițiile directe (implicînd structurile ierarhice) decât cooperarea în rețea, într-un sens restrîns. Pentru aceasta din urmă ar trebui să existe nu numai salariile scăzute, ci și organizații complementare.

De partea austriacă există, cu siguranță, un număr mic dar semnificativ de organizații de toate tipurile, devotate intensificării relațiilor transfrontaliere în cadrul regiunii Alpilor Adriatici. Cu toate că aceasta variază între diferitele părți ale țării, după cum arată și cazul Carintiei, implicarea de bază există. În urma acestui studiu

rămîne deschisă problema dacă relațiile stabilite pot fi privite ca nuclee ale unui tip de societate alpo-adriatică viitoare. Deși există anumiți factori taciti de afinitate culturală, ca resursele naturale (de exemplu, distribuția lor similară), infrastructura (Rețelele Transeuropene propuse) și interesele socio-politice (grupurile sociale subregionale, relativ închise), ei nu impun în mod automat o integrare crescută a actorilor în această regiune. Fără îndoială, caracterul pestriț al societăților regionale poate câștiga în greutate numai într-o Europă lărgită, printr-o cooperare mai puternică și mai coordonată a organizațiilor ei. Nici orientarea națională, care a triumfat în trecut, nici strategia de conectare cu precădere la centre globale sau la alte locuri îndepărtate, dominantă astăzi, nu sînt suficiente să asigure o dezvoltare stabilă și prosperă a tuturor subunităților sociale ale regiunii Alpilor Adriatici. □

BIBLIOGRAFIE

- Ahrne, G. (1990): *Agency and Organization (Agenție și Organizare)*, Londra.
- Barjak, F. (1999): *Entrepreneurial Decisions with Spatial Impact along the Eastern German Border (Decizii antreprenoriale cu impact spațial de-a lungul frontierei germane estice)*, H. Eskelinen, I. Liikanen și J. Oksa, *Curtains of Iron and Gold (Perdele de fier și aur)*, Aldershot (Ashgate), pp. 195-212.
- Bodenhofer, H.-J./P. Stanovik (1992): *Wirtschaftsreform in Slowenien und Wirtschaftskooperation Slowenien-Osterreich*, Raport de cercetare, Klagenfurt/Ljubljana.
- Cooke, P. (1995): *Planet Europa: Network Approaches to Regional Innovation and Technology Management (Europa mondială: Abordările de rețea ale inovației regionale și a managementului tehnologic)*, studiu de caz, New York, Elsevier.
- Delli Zotti, G. (1996), *Transfrontier cooperation of the external borders of the European Union — implications for sovereignty (Cooperarea transfrontală a granițelor externe ale Uniunii Europene — implicații pentru suveranitate)*, L. O'Dowd/Th.M. Wilson, *Border, Nations and States (Frontiere, Națiuni și State)*, Aldershot (Avebury), pp. 51-72.
- Langer, J./C. Feichtinger/S. Meierewert (1999): *Slowenische Kulturstandards aus oesterreichischer Perspektive (Standarde culturale în Slovenia cum le văd managerii austrieci)*, Raport de cercetare, Klagenfurt/Viena.
- Laumann, E. O./P. V. Marsden/D. Prensky (1983): *The Boundary Specification Problem in Network Analysis (Specificația problemei frontierei în analizele rețelei)*, R.S. Burt/M.J. Minor, *Applied Network Analysis (Analize aplicative de rețea)*, Londra (Sage), pp. 18-34.
- Mlinar, Z. (1995): *Territorial Dehierarchization in the Emerging New Europe (Deierarhizarea teritorială într-o nouă Europă în apariție)*, J. Langer, W. Pollauer, *Small States in the Emerging New Europe (State mici într-o nouă Europă în apariție)*, Eisenstadt (Verlang für Soziologie und Humanethnologie), pp. 161-179.
- Peterson, M. (1996): *Force of dynamism or regression? The new regionalism in Europe (Forța dinamismului sau a regresiei? Noul regionalism în Europa)*, J. Langer/G. Eger, *Border, Region and Ethnicity in Central Europe (Frontieră, regiune și etnicitate în Europă Centrală)*, Klagenfurt (Norea), pp. 31-48.
- Scott, J. W. (1999): *Evolving Regimes for Local Transboundary Cooperation — The German- Polish Experience (Transformarea regimurilor pentru o cooperare locală*

transfrontalier[ă– Experiența germană – polonă], H. Eskelinen, I. Liikanen și J. Oksa, *Curtains of Iron Gold (Perdele de aur de fier)*, Aldershot (Ashgate), pp. 179-193

Storper, M. (1997): *The Regional World - Territorial Development in a Global Economy (Lumea regională – Dezvoltarea teritorială într-o economie globală)*, New York (Guilford).

Vartianen, P. (1999): *Urban Networking in the Baltic Sea Region - A Nordic View (Inițierea rețelei urbane în regiunea Mării Baltice – O vedere nordică)*, H. Eskelinen, I. Liikanen și J. Oksa, *Curtains of Iron Gold (Perdele de aur de fier)*, Aldershot (Ashgate), pp. 117-130

Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010 (Viziune și Strategii în jurul Mării Baltice 2010), A treia conferință a miniștrilor pentru planificare și dezvoltare spațială, Tallinn, 7-8 Decembrie 1994.

Wastl-Walter, D./A. Kofler (1999), *Dynamics of Local Cross-Border Activities between Carinthia (Austria) and Slovenia (Dinamica activităților de peste frontiere dintre Carintia (Austria) și Slovenia)*, H. Eskelinen, I. Liikanen și J. Oksa, *Curtains of Iron Gold (Perdele de aur de fier)*, Aldershot (Ashgate), pp. 213-227.

Traducere de Lia Conțiu

*

Dr. Josef LANGER, profesor de sociologie la Universitatea din Klagenfurt, Austria, editor și/sau autor a numeroase volume avînd ca temă dezvoltarea și frontierele, cultura și identitatea: Border, Region and Ethnicity in Central Europe (Klagenfurt, 1996,co-editor); Kleine Staaten in großer Gesellschaft (Eisenstadt, 1995), Emerging Sociology (Aldershot 1992).

Josef Langer, *Cross-Border Networking of Business Organisations in the Alps-Adriatic Region — How is it in Southern Austria?*, studiu publicat cu permisiunea autorului.

Rațiune, identitate și putere

GEORGE SCHÖPFLIN

Una dintre cele mai controversate probleme în Europa a fost, încă din secolul al XVIII-lea, modul de organizare a puterii — în funcție de rațiune sau în funcție de identitate.¹ Această controversă continuă și astăzi și nu poate fi limpezită. Ea afectează, în principiu, fiecare domeniu al vieții noastre, și are consecințe importante în chestiuni banale cum ar fi cetățenia și dreptul la bunăstare, care decurge din aceasta. Dezvoltarea cetățeniei europene ca și concept legal, politic, economic, cultural sau social face parte de asemenea din această polemică. Identitatea europeană, controversată la rîndul ei, vine în sprijinul acestor drepturi.

Există diferite puncte de vedere în această polemică. De o parte se situează cei care contestă însăși ideea legitimității politicii identitare sau care încearcă să o reducă la minim.² Aceștia ar prefera ca drepturile să derive în întregime din funcție și rațiune. Mai există apoi aceia cărora le plac doar anumite identități. În tabăra opusă, cum s-ar spune, sînt politicienii identității, care susțin că toate problemele provin din identitate și ar trebui rezolvate pe baza criteriilor identității. Mai există și alte aspecte ale polemicii, cum ar fi natura și structura Europei Occidentale și a celei post-comuniste sau felul diferit în care acestea reacționează în ceea ce privește politica, cîtă greutate acordă identității și cîtă importanță cred ele că îi dau.

Această lucrare vrea să demonstreze că, în cele din urmă, contradicția dintre rațiune și identitate este una falsă. Desigur, ele sînt diferite conceptual și trebuie să fie distinse. Dar sînt amîndouă autentice și nici una nu o va învinge pe cealaltă întrucît se presupun reciproc. Acest studiu este, deci, o sinteză, o încercare de a surprinde relația dinamică dintre rațiune și identitate, felul în care ele se sprijină și se energizează una pe cealaltă și în care coexistă într-un fel de interdependență intimă și complexă.

În esență, recursul la rațiune oferă claritate în înțelegerea acțiunii, coerență, responsabilitate, anticipare, capacitatea de a pune sub semnul întrebării motivele și de a le plasa într-un cadru de referință. Dimpotrivă, identitatea oferă unui om siguranța comunității și a solidarității, a unor tipare de înțelegere comune, o

lume limitată în care poate trăi și poate găsi și alții asemeni lui. Puterea acționează în ambele zone. Excluderea rațiunii sau a identității creează disconfort. Fără rațiune, există pericolul real ca puterea să fie arbitrară, să genereze dezordine și să producă teamă. Dar în cazul în care se pune baza exclusiv pe rațiune și identitatea este ignorată, individul rămîne izolat și poate fi suspectat de lipsa unei dimensiuni morale. De asemenea, cînd toate acțiunile, toate motivațiile sînt atribuite identității, efectul este o concepție simplificatoare masivă, o negare a individului și a opțiunii. Răspunsul trebuie să fie în sinteza celor două.

Această perspectivă este opusă în mare parte actualei polemici asupra identității. Există o tendință foarte puternică în a vedea rațiunea și identitatea ca excluzîndu-se reciproc, și a învinovăți identitatea pentru multe din nenorocirile din lume — epurarea etnică fiind numai una dintre ele. Într-adevăr, într-o variantă a sa, gîndirea anglo-saxonă susține că politica identității este pur și simplu irațională, și că, de îndată ce oamenii se vor întoarce înapoi „adevăratele” lor interese, ei își vor abandona revendicările identitare și vor recunoaște o raționalitate universalistă.

Originile intelectuale ale acestei forme de demonstrație raționalistă se regăsesc în mai multe curente de gîndire. Unul dintre acestea, este, în mod clar, iluminismul, afirmația că toate revendicările, toate formele de putere, toate sursele privilegiilor ar trebui supuse unei examinări atente. Lumea este guvernată de progresul cunoașterii. În mod hotărîtor, nimic nu este sfînt, nimic nu poate scăpa de investigarea prin mijloacele supreme ale argumentelor raționale. Liberalismul, premisa că indivizii sînt stăpîni pe, și responsabili pentru propriile destine, este strîns legat de acest lucru. Prin sublinierea suveranității individului, ipoteza fundamentală a liberalismului are o atitudine de critică severă la adresa identităților colective. Apoi, marxismul a mai adăugat un curent în pretenția sa că exista o singură cauză principală și o identitate elementară — interesele economice ale individului — și toate identitățile colective legitime aveau să derive din aceasta. Orice altă identitate era îndepărtată ca fiind o „falsă conștiință”. Aceste atitudini și moduri de abordare a problemelor rămîn încă influente și funcționează destul de des ca premise tacite, neverificate.

„Falsa conștiință”

Într-adevăr, s-ar putea susține că „falsa conștiință” a fost o idee foarte dăunătoare care a adus o contribuție substanțială la decesul marxismului. Liberalismul se expune unui pericol analog prin folosirea într-un mod de-a dreptul libertin a termenilor de „irațional” și „tribal” în caracterizarea revendicărilor politico-identitare, pe care partizanii săi le dezaprobă, în special în discursul jurnalistic. La nivel teoretic, problema în uzitarea acestor noțiuni este că permite celor care le folosesc, să eludeze pur și simplu subiectul. Și nu numai că îl

transformă într-o găselniță intelectuală, ci împiedică de asemenea orice judecată serioasă asupra problemei. Iată de ce marxismul nu a dezvoltat niciodată o teorie solidă, convingătoare din punct de vedere sociologic, asupra conceptului de națiune: nu a avut nevoie niciodată de asta. Trebuia pur și simplu să eticheteze etnicitatea și sentimentele naționale drept „falsă conștiință”, și problema era rezolvată. La nivel politic, deoarece era numită „falsă”, problema putea fi rezolvată prin mijloace coercitive. După cum era de bănuț, după ce constrângerea a eșuat prin pierderea capacității sale de autolegitimare, liderii comuniști au rămas goi din punct de vedere intelectual. Acesta a fost, fără îndoială, un aspect cheie al prăbușirii Uniunii Sovietice, și a jucat un rol și în Iugoslavia. Aforistic vorbind, diferența dintre Milošević și Gorbaciov a fost că primul a înțeles naționalismul, iar al doilea nu.

Această slăbiciune inerentă tradiției marxiste i-a afectat pe toți protagoniștii săi. Lenin, care a pus bazele infrastructurii culturale a multor grupuri etnice rusești și sovietice, dacă nu a majorității lor, a făcut acest lucru fiindcă era ferm convins că identitățile etnice erau epifenomenale și vor fi absorbite de „superioritatea” dezvoltării economice, și că, dacă nu mergea așa, mai exista la îndemână și forța. Marginalizarea și, în cele din urmă, executarea lui Sultan Galiev, care căutase să combine marxismul și naționalismul nerusesc, au ilustrat cu brio acest lucru. Sultan Galiev a fost dat afară din partid în 1923, în timpul vieții lui Lenin, și a fost executat sub regimul lui Stalin.³ Până și austro-marxismul, cel mai deschis curent al marxismului în ceea ce privește etnicitatea, nu a elaborat nici o explicație subiacentă, coerentă și satisfăcătoare din punct de vedere teoretic a fenomenelor pentru care Bauer și Renner au oferit o soluție practică. S-a presupus că identitățile economice le vor transcende pe cele culturale și că, dacă aranjamentele culturale erau adecvate, ele nu vor deveni un punct de plecare pentru pretențiile politice.⁴

În universalismul de tip liberal, „iraționalul” este întrucâtva un echivalent funcțional; el constituie o categorie care nu necesită o investigație mai profundă deoarece este irațională — un exemplu comun de logică circulară. De fapt, aceasta este o fundătură epistemologică ce ascunde vederii nevoia unei investigații mai profunde — în ciuda progresului general al cunoașterii — și care implică riscuri pentru cei care iau decizii politice, deoarece atunci când se vor găsi față în față cu politica identitară, nu vor fi pregătiți să facă față cerințelor acesteia. Absența dialogului de acest fel a fost evidentă în timpul negocierilor care au avut loc odată cu războaiele de după dezmembrarea Iugoslaviei, de exemplu.

Hegemonia raționalității

Ca să ne întoarcem la fixarea curentelor filosofice care susțin supremația raționalității: poziția acesteia a fost întărită de evenimentele istorice ale secolului XX. Înfrișgerea nazismului și fascismului și lansarea integrării europene care a

urmat au consolidat ecranarea revendicărilor identitare. Nazismul era pentru mulți consecința firească și de neocolit a politicii identitare — etnicitatea duce la naționalism, naționalismul duce la nazism — și înfrângerea acestuia a fost primită cu o ușurare profundă și perfect de înțeles. Paradigma lui Jean Monnet a fost concepută ca o replică directă — pentru a crea instituții care transcend identitatea națiunilor europene, și pentru a face astfel imposibile alte războaie în Europa. În subsidiar, Războiul Rece a asigurat Occidentului menținerea unității, în timp ce în Europa Centrală și de Est situația era analogă, impusă de ocupația sovietică și de comunism.

Rolul statului a alimentat și el convingerea că raționalitatea este în permanentă ascensiune. În Vest, statul părea să funcționeze adecvat. Paradigma statului bunăstării sociale a rezolvat cu succes problema sărăciei și nevoile care au marcat perioada interbelică. Într-un sens foarte pragmatic, cu toate că problema s-a pus rareori în acești termeni, rolul statului încetase să fie în Vest un motiv de conflict între stînga și dreapta, etatismul a fost acceptat de ambele părți ca fiind în afara oricărei discuții. Acest lucru a conferit tacit statului rolul de deținător ultim al raționalității, deși nu a mers chiar pînă la excluderea rolului societății, și a întărit ipoteza că raționalitatea triumfase. Supremația statului nu a fost contestată pînă în anii '80, cu toate că provocarea din anii '60, culminînd în 1968, s-a răsfrînt într-o oarecare măsură asupra relației dintre societate și stat. În cadrul acestei organizări foarte clare, identitățile colective nu aveau de jucat un rol important, explicit.

La nivel internațional, conflictele pe tema identității au fost evitate în virtutea presupunerii tacite că toate statele erau aproximativ la fel de raționale. Cînd totuși apăreau divergențe, acestea puteau fi rezolvate pe calea unor discuții raționale în care nu erau incluse problemele „iraționale” ale identității. Eludînd identitatea ca factor politic, identitățile occidentale au ajuns chiar să semene, iar acesta a fost și rămîne unul dintre principiile fundamentale ale integrării europene.

Toate acestea au creat o ordine iluzorie, în sensul în care identitatea ca sursă a puterii politice și, mai ales politica naționalistă, erau socotite de domeniul trecutului, cel puțin în ceea ce privea Europa. Exista presupunerea tacită că, în general vorbind, veniseră zilele rațiunii și că identitatea, alta decît o arată sensul benign al unei expresii culturale, nu mai era importantă. Teza „sfîrșitului istoriei” a lui Fukuyama nu însemna altceva decît precizarea detaliilor acestei serii de presupuneri, cu toate că puțini erau pregătiți să o facă la fel de explicit ca el. Privite prin această prismă, Irlanda și Țara Bascilor sau Corsica constituiau doar anomalii temporare.

Prin urmare, recrudescența aparent bruscă a etno-naționalismului în anumite părți ale Europei de după 1989 a fost neașteptată și deloc binevenită. Nici opinia publică și nici elitele nu dispuneau de mijloacele teoretice cu ajutorul cărora să riposteze. Diverse teorii — presupuneri, prejudecăți, iluzii — au fost scoase de la naftalină pentru a lămuri acest regres (evident inexplicabil) către o lume pe care

Europa de Vest o crezuse în mare măsură îngropată. Folosirea denaturată a istoriei constituia explicația standard, mai ales când ea putea fi asamblată sub forma unei plăcute povești ideologizate care absolvea Vestul și învinovătea Europa Centrală și de Est, ca și afirmația că cei din Europa Centrală și de Est au fost întotdeauna „tribali” (din punct de vedere biologic?) și, lucru subînțeles, vor fi întotdeauna. Această pseudoistorie s-a răzbunat aruncînd asupra identității occidentale o lumină destul de puțin favorabilă, arătînd-o incapabilă să facă față provocărilor care au apărut odată cu căderea comunismului.

Astfel, din 1989, Vestul a fost nevoit să se confrunte cu o situație fără precedent, pentru care nu existau planuri clare, aceea de a răspunde în același timp presiunilor de reintegrare europeană exercitate de Europa Centrală și de Est, și, în aceeași măsură, presiunilor de redistribuire a puterii în propriul perimetru. Ipotezele anilor 1945-1989 pe care fusese construită o ordine foarte stabilă, se erodaseră, punîndu-se, în consecință, sub semnul întrebării respectiva distribuție a puterii pe măsură ce cîștigau în forță presiunile de extindere a democrației prin „empowerment” (conferirea de putere). Starea de fapt cerea un nou echilibru între raționalitate și identitate. Prin urmare, anii '90 au devenit mult mai instabili.

Complexitatea problemelor a fost încă și mai încălțită de urmările neașteptate ale căderii comunismului. În timp ce comunismul era în mod evident un sistem plin de contradicții — și acestea i-au determinat în cele din urmă colapsul — marxism-leninismul pretindea că este un legatar, într-adevăr, cel mai important și cel mai îndreptățit moștenitor al iluminismului. În acest sens, competiția dintre comunism și democrația occidentală a consolidat pretențiile hegemonice ale raționalității asupra identității. Nici liberalismul, nici marxismul nu ofereau vreo explicație logică a motivului pentru care identitățile colective continuau să existe și să-și exercite influența în politică. Așa că ambele au preferat să ignore fenomenul. În mod corespunzător, sfîrșitul comunismului a slăbit raționalitatea ca atare, acest lucru avînd urmări importante pentru Occident. Ascensiunea politicii identitare necesită o nouă abordare a problemei raționalității, ca și a identității. Identitatea europeană trebuie să fie reconfigurată.

Experiența post-comunistă

În Europa Centrală și de Est, problema este asemănătoare, deși itinerarul și antecedentele sînt diferite. Sistemul comunist super-etatizat a distrus în mare măsură toate celelalte rațiuni sau cel puțin a încercat. A reușit cu societatea civilă, dar nu a putut să facă breșe serioase în etnicitate. Dar investirea statului cu raționalitatea supremă a avut un rezultat neașteptat: căderea (ideologică a) comunismului a însemnat de asemenea prăbușirea statului comunist.

Prin urmare, Europa Centrală și de Est se află la un punct de pornire foarte diferit de cel al Occidentului. Trebuie să reconstruiască statul, transformîndu-l

într-un stat responsabil; trebuie să se asigure de apariția societății civile; și trebuie să găsească o cale de menținere a gradului de coerență necesar cît timp se întîmplă toate acestea. Inevitabil, etnicitatea – identitatea cea mai accesibilă sferei publice, s-a trezit împinsă în prim plan, cerîndu-i-se să îndeplinească roluri de care nu se putea achita, cum ar fi furnizarea criteriilor pentru cetățenie — de aici etnicizarea. În acest context, Europa Centrală și de Est are nevoie de Europa și de o identitate europeană pentru a-i consolida coerența și stabilitatea, pentru a-i oferi materiale utilizabile în restabilirea identităților civice.

Din cele menționate mai sus, ar trebui să fie clar că pentru a înțelege problematica unei identități europene la începutul unui nou mileniu, identitatea însăși trebuie examinată cu atenție. Transformarea de după 1989 cere ca acest lucru să fie întreprins cu grijă maximă. Într-un sens foarte real, expresia „politică identară” este un termen impropriu, pentru că indică în mod indirect că ar exista și o „politică ne-identară”. Aceasta este o absurditate, desigur, deoarece sugerează și că ar exista actanți politici lipsiți de identitate. Cu toții avem identitate și aceasta influențează modul nostru de a ne angaja în politică. Distincția dintre rațiune și identitate se referă mai mult la ceea ce (unii) oameni consideră că ar fi o politică potrivită.

Toți oamenii au, deci, o identitate, un mod de a reacționa în comunitățile pe care le crează și în care trăiesc. Politica este imposibil de imaginat în absența comunităților, și, într-adevăr, este un fapt general recunoscut că ființele umane neintegrate unei comunități sînt lipsite de o dimensiune pe care o au oamenii cu o asemenea apartenență. Aceasta este drama ostracizării, a exilului, a izolării, a sihăstriei, a marginalizării. Indivizii pot să treacă prin aceasta suferind traume mai mult sau mai puțin grave, dar cînd o comunitate este pusă față în față cu pierderea identității, ea reacționează foarte puternic la această perspectivă. Rezultatul este anomia, pulverizarea, pierderea înțelesurilor. În fapt, comunitățile vor face orice pentru a-și preveni pulverizarea; un aspect semnificativ al comunităților este faptul că sînt angrenate într-un proces continuu de reproducere culturală. Reproducerea culturală, deci, își stabilește propria raționalitate. Aici s-ar putea spune că începe politica identității.

Reproducerea culturală

Aspectul cheie al reproducerii culturale urmărit de noi este faptul că ea stabilește mijloacele prin care comunitățile caută să se mențină în viață. Aici este importantă înțelegerea faptului că, în ciuda pretențiilor raționalismului iluminist, anume că toate lucrurile sînt supuse progresului cunoașterii și pot fi cercetate, de fapt colectivitățile încearcă dintotdeauna să se asigure că existența lor nu este pusă la îndoială. Anumite zone ale vieții, anumite procese și fenomene sînt pur și simplu socotite „normale și naturale”, „doxice” în limbajul lui

Bourdieu, și nu le contestăm. Aceasta este realitatea cotidiană prin care ne dumirim asupra sensului lumii, cu ajutorul aceluși bun simț atât de îndrăgit de stilul de gândire anglo-saxon. Și tocmai acesta este modul în care identitatea impregnează toate aspectele acțiunilor noastre, astfel încât nu ne putem plasa în afara politicii identității mai mult decât am putea zbura prin propriile noastre puteri.

Implicațiile acestei afirmații sînt foarte importante, deoarece subminează anumite premise favorite ale Occidentului și, în aceeași măsură, discreditează ipoteze-cheie practicate în lumea post-comunistă. Pentru Occident, este obișnuită afirmația că există o politică a identității „bună” și una „greșită”; sexul, rasa, și identitățile etnice ale migranților sînt bune, orice altceva este incorect, necivilizat sau tribal. Pentru mulți din Europa Centrală sau de Est, afirmația că identitățile lor etnice sînt contextuale și nu pot fi înscrise într-un sistem esențialist, că ele sînt mai degrabă construite decât innăscute este inacceptabilă. Trăind astfel într-un univers de epistemologii stabile, convingerile lor asupra propriei etnicități sînt văzute ca fiind irefutabile și imposibil de negociat. Iar aceste convingeri vor persista pînă cînd statul și societatea civilă vor fi destul de legate una de alta pentru a asigura ordinea necesară care să permită dezideologizarea etnicității. Sugestia făcută aici, anume că toate identitățile (sexul, etnicitatea migranților, rasa) sînt în mare măsură asemănătoare, este în contradicție cu o mare parte a gândirii occidentale și democratice, în special a politicii occidentale de stînga.

Identitățile și politica de stînga

La acest capitol e nevoie de o mică paranteză. În mod tradițional stînga s-a autoperceput ca fiind unul dintre cei mai vajnici apărători ai raționalității iluministe. Stînga are o tradiție înrădăcinată în universalismul clasei, potrivit căruia, indiferent de „națiune”, toți cei care muncesc sînt la fel, clasa și activitatea economică au un grad mai mare de universalitate decât orice alte aspecte, și nu sînt accidentale în istoria economică a secolului XIX (cum avem tot mai mult tendința să le vedem astăzi).

Aceasta era tradiția de stînga atît a social-democrației cît și a comunismului, cu toate că ambele făceau concesii ocazionale (și din ce în ce mai dese) identităților non-economice. În realitate, acest lucru era inevitabil; în lumina acestei analize, identitățile și raționalitatea se află într-o relație dinamică și reciprocă. Cu toate acestea, în anii '60 și '70, în stînga occidentală au avut loc schimbări hotărîtoare. În loc să păstreze ca axă centrală a politicii de stînga identitatea economică, radicaliștii au acceptat ca și alte identități să fie considerate parte a proiectului stîngii — în primul rînd sexul, feminismul și rasa (etnicitatea migranților). Ecologismul a fost la rîndul său integrat pînă la un punct, cu toate că relația dintre ecologiști și stînga a fost întotdeauna instabilă. La marginile ecologismului, era mult mai puțin ușoară cooptarea pentru „drepturile” animalelor, cu toate că mișcarea era capabilă de a genera energii considerabile.

Această alianță a fost structurată, în principal în jurul unei singure afirmații principale, anume imposibilitatea capitalismului de a asigura dreptatea socială, diferite grupuri continuând astfel să fie excluse de la accesul convenit la putere. I-a trebuit ceva timp stîngii tradiționale să recunoască — și încă mulți alții mai trebuie să facă acest lucru — faptul că identitățile economice aveau să scadă în importanță odată ce prosperitatea va deveni un standard pentru, să zicem, patru cincimi din populație. Mai mult, schimbarea revoluționară în felul de muncă (trecerea de la munca manuală la cea non-manuală), declinul manufacturii și ascensiunea corespunzătoare a serviciilor (publice) aveau să schimbe identitățile economice de care stînga depindea în mod tradițional. Identitățile economice și relevanța politică a celorlalți, a celor săraci și necalificați, erau prea slabe pentru a servi ca bază pentru menținerea politicii tradiționale a identității economice.

Acest lucru nu sugerează că identitățile economice ar fi lipsite în totalitate de influență. Pot să aibă și chiar au influență, mai ales în comunități culturale închise, și, mai rar, peste granițele culturale. Piața, de exemplu, tinde să omogenizeze stilurile de viață, să creeze distracții, gusturi, coduri de îmbrăcăminte ș.a.m.d. asemănătoare în linii mari, indiferent de etnie. *Mutatis mutandis*, activitatea industrială a făcut cam același lucru în timpul lui Marx.

Ceea ce se pare că identitățile economice nu pot să facă, totuși, este să depășească granițele pe care le creează. O graniță economică rămîne doar atît: o graniță economică. Este influențată de impulsuri și calcule economice, și tocmai pentru că este evidentă, ba chiar determinabilă sub raport cantitativ, are doar o rezonanță simbolică limitată și o capacitate restrînsă de a găsi ecouri mai profunde. Fidelitatea față de identitățile economice este prea expusă la raționalitate pentru a putea rezista la impactul unei schimbări importante. Astfel, una dintre nemulțumirile dintotdeauna ale stîngii tradiționale a fost aceea că, odată ce un proletar își îmbunătățește statutul economic, le abandona pe cele precedente. Bineînțeles că le părăsea, se comporta rațional.

Straturile mai profunde ale loialității, cum s-ar zice, sînt structurate pe altceva decît jocul dintre cerere și ofertă. Imperativele comunității culturale devin supreme. Sfera simbolică creată de acea comunitate este dominantă și imperativele identității economice rămîn limitate la activitățile economice. Astfel, greșim dacă uitîndu-ne la stilurile de viață, la modă sau la stilurile de muncă, ajungem la concluzia că lumea devine foarte asemănătoare, iar aceasta este o greșală atît a stîngii tradiționale, cît și a naționaliștilor extremiști, chiar dacă din cauze diferite. În realitate, identitățile economice sînt surprinzător de lipsite de putere în a le controla pe cele non-economice, putîndu-le influența doar în cîteva situații foarte speciale. Cînd prosperitatea este relativ egal răspîndită, așa cum se întîmplă între două sau mai multe comunități etnice care trăiesc în același stat, acest lucru înlătură neajunsurile economice din seria problemelor care ar putea crea

tulburări în relațiile interetnice. În consecință, identitățile economice nu sînt altceva decît o condiție utilă în rezolvarea fricțiunilor interetnice.

În ceea ce privea noua coaliție, aceasta susținea că celor excluși de la putere ar trebui să li se permită accesul la ea pentru că li se refuzase tocmai din cauza identității lor. Cu toate că această schimbare de direcție de-abia a fost observată la vremea ei, ea a marcat un moment semnificativ în extinderea ordinii de zi a stîngii: de la identități în primul rînd economice la anumite identități non-economice. De fapt, schimbarea era echivalentă cu ideea că satisfacerea identităților economice urma să nu mai fie privită ca realizarea dreptății sociale, o analiză care era perfect adevărată pînă în punctul în care fusese dusă.

Ceea ce este izbitor la toate aceste identități „noi” este că au pretenția, implicit sau explicit, de a fi universal aplicabile. Partizanii identității sexuale și rasiale susțin cu tărie nu numai că identitatea lor este singura din care ar trebui derivate valorile, ci și că acestea sînt valorile — și astfel identitățile — pe baza cărora trebuie organizate toate societățile. Supoziția că aceste identități ar putea proveni în realitate din circumstanțele accidentale ale dezvoltării Occidentului este respinsă că fiind răuvoitoare. Pretenția de a fi universal aplicabile se explică probabil prin originea noilor identități politice, care s-au definit împotriva universalismului controversiei aparent hegemonice dintre socialism și capitalism, acestea din urmă pretinzînd ele însele aplicabilitate universală. Pentru a ataca puterea hegemonilor, era necesar să te definești în mod asemănător, universal. Etnicitatea nu face acest lucru în revendicarea sa asupra puterii. Pretenția ei se restrînge la o anumită comunitate, dar acceptă în general că toate comunitățile etnice au legitimitate.

Oricare ar fi legitimitatea sau trăsăturile de altă natură ale acestei treceri de la identități economice la altele mai generale, ea a avut efectul secundar al revenirii problemei politicii identității pe ordinea de zi a politicii, acest lucru făcîndu-se însă nu din direcția drepte tradiționale, ci din a stîngii. Problema era că stînga, în general vorbind, căuta să delimiteze identitățile în acceptabile sau nu, dar politica nu așa funcționează — și odată ce identitățile non-economice s-au aflat din nou în curentul principal al politicii, diferite pretenții noi au ajuns să fie ridicate în numele identității, inoportune din perspectiva aripii de stînga. Etnicitatea nu se referea numai la alegătorii constituționali (emigranți din Lumea a treia în Occident), ci și la identitățile etnice ale vechilor europeni. Odată cu această evoluție, etnicitatea a ajuns să dobîndească o importanță pe care nu o mai avusese din 1945.

O trăsătură notabilă a politicii etnice non-migraționiste în Europa de Vest era că în general statul democratic o tolera împotriva voinței sale și căuta s-o marginalizeze pe cît putea. Renașterea etnică a anilor '60 și '70 (Scoția, Catalonia, Tirolul de Sud, dar și mișcările politice mai puțin importante, cum ar fi cea din Bretania) erau tratate ca mișcări „protestatare” care puteau fi mulțumite prin concesiile economice și cîteva prevederi culturale, cum ar fi sprijinirea limbilor

autohtone. Fiecare caz era tratat individual și nu ca parte a unei structuri, iar soluția drepturilor colective era respinsă cu hotărîre. Ipoteza că prin astfel de concesi mișcările se vor estompa era subiacentă acestui mod de abordare.

Asimilarea

Există o anumită perspectivă prin care politica identității secolului XX poate fi într-o mare măsură înțeleasă: aceea a asimilării. Înainte de epoca modernă, asimilarea era un fapt ocazional fără prea mare importanță politică și era prea puțin un fenomen de masă, ținînd seama de nivelul scăzut al migrațiilor. Asimilarea hughenotilor de către societatea engleză și prusacă, un potrivit exemplu pre-modern, a fost un fenomen lent, care a implicat trei generații; urmele lor încă se mai găsesc în numele de familie franțuzești. Marea majoritate a populației trăia într-o condiție statică, neschimbată, în care identitatea etnică putea fi ocazional sursa conflictelor, dar întrucît nu era privită ca baza principală a puterii politice, nu dădea naștere la clivaje profunde. Conducătorii nu își mobilizau popoarele făcînd apel la apartenența lor la națiunii etnice.

Aceasta este starea de fapt pe care unii comentatori contemporani o invocă asemeni unei epoci de aur, în care membrii diferitelor grupuri etnice trăiau pașnic unii lîngă ceilalți și lumea lor nu era tulburată de racilele etnicității politizate. Putem lăsa deoparte acuratețea acestui tablou și putem de asemenea neglija uzul și abuzul istoriei. Mai degrabă ar trebui însă să ne întrebăm ce era diferit, de ce nu era etnicitatea o problemă politică serioasă înainte de epoca modernă și, prin urmare, de ce asimilarea nu constituia o problemă. Schimbarea fundamentală a avut loc în natura statului și în capacitatea sa crescîndă de raționalizare, care a impus apoi necesitatea unui grad mai mare de consens, care, la rîndu-i, era cel mai eficient generat pe calea etnicității. În consecință, statele au promovat în mod activ asimilarea ca instrument de stabilizare.

Astfel, pentru o mare parte a perioadei naționalismului, de la Revoluția Franceză pînă la urmările celui de-al doilea război mondial, asimilarea a fost larg răspîndită și acceptată, precum și socotită demnă de laudă. Era latura tacită a modernizării, îmbrățișată în egală măsură de orientarea liberală și de cea socialistă. Asimilarea însemna un schimb. În general vorbind, ea propunea ca, în schimbul accesului la cetățenie, populația rurală să abandoneze orice identități rurale (și astfel non-politice) ar fi avut — etnice, sociale, economice — și să-și formeze altele, cîștigînd astfel accesul spre o cultură avansată, un nivel de viață mai ridicat, și în general șansa la o viață mai bună. În majoritatea cazurilor, desigur, nu exista nici o graniță etnică de traversat.

Identitățile urbane și deci civice, modelele de asimilare, fuseseră deja construite de majoritatea dominantă, iar cei care puteau fi considerați ca aparținînd aceluiași grup de limbi din punct de vedere filologic s-au mutat relativ

fără piedici în același grup politic de limbi.⁵ Consecința acestui fapt a fost abandonarea totală și în mare măsură voluntară a identităților rurale în schimbul beneficiilor modernității politice și economice. Acest lucru se aplica chiar și atunci când, după toate aparențele, nu trebuia trecută nici o graniță etno-filologică. Mulți francezi și italieni de la sat, de exemplu, au trebuit să învețe o limbă nouă sau, în orice caz, o variantă destul de îndepărtată a graiului lor rural.

Una din cauzele principale ale traumei modernizării este faptul că acele cunoștințe acumulate și manifestate în codurile vieții de zi de zi nu sînt doar nefolositoare la oraș, ci și în mod hotărîtor derutante. Țăranul sosește cu o suită de așteptări condiționate de tiparul mental în care a fost crescut și trebuie să deprindă un set de abilități în întregime noi, care poate include un limbaj diferit din punct de vedere filologic, avansat din punct de vedere cultural, și să piardă simultan ceea ce a învățat pînă acum. Este un proces extrem de dur, pentru că îl face să se îndoiască de esența sa umană.

Noile limbi literare, depozitare ale unei culturi avansate, erau mult mai complexe și, în mod vital, mai potrivite cererilor modernității decît dialectele. Fără un astfel de standard cultural înalt, un grup etnic nu putea pretinde un statut egal între națiuni. Modernizarea necesita elaborarea și totodată acceptarea de către populație a unui limbaj modern. Dialectele rurale ținuseră într-o anumită limitare vocabularul politic și nu erau înzestrate corespunzător pentru a face față cerințelor modernității. Le lipsea de asemenea capacitatea cognitivă pe care o conferă stăpînirea unui standard cultural înalt. Un limbaj și un stil de viață nou adăugau asimilării unei clase achiziția unei noi identități. În acest sens, asimilarea a constat într-o mobilitate socială ascendentă.

Trecerea de la rural la urban a fost ceva mai complexă și tensionată din punct de vedere cultural în cazurile în care limba literară nu avea nici o legătură filologică cu limbajul rural. La această schimbare se fac referiri de obicei cînd se discută problema asimilării. Pînă în anii '60 acest tip de asimilare era mult mai comun și mai răspîndit decît se crede astăzi, într-o perioadă în care asimilarea este din ce în ce mai grav amenințată de susținătorii multiculturalismului. Dar un astfel de dezacord nu era suficient pentru a explica declinul, cu atît mai puțin dispariția totală a asimilării. Odată cu scurgerea veacului al XX-lea opera și un alt factor chiar și în zonele rurale, și anume conștiința crescîndă a individului ca membru al unui grup etnic. Modernitatea și războiul, puse cap la cap uneori, au avut un impact bogat în consecințe asupra întregii populații a Europei, iar după al doilea război mondial erau foarte rare grupurile lipsite de vreun fel de conștiință și, asociată acesteia, o conștiință a faptului că etnicitatea are o anumită legătură cu puterea politică. Dacă nu altceva, atunci cu siguranță secolul XX a fost o eră de vastă deruralizare. Au existat excepții, cum ar fi o parte a populației rurale din Ucraina și Bielorusia, care au continuat să se auto-definească în primul rînd prin identificare religioasă, dar acestea erau cazuri foarte rare.

Din cele de mai sus putem deduce că asimilarea a fost respinsă în anii '60 deoarece s-a ajuns la concluzia că aceasta se încheiase. În Europa nu mai exista populație rurală care să fie asimilată. Iar această respingere a fost atunci pur și simplu proiectată asupra tuturor străinilor și nou-veniților, a tuturor „celorlalți”, în scopul ca ei să-și mențină „alteritatea” și să se bucure de ea. Această schimbare de greutate, ar trebui menționat, reprezenta o glisare intelectuală a stîngii de la atitudinile sale tradiționale, o mișcare oarecum surprinzătoare la prima vedere, dar totuși logică, dat fiind faptul că abandonarea sa tacită de a mai privilegia identitatea economică însemna și un răspuns la noua realitate sociologică a imigrărilor pe scară largă din Lumea a treia. Cei care aparțineau altor rase decît celei albe și migrau în Europa erau invariabil identificați în acest fel, iar statutul lor socio-economic era ignorat. Li se cerea să se integreze ca cetățeni deplin, însă măsurile luate în acest sens erau prea puțin adecvate, dat fiind faptul că erau țărani, veneau din zone rurale pre-moderne în unele urbane ultra-moderne și călătorind de pe un continent pe altul nu și pierduseră miraculos sistemele lor axiologice rurale.

Multe probleme ar fi putut fi evitate dacă identitatea migranților nu ar fi fost supusă acestei definiții reduționiste. În realitate, migranții erau constrînși într-un pat al lui Procust al asimilării, dar nu unul etnic. Li se cerea să absoarbă identități civice și naționale într-un timp foarte scurt, iar traumele și disfuncționalitățile rezultate erau pur și simplu puse pe seama rasismului majorității. Acest rasism exista cu siguranță, dar nu era singurul factor implicat.

Astfel, dacă privim acest proces mai în profunzime, s-ar părea că există o relație încă neexplorată între asimilare și îmbrățișarea de către stînga a politicii identității. După cum spuneam, din punct de vedere istoric, stînga a privit asimilarea etnică — nemaivorbind de cea civică — drept oportună și progresistă. Ca urmare, a acordat prea puțină considerație identităților etnice ale grupurilor în curs de modernizare (din Europa). Această atitudine nu s-a schimbat încă. Folosirea unor cuvinte ca „tribal” și „balcanizare” pentru a caracteriza etnicitatea nerecunoscută ține de domeniul trecutului. Nimeni nu s-ar putea gîndi să numească „tribale” identitățile etnice ale migranților din lumea a treia. Astfel, după anii șaizeci, nu a mai fost încurajată asimilarea, ea devenind peste noapte un fenomen reacționar. Această schimbare coincidea cu sosirea în Europa de Vest a unui număr considerabil de migranți de alte rase, iar întrebarea mai profundă privea legătura dintre cele două procese.

Cu siguranță, în ceea ce privește stînga, identitățile migranților din Lumea a treia trebuiau privite ca pozitive în Occident, iar păstrarea acestor identități trebuia văzută ca o misiune istorică asumată de formula multi-culturalismului, chiar și atunci cînd asimilarea a devenit o preocupare a aripii de dreapta. Dar problema este mai adîncă și mai dureroasă. Respingînd posibilitatea asimilării ca opțiune pentru migranții non-europeni, stînga a ajuns de fapt în poziția

incomodă de a nega faptul că celelalte rase ar putea fi asimilate cîtuși de puțin. Dezvoltînd proiectul multi-culturalismului, stînga, în contrast cu toate scopurile sale practice, a sfîrșit prin a spune că celelalte rase sînt inasimilabile, refuzîndu-le astfel această opțiune.

În realitate, cum reiese în mod clar din cele de mai sus, asimilarea este un proces mult mai complex decît pare să recunoască proiectul multi-culturalismului. Pe plan istoric, asimilarea implica renunțarea individului la identitatea sa rurală în schimbul avantajelor cetățeniei.

În prezent, migrații rurale din afara Europei sînt încurajați să-și susțină identitățile etnice, chiar dacă aculturația lor în stilul civic și statal al modernității europene nu este ajutată de formele de cunoaștere codificate în identitățile etnice pe care le aduc cu ei. Armonizarea acestor două idei este insuficientă.

Pe de altă parte, soarta migraților intra-europeni este ușor diferită. Ar trebui să fie evident că asimilarea de orice fel implică o călătorie, o părăsire reală și simbolică a legăturilor de solidaritate din lumea rurală. Astfel, aculturația migraților europeni pare să aibă nevoie de o analiză mai profundă. În cea mai mare parte, aceștia și-au format deja o conștiință politică și culturală. Au fost deja afectați sau remodelați de modernitate. În general, vorbesc limbi cu multă substanță culturală și aceste limbi au o valoare morală recunoscută. Sînt ei atunci asimilați sau rămîn ca parte neasimilată în cadrul unei majorități diferite din punct de vedere etnic? Răspunsul diferă în funcție de un număr de variabile.

În primul rînd, este vorba de mărimea grupului migrant. Unde membrii pot și au voința de a atinge masa critică, asimilarea lor este încetinită sau chiar blocată. În al doilea rînd, apare problema momentului și cauzei din care ei ar putea avea voința să atingă masa critică — în acest context fiind esențiale circumstanțele plecării. Asimilarea lor este mai rapidă și mai ușoară cînd pleacă în calitate de emigranți, neintenționînd să se întoarcă, indiferent dacă motivul este unul politic sau economic. Par hotărîți să piardă cît mai mult posibil din vechile identități; aici principiul schimbului pare să prevaleze. Cînd plecarea lor înseamnă exil, este mult mai probabil ca ei să păstreze un atașament față de cultura pe care au adus-o cu ei și să o transmită generației următoare. În al treilea rînd, foarte mult depinde de cultura-gazdă, de deschiderea ei față de imigranți și de condițiile asimilării. În unele culturi, deschiderea este mare și condițiile sînt generoase; în altele, acest lucru e mai puțin evident. Unde condițiile de asimilare sînt dificile, procesul în sine va fi mai încet.

În prezent, cele mai multe state și societăți vest-europene au ajuns să joace rolul de gazde pentru migrații europeni și se confruntă cu dilema formulării unei politici duble, întrucîtva contradictorii în ceea ce privește identitățile noilor veniți și majoritate. Abordarea cea mai frecventă a problemei pare a fi aceea de a pretinde că nu există nici o dificultate, sau, în măsura în care există, poate fi

atribuită xenofobiei unor grupuri restrânse. Migranții sînt priviți ca fiind exclusiv reactivi din acest punct de vedere și din acest motiv nu iau nici o inițiativă, sînt pasivi și nu au nici o opinie asupra asimilării sau a non-asimilării. Totuși, migranții europeni sînt descurajați de la a-și revendica statutul de „grup etnic”, și se presupune că sînt fie în procesul de a fi asimilați majorității, fie în cel de a-și susține propria cultură. Din nou, presupunerea tacită este că ei pot fi asimilați, o opțiune inaccesibilă raselor care nu sînt albe.

În acest cadru larg există multe variante. La un capăt al spectrului se află Franța, care duce o politică asemănătoare aculturației civice, dar aceasta se rezumă la asimilare deoarece identitatea civică franceză este radical galicizată. În consecință, Franța respinge multi-culturalismul pretinzînd că nu este necesar. Într-un sens foarte real, forța extremei drepte franceze este un răspuns la eșecul acestei politici, aplicată unor grupuri considerabile de migranți musulmani care au atins masa critică și caută să-și transmită cultura generației următoare.

Marea Britanie, Țările de Jos și Scandinavia urmează diferite tipuri de politică multiculturală, cu succes variabil. Una dintre condițiile nedeclarate ale succesului, se pare, este aceea că noua imigrație ar trebui mult redusă.⁶ Relațiile proaste cu migranții sînt și mai mult înrăutățite cînd majoritatea nu întrevide un sfîrșit al imigrării. Poate fi prea devreme pentru a aprecia valoarea întregii istorii a multiculturalismului, dar există anumite semnale cum că în Marea Britanie are loc un proces de aculturație, care va ajunge să fie văzut ca stadiu preliminar al asimilării, astfel încît a doua generație de migranți va fi asimilată în întregime în ceea ce privește limbajul și obiceiurile, și doar diferențele fizionomice să o mențină diferită, dar nu întru totul, de majoritate. Dacă este corectă, această afirmație implică faptul că într-un timp relativ scurt, conceptele de rasă și multiculturalism vor împiedica practic, continuarea integrării.

Germaniei i se face multă publicitate negativă în legătură cu strategia ei interetnică. Există o aversiune evidentă față de politica sa de a acorda automat — cum s-ar spune — cetățenie germană tuturor celor de etnie germană. Complementar, există o concepție larg răspîdită cum că (toți?) imigranții non-germani sînt supuși discriminării rasiale, din cauza aderării Germaniei la *ius sanguinis* ca bază a cetățeniei.⁷ Această concepție este simplistă și falsă. În primul rînd, nu este corect ca orice persoană de origine germană să aibă dreptul la cetățenia germană. Cei care au migrat în statele în care s-au instaurat regimuri comuniste sînt îndreptățiți la aceasta; cei care au migrat în altă parte, nu. Astfel, germanii din Brazilia, care au părăsit Germania cam în același timp cu germanii de pe Volga, nu sînt înglobați în *ius sanguinis*, ceea ce înseamnă, desigur, că nu e vorba pur și simplu de „sînge”, ci de combinația dintre origine și politică, chestiune extrem de diferită. Austriecii, care, dacă au vreo descendență, atunci aceea este cea germană, sînt de asemenea excluși.

În realitate, Germania a urmărit o strategie dictată de sociologia anilor postbelici. După 1945, Germania de Vest s-a confruntat cu problema integrării a aproximativ 13 milioane de germani, cu rezultatul că acest stat a devenit extrem de experimentat în a-i integra. Ținând seama de tradițiile germane — Germania a fost o țară asimilatoare înainte de 1914 și chiar și după aceea — era logic ca statul să încerce să îi asimileze pe acești germani structurii politice și statale vest-germane, deoarece cei din est puteau fi germani prin descendență, dar nu erau într-adevăr germani din alte puncte de vedere. În consecință, Germania de Vest a devenit foarte experimentată în a integra germani. Previzibil, atenția fiindu-i concentrată asupra acestui proces, Germania a tins să negligeze integrarea non-germanilor. Din nou, situația este mai complexă decât pare. Într-adevăr s-a dovedit dificilă aculturația și integrarea turcilor, dar nu acesta a fost și cazul iugoslavilor, ceea ce sugerează că granița religioasă a fost cea care a pus probleme foarte serioase turcilor, atât în ceea ce privește propriile lor idei cât și cele ale majorității, fapt mult mai puțin frapant la slavii de sud.

Pe de altă parte, în Europa Centrală și de Est asimilarea din perioada comunistă a avut o istorie diferită. Teoretic, marxism-leninismul a adoptat concepția că identitățile etnice nu au consecințe importante, și deci asimilarea grupurilor minoritare are loc oricum (fiind o problemă cu un caracter inevitabil din punct de vedere istoric), astfel încât grupul etno-național dominant în stat ocupa cea mai mare parte a spațiului etnic. Pe de altă parte, după 1989, aceste grupuri dominante au înțeles, spre neplăcuta lor surpriză, că trăiesc totuși în state multi-etnice. De atunci, au existat demersuri încete și în unele ocazii pline de asperități spre un acord între democrație și multi-etnicitate. Afirmatia că democrația din anii '90 nu este aceea a anilor '80 și că asimilarea minorităților nu este nici fezabilă și nici demnă de laudă s-a dovedit uneori greu de acceptat.

Nu este fezabilă deoarece populațiile stabile nu sînt asimilate dacă rămîn în satele lor sau dacă fac parte din comunități etnice care au avansat deja spre stabilirea unui standard cultural ridicat. De asemenea a fost pierdută ocazia de a asimila membrii grupurilor etnice minoritare în timpul călătoriei simbolice de la sat la oraș. Urbanizarea comunistă a fost atât de brutală încît nu putea oferi schimbul pe care societățile democratice puteau și chiar îl ofereau, și anume accesul la cetățenie. Identității comuniste îi lipsea atractivitatea în acest sens, deoarece nu era concepută în acest scop. Nu s-a intenționat niciodată ca *homo comuniticus* să fie cetățean. Astfel marea deplasare a populației sub regimul comunist, care ar fi putut oferi o astfel de oportunitate — populația rurală scăzînd în medie în timpul comunismului de la aproximativ jumătate pînă la un sfert — nu a servit ca ocazie pentru aculturație, ci pentru puțin mai mult decât adoptarea unei simple identități comunist-proletare, cu un conținut etnic minim. În acest sens, marxism-leninismul a făcut o favoare involuntară minorităților etnice.

Cu toate acestea, imaginea diverselor neajunsuri suferite de grupurile minorităților etnice în timpul comunismului a creat modele de neîncredere interetnică, teamă de asimilare din partea minorității și frustrarea majorității. Deschiderea mult mai mare a structurilor democratice de acum împreună cu presiunea Occidentului duc treptat spre o stare de lucruri în care tradiționala frică viscerală pentru supraviețuirea grupului poate fi redusă, cu toate că există și vor exista regrese repetate.

Concluzia care trebuie să reiasă din această analiză a asimilării este că în Occident multiculturalismul poate fi o fază temporală de aproape o generație, după încheierea căreia decizia amânată asupra problemei grupurilor de rase non-albe ale căror identități sînt din ce în ce mai apropiate de cele ale majorității va fi din nou la ordinea de zi în politică și cultură. În acest sens, multiculturalismul s-ar putea dovedi să fi fost o strategie de întîrziere a formulării unui răspuns de natură integrativă în ceea ce privește prezența în număr considerabil a non-albilor în cadrul unor populații albe majoritare. În Europa Centrală și de Est, relațiile inter-etnice au intrat într-o eră complet nouă, în care asimilarea minorităților etnice s-a încheiat (deoarece acestea sînt grupuri non-migrante) și trăsătura obișnuită a acestor sisteme va fi complexitatea unor negocieri interetnice constante.

Deplasarea centrului de greutate al puterii

Pentru o mai bună înțelegere a naturii disputei politice din anii '90, cînd rațiunea și identitatea sînt implicate mult mai deschis în generarea puterii politice, este important să înțelegem deplasarea centrului de greutate al puterii. Acest lucru necesită o analiză care să nu privească doar aspectele concrete, instituționale ale puterii, procedurile și instrumentele explicate ale politicii, ci și dimensiunile sale implicite, simbolice. În esență, dimensiunea vizibilă a puterii este sensibilă la rațiune, poate fi analizată prin prisma funcției și a eficienței, dar acest lucru nu epuizează felul în care operează politica. Din toate timpurile și în toate comunitățile umane, unele lucruri pe care le facem pentru a stabili ordinea, pentru „*a face cosmos din chaos*” (ca să-l cităm pe Mircea Eliade⁶) au fost codificate în formă simbolică și exprimate prin ritual. Nevoia fundamentală este aceea de coerență; identitățile creează și exprimă coerență. Supraviețuirea acestei coerențe nu poate fi lăsată în seama hazardului. Pentru ca bazele comunității să fie sigure, aceste procese sînt sacralizate, devin imune la cercetări și dovezi cerute de progresul cunoașterii.

Reproducerea culturală este atît de importantă pentru comunități încît trebuie protejată de concepțiile și stereotipiile cotidiene. Regulile sale nu pot deveni o parte a competiției politice, pentru că dacă s-ar întîmpla acest lucru, nu ar mai exista reglementări de ordin secund, un principiu care să stea la baza normelor oficiale, declarate, sau proceduri pentru a controla deplasarea puterii. Cadrul regulilor neoficiale, implicite, condițiile solidarității și ale înțelegerilor ar fi

toate în pericol. Iar o comunitate în care toate formele puterii sînt permanent supuse contestării este pe calea haosului și a anarhiei, a unui potențial război al tuturor împotriva tuturor. Astfel, rolul sferei simbolice este esențial pentru a proteja stabilitatea comunității și pentru a fixa granițele în cadrul cărora politica identităților este dusă la bun sfîrșit. În mare vorbind, aici se întîlnesc rațiunea și identitatea, în punctul unde instituțiile întîlnesc simboluri, unde părțile vizibile ale societății le întîlnesc pe cele invizibile.

Propunerea ca puterea să fie explicată mai înseamnă că aceasta poate fi subsumată experienței individuale. Astfel, puterea trebuie să fie personală și totuși neutră, astfel încît individul să simtă că aceasta va fi sensibilă în ceea ce îl privește și în același timp că nu va fi folosită în mod capricios împotriva lui. Aspectul personal trebuie echilibrat de cel impersonal. Acest lucru subînțelege faptul că individul trebuie să simtă că mecanismele și procedurile neutre și impersonale ale puterii fac parte din experiența personală reală a cuiva și în aceeași măsură că puterea personală, subiectivă a altora a fost neutralizată de procedurile în cauză. Acesta este într-adevăr un punct de plecare foarte dificil și nu i se poate da curs în absența unei relații active între rațiune și identitate. Cea dintîi oferă asigurarea neutralității, cealaltă oferă familiaritatea experienței. Acționînd împreună, cele două pot crea simțul ordinii și al coerenței care permite individului să simtă că puterea este folosită corect și că folosirea puterii nu este un motiv de teamă.

Marea majoritate a analizelor politice, inclusiv analiza politicii identității, înclină fie să ignore dimensiunea simbolică, fie să o respingă. Totuși, fără o înțelegere a rolului simbolurilor, analiza este imperfectă și redusă în esență la cauză și efect. Doar prin cercetarea rolului simbolurilor, al miturilor și al ritualurilor și prin luarea în considerare a proceselor implicite în care sînt incluse societățile umane, se clarifică întregul raționament al reproducerii culturale, și tot astfel este rezolvată aparenta contradicție dintre rațiune și identitate.

În mod hotărîtor, dacă acceptăm ideea că grupurile de ființe umane sînt angajate în construirea unor comunități din care extrag înțelesuri, statuti morale, forme de cunoaștere și comunicare, pot fi găsite explicații convingătoare pentru un comportament care, altfel, este considerat lipsit de sens sau irațional. Dacă dimensiunea simbolică este inclusă în analiză, o întreagă sferă a acțiunii umane colective dobîndește regularitate, o ordonare prin care acțiunea poate fi evaluată la un nivel concret, instituțional.

Natura națiunii moderne

Din cele de mai sus reiese faptul că identitățile sînt create atît la un nivel instituțional cît și la unul simbolic, și că cele două ar trebui să fie privite ca funcționînd în mod complementar. O instituție își creează dimensiunea simbolică și se reproduce parțial prin raportarea la aceste simboluri. Astfel, folosirea

simbolurilor — drapele, monumente, ceremonii, și altele — nu este o extravaganță inutilă, un regres spre o eră pre-rațională, ci o componentă esențială a creării și menținerii identității. Cine le neglijează, o face pe riscul său.

Identitățile sînt formate cu ajutorul tuturor tipurilor de activitate umană colectivă. În domeniul politic, patru procese pot fi clasificate ca fiind de semnificație maximă; acestea funcționează împreună, influențîndu-se reciproc, remodelîndu-se în diferite feluri și stabilind tipare de dependență mutuală. În primul rînd, există identitățile structurate de stat.⁹ Oamenii care trăiesc în cadrul unui anumit stat dezvoltă practici și obiceiuri comune. Cei care sînt impozitați și supravegheați în același fel împărtășesc aceleași experiențe. Statul modern este unul de o complexitate și de o intensitate crescîndă; identitățile formate prin diverse legi ale statului stabilesc legături între locuitorii aceleiași țări. Dar cînd nu are asentimentul cetățenilor săi sau cînd a fost investit cu un rol prea mare, statul are tendința de a deveni rigid și birocratic. Tot astfel cum monoculturile devin vulnerabile la boli, țările foarte etatizate tind să devină instabile și fragile. Statul are nevoie de societatea civilă pentru a rămîne deschis la schimbare, diversitate, competiție, acceptarea diferențelor.

Al doilea proces este reprezentat de activitățile societății civile, ale rețelei de asociații, ONG-uri, lobby-uri, corporații prin care indivizii și grupurile își formulează aspirațiile și își exprimă opinia. Dar fără protecția unui cadru legal coerent, solid, fără apărarea diferitelor grupuri din societate de alte grupuri, societatea civilă devine rapid anarhică și necetățenească. Doar statul poate oferi un astfel de cadru.

Cel de-al treilea proces este etnicitatea. Aceasta este cea mai controversată identitate, care atrage un volum nelimitat de comentarii negative cînd este discutată etnicitatea europenilor dintr-o comunitate majoritară; etnicitatea minorității este însă altceva. Dar ar fi mult prea simplu ca problema să se reducă la atît. Etnicitatea nu există în vid, ci este constrînsă de stat și de societatea civilă. În aceeași măsură, statul are o datorie nerecunoscută față de etnicitate pentru că prin aceasta sînt stabilite legăturile de solidaritate care stau la baza consimțămîntului necesar existenței oricărui stat. Societatea civilă depinde și ea de etnicitate în sensul aprovizionării sale cu moduri de comunicare și înțelegeri tacite; acestea pot fi și sînt obținute dincolo de granițele etnice, dar acest lucru este invariabil mai dificil decît în contextul unei singure colectivități etnice. Existența unui stat care este perceput drept neutru este un element vital în acest proces.

Al patrulea proces, relativ nou și de o importanță crescîndă, este dimensiunea internațională. Odată cu aprofundarea procesului integrării europene, a luat ființă un nou set de identități supra-naționale, supra-statale. Uniunea Europeană, în primul rînd pentru că are puterea de a lua inițiative autonom față de statele membre, a devenit un centru de atracție pentru orice acțiune politică, economică sau culturală, iar problema dacă acea acțiune o susține sau îi este ostilă a ajuns

să genereze atașamente care funcționează ca identități. În legătură cu acestea, rolul jucat de *acquis communautaire* este vital, în sensul în care, voit sau nu, o parte a identității europene constă în *acquis*, în a-l accepta sau a-l contesta. În acest sens, Uniunea Europeană funcționează deja oarecum ca un stat. Desigur, îi lipsește extraordinara capacitate reglementatoare a statului modern, dar analogia rămâne totuși valabilă. Dar identitatea internațională înseamnă mai mult decât UE. O societate civilă internațională este în curs de apariție — rețeaua de ONG-uri și lobby-uri care joacă un rol dincolo de frontiere — existînd în acest sens și un omolog economic, concretizat în activități multi-naționale și transfrontaliere. Încercările de a supraveghea aceste activități constituie o altă direcție în cadrul crescîndei identități internaționale. Celor de mai sus le mai poate fi adăugată globalizarea, care nu se limitează doar la domeniul economic, ci include și comunicațiile, gusturile, distracțiile și interdependența generală a deciziilor, aceasta din urmă fiind o trăsătură pronunțată a anilor '90. Este improbabil ca acest proces să regreseze.

Toate aceste patru procese formatoare de identități trebuie privite ca acționînd unul asupra celuilalt, deși intensitatea acțiunii poate varia. Cînd unul dintre procese este slab, celelalte vor cîștiga în putere și atunci identitățile derivate din acestea vor fi în dezechilibru. Această relaționare complexă stă la baza etnicizării excesive percepute în Europa Centrală și de Est. Realitatea nu este aceea că în țările post-comuniste oamenii ar fi încremenit în atașamentul față de identități etnice „perimate”, ci mai degrabă că instituțiile statului și ale societății civile sînt slabe, lipsite de credibilitate, iar etnicitatea este în schimb autentică. Aceasta presupune în plus că, odată ce este înfăptuită sarcina istorică a reconstruirii statului ca și corp neutru, preeminența etnicității se va diminua și cetățenia va putea fi de-etnicizată.

Discrepanța dintre Occident și Orient

Occidentul are o experiență profund diferită de cea al Europei Centrale și de Est. Acesta este un truism care merită reafirmat, pentru că nici occidentalii și nici est-europenii nu prea au progresat în înțelegerea lor reciprocă. Într-adevăr, începînd cu sfîrșitul comunismului, relația lor poate fi rezumată la o serie de neînțelegeri, sau cel mult, înțelegeri parțiale. Există diferențe profunde de stil și conținut, discrepanțe mari între discursuri, care nu par să aibă multe în comun. Ziariști și politicieni, specialiști și profesori folosesc un limbaj care are sensuri diferite în cele două spații. Într-adevăr, însuși cuvîntul „etnic”, folosit în continuare în mod relativ neutru în cercurile academice, capătă conotații foarte negative cînd este folosit în legătură cu Europa Centrală și de Est, deși, paradoxal, are o rezonanță pozitivă în contextul identităților etnice ale migranților din Lumea a treia în Occident.

Această discrepanță are consecințe practice foarte reale. Occidentalii merg în Europa Centrală și de Est cu propriile planuri, uneori idealiste, alteori abuzive, uneori dezinteresate, alteori megalomane. Ceea ce fac ei foarte rar este să înțeleagă

semnificațiile foarte diferite atașate experienței de viață în Europa Centrală și de Est. Ceea ce aud este transpus în propriul lor stil de gândire și în propria experiență. Rezultatul nu este întotdeauna favorabil creării de imagini pozitive. Occidentalii se pot întoarce cu o impresie de lipsă de seriozitate, de obstinație a est-europenilor, pe cînd cei din urmă sînt înclinați să îi privească pe occidentali ca fiind condescendenți și insensibili.

Stilul occidental de gândire și de vorbire este descris (de occidentali) ca fiind pragmatic, profesional, orientat spre viitor și nestructurat pe judecăți de valoare — ca fiind, cu alte cuvinte, „rațional”. Pe de altă parte, post-comuniștii sînt văzuți ca recurgînd în mare măsură la istorie, la patos, la un simț al resentimentului și al nedreptății. Modelul naționalismului „de Est” și „de Vest”, întîlnit atît de des în relatări convenționale asupra istoriei Europei, pare să se repete. Ar trebui să fie clar că aceste distincții nu sînt altceva decît simptome și, pe deasupra, nimic mai mult decît simptome parțiale. Acestea nu sînt dovezi ale vreunui fel de deficiență inerentă a Europei Centrale și de Est, ci sînt produsul unor condiții istorice, culturale și sociologice care au dat naștere acestor reacții ca fiind cele mai potrivite și raționale posibile. Cei din Europa Centrală și de Est reacționează în acest fel deoarece pentru ei îngrijorarea pentru reproducerea culturală din Europa Centrală și pentru supraviețuirea comunităților lor este o experiență reală și autentică. Occidentalii pot zîmbi disprețuitor, dar adevărul este că ei nu au trăit această experiență.

Următorul pas în integrarea Europei — extinderea spre Est — va da naștere unor probleme care sînt încă de-abia formulate și nu prea bine înțelese. În prezent, Uniunea Europeană acționează ca un stat surogat, are puterea de a reglementa și raționaliza, cu toate că numai asupra unei zone de viață relativ restrînse, însă chiar și această putere limitată a început să își facă simțită prezența în zonele rezervate în mod tradițional statului. Teoretic, această extindere a puterii UE este consensuală, dar în realitate provine din înțelegeri realizate de elite și generează două categorii de probleme. Extinderea este în același timp contestată și aclamată. La baza UE stă procesul prin care, odată ce statele membre i-au cedat anumite puteri, aceasta le aplică autonom, fără a se mai raporta la statele membre. Concluzia este că UE funcționează în prezent ca un proces formator de identități. Ea caută să-și creeze o ordine și o coerență proprii; societățile răspund acestei raționalizări și, în măsura în care o fac, devin asemănătoare una cu cealaltă; rezultatul este o identitate europeană.

În esență, dacă statul este unul cu o competență ridicată, capabil să-și impună voința, și a integrat cu succes diversele identități ale populației într-un complex stat/etnicitate unic, cedarea de mai multă putere către Europa este făcută cu strîngere de inimă. Prin definiție, aceasta trebuie să nu afecteze pur și simplu puterea statelor în cauză, ci și să influențeze consensul etnic subiacent. Astfel,

ea nu afectează doar suveranitatea, termenii în care este argumentată, ci și etnia, care este infinit mai sensibilă la probleme de acest gen. În astfel de condiții, continuarea integrării tinde să provoace o reacție etnică, cu toate că acest lucru este argumentat în termeni de tradiție. (Marea Britanie, Franța, Suedia și într-o oarecare măsură Germania se încadrează foarte evident în această categorie.)

În statele existente cu competență ridicată, care au integrat cu succes diverse populații într-o identitate unică și, în general, coerentă, bazată atât pe identități statale, cât și pe etnicitate, continuarea extinderii UE este văzută ca o amenințare fiindcă este percepută ca afectând nu suveranitatea statului, ci etnicitatea societății. În astfel de situații, continuarea integrării provoacă o reacție cu nuanțe etnice, cu toate că este foarte rar discutată în termeni etnici. Mai des, poziția anti-integrare este exprimată în termenii tradiției și ai simbolismului, ca în Marea Britanie sau Franța.

Acolo unde competența statului este redusă, relația dintre stat și etnicitate poate fi mai puțin intensă, prin urmare transferul de putere către Bruxelles este resimțit în mai mică măsură. Într-adevăr, dacă statul nu este considerat eficace sau neutru, UE poate fi poate fi în mod activ acceptată drept superioară statului, pentru că modul său de a sistematiza și de a reglementa este mai convingător. Statul post-comunist ține de această ultimă categorie. Aici este nevoie de Uniunea Europeană pentru a înlocui statul comunist eșuat. Totuși, în același timp, deoarece competența statului post-comunist este relativ scăzută, aplicarea *acquis*-ului va fi în mod corespunzător mai dificilă, indicând implicit că identitatea condusă de UE va fi mai puțin intensă, mai puțin cuprinzătoare.

Astfel problema prezintă mai multe aspecte. Statele cu o competență mare aplică *acquis*-ul eficient. Cele cu o competență redusă — nu. Acest lucru accelerează integrarea, dar creează inegalitate în intensitatea acesteia. Iar această inegalitate poate da naștere la resentimente pe măsură ce crește identificarea cu Europa. Aceasta dă unei națiuni dreptul legal, moral și politic de a critica modelul alteia; se prea poate ca aceasta să fi fost intenția fondatorilor săi, dar acest lucru nu îl face mai ușor de acceptat. Statele naționale păstrează o anumită calitate sacrosanctă și lipsa intervenției încă este consfințită de timp, chiar și într-o epocă a interdependenței crescînde.

Atunci, în mod hotărîtor, pe măsură ce organizarea în cadrul UE crește în importanță, este foarte posibil ca și opoziția față de ea să crească. În cele din urmă trebuie trecut un prag, unul care nu este tocmai ușor de deslușit. Statul, conform celor afirmate, este o sursă foarte eficientă de ordine, în măsură să risipească temerile, o sursă încercată și de încredere. Statul a construit o relație interactivă, consensuală cu societatea. Uniunea Europeană nici măcar nu se apropie de aceasta, și trebuie să cîștige acea intensitate a relației înainte ca statutul său să fie văzut ca autonom față de statele care intră în componența sa. În prezent,

cu toate că legal și funcțional UE operează autonom față de membrii săi, cultural și simbolic, nu creează în virtutea identității sale același consens, sau dacă o face, atunci doar într-o măsură foarte mică.

Trecerea pragului va necesita o creștere masivă a încrederii în UE, în special din partea statelor cu o competență ridicată, unde organizarea statală este foarte eficientă. Această trecere va deveni neîndoielnic una dintre problemele-cheie în faza următoare de integrare. UE este aproape de prag, și totuși, există ezitări firești în a-l trece.

Concluzie

Deci problema-cheie pentru Europa, pentru integrarea europeană, este cum să trecem pragul. Analiza din această lucrare denotă că este puțin probabil ca măsurile legale și instituționale să fie de ajuns. Va fi nevoie de o mutație și în dimensiunea implicită, simbolică, a generării consimțământului. Puterea simbolică a Europei va trebui să crească apreciabil pentru funcționarea proiectului. Următoarea provocare importantă pentru Europa este realizarea consimțământului la nivel simbolic. Problema este dacă statele membre existente vor accede la acest proces și dacă îl vor accepta în silă sau cu entuziasm. O instituție cu succes abandonează foarte rar o activitate pe care o desfășoară bine pentru o aspirație atât de abstractă, dar aceasta este totuși condiția fundamentală a integrării europene.

Construirea Uniunii Europene este o întreprindere extraordinar de bogată în consecințe, una la fel de curajoasă ca și lansarea inițială și relansarea Europei în anii '50; ea este încă și mai dificilă pentru că o importantă parte a sa va avea loc în zone de politică și putere a căror vizibilitate este redusă pentru a asigura securitatea reproducerii culturale. Extinderea spre Est va complica fenomenul la nivel instituțional prin solicitarea capacității UE, însă statele post-comuniste vor avea de asemenea posibilitatea de a contribui la trecerea pragului, prin faptul că au o experiență deosebită, aceea de a fi folosit politica simbolică într-o măsură mult mai mare decât Occidentul. Sinteza dintre rațiune și identitate, problema centrală a acestei lucrări, poate fi practic intensificată de experiența care poate fi adăugată integrării europene de către Europa Centrală și de Est. Dacă Europa este structurată în jurul unei idei, atunci aceasta este diversitatea și administrarea acesteia, ceea ce caracterizează integral continentul european. □

NOTE

1. Gellner, Ernest, **Reason and Culture: the Historic Role of Rationality and Rationalism**, Oxford: Blackwell, 1992.
2. Michael Ignatieff poate fi considerat un reprezentant al acestui mod de a gândi. Vezi **Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism**, Londra: Verso, 1994, și „*Who are we now?*” **Prospect** nr.29, April 1998, pp.18-23.
3. Bennigsen, Alexandre și S. Enders Wimbush, **Muslim National Communism in the Soviet Union**, Chicago: University of Chicago Press, 1979.

4. Botkinore, Tom și Patrick Goode, (editori) **Austro-Marxism**, Oxford: OUP, 1978.
5. Armstrong, John, **Nations before Nationalism**, Chapel Hill NC: University of North Carolina Press, 1982.
6. Ignatieff, „*Who are we now?*”, vezi nota 2
7. Brubaker, Rogers, **Citizenship and Nationhood in France and Germany**, Cambridge MA: Harvard University Press, 1992, este reprezentativ pentru acest mod de interpretare.
8. Eliade, Mircea, **The Myth of the Eternal Return: Cosmos and history**, Londra: Penguin, 1954.
9. Vezi printre altele Gombár, Csaba et al. (editori), **És mi lesz, ha nem lesz? Tanulmányok az Államról a 20. század végén**, Budapesta: Helikon for Korridor, 1997.
Traducere de Alina Cadariu și Anda Moldovan

*

George SCHÖPFLIN este director al Centrului pentru studiul naționalismului la Școala de Studii Est-Europene și Slave a Universității din Londra. Autor al volumelor **Politics in Eastern Europe 1945-1992** (Oxford: Blackwell, 1993) și **Nations, Identity, Power** (London: Hurst, 1998) precum și al altor numeroase lucrări printre care articole despre etnicitatea și națiunea. Coeditor și colaborator la volumul **Myths and Nationhood** (London: C. Hurst, 1997). Principala sa arie de interes o constituie relația dintre etnicitate, națiune și putere politică, cu precădere în spațiul țărilor postcomuniste.

George Schöpflin, *Reason, Identity and Power*, capitol al volumului **Nations, Identity, Power** (London: Hurst, 1998), preluat cu permisiunea autorului.

Asimilarea românilor în Țara Secuilor

SÁNDOR OLÁH

Prin asimilare se înțelege de obicei renunțarea la propria limbă și adoptarea alteia în loc: acel fenomen social, prin care o comunitate se identifică cu societatea majoritară din jur din punct de vedere lingvistic. Identificarea asimilării cu procesul schimbării limbii, precum și supraaccentuarea rolului limbii ca indiciu al identității etnice este un produs ideologic al naționalismului cultural al secolului al XIX-lea. Conform cercetărilor relațiilor interetnice, asimilarea este un proces complex, compus din numeroase faze succesive, ce se suprapun unele altora. Potrivit concepției lor, înlocuirea limbii nu înseamnă câtuși de puțin integrare etnică. Limba este doar unul din elementele identității etnice, identificarea asimilării cu transferul lingvistic și aprecierea ei doar după gradul acestei schimbări constituie doar un aspect al acestei problematice. Asimilarea unei comunități etnice este o adaptare culturală, un proces format din mai multe etape, în timpul cărora are loc un complicat mixaj și o adaptare a codurilor culturale, caracteristicilor structurii sociale, specificităților afective. Procesul acesta cu mai multe etape nu este întotdeauna unidirecțional, pot avea loc și reveniri, în multe cazuri datorate unor influențe externe. Dizolvarea totală în organisme informale ale societății acceptante este precedată de etapa aculturalizării, preluarea limbii comunității acceptante, însușirea codurilor culturale de bază, urmate de integrarea structurală, socială, când în sistemele de relații publice mecanismele de integrare devin preponderente față de cele antagonice (Gyáni 1995: 105; Pázmándy 1992: 39).

Prezența populației de origine română în Ținuturile Secuiești este semnalată de izvoarele istorice rămase de la cumpăna secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. În volumele „*Diplomatiului secuiesc*”, pentru această perioadă există date despre populația de origine română care trăia la țară, pe proprietăți iobăgești sau se ocupa cu creșterea animalelor, precum și despre legăturile economice dintre secui și românii din Ținutul Făgărașului.¹ Nu avem decât puține date despre cum a evoluat în timp procesul de transfer al limbii în timpul stabilirii în zonă și apoi al asimilării

populației românești de mediul majoritar maghiar de-a lungul secolelor feudalismului, după cum nu ne sînt cunoscute nici mecanismele care au funcționat, determinînd asimilarea de către mediul majoritar local a populației de altă etnie stabilită în zonă.² Ceea ce se cunoaște cu siguranță este rezultatul final: în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, exista în scaunele secuiești o însemnată populație de origine română, asimilată lingvistic. Balázs Orbán numește populația de religie greco-catolică și ortodoxă de origine română drept „*secui orientali*”, „*deoarece ei înșiși se consideră astfel, pentru că nu știu nici-o boabă românește*” (Orbán 1868: 15). Orbán, care polemizează cu politica antimaghiară de asimilare forțată dusă de habsburgi, respinge criteriul apartenenței religioase ca bază a determinării naționalității și demonstrează existența unor „deturnări de maghiari” în datele recensămintelor.

Astăzi cercetătorii relațiilor interetnice interpretează etnicitatea ca pe o caracteristică deductibilă din cadrul relațiilor sociale. În cazul unei populații oarecare, conștiința originii comune, reciprocitățile socio-culturale, autodefinirea și conștiința identității colective bazate pe delimitarea de ceilalți sînt considerate drept conținut al identității etnice (Heckmann 1992: 18). Ținînd seama de aceste lucruri, astăzi trebuie privită cu rezerve concepția potrivit căreia limba maternă este indiciul exclusiv al etnicității. În cazul nostru se pune întrebarea: cum se raporta la mijlocul secolului al XIX-lea populația majoritară secuiască în cadrul societății locale satești la populația care, conform tradiției istorice locale, era de origine românească, se asimilase lingvistic deja de generații, dar își păstrase în masă apartenența religioasă distinctă? Inclusese fără discriminare în propriile rînduri familiile de origine străină, dar vorbitoare de maghiară — după cum afirmau atunci intelectualii din afară — sau întreținerea relațiilor dintre indivizi și micro-grupuri pe scenele sociale locale erau influențate de origine? Studiul nostru examinează acest lucru — la nivel micro — într-o singură așezare cu populație de origine mixtă din scaunul Odorhei, Merești (Homoródalmás), unde, conform datelor recensămintelor din secolul trecut, trăia cea mai numeroasă populație greco-catolică din toate satele scaunului respectiv.

Noua orientare politică ce dorea transformarea religiei catolice în religie de stat a făcut ca la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea o parte a românilor de religie ortodoxă să accepte unirea cu Roma. Această uniune a divizat diferitele straturi ale românilor ardeleni, împărțirea bunurilor bisericești creînd pentru mult timp conflicte și tensiuni. Pînă la urmă guvernul de la Viena a ordonat în 1761 recensămîntul tuturor ortodocșilor și greco-catolicilor și clarificarea drepturilor de proprietate asupra bunurilor bisericești. Acest recensămînt ne informează pentru prima dată despre numărul populației de origine română care s-a stabilit în perioadele precedente pe teritoriul scaunului Odorhei: „*în fiecare dintre cele 102 comune ale scaunului (cu excepția a trei sate: Satu Mic/Kisfalud, Sintămaș/*

Szent Tamás, Locodeni/Lókod) s-au găsit 1-2, în unele locuri 10-20, iar în 8 sate peste 20” de familii de români (Jakab — Szádeczky 1901: 479); însumând datele, trăiau atunci pe teritoriul scaunului Odorhei 378 de familii greco-catolice și 405 familii ortodoxe. Peste o sută și ceva de ani, tot în aceste sate găsește și Balázs Orbán cea mai numeroasă populație considerată, după apartenența religioasă, de origine română (Orbán 1868: 15-17).

În urma cercetărilor făcute pînă acum pe teren (Oláh 1993), trebuie să ținem seama de următoarele fapte de istorie socială:

— Cîndva, în secolele feudalismului, s-a mutat în sat o însemnată populație de origine română, al cărei număr, potrivit datelor disponibile în urma diferitelor recensăminte, s-a ridicat pînă la 20 % din totalul populației satului.

— Populația imigrantă a rămas pe loc, s-a asimilat și s-a integrat în societatea satului.

Memoria istorică a celor mai în vîrstă locuitori de azi nu a păstrat nici un fel de date despre procesul de înlocuire a limbii. Nici cei născuți la începutul acestui secol n-au auzit de la predecesorii lor că aceștia ar fi cunoscut și ar fi folosit limba română. În lipsa unor izvoare scrise, procesul de transfer al limbii nu poate fi reconstruit la locul cercetărilor noastre.

Conștiința originii etnice a fost păstrată pînă în prima jumătate a secolului nostru de tradiția istorică orală locală și de apartenența religioasă diferită — la religia greco-catolică — a populației considerate de origine română. În primele decenii ale acestui secol conștiința graniței dintre populațiile de origine etnică diferită dăinuia în societatea locală ca o construcție mental-simbolică în curs de destrămare. Această construcție mentală încă existentă a mai putut fi activată din afară — în scopuri politice — în anii '30 ai secolului nostru, provocînd tensiuni locale.³

Factorii demografici

Din perioada care precede recensămintele oficiale avem doar semnale privitoare la familiile de origine română ce trăiau în sat. Cele mai vechi date de acest fel sînt din 1600. Și în însemnările locale există cîteva date de la mijlocul secolului al XVIII-lea cu privire la familiile de origine română stabilite mai devreme în sat. „*Valahului Buni Pal, care locuiește aici, i-am dat o baniță de grîu ca s-o folosească întru cinstirea sa*” — notează în 1750 Gothárd Péter, „*persoană nobilă*” din Merești, și tot el la descrierea hotarelor fînețelor aflate în proprietatea familiei amintește în 1755 „*mai jos de locul lui Jonas Andras*” una din propriile fînețe (familiile Juon din Merești și în ziua de azi mai dețin fînețe lîngă hotarul respectiv).⁴ În 1774 familia Gothárd răscumpără o suprafață de pămînt aflată în zălog la Ráduly János. Mai există asemenea date din 1775 și 1797, ceea ce indică faptul că la vremea respectivă familiile de origine română trăiau deja de mai mult timp aici, se asimilaseră din punct de vedere al limbii mediului majoritar (sau foloseau încă două limbi?).

Despre situația demografică și socială a localității în prima jumătate a secolului al XVIII-lea avem informații din registrele militare și din însemnările bisericești. „Conform recensământului din 1721, în sat erau 12 familii de nobili, 37 de iobagi, 7 de jeleri, 105 de libertini plătitori de dări și 36 diverse, în total 197 gospodării” (Hermann 1993: 17). Biserica unitariană a păstrat un *Libellus*, în care, în procesele verbale întocmite cu prilejul vizitelor episcopale, începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea este notat numărul credincioșilor bisericii, sexul și starea lor socială:

An	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1797
Număr credincioși	909	913	920	945	884	907	931	913

Dacă comparăm numărul credincioșilor unitarieni din 1789 cu datele recensământului din 1784-1787⁵ referitoare la sat, diferența — circa 230-240 de persoane în 80 de gospodării, adică aproximativ 20 la sută din totalul populației — ne informează despre numărul aproximativ al populației de altă religie din sat. Majoritatea celor de altă religie din sat aparținea în perioada respectivă bisericii greco-catolice. În următoarele decenii, pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, are loc un important spor de populație.

Recensământul din 1850 a luat în considerație pentru prima oară împărțirea populației din Transilvania după criteriul naționalității și al apartenenței religioase. Din datele referitoare la satul nostru se observă că în perioada 1789-1850 populația majoritară unitariană a crescut mai puțin decît populația satului aparținînd altor confesiuni:

An	Unitarieni	De alte religii
1784-1787	—	246
1789	909	—
1850	1.191	523
Creștere procentuală	31,0	112,6

Diferența substanțială existentă între sporul de populație aparținînd diferitelor confesiuni se explică, după părerea noastră, prin două circumstanțe. Pe de o parte, la recensământul din 1850 au fost înregistrați pentru prima oară țigani (144) și germanii (10) care locuiau în sat, pe de altă parte, în perioada scursă între cele două recensăminte e de presupus că s-a continuat imigrarea (fundalul social al acesteia l-au constituit mai ales la începutul secolului al XIX-lea așa-zișii proprietari externi, ce dispuneau de pămînt în hotarele satului unde au colonizat și iobagi). După 1850 se poate urmări deja cu precizie evoluția situației demografice și confesionale a localității.⁶

Împărțirea după limba maternă și naționalitate.

An	Români	Maghiari	Germani	Alții	Evrei	Țigani	Total
1850	291	1269	10	0	0	144	1714**
1880	67	1764	8	82	0	0	1921*
1890	0	2041	0	0	0	178	2041*
1900	1	2214	2	0	0	0	2217*
1910	0	2379	2	0	0	0	2381*
1920	274	2131	0	31	31	0	2436**
1930	42	2097	0	10	10	0	2149*
1930	444	1646	7	52	14	38	2149**
1941	0	2671	0	1	0	1	2672*
1941	1	2661	0	10	5	0	2672**
1956							2490*
1966	70	2117	0	15	0	15	2202*
1966	74	2113	0	15	0	15	2202**
1977	11	1712	0	58	0	58	1781**
1992	1	1533	0	0	0	0	1534**

* după limba maternă; ** după naționalitate

(Începînd din 1920, coloana „Alții” însumează coloanele „Evrei” și „Țigani”)

Împărțirea după confesiunea religioasă

A	B	C	D	E	F	G	G
1850	0	431	82	10	0	1191	1714
1880	1	394	85	12	1	1416	1921
1890	0	332	52	8	0	1636	2041
1900	0	363	100	11	9	1715	2217
1910	0	344	101	13	3	1884	2381
1930	1	292	86	25	2	1663	2149
1941	0	30	195	47	1	2351	2672
1992	1	0	194	19	1	1313	1534

Legendă: A-An, B-Ortodocși, C-Greco-catolici, D-Romano-catolici, E-Reformați, F-Evanghelici, G-Unitarieni, H-Total

Variațiile capricioase ale datelor privitoare la apartenența națională se datorează în bună parte voinței politice a stăpînirii din totdeauna. Specialiștii au demonstrat tendințele anti-maghiare a recensămîntului efectuat în epoca Bach, în 1850 (1994: 16). Această tendință poate fi remarcată în cazul mai multor localități din scaunul Odorhei, unde cei ce făceau recensămîntul — printre aceștia se aflau preoții tuturor confesiunilor — i-au înscris pe credincioșii greco-catolici în totalitate în rubrica locuitorilor de naționalitate română. Din coincidența

perfectă dintre apartenența confesională și cea națională putem deduce că în aceste localități cei ce făceau recensământul au făcut înregistrările urmînd întocmai datele cuprinse în registrele parohiale ale diferitelor confesiuni, fără a mai pune persoanele respective să-și declare în mod individual apartenența națională. Pe de altă parte însă, poate fi dovedit — pe baza listelor plătititorilor de impozite și a numelor înscrise în registrele de stare civilă ale parohiilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea — faptul că în satul examinat de noi numele de familie al majorității credincioșilor greco-catolici indică originea lor română. În același timp, unii dintre ei au fost asimilați încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea de societatea majoritară. S-au identificat cu aceasta nu numai prin limbă, ci integrarea lor socială a fost atît de puternică, încît au trecut la religia unitariană majoritară. Granițele existente între cei de diferite confesiuni și între grupurile de diferite origini etnice nu sînt însă nici pe departe atît de pronunțate și de impenetrabile, încît de exemplu, apartenența confesională să poată fi identificată pe deplin cu naționalitatea.

În reconstruirea procesului examinat, în lipsă unor evidențe de alt tip, precum și din cauza lipsei de precizie a recensămintelor tendențioase, trebuie să ținem seama și de datele recensămintelor referitoare la apartenența confesională pentru a putea estima numărul de persoane ce aparțineau diferitelor etnii.

Recensămintele — sistematice după 1850 — arată că între 1850-1910 proporția locuitorilor greco-catolici din sat a scăzut de la 25 la 14,4 la sută. În aceeași perioadă, în timp ce populația satului a crescut cu 28 la sută, numărul celor de religie unitariană a crescut cu 36,7 la sută. Această diferență indică în parte măsura în care și-au schimbat apartenența confesională greco-catolicii, precum și cei de altă confesiune, veniți în sat prin căsătorie.

Resursele naturale și economice din perimetrul localității, precum și caracteristicile specifice ale modului de producție folosit au creat condiții favorabile — conform ipotezei noastre — în special pentru imigrarea economică în perioada feudalismului. Conform evidențelor din secolul trecut, dintre satele aflate în valea Homorodului Mic, satul Merești avea cel mai extins teritoriu cultivat (pămînt arabil și fînețe), precum și pășuni și păduri (Zepeczăner 1993: 12), aici revenind unei gospodării țărănești cea mai mare suprafață medie (25,63 jugăre).

Posibilitatea de a crește animale pe pășunile ce se întindeau pînă aproape de vîrfurile munților au oferit condiții prielnice și pentru așezarea în locurile respective a unei populații de origine română crescătoare de animale — în special oi. Pe baza tabelelor de impozitare din secolul al XIX-lea, se poate stabili că familiile de iobagi aveau în gospodăriile lor în medie mai multe oi decît în cele ale oamenilor liberi (nobili, călărași, pedestrași și libertini). În 1818, de exemplu, numărul de oi și capre era repartizat astfel:

	Numărul gospodăriilor	Număr de: oi	capre	Revin la o gospodărie: oi	capre
Oameni liberi	212	399	60	1,8	0,28
Iobagi	41	221	57	5,4	1,4

Examinînd numele de familie ale diferitelor categorii sociale ce figurează pe tabelele de impozitare, se constată că familiile ce pot fi considerate de origine română pe baza numelui sînt aproape fără excepție familii de iobagi. Ținînd seama de structura socială în curs de formare la începutul secolului al XVIII-lea, presupunem că păstorii-crescătorii de animale de origine etnică română au găsit un mediu economic prielnic așezării lor în hotarul satului cel tîrziu la cumpăna secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Numărul relativ mare de animale mici din gospodărie s-a păstrat ca o trăsătură caracteristică a acestor familii timp de generații, chiar pînă în zilele noastre, fiind mult superior celor din satele din împrejurimi (Zepezăner 1993: 15).

În afară de condițiile prielnice pentru creșterea animalelor, un rol important în asigurarea existenței noilor sosiți, care nu dispuneau de proprietate funciară, l-au exercitat pădurile întinse. De la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, producerea de potașă a devenit o activitate curentă. În evidența veniturilor ecleziastice se înregistrau sistematic sumele primite de la cei ce produceau potașă. Nu am găsit date din care să rezulte că și localnicii posesori de pămînt ar fi practicat această activitate.

Un alt factor care a favorizat așezarea noilor veniți a fost numărul crescînd al proprietarilor de pămînt care locuiau în afara satului. În 1818 erau 26, în 1826 — 30, în 1846 — 62 de proprietari din afară, iar suprafața pămîntului arabil și fînețelor aflate în proprietatea lor a crescut și ea treptat: în 1846 22,35 % din pămîntul arabil și 22,03 % din fînețe erau ale lor (Hermann 1993: 34). Proprietarii care locuiau în afara satului și dispuneau de proprietăți mai mari, au stabilit pe pămînturile lor și iobagi, în multe cazuri de origine română. În documentele existente în sat sînt menționați adesea împreună proprietarul din afară și iobagii săi (de exemplu în *Libellus*-ul deja amintit, în 1789 „*iobagul lui Galambfalvi Sándor József, Flora János*”, „*iobagul domnului Ugron Pál, Sztojka János*”). Pînă în secolul al XIX-lea însă nu s-a produs o concentrare mai mare de pămînturi în mîna unui singur proprietar, mare parte a proprietarilor din afară trăind în satele vecine, iar cei mai înstăriți, dacă nu își cultivau singuri pămînturile aflate la Merești, așezaseră pe acestea una sau două familii de iobagi.

Diferența de avere dintre familiile oamenilor liberi și a iobagilor, ce decurgea din situația lor socială, era astfel oglindită la începutul secolului al XIX-lea, în posesiunea asupra proprietăților de pămînt arabil și fînețe:

	Număr gospodării	Suprafața totală		Revin în total la o gospodărie:	
		Pământ arabil	Fînețe	Pământ arabil	Fînețe
Oameni liberi	212	1 049,5	810,2	54,93	3,82
Iobagi	41	162,5	100,7	53,96	2,45

(Pe baza datelor comunicate de Hermann 1993)

Diferențele nu prea însemnate indică apropierea modului de viață a celor două straturi sociale (și în cadrul acestora, a populației de origine etnică diferită), asemănarea modului lor de viață prefigurînd acea condiție socială în care granițele ce indică separarea vor persista în prima jumătate a secolului al XX-lea nu de-a lungul stratificării sociale și a bunurilor materiale ce pot fi posedate, ci ca o construcție simbolic-mentală.

Mediul social

Pe baza lustrei din 1614 (folosim datele publicate de Imreh — Pataki în 1979: 180), diferențierea socială a satului era următoarea:

	Nobili	Oameni liberi	Iobagi	Jeleri
Nr. familiilor	1	55	34	3

Sursa amintită înregistrează diferitele categorii de iobagi: în sat erau cinci familii de iobagi vechi, zece de iobagi confiscați, unsprezece de iobagi dinainte de confiscare (1608), trei de iobagi de după confiscare (după 1608), cinci de iobagi „din afară” (*extraneus*). Originea social-geografică diferită a acestei populații dependente este indicată de prezența iobagilor vechi de dinainte de venirea lui Mihai Viteazul, a iobagilor confiscați din vremea principelui Gábor Báthori și a iobagilor „din afară”. Comparînd, pe baza lustrei, numărul oamenilor liberi cu cel al iobagilor și jelerilor, observăm că proporția țăranilor dependenți față de cei liberi pe văile celor două Homoroduri este mult mai mare decît media din scaunul Odorhei.

Subliniind faptul că situația socială și originea etnică sînt două categorii distincte, presupunem că nu este o coincidență întîmplătoare că în secolul al XVIII-lea cei mai mulți iobagi se aflau în satele în care la mijlocul secolului al XIX-lea au fost recenzați cei mai mulți greco-catolici. În acest moment în Merești, dintre cei cu numele de familie de origine română, îi găsim printre oamenii liberi și de religie unitariană doar pe cei cu numele de Boér și Ráduly, ceilalți locuitori cu nume de origine română sînt înscrși de recenzenți în categoria iobagilor („*colonorum*”). Bineînțeles, nu numai ei se află atunci în rîndurile iobagilor, ci și mai multe familii de secui de rînd, decăzuți.

Astăzi nu mai putem reconstitui decît frînturi din mediul socio-psihologic cu care se întîlnea un individ sau o familie străină, proaspăt stabilită în sat.

Documentele rămase — registre de stare civilă ale bisericilor — conțin puține informații directe privitoare la conviețuirea cotidiană a populației de origine etnică diferită și la relațiile dintre aceste grupuri. În *Libellus*-ul ținut de biserica unitariană începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea găsim cîteva date referitoare la relațiile dintre cei ce aparțineau confesiuni diferite. Greco-catolicii din Merești — care nu aveau încă propria lor biserică în sat — puneau să se tragă clopotele pentru morții lor la biserica unitariană. Numele celor care plătiseră pentru acest serviciu trimit tot la o origine română.

Biserica avea un rol în viața cotidiană a satului și ca instituție economică. De exemplu, împrumuta bani celor care aveau nevoie. Printre datornici figurau în mod curent și familii de origine română care nu erau de religie unitariană. În noua biserică unitariană construită la sfîrșitul secolului al XVIII-lea au fost desemnate locuri fixe în bănci și celor de altă religie.

Prima condiție a încheierii unei căsătorii — acest lucru nu uitau niciodată să-l menționeze cei ce țineau aceste registre bisericești de stare civilă — era că tinerii care-și exprimau intenția de a se căsători în fața fețelor bisericești „*depun mărturie*” cu privire la faptul că „*uniunea în căsătorie se face de bunăvoie și fără constrîngere*”. În cazul în care se căsătoreau persoane aparținînd de confesiuni diferite, procedura care mulțumea ambele părți era aceea, ca după ce „*se anunța de cîte trei ori cu ocazia slujbei la ambele comunități religioase și nu apărea nici un fel de împotrivire*”, să poată fi încheiată căsătoria (însemnare din 1860 din registrul de stare civilă, cu ocazia căsătoriei unui bărbat de religie unitariană și a unei femei greco-catolice).

Condițiile schimbării confesiunii le cunoaștem din însemnările din registrele de stare civilă doar în cazul celor ce au trecut la religia unitariană. În momentul căsătoriei, credincioșii de altă religie, dar „*deveniți acum unitarieni*”, pecetluiau trecerea lor la altă confesiune prin actul ritual al „*sfintei împărtășanii*”. Între 1891-94, preotul unitarian botează în cinci cazuri copiii unor părinți de altă confesiune — printre ei aflîndu-se și greco-catolici —, iar apoi trimite o înștiințare „*spre înscriere în registrul de stare civilă*” respectivelor oficii parohiale.

Pe baza celor de mai sus se poate spune, fără riscul de a greși, că confesiunea majoritară *se delimita de cea minoritară, dar nu era ostilă*: în viața cotidiană permitea reciprocitatea, atît pe plan instituțional, cît și în sfera relațiilor interpersonale.

Despre viața interioară a parohiei din Aldea, ce reunea credincioșii greco-catolici de pe valea celor două Homoroduri, cunoaștem puține date din secolul al XIX-lea. În arhiva din Miercurea Ciuc sînt păstrate înregistrări de stare civilă referitoare la botezuri, căsătorii și decese doar din anii 1886-87, precum și 1891 și 1893. În 1887 înregistrările s-au făcut în limba română, în ceilalți ani în limba maghiară. Diferențele însemnate între numărul înregistrărilor referitoare la nașteri și la căsătorii, precum și numărul relativ mare al copiilor născuți în

afara căsătoriei, denotă faptul că în vremea aceasta multe perechi mai trăiau încă împreună fără binecuvîntarea bisericii. De exemplu, dintre cei 16 copii botezați greco-catolici în 1886-87, cinci erau născuți în afara căsătoriei. În schimb în anii 1887, 1891 și 1893 s-au încheiat doar cîte două căsătorii în fața preotului greco-catolic. Părinții celor 16 copii amintiți făceau parte din următoarele categorii sociale: nouă proprietari, trei zilieri, doi lingurari, cîte un fierar și un cioban. În 1887 au decedat 12 greco-catolici, din care opt ciobani, doi zilieri, cîte un fierar și un lingurar, ultimii doi făcînd parte — judecînd după meseria lor — din etnia romilor.

Greco-catolicii care aparțineau de Parohia din Aldea, trăind dispersați în mai multe sate, erau înmormîntați fiecare în satele unde locuiau. Slujba religioasă era ținută duminică în limba maghiară de către preotul care își vizita enoriașii la Merești, în două case ale unor familii mai înstărite, pînă cînd la începutul anilor 1910 greco-catolicii — cu ajutorul voluntar al localnicilor unitarieni și romano-catolici — și-au construit o biserică în sat. Timp de mai multe decenii István Boér a fost preotul bisericii din Aldea. (Parohia din Aldea aparținea de dioceza Făgărașului.) Figura lui mai trăiește și azi în amintirea celor mai în vîrstă foști greco-catolici. (Ne întîlnim pentru prima dată cu numele lui în 1877, ca martor la căsătoria unui bărbat unitarian cu o femeie greco-catolică, la parohia unitariană. În tradiția orală locală s-a păstrat faptul că preotul greco-catolic, cînd venea duminică în sat cu căruța, „trăgea” în curtea parohiei unitariene, ca să-și odihnească caii.⁷ Aceste episoade mărunte constituie indicii prețioase pentru natura relațiilor dintre cele două biserici.)

În lipsa altor izvoare, despre traiul în comun al unitarienilor și greco-catolicilor pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în afară de cele amintite mai sus, trebuie să ne limităm la cercetarea registrelor de stare civilă ale parohiei unitariene dintre 1830-1892. Am examinat în acestea evoluția în timp a numărului de căsătorii mixte din punct de vedere confesional. Tabelul de mai jos rezumă împărțirea pe confesiuni a căsătoriilor între 1830-1892:

Religia celor ce se căsătoreau

	Număr	Procent
Total căsătorii	857	100,00
Unitarieni-unitarieni	814	95,00
Unitarieni-greco-catolici	13	1,51
Unitarieni-romano-catolici	20	2,33
Unitarieni-reformați	10	1,16

E izbitor numărul mare al căsătoriilor endogame din punct de vedere confesional. Aceste date nu indică numai caracterul închis al confesiunii respec-

tive, ci și lipsa de mobilitate, rigiditatea structurii sociale, izolarea regională. După introducerea registrelor de stare civilă ale statului (în acest sat, începînd cu data de 1 octombrie 1895), se poate avea o imagine foarte clară a numărului căsătoriilor mixte din punct de vedere al confesiunii. În cele ce urmează ne vom îndrepta atenția îndeosebi asupra mobilității confesionale a greco-catolicilor din sat. Căsătoriile mixte din punct de vedere confesional le vom interpreta în cele ce urmează drept indiciul măsurii în care s-a realizat integrarea în societatea majoritară.

Împărțirea după confesiune a căsătoriilor în perioada 1895-1920

	Număr	Procent
Total căsătorii	596	100,00
Unitarieni-unitarieni	457	76,60
Unitarieni-greco-catolici	42	7,00
Greco-catolici-greco-catolici	28	4,70
Unitarieni-romano-catolici	20	3,35
Unitarieni-reformați	20	3,35
Greco-catolici-romano-catolici	7	1,17

Am examinat apartenența confesională ca și criteriu al alegerii partenerului de căsătorie la căsătoriile încheiate în perioada 1895-1920. Greco-catolicii și-au ales soțul/soția în proporție aproximativ egală (56:49) de aceeași confesiune, sau de confesiune diferită. Ca urmare, nu putem spune despre nici una din confesiuni că ar fi păstrat în perioada respectivă caracterul închis și rigiditatea ce caracterizau perioadele precedente, că ar fi existat linii stricte de demarcație între grupuri pe baza apartenenței confesionale. (Nu ține strict de tema noastră, dar putem aminti că tot în această perioadă cele câteva familii de evrei care locuiau în satul studiat de noi trăiau într-un cerc complet închis din punct de vedere confesional. Tinerii aflați în pragul căsătoriei își căutau soț/soție uneori în ținuturi foarte îndepărtate.)

În cele ce urmează, pentru nuanțarea problematicei de mai sus, vom examina apartenența confesională a copiilor născuți din căsătorii mixte, încercînd să vedem în ce măsură biserica majoritară locală însemna un mediu de asimilare pentru greco-catolicii aflați în minoritate. În căsniciile unde ambii soți aparțineau de aceeași confesiune (greco-catolică sau alta), ca un model de conduită general valabil, copiii în toate cazurile urmau confesiunea părinților. În cazurile în care soții aparțineau unor confesiuni diferite și își păstrau fiecare după căsătorie religia originară, relațiile interpersonale din cadrul familiei determinau granițele confesionale. În perioada 1895-1920, în localitatea examinată s-au născut în total 169 de copii în căsnicii mixte din punct de vedere confesional. Am analizat dacă în alegerea confesiunii copiilor — alegerea făcută, bineînțeles, de către

părinții acestora — a avut vreo influență faptul că pe „harta confesională” locală părinții aparțineau religiei majoritare sau uneia minoritare.

În ceea ce-i privește pe băieții născuți din căsnicii mixte, situația este următoarea: din 86 de băieți, 73 au urmat religia tatălui (84,9 %), iar 13 religia mamei (15,1 %). În ceea ce privește apartenența confesională a părinților în cazurile de mai sus, tatăl aparținea religiei majoritare în 29 de cazuri, uneia minoritare în 44 de cazuri, iar mama celei majoritare în 6 cazuri sau uneia minoritare în 7 cazuri. În aceeași perioadă s-au născut în total 83 de fete din căsnicii mixte, dintre care 77 (92,8 %) au urmat religia mamei, iar restul de 6 religia tatălui. În cazul lor, mamele aparțineau religiei majoritare în 43 de cazuri, uneia minoritare în 34 de cazuri, iar dintre tați unul aparținea religiei majoritare și 5 uneia minoritare.

Din datele de mai sus rezultă cu claritate că în căsniciile mixte din punct de vedere confesional în majoritatea cazurilor *copiii moșteneau religia părintelui de același sex*. Acest mod de conduită reflectă cu multă probabilitate niște reguli sociale informale bine definite. Prin urmare nu poate fi demonstrată dominarea nici uneia dintre confesiuni în stabilirea religiei descendenților. Cei care trăiau în căsnicii mixte nu numai că își puteau păstra religia, dar o puteau și transmite mai departe urmașilor lor. Acest lucru nu înseamnă că în toate cazurile soții își păstrau apartenența confesională diferită: există și exemple de schimbare a confesiunii, îndeosebi după 1900. Obiceiurilor legate de transmiterea propriei confesiuni urmașilor se datorează și faptului că, în perioade mai lungi de timp nu se pot demonstra schimbări însemnate în numărul populației aparținând confesiunii greco-catolice. (Alta a fost situația între cele două războaie mondiale, când alegerea confesiunii a devenit obiectul influenței exercitate de jocul politic.)

Pe lângă viața religioasă, școala constituie cealaltă instituție formală a societății locale, între zidurile căreia se puteau întâlni membri diferitelor etnii. În instituția care pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea funcționa sub oblăduirea bisericii, limba de predare — după ieșirea din uz a latinei — era limba maghiară. Conform amintirilor foștilor greco-catolici, limba în care o dată pe săptămînă se țineau orele de religie, în completarea învățămîntului școlar, în jurul anului 1900, era tot limba maghiară, ba mai mult, și preotul greco-catolic le transmitea enoriașilor săi tot conștiința identității maghiare (vezi conținutul amintirilor personale din următorul capitol). În perioada examinată, școala din sat — cu cîteva rare excepții — nu constituia încă un instrument al promovării sociale. După absolvirea cîtorva clase elementare, mai cu seamă copiii din familiile care o mare parte a anului trăiau în pădure, încetau treptat să mai frecventeze școala.

Amintiri personale.

Realitatea socială perenă se construiește din interacțiunea participanților la viața societății. Amintirile de mai jos reprezintă într-un fel urmele lăsate de

diferențele de origine și confesionale în conștiința oamenilor. Reciprocitățile spontane ce se întrețeseau în conviețuire cu formele moștenite, tradiționale ale separatismului au căpătat un nou conținut în urma unei intervenții externe, cu caracter politic, între cele două războaie mondiale. În această perioadă „statisticile românești, bisericești și oficiale, refuzau să recunoască existența greco-catolicilor maghiari. Biserica greco-catolică română s-a dovedit a fi un avanpost al naționalismului”. (Pirigy 1991: 66). Acest lucru s-a întâmplat și în satul care constituie obiectul studiului nostru: pe baza analizei numelui, au fost readuse cu forța la greco-catolicism persoane care în perioadele precedente — în urma hotărârii lor individuale, născute în cadrul unor relații de familie, interpersonale — trecuseră la religia unitariană. În urma acestei schimbări a confesiunii, sprijinite de intervenția autorităților, de amenințări sau de promisiunea unor avantaje sociale (vezi mai în detaliu Oláh 1993) a crescut numărul credincioșilor greco-catolici: astfel, de exemplu, la Merești între 1913 — 1929 de la 344 la 672, la Aldea în aceeași perioadă de la 46 la 76 (Pirigy 1991: 66).

Interpretarea accentuat ierarhică a diferențelor confesionale și de origine datorată unei influențări de sorginte politică a însemnat exacerbarea mecanismelor conflictuale, creșterea agresivității, înstăpânirea atitudinilor de excludere în relațiile de zi cu zi.

„Noi acasă în sat eram greco-catolici, adică părinții mei, dar nu știau, adică tata nu știa nici un cuvânt românește, nici tatăl lui nu știa, dar așa era numele nostru. Dintre vecini doar noi, unchiul nostru și familia Flóra erau greco-catolici, și mai era unul pe stradă, Csiki Mihály, șiăștia erau de religia asta. Dar acolo nu era deosebire,ăștia erau români doar așa, că nu știa nici unul nici-o boabă românește. Se deosebea doar religia. Preotul catolic venea mereu de la Crăciunel să ne țină ore de religie. Mai înainte fusese un preot bătrîn, dar era ungur; era preot greco-catolic, era ungur din naștere, nici ăla nu știa românește, ăla era bătrîn, și a murit, pe urmă n-a mai fost altul, venea preotul catolic, și el ținea slujba.

Între vecini, Crăciunul era în aceeași zi, dar Paștele nu, unitarienii aveau Paștele mai devreme cu o săptămână, și ei întotdeauna ne trimiteau cozonac de Paștele lor; și mama le trimitea, cînd era al nostru. Dar și la noi se făcea cozonac, cînd țineau unitarienii Paștele, pentru că eram mulți copii, era familie mare, și așa sînt copiii.

Nu erau niciodată nici un fel de neînțelegeri, tata avea niște colegi și cumetri așa de buni, îl iubeau mult pe tata, era un om îndatoritor. Acolo unde locuiesc frații mei, lîngă ei locuia nea Csiki Mihály, și acolo locuia un moș bătrîn de tot, îl țin minte de cînd eram mică de tot, era meșterul acestora de religie română, greco-catolică, i se spunea meșterul român (valah), soția lui era și ea rudă cu mama, soția meșterului român, dar șiăștia erau unguri, pentru că nu știau nici un cuvânt românește, eu vă spun cum este, se spunea (în sat) că noi sîntem români, dar nu știam nici un cuvânt românește, atunci nu era niciodată nici o deosebire,

nu erau certuri cu religia, sau să-și bată joc unii de alții pe stradă sau în sat, pentru că atunci oamenii nu erau așa. Nu făceau deosebire, absolut de loc!”

(Vaszi Róza, nevasta lui Sándor Mihály, născută în 1903)

„Preotul venea de la Aldea, cât a trăit, spunea că sîntem greco-catolici unguri, așa le spunea copiilor la ora de religie. Așa spunea el, se numea Boér István, venea duminica pe aici, cât timp nu aveam biserică, unchiul spunea că slujba se ținea aici în casă. Dar pe urmă el a murit, și a venit lumea nouă, că am devenit români după războiul din nouă sute paisprezece. Atunci a venit aici preotul Teodoran, și la un moment dat a plecat, ne-a părăsit, pentru că lingă Tîrnăveni într-un sat, îi zicea Sütötélke — el era de acolo — și acolo murise preotul, și el a vrut să ia locul ăla din satul unde s-a născut. Dar n-a reușit, au pus pe altcineva acolo, n-a reușit să ocupe postul ăla, și atunci s-a întors — între timp venise aici un alt preot, dar el a insistat atît, pînă l-au pus la loc — și atunci s-a apucat de construirea noii biserici. Cea veche a fost dărîmată și cea nouă au început s-o ridice în locul ei, banii veneau de la stat, dar aveau și ajutor, pentru că și oamenii din Lueta veneau să care piatră și se făcea și muncă voluntară, era muncă voluntară obligatorie pentru toți, și pentru unitarieni. Biserica veche nu era mică, încăpeau bine în ea greco-catolicii, n-ar fi trebuit s-o dărîme, n-ar fi fost atîta supărare.

Pe urmă în '40 a venit vremea ungarilor; ne-au chemat și pe noi la biserica unitariană, ne-a spus preotul că mai înfii trebuie să trecem la unitarieni, iar pe urmă cine vrea poate să treacă la altă religie. Eu am spus că am urmat religia romano-catolică, mergeam la romano-catolici, după ce murise bătrînul preot Boér István, și am spus că mă întorc la religia romano-catolică, că pe asta am învățat-o. Pe urmă socru-meu a rămas după mine romano-catolic, ceilalți au rămas unitarieni. Singura deosebire era că romano-catolicii spuneau Sfînta liturghie în latină, iar greco-catolicii în maghiară.”

(Vaszi István, născut în 1905)

„Înainte preotului Teodoran era un preot bătrîn, Boér István îl chema. Cînd s-a construit prima biserică, cea mică, atunci venea în fiecare duminică, adus și dus înapoi acasă cu căruța. Cînd eu m-am căsătorit în '27, atunci ne-au lăsat în pace, să ne ducem unde vrem, mama era unitariană, tata nu mai trăia deja, eu am luat o fată unitariană, am trecut și eu la unitarieni și pe urmă tot vroiau să mă aducă înapoi. Preotul Teodoran discuta numai cu domnii, de țărani nu se ocupa, el vroia să facă din toți români, deși nimeni nu știa în sat românește, doar dintre țigani poate vreunul. Cercetau originea fiecăruia, și dacă găseau că are vreun strămoș român, vroiau să-l treacă la greco-catolici.

Începînd din '35 eram casier la biroul comunal. Am făcut o lună de practică, am fost o lună la Ocland la școală, ne învățau lucruri din astea comunale, de conducere a comunei. Și atunci, cînd am terminat, s-a organizat un bal și ne-am îmbrăcat în costume românești, opinci și cămașă lungă, dar eu nu m-am îmbrăcat

cu ele. Eu n-am acceptat nici un fel de servicii la biserică. Cea de-a doua era o biserică mare, au băgat bani mulți în ea, cred că în doi ani a fost gata, se putea deja ține slujba în ea, era în așa o stare, pînă și martirii erau deja puși înăuntru. Construcția s-a făcut în toate felurile: a dat ajutor statul, comuna, pînă și cei din Lueta. Pe urmă în '40 s-au năpustit asupra ei și au demolat-o, dar folosul nu a fost al statului, ci l-au cărat de acolo, l-au băgat în buzunar, au fost multe treburi acolo. N-am fost acolo cînd s-a dărîmat, nici n-am trecut pe acolo niciodată. Niciodată mai înainte n-am auzit să fie conflict între oameni din cauza religiei, fiecare era prieten cu celălalt. Dar pe urmă a apărut conflictul. Biserica aia, dacă ar fi rămas, pînă acum și-așa s-ar fi distrus. N-ar fi avut credincioși care s-o susțină. Aici pînă cînd Teodoran n-a făcut diferență între religii, pînă atunci n-a fost nici o problemă. Dacă el ar fi rămas aici și situația ar fi fost așa, ar fi fost români destui aici. Biserica română avea și ceva proprietate, dar oamenii săraci erau oameni săraci și atunci.”

(Vaszi Miklós, născut în 1905)

Concluzii

În secolele feudalismului, familiile românești ce s-au mutat în sat s-au integrat în societatea locală în cursul îndelungatei conviețuiri cu mediul majoritar maghiar. Schimbarea limbii, asimilarea noilor forme de viață, integrarea completă au însemnat etapele procesului de pierdere a culturii, în cursul căruia mecanismele de delimitare în cadrul sistemului public de relații sociale au pierdut treptat teren în fața mecanismelor de integrare. Asimilarea spontană — desfășurată fără conflicte, într-o lungă perioadă de timp — manifestîndu-se în conviețuirea socială, uniformizarea modului de viață, reducerea diferențelor de avere, a fost rezultatul interacțiunii tuturor factorilor economico-sociali locali. Organismele sociale formale ale majorității (biserica, școala) au funcționat și ca instituții integratoare, iar superioritatea numerică a maghiarilor a constituit un factor decisiv în cadrul asimilării. După părerea noastră, influența exclusivă a sistemului de condiții locale asupra procesului de asimilare este evidentă.

În anii 1910, doar diferența confesională era cea care mai păstra conștiința originii etnice. Religia greco-catolică și tradiția culturală legată de ea au avut un rol important în autodefinirea familiilor de origine română, în conștientizarea simbolică a apartenenței lor la același grup. Deosebirea lor față de maghiarii majoritari în perioada respectivă se rezuma la exercitarea formelor culturale religioase și la conștiința identității colective bazate pe deosebirea lor față de ceilalți. Separarea se realiza de-a lungul unor granițe sociale, nu etnice. Aceste granițe au fost activate de amestecul politic din perioada dintre cele două războaie mondiale, care a încercat — fără succes — să întoarcă înapoi procesul de asimilare deja încheiat, împovărînd cu conflicte, agresivitate și tensiuni sistemul de relații al micro-societății locale. □

NOTE

1. În volumul I al **Diplomatariului secuiesc** (*Székely oklevéltár*) (București, Ed. Kriterion, 1983), la pag. 59, 81, 118, 207 și 228 se pot găsi date referitoare la schimburile economice dintre locuitorii secui și cei români sau de origine română. Din aceste izvoare poate fi definit conținutul social al expresiei „oláh” (român, valah).
2. În lucrarea mai sus citată, găsim date și cu privire la folosirea amestecată a limbilor, într-un document referitor la un proces din 1590 din Szentegyháza-Oláhfalva (Vlăhița).
3. Cu titlul „*Români greco-catolici maghiari (Tensiuni religioase-etnice într-un sat secuiesc între cele două războaie mondiale)*”, revista **Régió** a publicat un studiu în numărul 2 din 1993, în care analiza componența națională și destinul dintre cele două războaie mondiale ale comunei secuiești la care se referă și prezentul studiu. Evenimentul culminant l-a constituit dărîmarea în 1941 de către locuitorii satului a bisericii greco-catolice construite sub presiune oficială în 1940. Acest eveniment, dat adesea ca exemplu al represiunii maghiare, nu a reușit pînă la urmă să strice armonia dintre locuitorii de origini diferite care trăiesc în sat.
4. Aceste date au fost citate dintr-un caiet din Merești, în manuscris, aflat în posesia autorului.
5. Sursa datelor prezentate: **Primul recensămînt din Ungaria, 1784-1787**. Budapesta, Biroul Central de Statistică, 1960.
6. Pentru datele privitoare la demografia satului îi mulțumim lui Varga E. Árpád.
7. Comunicare orală făcută de Benczö Dénes (născut în 1929), preot unitarian din Merești.

BIBLIOGRAFIE

- Jakab Elek-Szádeczky Lajos: **Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig**. (Istoria comitatului Odorhei din cele mai vechi timpuri pînă în 1849). Miercurea Ciuc, Pallas-Akadémia, 1994.
- Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár** (Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania) II, București, Ed. Kriterion, 1978 p. 1054.
- Duby, Georges-Lardreau, Guy: **Párbeszéd a történelemről**. (Dialog despre istorie). Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1993.
- Gyáni Gábor: *Asszimiláció és akkulturáció a századfordulós Budapesten*. (Asimilare și pierderea culturii în Budapesta anilor 1900). **Régió**, 1995, 1-2, p. 101-113.
- Heckmann, Friedrich: *Etnicitás, modern nemzetállam és etnikai kisebbségek*: (Etnicitate, stat național modern și minorități etnice). **Régió**, 1992, 1, pag. 18-21.
- Hermann Gusztáv Mihály: **Kishomoródmente**. (Valea Homorodului Mic). Manuscris. 1993.
- Imreh István-Pataki József: *A székelyfalu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején*. (Structura economico-socială a satului secuiesc la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea) In: **Székelyfelkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei**. (Revolta secuilor 1595-1596. Premize, desfășurare, urmări.) București, Ed. Kriterion, 1979.
- Oláh Sándor: *Magyar görög katolikus „románok”*. („Români” greco-catolici maghiari). **Régió**. 1993. 2.
- Orbán Balázs: **A Székelyföld leírása. I** (Descrierea Ținutului Secuiesc). Pesta. 1868.
- Pázmándy Zsuzsa: *Az urbanizáció hatása a szlovákiai, illetve vajdasági magyar és német kisebbségek asszimilációjára*. (Efectul urbanizării asupra asimilării minorității maghiare și germane din Slovacia, respectiv Voivodina.) **Régió**. 1992. 1, pag. 32-47.
- Dr. Pirigyi István: **A görög katolikus magyarság története**. (Istoria greco-catolicilor maghiari.) Ikva. Budapesta 1991.

R. Várkonyi Ágnes: *Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660-1711)*. (Ultimele decenii ale principatului independent 1660-1711). In: **Erdély története II** (Istoria Transilvaniei). Budapesta. Akadémiai Kiadó 1986.

Zepeczánér Jenő: **A Kishomoród mente gazdaságtörténeti vázlata Udvarhely vármegyében**. (Schita istoriei economice a văii Homorodului Mic din comitatul Odorhei). Manuscris. 1993.

Traducere de Elga MAYER

*

Sándor OLÁH (n. 1954). Antropolog și cercetător în științe sociale specializat în migrație, inegalitate socială, sărăcie etc. A publicat studii și articole în revistele *Magyar Szemle*, *Régió*, *Szociológiai Szemle*. În prezent lucrează ca cercetător la Atelierul de Antropologie Culturală — Centrul de Cercetări Regionale și de Antropologie din Miercurea Ciuc.

Oláh Sándor, *Románok asszimilációja a Székelyföldön*, studiu publicat în revista **Régió** nr. 2/1998 și preluat cu acordul autorului.

De la Kolozsvár la Cluj. Ultimul episod al regimului ungar în „capitala” transilvană

PETER WEBER

Istoria popoarelor central-est europene nu poate fi înțeleasă în totalitatea ei, aplecându-ne doar asupra studiului istoriei unui singur popor, după cum nici cunoașterea istoriei unui popor din acest spațiu nu poate fi lipsită de deficiențe dacă facem abstracție de împletirea acesteia cu istoria celorlalte popoare central-europene¹. Astăzi, spațiul menționat stă sub semnul prefacerilor politico-statale survenite în ultimele momente ale unei epoci care ia sfârșit odată cu dispariția unor forme de stat devenite anacronice. Aceste prefaceri însoțite de frământări și contradicții reprezintă ultima fază a epocii moderne, fază pe cât de scurtă pe atât de tumultuoasă și în care principiul de referință, cel al autodeterminării popoarelor, a fost folosit de către adversarii politici ai timpului ca instrument în tendințele fiecăruia de a-și asigura sau extinde supremația politică în detrimentul celuilalt².

România contemporană s-a născut tocmai ca o consecință a prefacerilor amintite. Unirea teritoriilor — în general cu majoritate românească — cu vechea Românie a racordat istoria statelor vecine la istoria țării noastre. Acest fenomen s-a reflectat cu precădere acolo unde principiul autodeterminării naționale a lăsat un spațiu interpretativ destul de larg, așa cum a fost în cazul teritoriilor fostului stat ungar care s-au unit cu România. Abordarea istoriei României și istoriei Ungariei ca istorii ce se intersectează în toată perioada de la încheierea primei conflagrații mondiale pînă la semnarea tratatului de la Trianon, poate aduce noi completări și revizuirea unor interpretări istorice în ceea ce privește istoria spațiului transilvan din perioada de trecere de la o autoritate statală la alta. Procesul schimbării autorității statale (*impériumváltás*: schimbare de «imperiu») trebuie privit ca un fenomen istoric multifactorial. Tratarea acestui subiect ca subiect contradictoriu între istoriografia română și cea maghiară necesită un

real spirit de obiectivitate, dar dată fiind subiectivitatea mai mult sau mai puțin evidentă a materialului documentar, este hazardat ca un istoric să-și aroge interpretări istorice absolut obiective. Totuși, tendința spre obiectivitate trebuie să fie un scop primordial al istoriografiei pozitivistice contemporane, prin eliminarea unor aprecieri justițiare din partea istoricului, lăsând ca cititorul să sancționeze personajele și faptele lor dintr-un anumit timp istoric. Coroborarea mai multor materiale cu conținut subiectiv contradictoriu poate facilita munca istoricului în elaborarea unei interpretări de mijloc, de consens între cei doi antipozi.

Majoritatea lucrărilor de referință privitoare la evenimentele de la sfârșitul anului 1918 și începutul anului 1919, atât cele românești cât și cele maghiare, au recurs preponderent la o abordare emotivă, diferind doar tonul în funcție de contextul politico-istoric în care acestea au fost scrise. În tot acest răstimp de optzeci de ani, cifrele au fost subiectul celor mai diverse interpretări, de la situația etno-demografică a teritoriului unit cu România pînă la amploarea numerică a adunărilor naționale ale românilor (Alba Iulia, 1 decembrie 1918) și ale maghiarilor (Cluj, 22 decembrie 1918). Caracteristică celor două istoriografii a fost minimalizarea rolului celui alt în formarea cadrului evenimential al procesului istoric, sau chiar ignorarea totală a unor manifestări care au jucat un rol important în procesul schimbării apartenenței statale a Transilvaniei. Demersul istoric pus în slujba ideologiilor naționale a fost dominat de ideea de victimizare și autojustificare. Dezideologizarea discursului istoric și detașarea de complexul adversității generator de atitudini părtinitoare vor putea reaseza trecutul românilor și al maghiarilor, creînd cadrul istoriografic pentru numeroase studii comparate din istoria celor două națiuni.

În ultimele zile ale lunii octombrie 1918, înfrîngerea Austro-Ungariei devenise evidentă. Însuși István Tisza, personalitate marcantă a guvernărilor din a doua parte a perioadei dualiste, recunoscuse acest fapt în fața deputaților din parlamentul de la Budapesta.³ Existența atât *de facto* cât și *de jure* a Austro-Ungariei era numărată în zile, iar în fața evenimentelor revoluționare ce se prefigurau, guvernului dualist condus de către Sándor Wekerle nu-i mai rămînea altceva decît să-și prezinte demisia. În această atmosferă, partidele politice aflate în opoziție au început pe plan central și local pregătirile pentru preluarea puterii.

La Cluj, în 29 octombrie 1918, sub deviza „Clujul pentru o nouă Ungarie” s-a organizat o mare adunare populară a membrilor și simpatizanților partidelor Independist-Pășoptist, Radical și Social-democrat pentru a-și exprima adeziunea la Consiliul Național constituit cu cîteva zile mai devreme la Budapesta și dorința de separare totală și imediată a Ungariei de Austria. Din partea partidului Independist-Pășoptist a vorbit profesorul I. Apáthy care a reflectat asupra „politicii opresoare” a Austriei față de Ungaria în decursul istoriei, inclusiv sub sistemul dualist. Referindu-se la principiul autodeterminării popoarelor, el și-a

exprimat convingerea că odată cu obținerea independenței totale, Ungaria trebuie să pășească pe drumul democratizării care înseamnă implicit „*cooperarea cu naționalitatea română*.” Din partea Partidului Radical a luat cuvîntul, în același spirit, Jenő Janovics, directorul Teatrului Național Maghiar din Cluj care a subliniat că „*trebuie să scuturăm de pe noi Austria putredă*” încheindu-și cuvîntarea cu recitarea poeziei „*Talpra magyar*”. Sándor Vincze, din partea P.S.D. din Ungaria a făcut un rechizitoriu la adresa regimului dualist arătînd că tocmai oligarhia politică a acestui regim a înveninat relațiile dintre națiunea maghiară și români, aducînd ca exemplu injusta disproporționalitate față de români a reprezentării parlamentare. După prezentarea celor 12 puncte ale Consiliului Național Maghiar (în continuare C.N.M.) de la Budapesta ce anunțau schimbările sociale și politice, adunarea de la Cluj a mai adoptat încă patru, ca expresie specială a reprezentanților din Ardeal ai acestor forțe politice. Primul punct declară separarea de Austria și ieșirea din „*politica de izolare care întărește reacțiunea și pune în pericol independența țării*”. În punctul doi, Comitetul Ardelenesc al Consiliului Național Maghiar declară disocierea totală de minciunile vechii politici, lansînd o chemare la reconciliere către „*frații români și sași în lupta comună pentru drepturi egale*”. Punctul 3 face apel la locuitorii români, maghiari și sași ai satelor și orașelor transilvane să adere la Comitetul Ardelenesc al Consiliului Național. În ultimul punct este salutată intenția celor trei partide de a schimba cursul politic al societății maghiare.

Așa cum rezultă din analiza acestor patru puncte, Comitetul Ardelenesc al Consiliului Național a debutat ca un organism politic supranațional (în sens etnic) care să grupeze în jurul său cetățeni ungari de diferite naționalități pentru înfăptuirea programului C.N.M. de la Budapesta⁴. Această formulă de organizare propusă de intelectualitatea maghiară continuă să promoveze ideea națiunii politice ungare și a statului național unitar ungar, nerecunoscînd naționalitățile drept națiuni distincte, ci doar ca entități lingvistice și culturale specifice. Românii și sașii din Transilvania erau chemați să facă front comun cu maghiarii ca membri ai aceleiași națiuni politice în contextul unor evenimente capitale pentru țară. Este ignorat astfel faptul că românii au început să se organizeze pe criteriu național, etnic, cu toate că în Cluj la acea dată nu exista încă un organism politic românesc. Personalitățile publice clujene reunite în acest consiliu ardelenesc au resimțit, totuși, creșterea rolului politic pe care-l vor juca românii din Transilvania, de aceea tonul conciliant față de români a devenit un laitmotiv al discursului lor politic. Totodată, nu se poate nega la unii dintre ei și existența unor sentimente sincere de fraternitate față de români, inspirate de convingerea că politica eronată a regimului dualist mai poate fi remediată.

În ziua următoare adunării populare, Consiliul Municipal al Clujului, întrunit într-o ședință ordinară, sub influența evenimentelor interne și externe, a decis ad-hoc amînarea dezbaterilor de pe ordinea de zi și ținerea unei ședințe extraordinare. Propunerea ședinței extraordinare i-a aparținut profesorului I. Apáthy, care în acest

fel a dorit să protesteze împotriva faptului că prim-ministrul a Ungariei⁵, a cedat Croației „singurul port al Ungariei” adică orașul Fiume (Rijeka), în timp ce armata ungară era risipită prin Belgia, Italia, Polonia, „vărsându-și sângele pentru scopuri străine”. Apáthy deplînge faptul că soldații unguri din port, puțini la număr, au permis „invadarea” portului, ceea ce în opinia sa echivala cu încălcarea jurământului militar. În adresa propusă de către Apáthy către guvernul țării se cerea repatrierea imediată a militarilor și constituirea unei armate naționale „pentru apărarea hotarelor țării”, iar în caz contrar prim-ministrul să fie tras la răspundere de către națiune. În document s-a căzut de acord ca în numele consiliului municipal să fie menționat faptul că „oricine ar fi prim-ministrul, regele ori dictatorul țării, și orice ar hotărî Conferința de Pace, națiunea maghiară nu se va dezice de portul Fiume”⁶. Atitudinea adoptată la această ședință exprimă cât se poate de clar miopia viziunii politice a forului conducător din orașul Cluj, care nu a perceput implicațiile reorganizării Europei Centrale și de Est după principiile și interesele puterilor învingătoare. Sub impulsul evenimentelor din 30 octombrie de la Budapesta, forțele politice locale s-au impus pe plan local în conducerea afacerilor politice, convocînd pentru după-amiaza zilei de 31 octombrie o adunare populară în fața primăriei pentru ca cetățenii orașului să îi cunoască pe membrii noii formațiuni politice locale⁷. În legătură cu constituirea Consiliului Național Maghiar din Cluj, memoriile unuia dintre secretarii acestuia, social-democratul Jenő Kertész, confirmă existența unor disensiuni și antipatii reciproce între independist-pășoptistul Apáthy, ales președinte al Consiliului, și social-democratul Sándor Vincze, vicepreședinte. Apáthy, de pe poziția sa socială îl desconsidera pe Vincze. Acesta, din considerente ideologice, nu a agreeat implicarea politică a lui Apáthy în noua viață politică. Astfel că în momentul alegerii lui Apáthy în funcția de președinte al C.N.M., Vincze a ridicat obiecții, considerînd inoportun acest fapt. Aceasta cu atît mai mult cu cît Vincze era de părere că Apáthy s-a compromis în ochii românilor prin atitudinile sale șovine, or dacă Consiliul Național dorește să joace un rol istoric în Ardeal, zicea el, nu va avea nici o șansă sub conducerea lui Apáthy. În schimb, Apáthy a replicat arătînd că el a redactat cele douăsprezece puncte ale C.N.M. de la Budapesta, care se refereau printre altele la acordarea de drepturi naționale naționalităților. În acest fel a fost aplanată intervenția contestatoare a social-democraților.⁸

Caracterul duplicitar al profesorului I. Apáthy, este surprins foarte bine în caracterizarea făcută de către istoricul György Litván: „István Apáthy întruchipa mica burghezie maghiară, avînd o dublă înclinație politică. Participa în aceeași măsură la întrunirile șovine ale Ligii Transilvane a naționaliștilor maghiari conduși de István Bethlen, cît și la adunările Ligii pentru Dreptul Electoral de orientare democratică. Făcea parte din acea clasă de mijloc care, întorcîndu-se împotriva falsului liberalism a lui István Tisza, nu era încă decisă care dintre căile luptei politice să o urmeze: pe cea a democrației sau pe cea conservatoare național-creștină.”⁹

La două zile după înființarea Consiliului Național Maghiar din Cluj, intelectualii români ai orașului, în frunte cu Dr. Amos Frîncu și Dr. Emil Hațieganu, după întrevederi avute cu liderii Comitetului Ardelenesc al Consiliului Național Maghiar au pus bazele unui consiliu național românesc. Acesta purta denumirea de Marele Senat Național Român și a fost prezentat opiniei publice printr-un comunicat redactat în ziua de 2 noiembrie în care se arată: „*deoarece la adunarea de constituire, fiind de față români din toate părțile Ardealului și din motivul că comenduirea faptică pentru întreaga Transilvanie este așezată în Cluj și tot aici s-a organizat pentru întreg Ardealul Consiliul Național Unguresc (sublinierea noastră) și din considerente geografice și de organizare, a hotărât să centralizeze toată activitatea pentru întreaga Transilvanie în capitala sa faptică de azi... Clujul.*”⁹ Astfel se constituia un organism politic propriu românesc, excluzându-se participarea românilor din Cluj și din Ardeal la structurile Consiliul Național Ardelenesc, care a rămas de fapt o organizație mono-etnică maghiară, fapt ce se va reflecta în folosirea tot mai frecventă a titulaturii de Consiliu Național Maghiar din Ardeal. Deși la Arad funcționa deja Consiliul Național Român Central (în continuare C.N.R.C.), intelectualitatea românească din Cluj a atribuit Senatului constituit de ea competențe pentru întreg Ardealul. S-a creat astfel o confuzie care a lăsat impresia că Senatul Național s-ar sustrage de sub autoritatea C.N.R.C. din Arad. Situația a facilitat apariția unor voci contestatoare la adresa lui Amos Frîncu. Toma Ienciu, membru în comitetul executiv, s-a adresat în scris lui Vasile Goldiș, îngrijorat de eventualitatea știrbirii autorității Senatului Național în favoarea organizației similare maghiare cu care Amos Frîncu căzuse la început de acord să pună secția militară a Senatului sub un comandament militar comun româno-maghiaro-săsesc, comandat de maiorul Siegler Konrad. „*Cînd cedăm din voie liberă comanda supremă și încheiem convenții cu senatul maghiar de facto recunoaștem integritatea Ungariei*”, opina Ienciu.¹⁰ Constatarea aceasta este oarecum exagerată pentru că instituirea unei comande unice se impunea din motive practice, de distribuire a soldei și coordonare a acțiunilor de menținere a ordinii publice.

Conform celor descrise de către Toma Ienciu, cel mandatat cu înființarea la Cluj a unei organizații locale a C.N.R.C. a fost Dr. Poruțiu, care însă i s-a adresat lui Amos Frîncu să îndeplinească această sarcină. Amos Frîncu, preluînd acest mandat, a propus ca Senatul să se constituie nu numai pentru comitatul Cluj, ci pentru tot Ardealul, propunere pe care adunarea a acceptat-o după mici discuții. S-a ales un „senat” format din 60 de membrii, iar restul pînă la o sută urmau să completeze forul în calitate de reprezentanți ai consiliilor naționale românești din provincie. S-a ales un comitet executiv și doi comisari civili pentru susținerea contactului cu forurile militare. Aceștia au fost Dr. Amos Frîncu și Dr. Emil Hațieganu. S-a format o secție civilă și una militară, după care s-a ales președintele Senatului în persoana lui Amos Frîncu. Prin ordinul de zi din 5 noiembrie, după ce Amos Frîncu a denunțat acordul de principiu încheiat cu Consiliul Național

Maghiar din Cluj care propusese ca pe 3 noiembrie, atît formațiunile militare maghiare cît și cele române să depună împreună jurămîntul de credință față de guvernul de la Budapesta, el l-a numit pe căpitanul Ioan Cotuțiu comandant militar al trupelor din Cluj. Pentru „*asigurarea mai cu efect a ordinii publice s-a confirmat acordul cu C.N.M. și Consiliul Național Săsesc conform căruia comandant comun al tuturor trupelor militare din Ardeal era numit căpitanul Siegler.*”¹¹ Acest acord, în opinia aceluiași Toma Ienciu, i-ar fi dezavantajat pe români care în momentele tulburi din primele zile ale lui noiembrie ar fi putut prelua „*tot rolul de conducere în Ardeal*”¹², însă o atare tentativă la acea dată putea avea urmări grave pentru climatul social din Transilvania, iar apelul la „*terorismul maselor*” ar fi generat cu siguranță mari vărsări de sînge. Or, obiectivul imediat al celor două consilii naționale, român și maghiar, era tocmai preîntîmpinarea acțiunilor antisociale, care în contextul neajunsurilor populației și indisciplinei militare putea fi cu greu stăvilite. Tocmai în spiritul acestui obiectiv cele două consilii naționale au hotărît să colaboreze. În fond ambele aveau nevoie de susținere din partea celuilalt, dar, așa cum vom vedea în capitoul următor, în spatele colaborării fiecare tabără se străduia să submineze autoritatea celeilalte.

La cîteva zile după constituirea Consiliului Național Maghiar, un grup de demonstranți social-democrați, sub presiunea maselor, au eliberat deținuții politici dintr-o cazarmă a orașului, printre care se aflau și numeroși români. Unul dintre aceștia, preotul Dencasiu Aleman din Rășinari, în vîrstă de 75 de ani, decedase chiar în momentul deschiderii temnițelor¹³. Decesul său a fost pus pe seama emoțiilor puternice care i-ar fi cauzat atacul de cord, așa cum relatează presa vremii din Cluj. Cert este, că decesul și ceremonia funerară a lui Dencasiu Aleman a servit drept prilej Consiliului Național Maghiar să își manifeste în mod oficial sentimentele de condoleanțe față de Senatul Național Român, declarîndu-l pe cel decedat „*primul martir al revoluției*”. Menținerea unui climat de solidaritate și coexistență pașnică se impunea nu numai din rațiuni practice, imediate pentru menținerea ordinii, ci și pentru buna imagine a noului regim ungar, care își dăduse seama că soarta Transilvaniei este de acum în mîna românilor. Așadar, reprezentanții locali ai guvernului Károlyi au recurs la gesturi care să repare imaginea defavorabilă a autorităților maghiare în rîndul românilor. La marșul funerar a lui Dencasiu Aleman, C.N.M. a fost reprezentat de către secretarul acestui organism, social-democratul Jenő Kertész, a cărui discurs evocator făcuse referire la lupta comună a românilor și maghiarilor împotriva oligarhiei dualiste și necesitatea sprijinirii noului regim ungar. Pentru a sugera ideea unității în diversitate, din partea C.N.M. a fost așezată pe sicriul lui Dencasiu Aleman o coroană cu două panglici tricolore, una în culorile naționale maghiare și cealaltă în culorile drapelului românesc.¹⁴

La început, Consiliul Național Maghiar și Senatul Național Român au cooperat cu eficiență. Una dintre primele acțiuni comune a fost de-a îndruma

populația orașului și a comitatului la liniște și muncă. Acum apare și primul afiș în limba română pe străzile Clujului. În acele zile de început de noiembrie, la sediul Băncii Economul au apărut și primele stegulețe tricolore românești, în miniatură.¹⁵ Avînd în vedere faptul că în Cluj cele două consilii naționale dispuneau de formațiuni militare proprii, la propunerea C.N.M. în data de 4 noiembrie s-a căzut de acord asupra instituirii unui comandament unic al forțelor militare din Ardeal, indiferent de naționalitate, sub comanda maiorului de infanterie Siegler Konrad. În comandamentul unic urmau să activeze ofițeri superiori maghiari, români și sași, iar pe lângă comandant erau numiți cîte doi comisari militari din partea autorității civile pentru a facilita comunicarea între autoritatea civilă și cea militară¹⁶. Acest acord nu afecta autoritatea de decizie a vreuneia din părțile semnatare deoarece orice ordin al maiorului Siegler trebuia contrasemnat de către reprezentantul militar al fiecărui consiliu național în parte. Formațiunea militară română era direct subordonată căpitanului Cotuțiu căruia guvernul de la Budapesta, spre surprinderea celor din C.N.M., i-a transferat peste 1.500.000 de coroane tocmai după ce eșuase tentativa C.N.M. de a-i determina pe militarii români să depună jurămîntul de credință față de guvernul și constituția Ungariei¹⁷. Problema depunerii jurămîntului a semnalat prima animozitate între cele două consilii naționale. Guvernul Károlyi, imediat după instalare a pretins și din partea militarilor de naționalitate română să depună jurămînt față de noul regim ungar, avînd în vedere faptul că jurămîntul prestat monarhului austro-ungar își pierduse valabilitatea. Totodată, constituirea C.N.R.C. și afirmarea ideii de autodeterminare a creat discordie în privința prestării jurămîntului militar. Ofițerii români au trebuit să apeleze la autoritatea lui Ștefan Cicio-Pop pentru a interveni în privința clarificării dispozițiilor¹⁸. În Cluj, intenția președintelui C.N.M., István Apáthy, era să-i convingă pe Amos Frîncu și pe Emil Hațieganu ca militarii români să depună jurămîntul simultan cu militarii maghiari față de guvernul ungar în cadrul unei ceremonii militare ce urma să se desfășoare în Piața Regelui Matia¹⁹. Voci mai moderate din C.N.M. acceptaseră obiecțiile Senatului Național Român, propunînd ca fiecare formațiune militară să depună jurămîntul așa cum crede de cuviință, dar avînd în vedere și acordul referitor la comandamentul unic, să se depună jurămîntul în comun, după care comandantul Siegler să treacă în revistă trupele române și maghiare²⁰. Amos Frîncu, invocînd o dispoziție a C.N.R.C., conform căreia militarii români sînt datori să depună jurămînt doar față de C.N.R.C., a căzut în principiu de acord asupra ceremoniei comune, dar cerea ca jurămîntul să fie prestat față de C.N.R.C.²¹. Chiar în ziua stabilită pentru ceremonia militară comună, ofițeri și studenți de la Universitate s-au întîlnit din proprie inițiativă în cancelaria avocatului Isacu (i.e. Emil Isac) unde s-a decis negarea depunerii jurămîntului, fapt acceptat apoi de către Amos Frîncu și adus apoi la cunoștința căpitanului

Siegler.²² Din partea maghiarilor exista acum temerea că negarea depunerii jurământului ar putea însemna un pas spre războiul civil, fiind remarcat faptul că, în timp ce militarii maghiari au îndepărtat însemnele imperiale de pe bonete și chipiuri, românii nu au făcut același lucru.²³ În această observație se reflectă mai degrabă o viziune stereotipică a românului fidel Austriei contra Ungariei, însă realitatea era acum cu totul alta, infirmând orice supoziție de acest fel. Senatul Național Român și Garda Națională Română tindeau să se detașeze cât mai mult de structurile politice și militare ungare. Un prim pas în acest sens a fost denunțarea acordului din 4 noiembrie prin care se instituisese comandamentul comun. Măsura a fost justificată de încălcarea „din partea opusă în repetate rînduri a acordului de principiu făcut și poporul român din Ardeal este pus în situațiunea de dezarmare față de poporul maghiar”.²⁴ Însă odată cu înaintarea trupelor Armatei regale române în Transilvania, se vor înmulți sesizările din provincie către C.N.M., în sensul că Gărzile Naționale Române dezarmează trupe regulate maghiare. Pentru evitarea vărsărilor de sînge, comandantul Gărzilor Naționale Române din Cluj și al Comitatului Cojocna a dispus oprirea imediată a acestor proceduri. Este de remarcat faptul că încă de la începutul lunii noiembrie s-au introdus patrulă mixte româno-maghiare,²⁵ astfel că la nivel local cooperarea militară a fost lipsită de disensiuni.

Colaborarea dintre cele două consilii naționale era firească și avea precedente în legăturile amicale dintre intelectualii români și maghiari ai orașului, care se cunoșteau demult ca și concitadini. Între Jenő Kertész, secretar al C.N.M., avocatul Emil Grandpierre, proaspăt numit comisar guvernamental comitatens, și Emil Hațieganu exista o mai veche prietenie. Cei trei obișnuiau să se întâlnească la cafenea, discutînd probleme care erau aproape necunoscute opiniei publice, pe care însă ei le aflau din gazete occidentale. Ei erau „amicii secreți ai Antantei”.²⁶ În memoriile sale, Jenő Kertész, a remarcat faptul că legăturile dintre C.N.M. și Senatul Național Român au fost mai cordiale atunci cînd autoritatea lui Emil Hațieganu s-a impus în fața lui Amos Frîncu. După ce Amos Frîncu fusese destituit de la șefia Senatului Național Român, conform memoriilor lui Kertész, el a încercat să se impună prin diverse activități care să-i scoată în evidență veleitățile de conducător²⁷. Astfel că liderii C.N.M. au preferat să trateze problemele comune cu Emil Hațieganu. În primele săptămîni de coexistență a celor două consilii naționale omul de legătură, apreciat de ambele părți, a fost sociologul Dr. Bódog Somló, care era de orientare social-democrată și acceptase sarcina cu satisfacție. Însă eșecul tratativelor româno-maghiare de la Arad din 13-14 noiembrie au dat o notă pesimistă colaborării dintre maghiarii și românii din Cluj. Bódog Somló își pierduse optimismul și, prevăzînd evoluția evenimentelor, a refuzat să mai participe în calitate de avută la colaborarea dintre cele două consilii naționale. Atmosfera devenise și mai încărcată după vestea

tragicelor incidente de la Beliș despre care la aceea dată C.N.M. din Cluj a crezut că au contribuit în mod hotărâtor la eșecul tratativelor de la Arad. De aceea, C.N.M. a luat imediat inițiativa unei anchete care, prin cooptarea reprezentanților Senatului Național Român, să nu prezinte dubii în privința obiectivității. În locul lui Bódog Somló a fost însărcinat Jenő Kertész cu atribuțiunile omului de legătură. S-a format o comisie mixtă care să stabilească faptele comise și să identifice vinovații. Membrii comisiei din partea C.N.M. au fost maiorul în rezervă Endre Balázs și J. Kertész, iar din partea Senatului Dr. Poruțiu și Dr. Pordea²⁸. După interogarea celor de la fața locului implicați în comiterea crimelor, comisia a întocmit cu dificultate procesul verbal deoarece ofițerii „comandoului” n-au vrut să recunoască nici un fel de consilii naționale. Întocmirea procesului verbal s-a făcut sub conducerea lui Poruțiu. Kertész, întors grabnic la Cluj, ceruse tribunalului militar de honvezi tragerea la răspundere a celor vinovați.²⁹ Însă la scurt timp, comisia mixtă a trebuit să cerceteze un nou caz de atrocitate, de data aceasta la Filea de Jos. De asemenea, oriunde s-au iscat asemenea situații conflictuale, comisia mixtă a celor două consilii naționale s-a deplasat la fața locului, iar membrii români și maghiari ai comisiei au dat dovadă în tot timpul investigațiilor de un real spirit de colaborare.³⁰ Deoarece în mediu rural revoltele populare alungaseră autoritățile locale, în multe localități rămase fără aparat administrativ, neputându-se organiza altul nou, au apărut disfuncționalități în ceea ce privește aprovizionarea cu petrol sau plata ajutorului de război. În aceste condiții, Consiliul Național Maghiar împreună cu comisari ai Senatului Național Român au reorganizat consiliile comunale în plasele Gilău, Huedin și Hida, fie prin reinstalarea notarilor alungați sau numirea altora noi care nu se compromiseseră sub regimul anterior³¹. În alte cazuri, instituțiile statului ungar, precum Societatea Căilor Ferate (MÁV) sau Poșta Ungară s-au adresat direct Senatului Național Român pentru a tempera excesele populației sau ale unor formațiuni aparținând gărzilor naționale locale, care încercau să sustragă bunuri de consum sau alte valori materiale aflate în custodia acestor instituții de stat³². Dar, în ciuda relațiilor destinsse dintre cele două consilii naționale, în spatele ușilor de la Banca „Economul” (sediul S.N.R.) și ale primăriei (sediul C.N.M.), suspiciunile reciproce au continuat să nască tot felul de temeri și supoziții belicoase. Este limpede că Senatul Național Român milita pentru unirea Transilvaniei cu România în timp ce Consiliul Național Maghiar se situa pe poziția ideii de integritate teritorială a Ungariei. Evoluția evenimentelor certifica din ce în ce mai evident cauza Senatului Național Român care era la curent cu etapele și mijloacele preluării autorității politico-statale de către armata română. La 20 noiembrie, printr-un raport confidențial al sublocotenentului Petre Poruț întocmit la Bistrița, Amos Frîncu a fost înștiințat că trupele române vor intra în Transilvania „în deplin acord cu reprezentanții diplomatici ai aliaților”³³.

Detașamente ale armatei române își făcuseră apariția la trecătorile Carpaților Orientali încă din 13 noiembrie, acum însă devenea cert faptul că în curînd în întreaga Transilvanie vor fi instalate trupe ale armatei române. Consiliul Național Maghiar era de asemenea ținut la curent cu înaintarea armatei române, sesizînd și ei aceeași perspectivă, fără însă a putea deduce cu exactitate dacă prezența acesteia în Ardeal ar reflecta tocmai alipirea Transilvaniei la România. Acest lucru era cu atît mai neclar cu cît „*ocuparea punctelor strategice*” de către armata română a fost justificată Consiliului Național Maghiar, respectiv Comisariatului General ca fiind în conformitate cu Convenția de armistițiu de la Belgrad³⁴, principala furnizoare a convingerii că integritatea teritorială nu va fi afectată. În aceste condiții, C.N.M. și-a invocat rolul de protector al „*maghiarilor, secuilor și sașilor față de ocuparea Transilvaniei*”, urgînd crearea unui organ central care să apere interesele acestor naționalități³⁵. În acest sens, după emiterea ordinului de mobilizare de către guvernul Károlyi, István Apáthy a dispus ca un grup format din 15 ofițeri să adune soldați din Secuime, în timp ce din împrejurimile Clujului au fost colectate și aduse în oraș arme și muniție³⁶. Astfel că la sfîrșitul lunii noiembrie au sosit primele grupuri de soldați secui a căror disciplină a lăsat mult de dorit, dovedind eroarea măsurii luate de către președintele C.N.M. În zilele următoare, populația orașului a avut de suferit în urma excesului de zel al soldaților secui, care încălcînd interdicția de alcool instituită în oraș la sfîrșitul lunii noiembrie, au tras focuri de armă la întîmplare, incidentele fiind soldate cu victime nevinovate³⁷. În seara de 8 decembrie, István Apáthy, întors de la Budapesta cu numirea sa drept comisar general guvernamental pentru „Ungaria de Răsărit”, a fost întîmpinat de către membrii consiliilor naționale român și maghiar, cu vești alarmante despre „zile îngrozitoare” trăite de aceștia în absența sa. Membrii Consiliului Național Român, își amintește Apáthy, „*tremurînd de spaimă (s-au poate doar se prefăceau), au dat buzna în Consiliul Național Maghiar cum că secuii (soldații secui n. n.) vor să atace Garda Națională Română și să-i spintece pe românii din Cluj*”³⁸. Amos Frîncu întocmise chiar un „plan de luptă” în eventualitatea în care „conjurația secuiască” va acționa pentru exterminarea legiunii (Gărzii Naționale), a unor intelectuali și ofițeri români din Cluj. Planul prevedea ca „*legiunea din Cluj, dimpreună cu amenințata colonie să se retragă prin Mănăștur, Feneș, (Florești n. n.), Gilău la Someșul Rece în contact cu moșii. Întrucît nu s-ar putea retrage și săcuii și-ar încerca realizarea planului criminal, am dat ordine moșilor, legiunilor din Gilău, detașamentului din Mănăștur, Someșfalău (Someșeni n. n.), Apahida ca împreună cu moșii să tăbărească asupra Clujului, să-l aprindă din toate părțile și în învălmășeala aprinsă să facă drum legiunii, ofițerilor și intelectualilor din Cluj*”³⁹. Avînd în vedere tactica politică a guvernului ungar și intențiile conciliatorii ale C.N.M. față de români e puțin probabil ca o eventuală „conjurație

secuiască” împotriva românilor din Cluj să fi avut vreun sprijin din partea oficialităților. Tot atât de puțin probabil este și faptul ca colonelul Károly Kratochwill, numit comandantul militar al Transilvaniei de către guvernul din Budapesta și aflat în fruntea detașamentelor secuiești, să fi pornit vreo acțiune de represalii împotriva adunării naționale a românilor de la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie, așa cum ar fi fost informat generalul Moșoiu⁴⁰. Apáthy a vehiculat, e adevărat, ideea ocupării fără vărsare de sînge a orașului Alba Iulia, dar „*nu am putut să mă opun voinței guvernului Ungar*”, adică aceea de a nu permite nici o acțiune care să perturbe desfășurarea adunării naționale române de la Alba Iulia⁴¹. Incidentele din Cluj, inclusiv cel din 19 decembrie cînd soldații secuiei au deschis focul asupra Băncii „Economul”, nu s-au făcut organizat și nici nu au avut sprijinul autorităților maghiare din oraș. Ele au fost acțiuni fie individuale, fie de grup, inițiate pe cont propriu, exprimînd pe cît se poate de tragic consecințele lipsei unei elementare discipline militare⁴².

Cert este că cele două consilii naționale, român și maghiar, n-au încetat să se suspecteze de acțiuni îndreptate împotriva celuilalt în cele peste două luni ale coexistenței lor în paralel. Consiliul Național Maghiar, respectiv Comisariatul General, a efectuat interceptări telefonice și telegrafice din care a aflat că Senatul Național Român se pregătea pentru primirea Armatei Române⁴³. Senatul Național Român a privit cu îngrijorare concentrarea de militari unguri în oraș. Cu toate acestea, nevoile de zi cu zi au determinat cele două consilii să colaboreze în interesul tuturor locuitorilor din Cluj și împrejurimi, indiferent de naționalitate.

Prin proclamația din 20 noiembrie, Consiliul Național Român Central a convocat pentru ziua de 1 decembrie Marea Adunare Națională a românilor din Transilvania și Ungaria, ce avea să se desfășoare în orașul Alba Iulia, oraș cu rezonanță istorică în trecutul românilor. Cele zece zile de la proclamația de convocare și pînă la 1 decembrie s-au dovedit a fi pline de entuziasm și satisfacție națională pentru marea majoritate a românilor transilvăneni.⁴⁴ Era perioada de pregătire a adunării naționale, care trebuia să se deosebească prin conținutul și forma sa juridică de toate adunările și întrunirile pe care le-au avut românii pînă atunci. Acum, nu mai era vorba de o simplă adunare populară românească care să declare și să decidă asupra problemelor sale, ci de o adunare a împuterniciților aleși ai populației românești, care au fost investiți cu mandate speciale (creșionale) asupra a ceea ce aveau să hotărască. Ținînd seama tocmai de acest caracter al adunării, președintele P.N.R., Gheorghe Pop de Băsești declară adunarea drept constituantă.⁴⁵

Atît guvernul maghiar, cît și Consiliul Național Maghiar din Cluj nu au recunoscut valoarea politico-juridică a acestei adunări, ci au văzut în desfășurarea ei un prilej prin care regimul ungar dorea să dovedească Europei respectarea libertății de expresie și de întrunire pentru toți cetățenii săi. De aceea, guvernul

Károlyi s-a străduit să satisfacă cererile organizatorilor Marii Adunări Naționale punînd la dispoziția participanților a unor garnituri de tren speciale⁴⁶ și dînd dispoziție gărzilor naționale maghiare și armatei ungare ca Adunarea să nu fie tulburată de nici un incident venit din partea acestora. În această bunăvoință de imagine a guvernului Károlyi, unii oameni politici maghiari vedeau o naivitate inutilă prin care înseși autoritățile statului ungar își dădeau concursul la acțiuni ale căror idei le combătea. În aceste condiții, putem admite ideea că autoritățile maghiare nu erau în cunoștință totală de cauză în ceea ce privește posibilitatea desprinderii teritoriilor cu populație românească din Ungaria. J.Kertész ne oferă o imagine pe cît se poate de concludentă despre atitudinea generală ce domnea în Consiliul Național Maghiar, în preajma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. *„Mulți nu s-au gîndit mult timp la desprinderea Ardealului. Chiar și aceia care — deși puțini la număr — deja în 1916 erau convinși de pierderea Ardealului, acum sub influența unui optimism cu nimic justificabil nu au luat în serios pregătirile separatiste. Defețiștii însă credeau sincer în Ardealul independent la care s-ar alipi poate și Bucovina. Cei mai puțini optimiști erau siguri de o largă autonomie a Transilvaniei pentru că și domnii, dintre care unii au devenit apoi miniștri în Consiliul Dirigent, subliniau cît de conștienți sunt de nivelul calitativ al românilor ardeleni, că și Vechiul Regat va trebui ridicat la acest nivel, motiv pentru care consideră în mod imperativ menținerea unei autonomii față de România.”*⁴⁷ Avînd în vedere amploarea reală a discuțiilor din sînul C.N.R.C.-ului despre problema autonomiei, respectiv a formulei de Unire cu România⁴⁸, devine evident faptul că oamenii politici maghiari au supralicitat aceste dezbateri amăgindu-se cu convingerea că românii nu sunt atît de uniți în acțiunea lor pe cît s-ar părea. Astfel că unirea necondiționată proclamată la 1 decembrie 1918 a creat o adevărată stupefacție în rîndul membrilor Consiliului Național Maghiar.⁴⁹

Față de legitimitatea hotărîrilor și corectitudinea modului de organizare a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, președintele Consiliului Național Maghiar din Cluj și-a exprimat profunde rezerve minimalizînd voit importanța evenimentului: *„Știu prea bine că la Alba Iulia s-au dus și mulți români care ar fi dorit (ca Transilvania, n.n.) să rămînă în cadrul statului ungar, dar am știut totodată că aceștia nu vor fi lăsați să ia cuvîntul pentru că conducătorii au hotărît deja unirea cu România. Nu-i pot numi acum pe aceia care știu că s-au dus de la Cluj la Alba Iulia ca să protesteze împotriva unirii, dar mai știu că la Alba Iulia românii i-au reținut și după mai multe zile i-au eliberat.”*⁵⁰ Aceste afirmații trebuie primite cu rezervă deoarece din cercetarea efectuată pînă acum nu am găsit nici o altă sursă care să certifice aceste aprecieri. Cert este că Apáthy se înșală în privința numărului participanților la Adunare, la care *„ar fi participat doar vreo 10.000 (!) de persoane”*, nedepășind *„mărimea unei adunări politice de provincie”*.⁵¹ Chiar dacă în unele surse istoriografice românești se indică

numărul de 200.000⁵² care pare o exagerare, avînd în vedere chiar și relatările presei maghiare, numărul participanților a putut atinge cifra de 100.000.

Avînd în vedere dispozițiile guvernului ungar, Consiliul Național Maghiar din Cluj a fost nevoit să se abțină de la orice acțiuni potrivnice adunării naționale românești de la Alba Iulia. Apáthy recunoaște că, dacă guvernul central i-ar fi permis, ar fi dispus ca „*fără vărsare de sînge*” să ocupe orașul cu trupe armate ungare⁵³. Însă așa cum am mai arătat, nu s-a întreprins nimic în acest sens, totul rămînînd doar o simplă ipoteză. Ceea ce autoritățile maghiare clujene au reproșat cel mai mult organizatorilor Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia a fost faptul că acolo s-a decis soarta Transilvaniei, fără să fie invitați la Adunare și maghiarii și sașii. Dacă în acest moment în rîndul sașilor devine tot mai evidentă intenția aderării la ideea Unirii, maghiarii din Cluj și din Transilvania încă neocupată, frustrați din cauza exclusivismului Adunării Naționale de la Alba Iulia, au hotărît să organizeze o contramanifestație, o Adunare Națională Maghiară cu participarea unor români și șvabi care să adere la proiectul de rezoluție al Consiliului Național Maghiar din Transilvania ce se pronunța pentru păstrarea Ardealului între hotarele Ungariei.⁵⁴

Astfel că doar cu două zile înaintea intrării Armatei române în Cluj a avut loc această „adunare națională”, în ziua de 22 decembrie. Ea s-a desfășurat în Piața Regelui Matia, cu participarea a diferitelor organizații obștești reprezentînd mai multe categorii sociale și profesionale, de la intelectuali la agricultori sosiți atît din Transilvania cît și din Banat, Crișana și Cîmpia Maghiară. În Sala Mare de la sediul Corporației Industriașilor (actualmente sediul filialei B.N.R.) delegații la adunare au dezbătut și adoptat proiectul de rezoluție, timp în care în Piață soseau în coloane participanții purtînd steaguri roșii și tricolore maghiare. Coloanele erau alcătuite din cîte 1.500-1.800 de oameni. După ora zece, Piața a devenit neîncăpătoare și deîndată s-a intonat imnul național. Apoi fanfara muncitorilor feroviari a intonat Marseilleza, după care s-au cîntat diferite cîntece naționale maghiare. Numărul celor prezenți putea fi estimat la cca. 12-15.000 de oameni⁵⁵ care doreau să exprime voința „*poporului Ungariei de Răsărit, de patru milioane de suflete*.”

Comisariatul General Maghiar primise cu două zile înainte de adunarea națională maghiară asigurări din partea Consiliului Dirigent că acesta nu va împiedica în nici un fel libertatea de expresie a populației maghiare. Însă cu o zi înainte de desfășurarea acesteia, au început să sosească mesaje telefonice, note telegrafice, anunțuri ale Consiliilor Naționale Maghiare din localitățile în care intrase Armata română exprimîndu-și regretele că nu pot participa la adunare deoarece autoritățile militare locale nu le-au permis deplasarea la Cluj⁵⁶. În felul organizării adunarea națională maghiară de la Cluj imita unele aspecte ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, dar, din cauza timpului scurt și a situației

nesigure, nu s-a putut ridica la nivelul acesteia. La Cluj, delegații au sosit cu „scrisori de împuternicire” (*megbizólevél*) corespunzătoare condițiilor de la Alba Iulia, iar după ce delegații au adoptat proiectul de rezoluție, acesta a fost prezentat spre aprobare adunării din Piață. Acesta a fost citit mulțimii de către vicepreședintele Consiliului National Maghiar și Secuiesc, Sándor Vincze. În comparație cu proiectul de rezoluție al Adunării de la Alba Iulia, acesta a fost mult mai succint, apropiindu-se mai degrabă prin formă și conținut, de stilul unei declarații solemne decât de un program politic de perspectivă. Proiectul de rezoluție de la Cluj reflectă principiile politice ale guvernului Károlyi: menținerea unității politice și economice a Ungariei istorice, autodeterminarea naționalităților în sistemul cantonal, menținerea formei republicane de guvernământ.

Cel mai înflăcărat orator al adunării a fost prof. dr. I. Apáthy, care a vorbit despre unitatea geografică, istorică și economică a Ungariei. Au luat cuvântul și doi socialiști români: Sava Ștrengar Demian și Gheorghe Averescu; acesta din urmă, sosit din Regat, a vorbit mulțimii în limba română. El a propus celor prezenți ca soluție pentru reconcilierea dintre români și maghiari, ca Transilvania să se proclame republică independentă, iar rezolvarea problemelor naționale să se facă după modelul elvețian.⁵⁷

Protagoniștii acestor evenimente n-au realizat încă nici la acel moment că acțiunea lor va rămâne fără efect, că soarta Transilvaniei fusese deja hotărâtă de către factorii decizionali internaționali, hotărâre față de care majoritatea ardelenilor și-au exprimat adevărată dezamăgire la Alba Iulia, în 1 decembrie 1918. Cu toate acestea nu trebuie ignorate manifestările și atitudinile alternative de atunci privind viitorul Transilvaniei deoarece ele constituie parte integrantă a istoriei acestei provincii, iar necunoașterea obiectivă a acestora ar putea perpetua o imagine denaturată despre procesul schimbării autorității politico-statale în Transilvania.

În data de 12 decembrie, la cererea generalului Prezan, generalul Berthelot și-a dat acordul ca trupele armatei române să treacă linia de demarcație. Intervenția generalului francez în acest sens a ajuns la cunoștința guvernului maghiar abia în 15 decembrie, după care autoritățile maghiare au încercat să intervină pe lângă generalul F. L. d'Esperey și lt. col. Vix pentru a li se oferi explicații în legătură cu această decizie care în opinia Budapestei însemna încălcarea Convenției de armistițiu. Lt. col. Franchet Vix, în urma discuției telefonice avute cu gen. Berthelot a adus la cunoștința guvernului maghiar că armata română va ocupa unele puncte strategice mai importante, printre acestea numărându-se și orașul Cluj.⁵⁸

În întreg răstimpul dintre 15-23 decembrie, guvernul ungar și autoritățile locale clujene au desfășurat tratative cu ofițerii superiori ai Misiunii Franceze care aveau și rolul de intermediari între guvernul maghiar și Consiliul Dirigent. Astfel s-a ajuns la o aminare de 24 de ore a trecerii liniei de demarcație de către

armata română pînă ce vor sosi la Cluj comisarii guvernamentali L. Fényes și Z. Rónai, care să discute personal cu generalul Berthelot. Dar această discuție n-a mai avut loc deoarece, la scurt timp de la sosirea lor în Cluj, li s-a transmis că guvernul ungar a cedat în privința trecerii liniei de demarcație datorită imposibilității practice de a opune rezistență. Guvernul ungar și-a pus acum toate speranțele în prevederile Convenției de armistițiu, punctele II și III⁵⁹. Noi complicații s-au ivit în jurul desfășurării ocupației deoarece ministrul de război maghiar, V. Böhm, intenționa să mențină în Cluj și pe timpul ocupației românești trupele armate maghiare existente. Situația a fost salvată de intervenția gen. Vix, care l-a convins pe ministrul ungar să renunțe la acest lucru, ademenindu-l cu faptul că trupele armatei române ce vor ocupa Clujul vor fi înlocuite cu unități militare franceze⁶⁰.

La 19 decembrie, comisarul general de la Cluj a primit telegrama guvernului maghiar cu dispoziția de a accepta „ocuparea” orașului, dar trupele armate ungare să nu părăsească localitatea. În același timp, de la Tg. Mures sosea mesajul generalului Neculcea care insista asupra retragerii trupelor maghiare din oraș. Răspunsul autorităților clujene a fost destul de ambiguu. Astfel, în privința retragerii armatei regulate și-au derogat competența afirmînd că doar ministrul de război poate dispune acest lucru, iar referitor la gărzile naționale maghiare, poziția lor a fost că acestea trebuie să mențină ordinea în localitate deoarece Clujul este un oraș maghiar⁶¹. Apáthy consideră insuficient efectivul Gărzii Naționale Române din Cluj pentru păstrarea ordinii publice, singurele forțe militare acceptate de gen. Neculcea. Invocînd punctele III și XVIII ale Convenției de armistițiu de la Belgrad, comisarul general al Ungariei de Răsărit și-a reafirmat dreptul de a menține în oraș un efectiv militar ungar de pînă la opt divizii, cît și poliția și jandarmeria municipală⁶². În cursul ședinței Consiliului Național Maghiar și Secuiesc din după amiaza zilei de 19 decembrie a fost adoptată evacuarea efectivelor militare regulate pentru a preîntîmpina asedierea orașului, urmînd să rămînă în oraș poliția și jandarmeria, precum și Garda Națională Maghiară a orașului.⁶³

În cursul întregii zile de 19 decembrie din zori pînă seara au avut loc în oraș adunări și luări de cuvînt ale oficialităților clujene și ale studențimii maghiare, cu menirea de a liniști populația în privința sosirii armatei române.

Liniștea publică a Clujului în zilele premergătoare intrării armatei române a fost grav perturbată de incidentele⁶⁴ soldate cu victime nevinovate din rîndul populației orașului, rănite sau chiar răpuse de focurile de armă dezordonate ale unor grupuri violente și indisciplinate de soldați secui. În asemenea împrejurări s-a produs și incidentul armat de la sediul Senatului Național Român unde soldați secui în afara oricărei discipline militare au deschis focul asupra Băncii „Economul”. Acțiunea nesăbuită s-a soldat cu uciderea elevului Petrovici Octavian Teodor, nimerit de gloanțe în momentul în care intenționa să se salveze din sediu.

Abia la intervenția Gărzii Naționale Maghiare în cooperare cu Garda Națională Română au putut fi dezarmați soldații indisciplinați. Ziua următoare, Consiliul Național Maghiar și Secuiesc au emis un comunicat în care au condamnat actele a căror gravitate nu puteau avea nici o justificare⁶⁵. Astfel că evacuarea formațiunilor militare constituite în majoritate de secuii recrutați la sfârșitul lui noiembrie, a însemnat pe de o parte, o ușurare pentru locuitorii orașului. Majoritatea celor recrutați erau pur și simplu întreținuți de stat, care, de îndată ce sesizau blocaje în întreținerea lor, deveneau „*tílhari, nu militari*”⁶⁶.

În data de 23 decembrie, în timp ce ultima unitate militară secuiască părăsea orașul, la Cluj sosise deja personalul însărcinat cu pregătirea cazării celor 40 de ofițeri români. În aceeași zi, primarul localității, Gusztáv Haller a participat la o întrevedere cu gen. Gherescu, desfășurată la Apahida, cu scopul clarificării unor detalii referitoare la operațiunea de ocupare. Gherescu a afirmat că intențiile sale sînt pașnice, dar că va reprima cu asprime orice răzvrătire sau dezordine. A dat asigurări primarului Haller că administrația existentă a orașului nu va fi stingherită sub nici o formă⁶⁷. Conform celor stabilite, în jurul amiezii zilei de 24 decembrie armata română a intrat în orașul Cluj, fiind salutată de către Senatul Național Român și țăranii români din împrejurimi. Festivitatea s-a desfășurat în Piața Regelui Matia⁶⁸. Ședința comună din după-amiaza zilei de 24 decembrie ținută la Primăria Cluj a oferit cadrul clarificării pozițiilor părților implicate în evenimentele istorice ale urbei de pe Someș. La ședință au participat gen. Neculcea în fruntea unei delegații militare, de față fiind și gen. Gherescu, membrii ai Senatului Național Român, ofițeri ai Gărzii Naționale Române. Comisarul general, I. Apáthy și-a precizat poziția față de prezența Armatei române în Cluj, arătînd că „*ocuparea orașului are loc contra punctului III din Convenția de Armistițiu de la Belgrad*”, care permite menținerea în oraș nu numai a poliției, jandarmeriei și gărzii naționale ci „*în conformitate cu punctul II al aceleiași Convenții, este permisă menținerea a 8 divizii ale Armatei ungare.*” Comisariatul General, arăta Apáthy, a dispus evacuarea efectivelor militare regulate din considerente preventive pentru a exclude orice incidente ce ar perturba liniștea urbei. El a dat asigurări că orașul Cluj nu va opune rezistență și locuitorii săi nu vor iniția acțiuni subversive împotriva armatei române, conformîndu-se întocmai cu punctul XVIII al Convenției de armistițiu. Cere în schimb ca Garda Națională Maghiară (cu efectiv redus), poliția și jandarmeria orașului să își poată exercita în continuare atribuțiunile publice. Astfel s-a obținut din partea conducerii orașului și a Comisariatului General ca în oraș să poată rămîna sub arme 50 de gardiști, 15 jandarmi și 88 de polițiști. Înainte de ocuparea Clujului, Garda Națională Maghiară era compusă din 420 de membri. Aceasta își putea păstra în continuare efectivul total de care dispusese și înainte de 24 decembrie. În privința efectuării serviciului de gardă s-a stabilit ca patrulele să fie compuse din cîte doi

militari ai armatei române, doi gardiști români și doi gardiști maghiari sau un gardist maghiar secondat de un jandarm respectiv un polițist — patrula fiind condusă de unul dintre membrii Gărzii Naționale Române. Generalul Neculcea și-a exprimat părerea că nimeni nu trebuie stingherit în privința folosirii simbolurilor naționale.⁶⁹

Comisariatul General maghiar a fost nevoit de forța împrejurărilor să adopte o atitudine de resemnare față de intrarea armatei române în Cluj. Apáthy a fost foarte îngrijorat de faptul că temeiul intrării trupelor române în Cluj ar fi fost altul decât prevederile Convenției de armistițiu, amenințând cu demisia dacă lt. col. Vix nu i-ar fi dat asigurări în acest sens⁷⁰. Comisariatul General nu ar fi fost străin nici de posibilitatea organizării unei rezistențe armate, dar după ce Apáthy aflase de la președintele C.N.M. din Tg. Mureș care este adevăratul raport de forțe româno-ungar, a respins această încercare. O rezistență maghiară în acest context, aprecia Apáthy, ar fi însemnat dispariția tuturor insulelor etnice maghiare din Transilvania⁷¹. Așadar, singura modalitate de rezistență a Comisariatului General Maghiar a fost: coexistența pașnică alături de armata aomână din Cluj și asumarea rolului de protector al populației maghiare din oraș.

Comisariatul General Maghiar de la Cluj din decembrie 1918 - ianuarie 1919 a fost o realizare a unui concept ceva mai vechi de creare în capitala transilvană a unui centru de putere secund, cu unele atribuții autonome, dar direct subordonat Budapestei. Inițiativa a venit din partea unor intelectuali maghiari ardeleni care, după izbucnirea primului război mondial, resimțeau din ce în ce mai mult ignoranța și indiferența Budapestei față de sprijinirea vieții economice și culturale din Transilvania. Fenomenul autonomist era totodată și o reacție la centralismul accentuat din ultimul deceniu al dualismului. Astfel ca o parte din intelectualitatea și mica nobilime maghiară din Transilvania se simțea frustrată, depreciată la rangul unei elite de provincie. Resuscitarea patriotismului local sub forma transilvanismului a devenit o modalitate prin care această categorie de cetățeni maghiari ardeleni își manifestau atitudinea de fronda față de centralismul de stat. Bineînțeles că nu era vorba de tendințe secesioniste, dimpotrivă ei doreau ca Budapesta să acorde mai mare atenție Transilvaniei și dezvoltării ei. În anii războiului frustrarea a fost accentuată de sentimentul de abandon. „*Ne-au obișnuit (budapestanii) să ne conformăm totdeauna Budapestei și nu le-a păsat de noi. Dacă am cerut, ne-au respins, dacă am revendicat ne-au luat în derîdere și ne-au tratat ca pe cerșetori. Ne-au reproșat cu batjocură transilvanismul chiar și aceia care au venit aici să trăiască de pe spinarea noastră.*” Acestea erau aprecierile lui Lajos Kelemen⁷² și mai erau încă destui de mulți care gîndeau ca el. Aceste idei au început spre sfîrșitul războiului mondial să prindă contur, să fie puse pe hîrtie și exprimate în mod public deși promotorii lor aveau oarecare temeri ca vehicularea acestor idei să nu fie intenționat răstălmăcite sau chiar interzise de către autorități.

Unul dintre acești promotori a fost Artúr Vákár, deputat comitatens din Gheorghieni, care a publicat o serie de articole în gazetele centrale dar și în ziarul local clujean „*Kolozsvári Hírlap*”, acțiune ce avea menirea de a sensibiliza opinia publică și guvernul față de nemulțumirea acestor ardeleni maghiari. Aceste articole au putut să apară fără dificultăți deoarece nu aveau caracter politic deschis, însă alta a fost situația cu inițiativa de înființare a unui minister al Transilvaniei, concepție pe care Artúr Vákár i-a împărtășit-o lui Apáthy în iunie 1917. Vákár conta pe sprijinul acestuia, care deși nu era la acea dată decât membru al consiliului municipal, partidul său fiind în opoziție, reprezenta totuși o autoritate morală remarcabilă, cu influență la diferite organizații culturale și sociale. Vákár a venit cu propunerea ca Apáthy să facă cunoscută inițiativa sa consiliului municipal și să i-o susțină în timp ce și el ar fi întreprins o acțiune similară în congregația comitatului Ciuc.⁷³ De la acest nivel local propunerea sub forma unui proiect de rezoluție ajunge în parlamentul țării și la guvern. Se pare însă că inițiativa aceasta nu s-a bucurat de prea mare succes rămânând pe moment fără ecou. Abia după mai bine de un an, din cu totul alte considerente și în circumstanțe politico-militare diferite, a fost reactualizat planul unei autorități politice autonome maghiare în Transilvania.

În contextul deja cunoscut, în 2 decembrie, Apáthy, dându-și seama că, după Proclamația de la Alba Iulia și în contextul înaintării armatei române în Ardeal, nu va putea face față dezorganizării maghiarilor din Transilvania fără o autoritate efectivă, s-a deplasat la Budapesta pentru a se consfătui cu membrii guvernului. În 4 decembrie, la întâlnirea cu ministrul de interne Batthyányi, Ugron Gábor, deputat parlamentar, originar din Secuime, a propus ca pentru cele 26 de comitate revendicate de către români (comitate ce erau proclamate, deja unite cu România) ar trebui organizat un comisariat general (*főkormánybiztosság*) și că Apáthy ar fi cel mai potrivit în fruntea acestui organism. Apáthy a acceptat propunerea condiționat, dacă își poate păstra catedra de la universitate refuzând totodată să primească orice indemnizație bănească pentru serviciul de comisar general. Astfel s-a concretizat ideea înființării la Cluj, cu titulatura oficială „Comisariatul General Guvernamental pentru protecția maghiarilor din Ungaria de Răsărit”. În ședința guvernului din 6 decembrie ministrul Batthyányi l-a propus în mod oficial pe Apáthy în funcția de comisar general guvernamental, propunere acceptată de plenul guvernului Károlyi. Astfel Apáthy era investit „*cu puteri depline în fruntea administrației civile*” recunoscându-i-se competența de a trata cu oficialitățile competente aplicarea Convenției de armistițiu de la Belgrad. Apáthy primea mână liberă în organizarea Comisariatului, propunând pentru ocuparea diferitelor posturi, funcționarii numiți oficial de guvern.

Întors la Cluj pe 8 decembrie, Apáthy le-a încredințat lui József Papp, numit șef al departamentului administrativ, și lui Albert Deák, numit șef al

departamentului juridic, sarcina de a întocmi un proiect al statutului de funcționare al Comisariatului, pentru a-l propune aprobării guvernului.⁷⁴ Conform statutului, comisarul general avea dreptul să emită ordonanțe, să propună numiri în funcțiile Comisariatului și a organelor *comitatense* (județene, n.aut), fiind dator să informeze permanent guvernul despre desfășurarea activității sale. Erau prevăzute 18 departamente conduse de câte un șef de departament care avea drepturi depline de decizie în privința numărului și identității personalului angajat. Atît șefii departamentelor, cît și personalul angajat erau considerați funcționari de stat. Ei trebuiau să se bucure de deplină încredere a Comitetului Ardelenesc al C.N.M. și a comisarului general care îl putea suspenda din funcție în caz de suspiciune. În privința problemelor care nu prezentau importanță prea mare șeful de departament putea să decidă în nume propriu, însă acele probleme care erau considerate majore trebuiau înaintate spre dezbateră și aprobare Consiliului șefilor de departamente, iar în caz de urgență, rezolvarea acestora se putea face cu avizul comisarului general. De asemenea se prevedea ca despre fiecare ședință a Consiliului să se întocmească un proces verbal.⁷⁵

Avînd în vedere competențele Comisariatului și structurile politice locale din Cluj, acesta a îndeplinit mai degrabă funcția unui minister decît a unui guvern al Transilvaniei, deși este evident rolul său de a contracara funcționarea Consiliului Dirigent. Comisariatul s-a dorit a fi organul executiv al Comitetului Ardelenesc al C.N.M., subordonîndu-și administrația publică din întreaga Transilvanie. Apáthy își păstrase în continuare funcția de președinte al C.N.M. din Cluj, iar majoritatea funcționarilor Comisariatului aveau funcții de conducere și în C.N.M., care prin fuziunea din 17 decembrie cu cel secuiesc va purta titulatura oficială de Consiliul Național Maghiar și Secuiesc.

Comisariatul General a funcționat la început în Sala Mare a Primăriei, iar de la mijlocul lunii decembrie s-a instalat în clădirea căminului studențesc de pe str. Petőfi (actualul cămin „Avram Iancu”) ocupînd cîteva încăperi la etajul I.⁷⁶ Spre nemulțumirea lui Apáthy, locțiitorul său a fost, din necesitate, social-democratul Sándor Vincze, care în curînd și-a luat atribuțiile în serios încercînd să se impună în fața șefilor de departamente. În general, departamentele trebuiau să rezolve reclamațiile persoanelor fizice și juridice, să emită dispoziții despre organizarea și funcționarea aprovizionării cu alimente și combustibil a centrelor de distribuție din oraș sau din alte localități unde aceste dispoziții mai aveau vreo valoare juridică. În realitate însă, autoritatea Comisariatului General era foarte restrînsă, atît ca teritoriu, cît și ca intensitate și a avut o importanță mai mult simbolică. Activitatea sa era finanțată din bugetul statului pe baza „producției” de acte rezolvate, astfel că birocrăția a devenit o caracteristică a acestei instituții. Comisariatul cu tot aparatul funcționăresc a ajuns în scurt timp să reprezinte o formă fără fond. Această instituție cu nume atît de sonor a ajuns

în curînd, sub forța împrejurărilor, să nu mai reprezinte altceva decît două, trei persoane. Pe drept cuvînt aprecia Kertész: „*Comisariatul General Guvernamental al Ungariei de Răsărit nu dispune nici măcar asupra unei străzi din Cluj, ba chiar nici asupra clădirii, fiindcă în doar câteva zile sau ore clădirea va fi percheziționată de Armata română.*”⁷⁷

Comisariatul General a putut fi ușor identificat cu I. Apáthy, care a rămas o persoană cu autoritate și o somitate în fața persoanelor oficiale civile sau militare cu care a intrat în contact în acest epilog al carierei sale politice. În calitatea sa de comisar general a refuzat să aibă legături oficiale cu Consiliul Dirigent. Însă după intrarea armatei române în Cluj, un grup de șefi de departamente în frunte cu dr. József Papp, fost președinte al baroului din Cluj (din grup a făcut parte și Jenő Kertész, furnizorul unor prețioase informații) au hotărît să se deplaseze la Sibiu pentru a rezolva problema depunerii jurămîntului de credință de către funcționarii publici maghiari. Era deja mijlocul lunii ianuarie 1919 și tot mai mulți dintre funcționarii Comisariatului au realizat că în curînd autoritatea statului român se va impune ireversibil în Transilvania, deși la acea dată considerau că ei și ceilalți funcționari publici sînt încă supuși ungari. Apáthy a refuzat să se deplaseze la Sibiu, dar nici nu s-a opus intenției acestui grup, atenționînd însă delegația că întrevederea nu trebuie să aibă nici un caracter oficial. El credea în continuare cu convingere în valabilitatea Convenției de armistițiu de la Belgrad și că prezența armatei române în Transilvania era trecătoare. Tot astfel n-a recunoscut nici autoritatea Consiliului Dirigent refuzînd orice contact oficial.⁷⁸

Faptul că acest Comisariat General și-a continuat activitatea aproape o lună de zile și după intrarea trupelor române în Cluj releva faptul că pentru început legitimitatea sa a fost recunoscută. Însuși gen. Berthelot, cu ocazia vizitei efectuate la Cluj, în 31 decembrie, de față cu gen. Neculcea, i-au dat asigurări lui Apáthy că nu va fi obstrucționat în activitatea sa de comisar general guvernamental maghiar. Astfel, cel puțin pînă la 31 decembrie 1918, autoritatea statului ungar, *de jure*, era încă recunoscută. Însă cunoscînd faptul că factorii de decizie internaționali au decis definitiv apartenența Transilvaniei la România, am putea trage concluzia că Apáthy a fost menajat cu prudență din considerente tactice, dar că zilele carierei sale politice și ale Comisariatului pe care l-a condus, erau numărate.

Din păcate, reconstituirea rolului și activității Comisariatului General Maghiar de la Cluj rămîne o sarcină dificilă din cauza lipsei materialului de arhivă al acestei instituții. În ciuda demersurilor întreprinse în țară și în Ungaria, nu am putut afla locul de inventariere al acestui material. De aceea, studiul de față s-a limitat doar la o prezentare generală a unor aspecte ale activității Comisariatului, folosind la elaborarea lui izvoarele memorialistice, presa vremii și doar puținele acte oficiale păstrate în fondul Apáthy de la Biblioteca Națională Széchenyi din Budapesta.

La doar o săptămână de la asigurările date de către generalii Berthelot și Neculcea că activitatea Comisariatului General nu va fi obstrucționată, autoritățile militare române, la solicitarea Consiliului Dirigent, au făcut primul pas spre desființarea acestuia. Interesant este modul subtil și deloc direct al operațiunii, ceea ce reflecta prudența Consiliului Dirigent și al armatei române din Transilvania în ceea ce privește lichidarea instituțiilor statului ungar, încercînd astfel să tempereze sensibilitatea populației maghiare. În 7 ianuarie, Comandantul militar al Clujului, gen. Neculcea îi aduse la cunoștința Comisarului general Apáthy că, în urma ordinului gen. Moșoiu de la Marele Cartier General din Sibiu, întrerupe orice contact oficial cu persoana sa și institutia pe care o conduce, până ce Apáthy nu va dovedi în temeiul cărui drept și ca exponent al cărei autorități își exercita calitatea de comisar general.⁷⁹ Apáthy își dădu seama că „această conjurație” ar fi pusă la cale de către Consiliul Dirigent care, conform memoriilor lui Apáthy, îi contesta funcția de comisar general pe motivul că, în momentul numirii sale, guvernul ungar publicase în Monitorul Oficial al Republicii Ungare numai numirea sa fără a-i specifica și atribuțiunile. Pentru clarificarea situației, Apáthy s-a adresat guvernului ungar. În urma acestui demers, prim ministrul Károlyi a reconfirmat numirea acestuia și atribuțiile cu care a fost investit. Telegrama conținînd această reconfirmare au fost înaintate generalului Berthelot, locotenent colonelului Vix și generalului Moșoiu. În ciuda acestora, gen. Neculcea și-a menținut poziția adoptată în 7 ianuarie invocînd faptul că nu a primit din partea gen. Moșoiu nici un alt ordin.⁸⁰ Situația din Cluj începea să devină din ce în ce mai confuză. Ordinele emise de către comandamentul militar român din Cluj, conform memoriilor lui Lajos Kelemen, exprimau din ce în ce mai deschis apartenența orașului la România Mare, fiind prevăzute diferite sancțiuni împotriva celor care „ridică cuvîntul sau acționează împotriva *«regatului unit al României»*”⁸¹ În aceste zile ale noului an, în oraș au început să se înmulțească măsurile de punere sub observație a mai multor persoane oficiale maghiare.⁸² Unii erau suspecți de activități subversive și de propagandă bolșevică, în multe cazuri neexistînd însă un temei solid. Aceste măsuri pot fi interpretate și ca măsuri preventive, de descurajare a unor acțiuni antiromânești pe măsură ce intelectualitatea și populația maghiară în general realizau adevăratul sens al evenimentelor. După cum mărturisește Apáthy, în fața acestei realități el însuși s-a implicat în organizarea rezistenței aparatului funcționăresc, menținînd legătura cu membrii guvernului ungar care l-au asigurat de tot sprijinul lor. Pentru a convinge funcționărima clujeană de acest sprijin, Apáthy a solicitat o telegramă de îmbărbătare a greviștilor, care îi asigura pe aceștia că „*funcționarii care refuzau să depună jurămîntul de credință față de regele Ferdinand nu vor fi părăsiți*”⁸³ Între timp gen. Neculcea a emis un ordin pentru oficialitățile maghiare ale Clujului făcîndu-le pasibile de tragerea lor la răspundere pentru acțiunile trupelor regulate ungare de dincolo de linia de demarcație nou stabilită (Baia Mare, Ciucea, Zam) îndreptate împotriva armatei române sau a locuitorilor români.⁸⁴

În dimineața zilei de 9 ianuarie, o comisie militară română a pus sechestrul pe clădirea Comisariatului General, percheziționând birourile acestuia. În aceeași zi, conform specificației comandantului Diviziei a VII-a, percheziția s-a efectuat la ordin militar superior cu scopul de a stabili dacă în clădirea Comisariatului sau în locuința personală a lui Apáthy se aflau manifeste sau alte materiale de propagandă antiromânească. În urma acestei descinderi, comisia a constatat inexistența unor asemenea materiale antiromânești sau de instigare la nesupunere civică, după cum reiese din declarația oficială a comandamentului Diviziei a VII-a.⁸⁵

În 13 ianuarie, în apropierea satului Țigani (azi Crișeni) la câțiva kilometri de Zalău, un grup de soldați honvezi au atacat garnitura de tren care transporta militari ai armatei române în deplasarea acestora spre vest.⁸⁶ Atacul s-a soldat cu uciderea a nouă soldați români. Gen. Neculcea, invocând ordinul dat de el cu câteva zile înaintea incidentului, a dispus sancționarea bănească a 21 de oficiali ai orașului, în frunte cu Apáthy, S. Vincze, J. Kertész, prin obligarea acestora la plata unei despăgubiri de 900.000 de coroane.⁸⁷ La două zile de la incidentul de la Țigani, în dimineața zilei de 15 ianuarie, Apáthy a fost reținut de către o comisie militară și condus în fața gen. Neculcea. Acesta i-a adus la cunoștință faptul că este arestat în baza ordinului 990 al Comandamentului militar suprem, referitor la arestarea unor persoane oficiale ungare, cu funcții înalte, în cazul unor incidente din teritoriile aflate sub autoritate ungară îndreptate împotriva românilor.⁸⁸ Acest episod se derula în timp ce la Sibiu se afla delegația Comisariatului General pentru a găsi în comun cu Consiliul Dirigent o modalitate acceptabilă pentru ambele părți în ceea ce privește depunerea jurământului de credință. Delegația maghiară a fost de părere că, pînă la încheierea tratatelor de pace, funcționarii maghiari să nu fie obligați la prestarea jurământului de credință, propunînd în locul acestuia un simplu legămînt funcționăresc. Încercările delegației maghiare au rămas fără succes.⁸⁹ Întoarsă de la Sibiu, delegația maghiară a trebuit să constate lipsa comisarului general. În ce măsură a fost implicat Apáthy în incidentul de la Țigani este dificil de stabilit. Se pare că a existat o telegramă a comisarului general trimisă C.N.M.-ului din Zalău, în care i-ar fi încurajat pe soldații honvezi să opună rezistență.⁹⁰ Apáthy a fost condamnat la 5 ani de închisoare, dar din motive de boală cardiacă a fost internat la un sanatoriu din Sibiu, iar după un an, în urma recursului la Parchetul Militar, a fost achitat.⁹¹

Comisariatul General n-a fost desființat imediat după arestarea lui Apáthy. Însă funcționarea sa era din ce în ce mai anevoioasă deoarece linia telefonică directă cu Budapesta, care funcționase pînă atunci, a fost întreruptă, iar activitatea acestuia era îndeaproape urmărită de organele militare. Această activitate a mai durat o săptămînă de la arestarea lui Apáthy, după care întreaga arhivă și birourile Comisariatului au fost sechestrate de către armata română. Practic, din acest moment în Cluj a încetat să mai existe acel centru de autoritate ungară, care ar fi trebuit să mențină ideea statalității maghiare pînă la Conferința de Pace. Arestarea

lui Apáthy, desființarea Comisariatului General, punerea sub observație sau arest la domiciliu a unor personalități maghiare din Cluj au creat în rîndul populației maghiare din oraș psihoza oprîmării naționale și sentimentul de nesupunere și rezistență față de autoritățile militare, pentru ei străine.

Sosirea la Cluj în ziua de 24 ianuarie a generalului francez Pathé, considerat de clujeni filomaghiar, a oferit prilejul ca această stare de spirit a localnicilor să se manifeste deschis. Devenise cunoscut faptul că generalul francez se afla cazat la hotelul „New York” (actualmente Continental). În după amiaza aceleași zile avusese loc o ședință muncitorească în clădirea Teatrului de Vară (acum Teatrul de Stat Maghiar) pentru a dezbate situația grevelor de la Petroșani și din Cluj. După terminarea acesteia, mulțimea nu s-a dispersat, ci s-a îndreptat spre hotel. Pe acest traseu rîndurile s-au îngroșat. Au apărut drapele naționale ungare cu stemă. Ajunși în fața hotelului, demonstrații au început să intoneze imnul național și „Cîntecul lui Kossuth”. Obiectivul principal al demonstrației era eliberarea lui Apáthy prin sensibilizarea generalului francez. Însă intervenția armatei i-a dispersat pe manifestanți, folosindu-se în acest scop cartușe de manevră.⁹² Acest episod a marcat o schimbare de atitudine și viziune a populației maghiare din oraș în sensul abandonării treptate a iluziilor legate de reafirmarea statalității ungare în Cluj și în Transilvania în general.

În condițiile consolidării autorității Consiliului Dirigent asupra Clujului după depășirea momentelor critice de la sfîrșitul lui ianuarie, s-a trecut la înlocuirea oficialităților maghiare *comitatense* și municipale cu români, persoane devotate Consiliului. Funcționarii de stat maghiari erau chiar și acum nedumeriți de aceste măsuri invocînd încă prevederile Convenției de armistițiu. Replica dr. lui Valentin Poruțiu la aceste argumente a fost cît se poate de cinică: „*Convenția de armistițiu și-a pierdut valabilitatea pentru că a fost deja încălcată*”. Preluarea administrației orașului și a comitatului a generat noi momente de tensiune fără a se ajunge însă la confruntarea funcționarilor maghiari cu armata care era echipată de luptă și avea dispozitivele postate în fața Primăriei.

După numirea noilor oficialități în posturile de conducere ale Clujului, problema jurămîntului de credință a continuat să frîneze bunul mers al administrației publice. Majoritatea funcționarilor erau maghiari, iar noua putere nu avea cum să-i înlocuiască imediat cu funcționari români, fiindu-i de aceea indispensabili pentru moment. Ademeniți de la Budapesta, o mare parte a acestora au refuzat să depună jurămînt regimului românesc, fiind asigurați că administrația maghiară va fi reînstatată. „*Stăpînirea cea de o mie de ani s-a prăbușit în așa hal încît parcă din pămînt a răsărit noua gardă de funcționari, care de bine de rău au știut conduce noua organizare statală.*”⁹³

Viața politică din orașul Cluj la finele anului 1918 și începutul celui următor a parcurs o perioadă plină de efervescență, dominată de confruntarea cu

problemele sociale zilnice, dar și de entuziasmul afirmării naționale. Ea s-a încadrat în contextul politic general, caracterizat prin refuzul guvernului Károlyi de a recunoaște înaintea deciziilor Conferinței de Pace orice modificare teritorială a Ungariei și năzuințele fruntașilor naționali români de a pune Conferința de Pace în fața faptului împlinit.

Revoluția burghezo-democratică din 30-31 octombrie de la Budapesta a avut același efect și la Cluj prin înființarea pe plan local a unor formațiuni politice similare în întreaga Ungarie. Același impact local l-a avut și organizarea națională a românilor din fosta Monarhie austro-ungară prin constituirea Senatului Național Român din Cluj. Aceste două organisme naționale au urmărit îndeaproape evoluția relațiilor dintre guvernul Károlyi și C.N.R.C. reglementându-și raporturile reciproce în funcție de această evoluție. Cele două Consilii Naționale, român și maghiar din Cluj, în ciuda rivalităților ascunse, au știut să treacă peste orgoliile naționale proprii atunci când necesitățile vremurilor le-a impus colaborarea.

Schimbarea autorității politico-statale la Cluj nu s-a produs în mod automat, din momentul proclamării solemne la Alba Iulia a unirii Transilvaniei cu România. Ea s-a desfășurat ca un proces istoric tranzitoriu în sensul diminuării treptate a autorității instituțiilor statului ungar și a organismelor politice locale ce țineau de sistemul politic din Ungaria, în contrast cu consolidarea poziției Senatului Național Român și afirmarea treptată a autorității Consiliului Dirigent și asupra Clujului. Existența la Cluj până spre finele lunii ianuarie 1919 a unui centru de autoritate al puterii de la Budapesta dovedește faptul că orașul a continuat să aparțină Ungariei până în momentul desființării Comisariatului General, în ciuda prezenței armatei române, al cărei comandant local s-a conformat autorităților locale întocmai. Această stare de lucruri își poate găsi explicație în modul diplomatic de rezolvare a preluării autorității politico-statale de către autoritățile române, pentru a preîntîmpina unele reacții violente din partea susținătorilor statalității ungare, care avînd în vedere compoziția etnică a orașului nu erau puțini. Preluarea efectivă a administrației orașului de către autoritățile românești nu s-a izbit de dificultăți deosebite, în afară de deruta funcționarilor publici maghiari. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că această administrație ungară n-a mai avut în Cluj nici un suport armat, văzîndu-se nevoită să predea conducerea orașului. Astfel că în orașul Cluj hotărîrile Marii Adunări Naționale românești de la Alba Iulia și-au putut cîștiga valabilitatea abia pe la începutul lunii februarie 1919, cînd administrația civilă românească a permis racordarea orașului la circuitul de autoritate al Consiliului Dirigent. Astfel, pentru românii din Cluj și din satele județului Cluj a devenit realitate ceea ce reprezentanții lor votaseră la Alba Iulia. Dar să nu uităm să privim și reversul acestor momente, așa cum Ion Negoitescu avea să afirme: *„Mărturisesc că niciodată n-am uitat că fericirea națională românească a însemnat la acea epocă de tranziție, pentru*

concetățenii noștri maghiari, o tragedie națională. Istoria nu te întreabă, nici măcar nu-ți explică, ci te lasă doar să te obișnuiești ori să te împaci cu ea."⁹⁴ □

NOTE

1. Ács Zoltán, *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*, Budapest, 1996, p.6.
2. Nagy Zsuzsa, *A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1918-1919*, Budapest, 1965, pp. 10-12.
3. *Magyarország története, 1890-1918*, red. Litván György, Budapest 1978, vol.VIII, p. 1217
4. *Kolozsvár egy új Magyarorszáért* în *Kolozsvári Hirlap* XIX a284, 29 octombrie 1918, p. 3.
5. După demisia lui S. Wekerle din 23 octombrie 1918 regele l-a numit ca prim-ministru pe contele János Hadik a cărui guvern a rămas în funcție doar o săptămână.
6. *Kolozsvár komunitása egyhangúan tiltakozik* în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX nr256, 31 octombrie 1918, p. 4.
7. *A komunitás állásfoglalása a Nemzeti Tanács mellett* în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX nr. 256, 31 octombrie 1918, p. 6.
8. Botlik József, *Erdély tiz tételben (1918-1940)*, Szombathely, 1988, p. 45.
9. Litván György, *Magyar gondolat-szabad gondolat*, Budapest, 1978, pp. 101-102.
10. Ibidem, fila 48.
11. Ibidem, fila 36.
12. Ibidem, fila 48.
13. Botlik József, op. cit p. 46.
14. *Dencasiu Aleman, a forradalom halotjának temetése* în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr. 260, 5 noiembrie 1918, p. 4.
15. Kertész Jenő, *A tiz év előtti Erdély napjai* în *Korunk* nr1, 1929, p. 16.
16. *A magyar és a román nemzeti tanács megegyezése a fegyveres erők dolgában* în *Kolozsvári Hirlap* an XIX, nr260, 5 noiembrie 1918, p. 3.
17. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchényi, Budapesta, fond Quart. Hung. nr2455, Apáthy István, *Erdély az összeomlás után* (manuscris), f. 21.
18. Cicio-Pop, Ștefan, *Zile istorice, zile de glorie*, în *Marea Unire a românilor în izvoare narrative*, București, 1984, p. 556.
19. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchényi, Bp., fond Quart. Hung., nr2455, Apáthy István, loc. cit, f, 10.
20. Kertész Jenő, op. cit, p. 15.
21. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchényi, Bp., fond Quart. Hung., nr2455, Apáthy István, loc. cit, p. 10.
22. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român 1918, nr. 238, dos. 31-78, f f. 43.
23. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Kelemen Lajos, dosar 41, jurnal 1916-1926 (manuscris), f. 539.
24. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român, nr238, dos. 31-78, f. 31.
25. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Colecția Gărzile Naționale Române 1918, nr 238, doc. 80, f. 6.
26. Kertész Jenő, loc. cit., p. 13.

27. Kertész Jenő, loc. cit, p. 12, vezi Livezeanu, Vasile, în **Istoria luptelor revoluționare în România**, București, 1960, p. 529.
28. Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk** nr2, p. 90.
29. Kertész Jenő, loc. cit., p. 91.
30. Ibidem, p. 92.
31. *Elbocsátják a remitens jegyzőket* în **Újság** an XIX, nr288, 11 decembrie 1918, p. 4.
32. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român, nr238, dos. 31-78, f. 57, 62.
33. Arhivele Statului Cluj-Napoca, loc. cit, f. 53. De fapt, au intrat în Transilvania încă de la 13 noiembrie!
34. În data de 13 noiembrie 1918 s-a semnat la Belgrad convenția militară între aliați și guvernul ungar, care stabilea o linie de demarcație de-a lungul cursului râului Mureș întretinând teritoriul transilvan. Aliații urmau să ocupe partea de sud a Transilvaniei, existind însă posibilitatea extinderii ocupației asupra oricăror puncte considerate strategice de pe întreg teritoriul fostei Ungarii. Punctele de prim interes prevedeau: I. Teritoriul ocupat de trupele aliate rămâne sub administrația ungară; II. Armata ungară va putea menține sub arme, în acest teritoriu șase divizii de infanterie și de cavalerie, cit și trupele de poliție și jandarmerie existente; punctul XVIII enunță încetarea oricăror ostilități între Aliați și Ungaria. (Vezi textul integral în Raffay Ernő, **Trianon titka**, Budapest, 1990, p. 10-11)
35. *A kormány a Nemzeti Tanácsra ruházta fel Erdély igazgatását* în **Újság**, an XIX, nr272, 22 noiembrie 1918, p. 1. Referitor la sași, aceștia nu au aderat la o asemenea inițiativă întrucât nu își vedeau interesele periclitate prin prezența armatei române. Vezi Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk** nr1, 1929, p. 14.
36. Arhiva Bibliotecii Széchenyi, Bp., fond Quart. Hung., nr2455, István Apáthy loc. cit, f. 34.
37. *Kolozsvár izgalmas napjai a román megszállás előtt* în **Kolozsvári Hirlap** an XIX, nr299, 20 decembrie 1918, p. 3.
38. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi Bp., fond Quart. Hung. nr2455, Apáthy I, loc. cit, f. 34.
39. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Documentele Senatului Național Român, nr 238, dos. 31-78, f. 70.
40. Țepelea Ioan, 1919. **O campanie pentru liniștea Europei**, Cluj-Napoca 1995, p.58.
41. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp. fond Quart. Hung. Apáthy I., loc. cit, f. 34.
42. *Kolozsvár izgalmas napjai a román megszállás előtt* în **Kolozsvári Hirlap** an XIX, nr 299, 20 decembrie 1918, p. 3.
43. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond Quart. Hung. nr 2455, Apáthy I., loc. cit. f. 34.
44. Pascu, Ștefan, **Făurirea statului național unitar român**, vol. II, București, 1983, p. 152
45. Deac, Augustin, *Pregătirea Marii Adunări Naționale Constituante a românilor de la Alba Iulia*, în **Unirea Transilvaniei cu România: 1 Decembrie 1918**, București, Editura Politică, 1970, p. 688.
46. Ibidem, p.679.
47. Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk**, an IV, nr2, p. 97.
48. vezi despre discuțiile referitoare la problema autonomiei: Duica, Nicolae, *Contribuția socialiștilor la înfăptuirea Marii Uniri*, în **Unirea din 1918 - împliniri și speranțe**, Sibiu, 1994, p. 118-119; Deac, Augustin, loc. cit, p. 684.
49. Kertész Jenő, art. cit, în **Korunk**, an IV, nr2, p. 97.

50. Arhiva Bibliotecii Naționale Szécheny, fond Quart. Hung nr2455, Apáthy I., loc. cit, f. 34.
51. Idem.
52. *vezi 1918 Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a III-a, București, 1978, p. 623.
53. Arhiva Bibliotecii Naționale Szécheny, Bp., fond Quart. Hung. nr2455, Apáthy I., loc. cit, f. 34.
54. Kertész Jenő, loc. cit, p. 98.
55. Arhivele Statului, Cluj Napoca, Fond Kelemen Lajos, dosar 41, loc. cit, f. 566 (Apáthy apreciază la 40.000 numărul participanților).
56. *Erdély magyarságának és székelységének nagy napja*, în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr301, 22 decembrie 1918, p. 2; *A vasárnapi Nemzetgyűlés*, în *Újság*, an XX, nr296, 20 decembrie 1918, p. 2.
57. *Keletmagyarország egyhangúan tiltakozik*, în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr302, 24 decembrie 1918, p. 1.
58. Raffay Ernő, *Erdély 1918-1919*, Szeged, 1987, p. 173.
59. Ibidem, p. 175.
60. Ibidem, p. 177.
61. Ibidem, p. 178.
62. *A megszálló hadsereg tábornokainak tárgyalásai a főkormánybizzal*, în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr304, 25 decembrie 1918, p. 1.
63. *Dr. Apáthy István és dr. Vincze Sándor a helyzetről*, în *Kolozsvári Hirlap*, nr 299, 20 decembrie 1918, p. 1.
64. *Kolozsvár vezetői nyugalmat parancsolnak*, în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr 299, p. 2.
65. *Kolozsvár izgalmas napjai a román megszállás előtt*, în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr 299, p. 3.
66. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Kelemen Lajos, dos. 41, loc. cit, p. 569.
67. *Erdély fővárosát ma délelőtt szálják meg a román csapatok*, în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr 302, 24 decembrie 1918, p. 2.
68. Raffay Ernő, op. cit., p. 187.
69. *A megszálló hadsereg tábornokainak tárgyalásai a főkormánybiztossággal*, în *Kolozsvári Hirlap*, an XIX, nr 303, 25 decembrie 1918, p. 1.
70. Arhiva Bibliotecii Naționale Szécheny, fond. Quart. Hung., nr 2455, Apáthy, loc. cit, f. 49.
71. Ibidem, f. 43.
72. Kelemen Lajos, (1885-1963), profesor clujean, arhivar, ulterior președinte al Asociației Muzeului Ardelean.
73. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Budapesta., fond. Fol. Hung, nr 1673, corespondențe, doc. 712
74. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond. Quart. Hung., nr 2455, I. Apáthy, f. 37-38
75. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond. Quart. Hung., nr 2455, doc. 41.
76. *A főkormánybiztosság új otthonában*, în *Ellenzék*, an XXXIX, nr 272, 25 decembrie 1918, p. 4.
77. Kertész Jenő, loc. cit., p. 173
78. Ibidem, p. 174
79. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, fond. Quart. Hung., nr 2455, I. Apáthy, loc. cit., f. 50.

80. Ibidem, f. 51.
81. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Kelemen Lajos, dos. 41, loc. cit., f. 578.
82. Mikes Imre, *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*, Sf. Gheorghe, 1996, p. 199.
83. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, Bp., fond. Quart. Hung., nr 2455, I. Apáthy, loc. cit., f. 53.
84. *Akolozsvári magyarok felelnek a meg nem szállott területeken elkövetett atrocitásokért*, în **Kolozsvári Hirlap**, XX, nr7, 10 ianuarie 1919, p. 5.
85. *Házkutatás a Kolozsvári Főkörmánybiztosságnál*, în **Kolozsvári Hirlap**, an XX, nr 7, 10 ianuarie 1919, p. 5.
86. Kertész Jenő, loc. cit., p. 174.
87. Mikes Imre, op. cit., p. 200.
88. *Dr. Apáthy Istvánt Nagyszebenbe internálták*, în **Kolozsvári Hirlap**, an XX, nr 12, 16 ianuarie 1919, p. 4.
89. *A kolozsvári küldöttség visszaérkezett Nagyszebenből*, în **Kolozsvári Hirlap**, an XX, nr 13, 17 ianuarie 1919, p. 3.
90. Iancu, Gh., **Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român**, Cluj, 1990 p.101.
91. Arhiva Bibliotecii Naționale Széchenyi, fond Quart. Hung., nr 2455, doc. nr 12.
92. Mikes Imre, op. cit., p. 201; vezi detalii despre demonstrație în jurnalul lui Lajos Kelemen, Arhivele Statului Cluj Napoca, loc. cit., f. 597.
93. Kertész Jenő, op. cit., p. 177.
94. Negoșescu, Ion, **În cunoștință de cauză. Texte politice**, Cluj, 1990, p. 90.

*

Peter WEBER, absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, masterand la Freie Universität Berlin-Osteuropa Institut, membru al Asociației pentru Dialog Interetnic, Cluj. Publicații: *Das ungarische Millenium an den Rumänen* în **Kultur und Zivilisation im siebenbürgischen Raum**, Cluj 1996, *Millenium and nationalities in dualist Hungary* în **Transylvanien Revue** nr:4, 1997.

Frizii din Schleswig-Holstein

THOMAS STEENSEN

I. Principalele trăsături istorice, geografice și culturale ale Friziei de Nord

Frizii de nord trăiesc între riurile Eider și Wiedau, pe insule și în regiunea Halligen în extremitatea nord-vestică a Germaniei. Ei populează un peisaj unic, puternic influențat de Marea Nordului. Terenurile mlăștinoase care se prelungesc pînă în mare, se numără printre cele mai întinse din lume și sînt caracterizate printr-o diversitate de plaje, cîmpii, nisipuri și cursuri de apă. Din 1985, această zonă a fost inclusă în Parcul Național Schleswig-Holsteinischer Wattenmeer. Partea continentală e formată în vest din mlaștini îndiguite, iar în est din cîmpii mărăcinoase și nisipoase (*Geest*), care au, de asemenea, păduri și rămășițe de foste hățișuri.

Istoria timpurie a Friziei rămîne o enigmă. După cum atestă izvoarele istorice, arheologice și lingvistice, din vatra lor originară situată între Zuidersee (astăzi Marea IJssel) și riul Weser frizii de nord au emigrat în două valuri spre coastele *Uthlande*, numită de asemenea *Frisia minor* (Mica Frisie). Insulele Sylt, Föhr și Amrum precum și părțile vestice ale regiunilor Eiderstedt, Heligoland și regiunile mlăștinoase au fost colonizate mai ales în timpul secolului al VIII-lea. În al doilea val de emigrare de la sfîrșitul mileniului, au fost populate vaste părți ale regiunilor mlăștinoase. Cauzele emigrării în Frizia de Nord ar putea fi conflictul cu Imperiul Francilor aflat în expansiune, problemele din timpul perioadei vikinge sau o cedare în fața încreștinării. Această zonă le era deja cunoscută colonizatorilor datorită vastului lor comerț în *Mare Frisicum* (numele Mării Nordice din acea perioadă). Mai tîrziu frizii de nord și-au extins teritoriul spre est, incluzînd de asemenea părți din cîmpia nisipoasă.

Frizii de nord s-au aflat la începuturi sub domnia regilor danezi pentru mult timp. În timpul Evului Mediu s-au implicat în numeroasele conflicte legate de Ducatul de Schleswig și rareori au fost uniți. După divizarea ducatului în 1544, ei au fost împărțiți între trei suverani diferiți. După divizarea din 1581, Frizia de

Nord a aparținut teritoriului Ducelui de Gottorf; numai regiunea Nordergoesharde din jurul orașului Bredstedt rămânând în continuare sub jurisdicția regelui danez, în timp ce Westerlandföhr, Amrum și List/Sylt erau deja părți ale Danemarcei și au rămas astfel până în 1864. În 1721 situația s-a simplificat: zona condusă de ducele de Gottorf a fost unificată cu aceea a regelui. De atunci începând, Frizia de Nord ca întreg a aparținut *helstat*-ului danez (care includea Danemarca, ducatele de Schleswig și Holstein, Norvegia, Islanda și posesiunile coloniale de peste mări: în germană: *Gesamtstaat*). Regele danez era suveranul, fiind în același timp Duce de Schleswig. În timpul războiului danezo-german din 1864, toată Frizia de Nord a devenit parte a statului german pentru prima dată în istoria sa. Începând din 1867, ea a aparținut Prusiei, iar din 1946 statului (landului) Schleswig-Holstein.

Frizia de Nord nu s-a constituit niciodată într-o entitate politică de sine stătătoare. Nu a existat niciodată un stat Frizia de Nord, iar frizii nu și-au propus niciodată să întemeieze unul. Ideea unui stat friz a fost ridicată numai de două ori în dezbaterile politice. În 1848 scriitorul și revoluționarul Harro Harring (1789-1870), iar apoi în 1919/20 politicianul Cornelius Petersen (1882-1935) au avansat o astfel de idee, dar nici unul din ei nu a găsit simpatie în rîndul populației pentru o astfel de idee nerealistă. De-a lungul secolelor, identificarea regională a fost relaționată în principal de propriul *Harde* (district administrativ și tribunal), de propria regiune sau insulă, dar niciodată de Frizia de Nord în ansamblu. Încă de la începuturi, destinul politic al Friziei de Nord a fost hotărît din exterior, în principal din Copenhaga și Gottorf/Schleswig, mai târziu de la Berlin, Bonn și Kiel.

Fiind inactivi politic (în sensul strict al cuvîntului), frizii de nord au reușit totuși să-și mențină în general propria jurisdicție. Doar în cîmpie, *Hardes* Karrharde, Goesharde de Nord și de Sud — locuite de frizi numai în vest — era în vigoare *Jydske Lov*, codul juridic iut. Cele treisprezece *Hardes* din *Uthlande* se aflau sub jurisdicție friză. Acestea erau Sylt, Osterland-Föhr, Westerland-Föhr cu Amrum (din 1411/35 o enclavă a Imperialui Danez), Wiedingharde (inițial Horsbüllharde), Bökingharde, cele cinci *Hardes* din Alt-Nordstrand, și anume Wirichsharde, Pellwormsharde, Edomsharde, Beltringharde și Lundenbergharde, ca și așa-numitul *Dreilande* (trei-țări) din Utholm, Everschop și Eiderstedt. Legea friză, transmisă oral de-a lungul secolelor, nu a fost fixată în scris pînă în 1426. Taxele, mai mult decît orice, au fost acelea care au condus la conflicte cu suveranul, libertatea fiind înțeleasă în principal ca scutire de taxe.

Factorul determinant în istoria friză a fost marea. Cîștigarea și pierderea pămîntului a fost mai decisivă pentru Frizia de Nord decît bătăliile militare. Datorită creșterii nivelului mării, frizii au început să construiască diguri în timpul secolului al XI-lea. Deoarece acestea protejau mlaștina fertilă, agricultura a putut

înflori. Lungimea totală a acestui baraj maritim, care astăzi depășește 8 metri înălțime, oferă o imagine a întinderii acestei fortărețe; pe partea continentală nord-friză ea se întinde pe nu mai puțin de 132 km, iar pe insule încă alți 92 km. În plus, există o serie de alte diguri de consolidare care o dublează sau pe alocuri chiar o triplează. Aproape nici o altă structură artificială din Europa nu poate concura cu digurile de la Marea Nordului în ce privește dimensiunea și volumul de muncă pe care l-au necesitat. Ingineria digurilor precum și alte meșteșuguri (producerea sării de Frizia, obținută din turba din terenurile mlăștinoase, de exemplu), au adus perioade de mare prosperitate. Adeseori însă acele zile de glorie au sfârșit în furtuni dezastruoase, uneori în sensul propriu. Atît marele uragan *Mandrânke* din 1363, cînd, mai presus de orice, legendarul tîrg din Rungholt a încetat să existe, cît și cel din 1634, cînd insula Strand, o parte importantă a Friziei de Nord a fost ștearsă de pe fața pămîntului, se evidențiază ca niște catastrofe cu totul ieșite din comun.

De-a lungul secolelor, digurile au fost întreținute de fermieri; numai de curînd întreținerea lor a devenit o problemă guvernamentală. La început, acest lucru a fost valabil și pentru construirea lor. De-a lungul secolului al XVII-lea și mai ales al XVIII-lea, suveranii au preluat treptat inițiativa în construirea la scară largă a digurilor. De multe ori au numit pentru aceasta investitori financiari de încredere și meșteri zidari din Țările de Jos. Istoria culturală și economică a Friziei de Nord s-a aflat în mod ocazional sub influența olandeză în mai multe chipuri. Sentimentul responsabilității și un sentiment acut al identității au fost și în timpul perioadelor absolutiste. Mai ales în Eiderstedt, dar de asemenea într-o formă mai puțin evidentă în alte părți ale Friziei de Nord, autoadministrarea a fost prezentă pînă în perioada prusacă.

Din 1867 regiunea Friziei de Nord a aparținut districtelor (*Landkreise*) Tondern, Husum și Eiderstedt. În urma plebiscitului din 1920, partea nordică a districtului Tondern, care nu era populată de frizi, a fost cedată Danemarcei; districtul Sud-Tondern a rămas în componența Germaniei. Abia în 1970 a fost constituit districtul Friziei de Nord, cuprinzînd pentru prima dată toate zonele nord-frize, cu excepția insulei Heligoland. Doar o treime din cei 155.000 de locuitori (1992) din district se consideră de origine friză, aceasta datorîndu-se extinderii districtului dincolo de vatra sa către est, pe de o parte, și imigrației puternice, pe de altă parte (în cursul celui de-al doilea război mondial, un mare număr de refugiați și expulzați s-au stabilit în Frizia de Nord).

Districtul Friziei de Nord cuprinde 2048 km². Cu 76 de locuitori pe km² (163 pentru Schleswig-Holstein), el prezintă de departe cea mai scăzută densitate a populației în comparație cu toate celelalte districte din Schleswig-Holstein, fiind în consecință una din regiunile cele mai slab populate din Republica Federală

Germania. Terenurile mlăștinoase nord-frize, populate în mare parte în secolele anterioare, cuprind o zonă de aproximativ 1600 km².

Districtul este format din 16 autorități locale care includ 129 de comunități. În cele opt orașe populația este distribuită după cum urmează (numărul de locuitori din 30 septembrie 1989): Husum, pricipalul oraș al districtului — 20. 651, Westerland/Sylt — 9.395, Niebull — 6.667, Tönning — 4.802, Bredstedt — 4.593, Wyk/Föhr — 4.436, Friedrichstadt — 3.044 și Garding — 2.221; comunități mai mari, dar nu orașe, sînt Leck (7.020 de locuitori) și Sankt Peter Ording (3.636). Orașele din Frizia de Nord au dobîndit mai tîrziu statutul de oraș; primele care au obținut aceste drepturi au fost Garding și Tönning în 1590, apoi Husum în 1603 și, ca oraș nou format, Friedrichstadt în 1621. Bredstedt (1900), Westerland (1905), Wyk (1910) și Niebüll (1960) le-au urmat abia în secolul nostru.

Aproximativ 1800 de oameni trăiesc pe insula stîncosă Heligoland (1,6 km²), situată în regiunea germană Bight și care de asemenea aparține zonei culturale și lingvistice nord-frize. Între secolele VII și XIX, insula a fost colonizată de frizi veniți de pe coasta de sud a Mării Nordice. Pentru mult timp ea a fost folosită și ca ascunzătoare de către pirații care se grupau pe rutele de comerț hanseatice. Principala sursă de existență a insularilor a fost dintotdeauna marea: pescuitul, recuperarea rămășițelor de naufragii și serviciile de pilotaj. De la fondarea stațiunii litorale în 1826, turismul a cîștigat mereu în importanță. După o istorie foarte schimbătoare, Heligoland a aparținut coroanei daneze pînă în 1807, cînd a fost ocupată de trupele britanice în timpul Embargoului Continental și a acordat azil politic refugiaților din Germania în timpul ocupației britanice. Aici a scris Hoffmann von Fallersleben *Lied der Deutschen* („Cîntecul germanilor”), care a devenit mai tîrziu imnul național german. Imperiul German a obținut insula prin tratatul de schimb germano-britanic din 1890. În termeni administrativi, ea a fost anexată districtului Süderdithmarschen pînă în 1922, apoi s-a constituit în district de sine stătător pentru ca să fie în cele din urmă alipită Districtului Pinneberg în 1932.

De-a lungul secolelor Frizia de Nord, mai cu seamă marile sale întinderi mlăștinoase, a fost în special o zonă fermieră. Pînă de curînd, creșterea animalelor a fost de departe cea mai importantă formă de activitate economică. Acesta este motivul pentru care schimbarea structurală din ultimele decenii este de importanță epocală pentru Frizia de Nord. În prezent numai 9,5 % din toată populația activă lucrează în agricultură, silvicultură și pescuit; dar acest procent este totuși cel mai ridicat din toate districtele din componența Schleswig-Holstein (împreună cu districtul Dithmarschen; media pe țară: 4,9 %, 1987). Următoarele cifre sînt în continuare impresionante: trei sferturi din întreaga suprafață a Friziei de Nord este folosită în agricultură; în totalul de 4.279 de gospodării agricole există nu mai puțin de 261.000 vaci, 195.000 porci, 85.000 oi și 3.700 cai; în jur de 400.000 de tone de grîne sînt recoltate anual.

În afara agriculturii, marinăria a fost pentru o vreme cea mai importantă sursă de venit, în special pentru frizii insulari. În secolele XVII și XVIII aproape toată populația masculină din insulele Amrum, Föhr și Sylt și de asemenea Halligen era implicată în marinărit, obținând un anumit grad de bogăție vînd balene și foci în Groenlanda. Prin experiența lor maritimă, unii insulari frizi au cîștigat o cunoaștere a lumii care mai apoi s-a constituit într-o puternică bază împotriva oricăror idei naționaliste. Aceasta atitudine a fost consolidată pe mai departe de emigrația peste mări din secolul XIX, care a avut loc la o scară mult mai largă datorită declinului rutei groenlandeze. Emigrația a atins punctul culminant după anexarea de către Prusia în 1867 și a rămas o alternativă pentru frizi, în special în vremurile de mizerie și de tulburări politice. Pe insulele Föhr și Amrum aproape că nu există nici o familie care să nu aibă rude în America de Nord.

După construirea stațiunii Wyk în 1819, turismul a devenit o nouă și importantă sursă de venit în insulele Föhr, Heligoland, Sylt și Amrum. La începutul secolului al XX-lea, Westerland, un sat insignifiant din Sylt, s-a transformat într-o elegantă stațiune litorală de reputație internațională. După fondarea în 1877 a stațiunii de pe țărmul Mării Nordice, Sankt Peter Ording, turismul a început să prospere și pe partea continentală nord-friză; între timp el a depășit agricultura în importanță. În fiecare an numărul turiștilor se ridică la un milion, iar cazările peste noapte la aproximativ zece milioane.

Frizia de Nord aparține regiunilor subdezvoltate ale Republicii Federale Germania, nivelul industrializării fiind deosebit de scăzut. Doar 21 de angajați la 1000 de locuitori lucrează în industria meșteșugărească (fabrici cu mai mult de 10 angajați). Cifrele corespunzătoare sînt 66 în Schleswig-Holstein și 116 în RFG. 71% din venitul brut provenind din sectorul serviciilor, Frizia de Nord se află cu mult deasupra valorii medii și se clasează prima între toate districtele din Schleswig-Holstein, aceasta datorîndu-se în mare parte turismului.

Fiind situată departe de marile centre din Germania și Europa, poziția geografică face dificilă deschiderea de fabrici mari. Autostrada către Hamburg, de exemplu, începe departe de porțile Friziei de Nord. Unele fabrici, pe de altă parte, au descoperit excelentele avantaje ale acestei amplasări, de exemplu în ce privește diversitatea sa culturală sau facilitățile de petrecere a timpului liber pe coasta Mării Nordice, pe insule și în *Halligen*. Folosirea tot mai mare a energiei eoliene și eforturile de diminuare a problemei izolării de centrele economice prin intermediul procesării electronice a datelor deschide noi căi pentru viitor, de altfel necesare, avînd în vedere reducerea numărului de posturi în armată și continua criză agricolă. Dar chiar și în prezent, tineretul friz își părăsește locurile de baștină pentru că nici nu beneficiază de educația pe care și-o dorește, nici nu găsește locuri de muncă atractive. Pe de altă parte, mulți oameni din afara Friziei de Nord își stabilesc o a doua reședință sau se retrag la pensionare aici. În multe

locuri, această contradicție este în detrimentul vieții comunitare rurale și a avut un impact negativ asupra eforturilor de păstrare a limbii și culturii frize.

Ca și peisajul și istoria friză, cultura și viața tradițională sînt de asemenea de o diversitate uluitoare, reflectată în numeroase muzee, în special în Muzeul Nissenhaus din Husum. Diversitatea e considerată mai tipică spațiului friz decît uniformitatea. Acest lucru este, de exemplu, adevărat în legătură cu clădirile și casele tradiționale. În ceea ce privește casele, Frizia de Nord oferă cea mai bogată scenografie din Schleswig-Holstein. Vreme de secole, au coexistat influențe frize, iuto-daneze și germano-saxone. În plus, se pot găsi o mulțime de bunuri importate din Țările de Jos, ca de exemplu, multe din casele de marinari și fermieri au acoperișul din țigle daneze, sau faptul că arhitectura din *Haubarg* Eiderstedt provine din Țările de Jos și Frizia de Est. Într-o legătură neîntrepută cu vechile tradiții, portul popular este încă adînc înrădăcinat, în special pe insula Föhr. În alte regiuni nord-frize, costume demult uitate intră din nou în circulație, altele noi fiind făcute după modelul celor vechi. Festivalul „național” nord-friz, *Bukebrennen*, sărbătorit cu focuri de artificii în fiecare an pe 21 februarie, este din ce în ce mai răspîndit în vremea din urmă. La o scară mai redusă, această efervescență caracterizează și alte obiceiuri și jocuri publice.

În domeniul artelor, Frizia de Nord a produs în special pictori. Cîteva exemple sînt Hans Peter Feddersen (1848-1941) din Schnatebüll, a cărui temă principală este peisajul nord-friz, Christian Albrecht Jensen (1792-1870) din Bredstedt, un portretist de frunte din „Era de Aur” a picturii daneze, Carl Ludwig Jessen (1833-1917) din Deezebüll, care a devenit cunoscut ca „pictorul friz”, Oluf Braren (1787-1839), care, ca simplu profesor în Föhr, a dat picturi de o înaltă valoare artistică, Christian Carl Magnussen (1821-1896) din Bredstedt, care și-a evidențiat numele prin portretele și picturile cu teme folclorice despre Frizia de Nord și Italia; Emil Nolde (1867-1956) are de asemenea legături strînsse cu Frizia de Nord. Dar în zadar va căuta cineva mari compozitori, ceea ce conduce ocazional la invocarea dictonului latinesc *Frisia non cantat*. Cîntecele frize sînt de asemenea destul de puține. Vorbind despre literatura (germană) trebuie să-l menționăm și pe Theodor Storm (1817-1888) din Husum, a cărui lucrare tîrzie *Der Schimmelreiter* (Călărețul unui cal alb) vorbește despre puternicul Deichgraf Hauke Haien și este deseori socotită drept epopeea națională nord-friză.[...]

Auriu, roșu și albastru sînt culorile steagului nord-friz încă de la începutul secolului. Blazonul nord-friz, o creație neheraldică din 1840, expune jumătatea unei acvile a Imperiului German, o coroană, și un ceaun cu arpacaș, avînd drept fundal culorile auriu, roșu și albastru. Jumătatea de acvilă se referea, probabil, la dreptul la libertate, despre care se presupune că le-a fost garantat frizilor de împărații germani, coroana aparține suveranului timpului, regele danez, iar despre ceaun se spune că femeile frize își puneau inamicii (probabil danezi) pe fugă cu

arpacaș fierbinte atunci când puterea de luptă a bărbaților lor scădea. Blazonul oficial al Friziei de Nord este de asemenea în culorile nord-frize; din punct de vedere heraldic, este descris după cum urmează: „*Pe fond albastru trei corăbii aurii cu câte trei catarge în stilul secolului al XVI-lea, avînd poziția 2:1 cu pînze aurii și fanioane roșii; pe fiecare dintre marile pînze există un simbol însoțitor de culoare roșie (plug, pește, cap de bou)*”. Modelul urmat a fost blazonul Eiderstedtului. Simbolurile însoțitoare își au originea în blazonul celor trei vechi districte nord-frize și simbolizează stilul de viață tradițional. Blazonul și steagul Heliglandului arată culorile insulei: verde, roșu și alb.

Ca „imn național” neoficial, populația friză intonează cîntecul *Gölj-rüüdjween* (auriu-roșu-albastru) de Albrecht Johannsen (1888-1967). Binecunoscutele slogane nord-frize sînt *Rum hart — klaar kiming* (inimă largă — zări limpezi), reflectînd cunoașterea lumii dobîndită de căpitanii de corăbii frizi. *Liiver duudj as slaaw* (Mai bine mort decît rob) este un slogan politic inventat în secolul al XIX-lea, care face aluzie la legendara independență a frizilor.

II. Limba friză și mișcarea friză

Diversitate lingvistică într-o regiune mică

În puține alte locuri se poate găsi o asemenea diversitate lingvistică precum în Frizia de Nord. În partea nordică a districtului, cinci limbi conviețuiesc într-o arie foarte restrînsă, dintre care două limbi literare: germana superioară (*Hochdeutsch*) și daneza superioară, și trei limbi autohtone: germana inferioară (*Unterdeutsch*), iuta de sud (daneza inferioară, *Sønderjysk*) și friza. Unii oameni chiar vorbesc despre o „confuzie babiloniană a limbilor”. Totuși, diversitatea limbilor încorporează o mare bogăție culturală a Friziei de Nord.

Limba proprie este cea mai importantă trăsătură de identitate pentru nord-frizi. E o limbă vest-germanică de sine stătătoare. Ca și engleza veche (anglo-saxona) și saxona veche (precursoarea germanei inferioare de astăzi), ea se trage din grupul limbilor germanice de la Marea Nordului. Limba are în componență dialecte nord-, est și vest-frize; nu există o sursă standard a limbii. Friza de est s-a stins în regiunea sa de baștină și este vorbită de numai 1.500 de oameni în Saterland în Oldenburg. Comunitatea limbii vest-frize în provincia olandeză Friesland (dialectul *Westerlauwers*), pe de altă parte, numără în jur de 400.000 de vorbitori.

Friza de nord a suferit pierderi grele la începutul epocii moderne. Peninsula Eiderstedt a adoptat germana inferioară în jurul anului 1600. Și ca urmare a uraganului din 1634, s-a produs o înlocuire a frizei în Nordstrand și Pellworm. În timpul secolelor XIX și XX, limba friză a fost folosită tot mai puțin, declinul începînd în sud. Friza colocvială își pierde de asemenea din originalitate datorită pătrunderii limbii germane în toate domeniile vieții, mai ales în mass media.

„Bastioane” ale limbii frize există astăzi la vest de Föhr, Amrum (fără Wittdün), estul insulei Sylt, Heligoland și de asemenea Bökingharde (mai ales Risum-Lindholm) pe partea continentală. Numărul estimat de vorbitori în Frizia de Nord a scăzut de la 50.000 în epoca modernă timpurie la 30.000 în 1855, și în continuare de la aproximativ 16.000 în 1927 la circa 10.000 în prezent. De două ori mai mulți oameni dispun astăzi doar de o cunoaștere pasivă a limbii. Comunitatea limbii nord-frize este în consecință una din cele mai mici din Europa. Toți vorbitorii de friză sînt totodată germanofoni, cei mai mulți fiind vorbitori de germană inferioară (*Hochdeutsch*), iar unii chiar și de daneză inferioară sau daneză superioară. Bi-, tri- sau multilingvismul a fost semnificativ pentru Frizia de Nord de-a lungul secolelor, numai în ultimele decenii devenind evidentă tendința spre monolingvism, care este profund regretată de mulți oameni.

Există două grupuri dialectale principale, care pot fi în continuare divizate în nouă dialecte mai mici: șase dintre ele pe partea continentală (incluzînd Halligen), iar trei pe insulele Sylt, Föhr-Amrum și Heligoland. Totuși, suma elementelor lingvistice comune acestor dialecte învinge de departe. Deși nu există o limbă standard, dialectul Mooring (*Frasch*) preia tot mai mult funcțiunile unui standard pe continent. Următoarele transpuneri ale propoziției „*Limba noastră friză este cheia propriului nostru ținut*” ilustrează diferitele dialecte:

Friză continentală

- Dialectul Wiedingharde:

Üsen freeske spreek as di koe to üüs oin luin.

- Dialectul Bökingharde (Mooring):

Üsen frasche spräke as di koe tu üüs ain lonj.

- Dialectul Karrharde:

Üsen fräische spräike as di koe tu üüs ain lonj.

- Dialectul regiunii Goesharde de Nord:

Üsen fräische spräike as di kaie to üüs ain loun.

- Dialectul regiunii Goesharde Centrale:

Üsen freesche spreek is di koi to üüs oin loon.

- Dialectul Halligen:

Us freesk spreek is di koe to us ään löön.

Friză insulară

- Dialectul Sylt:

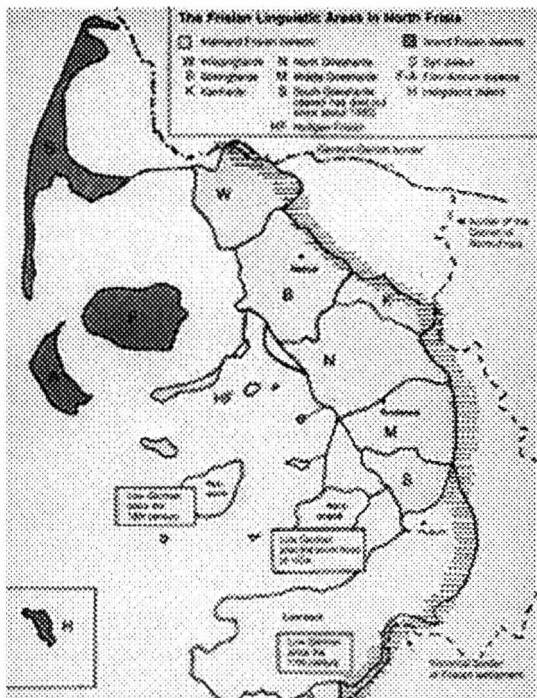
Üs sölring apraak es di kai tö üüs ain lön

- Dialectul Föhr-Amrum:

Üsens fering-öömring spriak as de kai tu üsens aanj lun.

- Dialectul Heligoland:

li halunder spreek es de sleetel tu ii ooin lun.

Pe lângă diviziunea primară în două grupuri dialectale cauzată de diferitele valuri de colonizare, diversitatea dialectului nord-friz rezultă nu numai din lipsa unui centru economic și politic, dar și din absența unui stat friz care să exercite o influență unificatoare. Zonele îndepărtate, unele complet izolate, în cea mai mare parte s-au dezvoltat independent una de alta.

În cadrul Germaniei, frizii de nord constituie un grup etnic cu propria sa limbă și cultură. În această privință sînt comparabili cu sorbii din statele Brandenburg și Saxonia în Germania Unită. Fiind un grup etnic

indigen, ei nu pot face apel la legături cu un stat-națiune „de origine”, deosebindu-se, de aceea, de celelalte două minorități din regiunea de graniță Schleswig, danezii din Germania și germanii din Danemarca. În Europa ei pot fi comparați cu bretonii din Franța, de exemplu, sau cu laponii din Scandinavia de Nord. Deseori aceste mici popoare fără state proprii nu au primit recunoașterea și protecția pe care le merită. În zilele noastre există o recunoaștere a acestor mici limbi și culturi aproape peste tot în Europa. Acest lucru este valabil și pentru cultura nord-friză, a cărei supraviețuire e într-un pericol crescând.

Extincția limbii nord-frize a fost prezisă de mai bine de două secole; ea continuă însă să trăiască, iar astăzi oamenii sînt din nou interesați de ea. Întotdeauna au existat nord-frizi puternic angajați în cultivarea limbii lor materne, în dezvoltarea ei către o limbă scrisă și eliberarea ei din poziția de Cenușăreasă. Eforturile de păstrare și promovare a limbii și culturii frize și de a-i face pe frizi mai conștienți de propria lor etnicitate sînt cunoscute sub numele de Mișcarea Friză.

Istoria mișcării frize

Friza de nord că limba regională colocvială nu a evoluat niciodată într-o limbă standard. După Reformă limba oficială, ecleziastică și vorbită în școli a fost predominant germana inferioară (*Unterdeutsch*), iar, începînd din secolul al XVII-lea, germana superioară (*Hochdeutsch*). Traduceri ale *Micului Catehism*

de Luther în dialectele Old Nostrand și Osterland-Föhr s-au făcut pentru prima dată în jurul anului 1600 și sînt cele mai vechi documente lingvistice păstrate. Au rămas în formă scrisă din următoarele două secole doar cîteva poeme frize și ceva proză, în special cu conținut religios. Primul friz care a compilat un dicționar a fost comerciantul Boy Jacobsen (1697-1762) din Sterdebüll (Bordelum).

Prima piesă mai întinsă de literatură în friza de nord a fost scrisă de Jap Peter Hansen (1767-1855) din Sylt la sfîrșitul secolului al XVIII-lea; cartea a fost publicată în 1809 și a însemnat un important pas către limba literară nord-friză. Secolul al XIX-lea a fost un moment de „deșteptare națională” a popoarelor din întreaga Europă. Prin ideile romantismului, limbile și istoriile naționale au fost privite cu interes reînnoit. Același lucru s-a întîmplat în cazul Friziei de Nord. Au fost publicate lucrări despre istoria nord-friză. De-a lungul primelor decenii ale secolului al XIX-lea mulți frizi s-au consacrat studiului propriei limbi. Bende Bendsen (1787-1875) din Risum, în acea perioadă, a compilat o voluminoasă listă de cuvinte și o gramatică pentru dialectul Bökingharde, publicată pentru prima dată în 1860.

După 1840 și-au făcut apariția primele semne ale mișcării naționale frize. Pe insula Amrum, pastorul Lorenz Friedrich Mechelenburg (1799-1875) a început să lucreze la o listă de cuvinte a dialectului său, Amring. El a făcut de asemenea planuri pentru un dicționar care să cuprindă toate dialectele nord-frize și pentru un ziar în limba friză, dar nu a reușit să găsească colaboratori pentru celelalte dialecte.

„Höret nicht auf, Friesen zu sein” (Nu încetați să fiți frizi), le-a amintit pastorul Christian Feddersen (1786-1874) concetățenilor săi în ziarul său *Fünf Worte an die Nordfriesen* (Cinci cuvinte către nord-frizi). El a creat un program pentru limba nord-friză și o mișcare friză. Puternic influențat de ideile romantismului, a ajuns la concluzia că el nu era nici german, nici danez, ci friz, concluzie împărtășită și de lingvistul și scriitorul Knut Jungbohn Clement (1803-1873).

Cînd Christian Feddersen și Lorenz Friedrich Mechlenburg și-au făcut publice ideile și planurile în 1845, cel mai oportun moment pentru a face ceva, trecuse deja. Între timp antagonismul național dintre danezi și germani, evident în Ducatul de Schleswig din 1840, a ieșit la iveală și în Frizia de Nord. Acest puternic antagonism a pus întotdeauna în umbră aspirațiile frize. Situată Frizia de Nord „în această arie de tensiune dintre Germania și Danemarca” (Johannes Jensen) a devenit vizibilă mai ales în timpul a trei festivaluri publice din 1844, 1845 și 1846, organizate în Bredstedt unde „nu Frizia de Nord era problema, ci Schleswig-Holstein, aspirația germană, natura germană”, după cum spunea un articol de atunci. „Din toate districtele locuite de frizi”, 6000 de vizitatori au venit la primul festival public. Antagonismul național dintre germani și danezi nu a lăsat loc unor evoluții specific frize. Nici germanii din Schleswig-Holstein, nici danezii din Eider nu au arătat vreun interes pentru aspirațiile frize către independență. Pînă la ultimul festival public de la Bredstedt, cei mai mulți nord-

frizi erau deja de partea Schleswig-Holstein din punct de vedere politic și național. Relația strânsă cu limbajul cultural și literar german în biserici, școli și administrație de-a lungul secolelor nu a rămas fără consecințe. Loialitatea lor față de statul danez, unde membrii diferitelor națiuni conviețuiau în pace, s-a prăbușit complet pentru cei mai mulți frizi în timpul războaielor pentru Schleswig și a politicii de restaurare daneză dintre 1851 și 1864.

Prima asociație nord-friză a fost fondată în Niebüll-Deezbüll în martie 1879. La acea vreme oamenii erau destul de mulțumiți de noua situație politică creată odată cu anexarea la Prusia în 1867. Asociația din Niebüll-Deezbüll reprezenta și ea mai degrabă ideile și experiențele lui Christian Feddersen și Knut Jungbohn Clement. În cuvintele pastorului Friedrich August Feddersen (1838-1908): „*Am dori să purtăm îndărătul portului nostru friz o inimă germană cinstită, cucernică și liberă*”. Oamenii erau dornici să fondeze și alte „fundații speciafe” care să se reunească într-o „asociație generală” pentru întreaga Frizie de Nord, însă nu au reușit să își împlinească visul. Mai ales insularii s-au arătat indiferenți față de acest fel de asociații. Asociația din Niebüll-Deezbüll a făurit mai multe planuri de perspectivă. Ea a asistat dezvoltarea unui standard ortografic uniform pentru toate dialectele nord-frize. La puțin timp a apărut un mic ziar friz, care nu a depășit însă faza incipientă și foarte curînd după aceea activitatea asociației nord-frize a scăzut în intensitate.

În 13 august 1902, a fost fondată în Rodemis, lângă Husum, *Nordfriesischer Verein für Heimatkunde und Heimatliebe* (Asociația Nord-Friză), prima asociație pentru întreaga Frizie de Nord. Ea există și astăzi și are filiale în toate zonele din district. Constituirea ei a fost relaționată cu *Heimatabewegung*, o mișcare pentru protecția identității tradiționale și promovarea patriotismului de la începutul secolului, și care poate fi socotită ca o reacție la tot mai marea centralizare și industrializare. Odată cu această schimbare rapidă, oamenii au considerat că valorile ținutului lor natal, în care își căutaseră alinare, erau în pericol. „*Patriotismul începe acasă*” a constituit o idee călăuzitoare a asociației, exprimată de președintele său, pastorul August Schulz (1847-1936) din Mildstedt.

Activitatea Asociației Nord-Frize a fost în cea mai mare parte determinată de interesul științific și folcloric al fondatorilor săi. „Curentului vremii”, care amenința originalitatea regională, i s-a opus idealul unui presupus mod de viață local autentic. Această expresie a vieții frize se regăsește în picturile idealizate ale lui Carl Ludwig Jessen. În formarea asociației nu fusese de importanță majoră interesul pentru limba friză. Aceasta își propunea să depună eforturi pentru promovare limbii cu precădere pe căi științifice, pentru „ridicarea unui monument” pentru posteritate. Acesta este de altfel motivul pentru care ea a plănuvit alcătuirea unui mare dicționar al tuturor dialectelor nord-frize.

Pe insulele nord-frize, în special pe insula Sylt, limba și cultura frize erau socotite a fi puse în pericol de turismul tot mai prosper. Insularii s-au întrunit în

trei „festivalale frize” pentru a stăvili „potopul de străinătate”: pe insula Amrum în 1907, pe insula Sylt în 1909 și pe insula Föhr în 1913. Această inițiativă a fost asumată de fermierul și fostul marinăr Nann Mungard (1849-1935) din Keitum/Sylt. În acești ani au apărut importante publicații frize, mai ales pe insula Sylt. Se dorea crearea unui standard ortografic pentru toate dialectele. Cu ajutorul unui dicționar al unei insule frize și printr-un ziar friz comun, frizii insulari ar fi trebuit să poată citi și înțelege celelalte dialecte insulare. Cuvintele absente dintr-un dialect urmau să fie preluate dintr-un altul. În acest fel, ar fi fost făcut un prim pas de la simpla păstrare la o îmbogățire deliberată a limbii. Dar toate aceste aspirații semnificative s-au stins odată cu primul război mondial și nu au mai fost niciodată reluate în același fel și cu aceeași intensitate.

Plebiscitul din 1920 a creat iarăși animozitate între germani și danezi și Frizia de Nord și, din nou, această animozitate a umbrit mișcarea friză care s-a împărțit în două direcții, care au luptat cu cerbicie una împotriva celeilalte. De o parte se afla *Nordfriesischer Verein für Heimatkunde und Heimatliebe*, acum făcând un mare efort pentru păstrarea limbii frize. În același timp, ea a adoptat o poziție națională, care să se opună mai ales graniței germano-daneze din 1920. De cealaltă parte se afla *Friesisch-Schleswiger Verein* (Asociația Friză din Schleswig), mult mai mică, fondată în 1923, care a pus accentul nu numai pe independența poporului friz, ci a întărit de asemenea legăturile cu nordul, colaborând ocazional cu minoritatea daneză.

Tendențele contrare ale celor două asociații din acea vreme pot fi descrise după cum urmează: Asociația Nord-Friză a luat o poziție regională friză. Din punctul său de vedere, frizii fuseseră la început un popor independent, dar au devenit în cele din urmă germani sub influența germanei superioare (*Hochdeutsch*) literare și a culturii germane. Limba și cultura friză trebuiau încurajate, dar nu în defavoarea germanei superioare. În contrast cu aceasta, atitudinea *Friesische-Schleswigscher Verein* poate fi descrisă ca o poziție „națională” friză. Pentru ei frizii constituiau un popor separat, nefiind nici germani, nici danezi. Limba friză trebuia încurajată prin orice mijloc, germana superioară (*Hochdeutsch*) respinsă. Un stat independent friz era privit ca utopic. Această asociație avea ca scop un anumit grad de autoadministrare și statutul de minoritate națională în cadrul Germaniei (școli avînd friza ca limbă de predare, de exemplu).

Începînd din 1925, *Friesisch-schleswigscher Verein* a militat pentru acceptarea în Congresul European al Naționalităților din Geneva, un forum al minorităților și grupurilor etnice europene. *Nord-friesischer Verein* a formulat ca răspuns Obiectivele de la Bohmstedter (*Bohmstedter Richtlinien*) stabilite la adunarea generală anuală din 1926: „Noi, frizii de nord, avem o mentalitate germană. Avem sentimentul că legătura noastră cu cultura germană și cea din Schleswig-Holstein durează de secole. Dorim să ne păstrăm identitatea etnică în interiorul acestui cadru cultural. Vrem să

ne păstrăm limba în școli și biserici în perimetrul ariei lingvistice frize. Refuzăm să fim considerați o minoritate națională.” Politicienii germani interesați de problema granițelor au luat inițiativa în ce privește Bohmstedter Richtlinien. Ei au încercat să evite complicațiile care puteau apărea din pricina aspirațiilor specifice frize întrucât erau interesați să păstreze o influență germană uniformă asupra granițelor trasate în 1920. Printr-o listă de semnături alcătuită la scară mare, 13.000 de frizi (ceea ce însemna majoritatea lor, fără îndoială) au sprijinit Bohmstedter Richtlinien. Congresul European de la Geneva nu s-a putut decide dacă să invite Friesischschleswigscher Verein, fapt care a dus în 1927 la divizarea sa, frizii de nord provocând astfel un incident internațional la acea vreme. În cele din urmă, cererea de admitere a „naționalilor frizi” a fost respinsă.

Pe lângă orientarea germană, Bohmstedter Richtlinien avea și ea în vedere încurajarea limbii frize. Nordfriesischer Verein a publicat creștomatii, culegeri de cîntece, dicționare frize și a asigurat folosirea parțială a frizei în ziare și biserici. Prin două decrete din 1925 și 1928, guvernul din Schleswig a introdus friza în școli. Autoritățile guvernamentale au sprijinit eforturile Nordfriesische Verein deoarece se temea de cererile de recunoaștere ca minoritate națională, înaintate de Asociația Friză Schleswig. Documentele guvernamentale dezvăluiau totuși obiectivul pe termen lung al unei „germanizări” (*Eindeutschung*) a Friziei de Nord.

După preluarea puterii de către național-socialiști la 30 ianuarie 1933, sprijiniți de 70% din populația nord-friză cu drept de vot, în martie 1933, asociațiile frize sperau să obțină o susținere puternică pentru activitatea lor. Declarațiile național-socialiste ca *Volks- und Stammestum* (naționalitate și rasă) și *Blut und Boden* (sînge și glie) s-au dovedit a fi doar sloganuri, ei nefiind deloc interesați în sprijinirea unei limbi frize, ne-germane. În 1933 Asociația Nord-Friză a declarat că sprijină noul guvern „în întregime și fără rezerve”. Dar asociația s-a opus unei subordonări totale și îndepărtării președintelui Dr. Rudolf Muuß (1892-1972), cerută de național-socialiști. Ea a fost, totuși, „aliniată” și pusă la cheremul puterii național-socialiste în mai 1935. Întîlnirile anuale în 1937 și 1938 din Niebüll au fost raliuri naziste de masă. Mai mulți membri au părăsit Heimatbund Nordfriesland, noul nume al Nordfriesischer Verein. Cei cîțiva „naționali frizi” din Asociația Friză Schleswig aveau ca obiectiv recunoașterea ca minoritate națională chiar după 1933. Președintele Johannes Oldsen (1894-1958) a luat atitudine în favoarea acestui obiectiv. În cele din urmă, i s-a interzis să scrie. Începînd cu anul 1938, era ilegal să vorbești în public despre un popor friz independent sau o minoritate națională friză.

După 1945 o animozitate puternică s-a născut din nou între germani și danezi. După al II-lea război mondial, mișcarea pro-daneză număra și ea mulți membri în Frizia de Nord. Conflictul germano-danez a umbrat aspirațiile frize timp de decenii și atmosfera tensionată emoțional punea în dificultate stabilirea unei poziții frize independente. Numai mai tîrziu s-a reușit depășirea îndelungatului

conflict referitor la granițe. În ciuda pozițiilor contrare, numeroasele asociații frize au devenit acum conștiente de importanța unei probleme: menținerea și promovarea limbii și culturii frize aflate în pericol. Se poate spune că astăzi nord-frizii colaborează foarte strâns având acest țel în minte. Întrebarea problematică dacă nord-frizii sînt sau nu o minoritate națională a fost lăsată deoparte. Termenul *Volksgruppe* (grup etnic) — lipsit și el de o definiție clară — pare a fi acceptat astăzi de toate asociațiile. Actualul front comun se pare că a fost o condiție necesară pentru progresul făcut în ultimii ani în politică și în cultivarea limbii.

III. Domenii specifice în păstrarea limbii și operelor culturale frize

Mai întîi de toate, trebuie făcută distincția crucială dintre frizi și celelalte două minorități din regiunea graniței germano-daneze. Minoritatea daneză din Schleswigul de Sud la fel ca minoritatea germană din Schleswigul de Nord și-au construit fiecare un subsistem cultural și social independent cu ajutorul „națiunii-mamă”. Aceste minorități dispun de grădinițe, ziare, partide politice, școli, parohii și servicii sociale proprii, ca să menționăm doar cîteva lucruri. Ideea de bază a acestei rețele este să se asigure faptul că membrii minorității pot fi contactați și influențați în toate aspectele vieții: să le permită un standard ridicat de realizare culturală, lingvistică și politică. Nord-frizii, pe de altă parte, sînt integrați complet în societatea germană (într-o anumită măsură și în subsistemul minorității daneze). Politica, educația, școlile, presa, bisericile, aproape orice alt domeniu sînt în întregime — sau în cea mai mare parte — germane. Frizii pot fi distinși cît de cît doar ca un fenomen periferic. Obiectivul mișcării frize este de a deschide noi spații de manifestare pentru populația friză și de a le extinde pe cele existente.

Condiții politice și juridice predominante

În timpul ultimilor cîteva ani, condițiile pentru promovarea problemelor frize s-au îmbunătățit considerabil sau au fost tocmai create. La 4 iunie 1987, *Landtag*-ul Schleswig-Holstein (Parlamentul statului) a dezbătut pentru prima dată un raport exhaustiv privind limba și cultura friză al guvernului statului. Pe viitor, va fi prezentat un raport în timpul fiecărei legislaturi, împreună cu raportul asupra minorității daneze din Schleswigul de Sud și cel al minorității germane din Schleswigul de Nord, cum s-a întîmplat în anii 1988-92 pentru prima dată.

În 7 septembrie, 1988, a fost formată, cu unanimitatea de voturi a Parlamentului de stat (*Landtag*), o comisie pentru problemele frizilor din statul Schleswig-Holstein. Grupul e format din Președintele Parlamentului de stat, care devine prin aceasta și președintele comisiei, un membru din fiecare partid parlamentar din guvernul federal de la Bonn precum și un reprezentant al Guvernului de stat din Kiel, Comisarul pentru Regiunea de Graniță și Minorități responsabil în fața primului-ministru, un reprezentant al Departamentului de Educație și patru delegați din Frizia de Nord, aleși de Consiliul Friz (*Friesenrat*), secțiunea Frizia de Nord. Grupul se întrunește

cel puțin de două ori pe an pentru a discuta toate problemele „referitoare la grupul etnic friz, pentru a sprijini limba, educația și cultura friză”. Comisarul pentru Regiunea de Graniță și Minorități, mai întâi Kurt Hamer și după moartea sa în 1991, Kurt Schulz, este de asemenea responsabil pentru problemele frize. El le reprezintă interesele și acționează ca un mijlocitor între frizi și autoritățile de stat.

Noul articol 5 (Minorități Naționale și Grupuri Etnice) al Constituției landului Schleswig-Holstein, intrat în vigoare în 1 august 1990, a fost perceput de către frizi ca o piatră de hotar:

(1) *Apartenența la o minoritate națională e voluntară; ea nu scutește pe nimeni de datoriile civice generale.*

(2) *Independența culturală și participarea politică a minorităților naționale și a grupurilor etnice este garantată de stat, de Comunități și de Asociațiile Comunităților. Minoritatea națională daneză și grupul etnic friz au dreptul la protecție și promovare.*

Această reglementare constituțională este de o importanță majoră deoarece statutul frizilor nu fusese garantat în nici un fel pînă la ea. În Declarația din 1949, de la Kiel, unde au fost stabilite principiile fundamentale ale poziției minorității daneze, frizii au fost menționați, dar fără ca aceasta să aibă vreo urmare. Mai mult, Declarația de la Kiel a fost anulată în 1955, după ce a intrat în vigoare Declarația de la Bonn-Copenhaga. Practic, principiul opțiunii în baza căruia se stabilea apartenența la minoritatea germană sau daneză din Schleswig, le-a fost refuzată frizilor.

Într-o scrisoare adresată cancelarului Republicii Federale, secțiunea nord-friză a Consiliului Friz s-a declarat de asemenea în favoarea afirmării drepturilor pentru minorități și grupuri etnice în Constituția Germaniei. Într-un memorandum cu privire la Constituirea unei Fundații a Poporului Friz, președinții asociațiilor nord-frize au făcut apel la Guvernul Federal să sprijine activitatea friză care fusese sprijinită pînă atunci numai de statul Schleswig-Holstein.

Asociațiile frize speră de asemenea în noi progrese cu ajutorul „Cartei Limbilor Regionale și Minoritare” a Consiliului Europei, care a fost semnată în noiembrie 1992 de Republica Federală Germania. Frizia de Nord a participat de asemenea la promovarea grupurilor minoritare la nivel european, în special în cadrul Biroului European pentru Limbi mai puțin folosite, de la Dublin, și Uniunea Federală a Naționalităților Europene (UFNE). *Foriining for nationale Friiske* (Asociația pentru naționalii frizi) a intrat în UFNE ca membru fondator încă din 1949/50. Asociația nord-friză a trimis mai întâi niște observatori, a devenit membru asociat în 1962 și membru deplin în 1973.

Viața publică

Pînă acum limba nord-friză nu a avut niciodată un statut aparte în viața publică. De-a lungul secolelor, germana a fost limba oficială în tribunale, școli etc. În unele oficii de stare civilă este totuși posibil ca ceremonia căsătoriei să aibă loc în limba

friză. În unele locuri, friza e vorbită în consiliul municipal. În multe comunități, numele de străzi sînt frize. Dar tentativa de a pune tăblițe frizo-germane (de exemplu Naibel/Niebull, E Hoorne/Langenhorn, Olersum/Oldsum) n-a avut succes pînă acum. După cîte se pare, această absență a limbii frize din viața publică a făcut ca friza să fie uneori numită „*cel mai bine păzit secret al Republicii Federale Germania*”.

Școala

Nu știm în ce măsură a fost folosită friza în școli în secolele anterioare. Încă din vremea *helstat*-ului danez se păstrează regulamente ale consiliilor școlare prin care se interzice susținerea cursurilor în limba friză. Ideea de a preda friza în școli a apărut pentru prima dată în secolul XX. În orice caz, friza nu a fost, practic, niciodată o limbă de instruire, numai o materie printre celelalte. Din cauza lipsei de interes manifestat de școli, cei mai mulți nord-frizi sînt analfabeți în propria lor limbă chiar și în ziua de azi.

Din 1909, friza a fost pentru prima dată predată cu regularitate în școlile de pe insula Sylt. Dar s-a dovedit foarte repede că operele literare frize erau întotdeauna întrepătrunse cu probleme naționale. Ministrul prusac al educației a interzis orele frize în școala primară din Westerland, deoarece politica guvernamentală era orientată spre realizarea unității lingvistice și naționale a statului.

Printr-o rezoluție votată în 1925, guvernul provincial din Schleswig a permis folosirea ocazională a frizei în clase, iar în 1928 predarea unei ore pe săptămînă în limba friză. Aceste concesii se datorează temerii guvernului că „dorințele minorităților” exprimate de Asociația Schleswig ar putea căpăta un nou impuls. În timpul perioadei național socialiste, promovarea limbii frize în școală a intrat în declin. După cel de al doilea război mondial, Ministrul Educației Publice a emis un decret în 1947 în completarea reglementării din 1925: instrucția în limba friză trebuia să aibă loc pe bază de voluntariat.

În timpul anilor '50 și '60 au fost exprimate rezerve considerabile împărtășite și de profesori în legătură cu predarea în friză. Mulți părinți se temeau că „limba oamenilor de rînd” va împiedica progresul școlar și carierele profesionale ale copiilor lor. Astfel, ei nu au transmis limba generațiilor următoare. Eforturile de a avea școli care să ofere friza ca limbă de instruire au eșuat deoarece nu au fost sprijinite de autoritățile locale, părinți sau profesori. Doar la *Frasch schölj* în Risum, coordonată de Asociația Școlii Daneze, friza a fost limba predominantă în clase din 1950.

Guvernarea, părinții și profesorii și-au schimbat sentimentele în timpul anilor '70. Din 1976/77, învățarea frizei a fost extinsă sistematic. Astăzi friza este predată în aproape fiecare școală de stat precum și în unele școli daneze din zonele în care se vorbește friza. Limba friză constituie o materie opțională. Unele lecții au loc în afara programului de predare obișnuit. Totuși, clase întregi, în special clasele a III-a și a IV-a, participă la lecții în friză. În ianuarie 1991, 24 de profesori învățau 950 de elevi în 34 de școli în timpul a 153 lecții săptămînale (școli primare: 667 elevi, învățămînt gimnazial: 130, licee: 50, școli preparatorii preuniversitare: 59, școli

speciale 11, școli private daneze: 31). În general friza e predată 2 ore pe săptămână numai claselor a III-a pînă în a VI-a. În aceste condiții va fi greu să se înregistreze vreun succes pe termen lung sau mediu.

Astăzi oamenii cred, spre deosebire de anii 50 și 60, că copii care își însușesc două sau mai multe limbi nu sînt deloc dezavantajați. Bi- și multilingvismul sprijină dezvoltarea cognitivă și talentul lingvistic, după cum s-a dovedit științific. Această conștientizare a avut un impact pozitiv asupra predării frizei și asupra întregii chestiuni a limbii, dar mai este încă nevoie răspîndirea ei în rîndul populației.

Toți profesorii de friză formează un grup avansat al Institutului Schleswig Holstein pentru Practică și Teorie în Școli (IPST). Concursul de lectură friză pentru școlari, care are loc o dată la trei ani și este co-sponsorizat de bănci, s-a dovedit un succes. Asociațiile frize și Nordfriisk Instituut încearcă de asemenea să trezească în școli interesul pentru istoria friză. Nordfriisk Instituut asigură de asemenea materiale didactice.

Grădinița

Importanța grădiniței în păstrarea limbii frize a fost cunoscută de multă vreme, dar abia acum limba friză a fost introdusă în domeniul al educației primare. În satele Süderende/Föhr și Lindholm a fost inițiat un proiect-pilot cu sprijinul Guvernului federal, care oferă desfășurarea instrucției în limba friză de la grădiniță și pînă la sfîrșitul învățămîntului primar.

Educația adulților

Cursurile de limbă friză sînt disponibile prin asociațiile frize, clase pentru educația adulților și Nordfriisk Instituut. Aproximativ 200 de persoane interesate participă la 15-20 de cursuri în fiecare an. Există numeroase gramatici și cursuri pe casete audio pentru studiul individual.

Biserica

Germana inferioară (*Unterdeutsch*) a fost după Reformă limba predominantă în biserică și școală. Din secolul al XVII-lea, locul ei a fost luat de germana superioară (*Hochdeutsch*). Din cîte se știe, primul serviciu religios în limba friză a fost ținut în 1924 la Klanxbüll. De atunci, astfel de servicii au avut loc la întîlnirile anuale ale asociațiilor frize, congrese și alte ocazii speciale. Parohiile Niebüll-Deezbüll și Bredstedt încearcă să asigure o anumită regularitate a acestor servicii, făcîndu-le posibile cam de două ori pe an. Diferite imnuri religioase precum și părți din Biblie au fost traduse în friză, dar nu există totuși o traducere integrală a acesteia. În afara cîtorva fragmente din Biblie, numai Evangheliile după Matei și Marcu sînt tipărite în friza Bökingharde. În jurul anului 1870, Noul Testament și Psalmii au fost traduși în dialectul Sylt. Lucrarea nu a fost niciodată publicată și a fost redescoperită abia după 1945. Astăzi mai multe texte religioase se află în curs de traducere în limba friză.

Mass media

De la începutul mișcării frize, s-a plănuț publicarea unei reviste frize, dar acest lucru rareori a reușit. Singura revistă pentru întreaga Frisie de Nord și care tratează tot felul de subiecte este jurnalul trimestrial *Nordfriesland*, publicat de Nordfriisk Instituut cu începere din 1965. Articolele lui sînt în principal scrise în germana superioară (*Hochdeutsche*), dar conține de asemenea texte în friză și în germana inferioară (*Unterdeutsch*). Texte frize în ziare nord-frize au fost publicate ocazional începînd cu secolul al XIX-lea. În anii '20 și '30, reviste importante erau *Nordfriesische Rundschau* (din Niebüll), care a publicat lungi povestiri în foiletoane și suplimentul lunar al *Sylter Zeitung*, numit *Fuar Söl'ring Lir*, care a apărut în serie nouă între 1953-1970.

În ansamblu, friza este slab reprezentată în presă. Atît minoritatea germană, cît și cea daneză au fiecare cîte un ziar cotidian, în timp ce ziarele locale nord-frize publică numai ocazional texte scrise în friză. Din toamna 1993, ziarele locale din Frizia de Nord au consacrat în fiecare lună o pagină frizei și germanei inferioare. Unele reviste au de asemenea reportaje în friză. *Mooringer krädjer* pentru municipalitatea Risum-Lindholm, ambele versiuni ale ziarului critic *Büürstook* din Föhr și Amrum, *Üusen äine wäi* (Propriul nostru drum), publicat de *Foriing for nationale Friiske*, și cîteva alte reviste, sînt în totalitate în friză. Revista școlară, *Fering-öömrang Breipot* a apărut în întregime în friză între 1973-1985.

Pînă în 1989, friza a fost practic singura limbă vest-europeană absentă din posturile de televiziune și radio. De atunci *Welle Nord* din NDR, principalul post radio în nord-germană, a transmis în friză, deși numai cîteva minute pe săptămînă. Pînă acum nu au existat emisiuni TV în limba friză. *Klaar Kiming*, realizat în 1991, a fost primul film în cea mai mare parte în friză.

Literatura friză

Temele din literatura nord-friză se referă aproape exclusiv la ideea de patrie. Genurile predominante sînt poveștile „despre zilele de odinioară”, piese de teatru, poezii, rime și povești etc. Unele din aceste texte sînt disponibile și pe casete. Literatura nord-friză poate fi publicată doar în tiraje mici datorită varietății dialectale, a răspînditului analfabetism friz al vorbitorilor nativi și a faptului că numărul acestora este foarte mic. De aceea, publicațiile în friză au nevoie de sprijin financiar, lucru luat în calcul de statul Schleswig-Holstein, care din 1991 acordă o subvenție anuală pentru publicațiile frize.

Ar trebui menționați aici cîteva autori de friză din trecut și prezent. Începînd cu insula Sylt, prima carte, publicată în 1809, reprezintă o culme în literatura nord-friză, nemaiaținsă de atunci: comedia *Di Gidtshals, of di Söl'ring Pid'ersdei* (Sărmanul sau Ziua Sf. Peter din Sylt), scrisă în timpul călătoriilor sale pe mare de Jap Peter Hansen (1767-1855). Fiul său, Christian Peter Hansen (1803-1879), supranumit *cronicarul din Sylt*, a scris de asemenea poeme frize și a corectat și

revăzut povești populare din Sylt. [...] Alți poeți de seamă au fost comis-voiajorul maritim Andreas Hübbe (1865-1941), care s-a născut la Altmark, dar a crescut pe insula Sylt, proprietar al unei tipografii, și publicistul Christian Peter Christiansen (1855-1922) și directorul de școală Boy Peter Moller (1842-1922), care a alcătuit de asemenea un vast manual al dialectului Sylt. Cel mai mare poet de limbă friză este considerat în general a fi fermierul Jens E. Mungard (1885-1940) din Keitum/Sylt, a cărui operă depășește scrisul autohton tradițional. Pentru dragostea sa de libertate și non-conformismul său Jens Mungard a trebuit să plătească cu viața în lagărul de concentrare din Sachsenhausen. El se compara cu o într-unul din poemele sale cu măceșul:

*Stron'-tisteel es min bloom
Stron'-tistel nem-s uk mi.
Ju groort up dunemson',
Ik up des leewents-stron',
En proter haa wat biid.*

Măceșul este floarea mea.
Măceș îmi spun și mie.
O, cum crește el pe dune,
Pe această plajă a vieții!
Și spini avem amîndoi.

[...]

În prezent se pare că există un mare interes pentru scrisul în limba friză. Acest lucru reiese din participarea a cincizeci de concurenți la concursul literar nord-friz de proză scurtă care a fost organizat de Ferring Foundation și Institutul Nordfriz în 1989/1990.

IV. Perspective

Eforturile mișcării frize de a păstra și promova limba și cultura friză durează de aproape două secole. Fundațiile de bază au fost înființate prin propria sa inițiativă idealistă, deși întreruperi au apărut întotdeauna și a fost în mai multe rînduri necesar să se ia totul de la capăt. După ce limba friză a fost neglijată timp de decenii, consecințele acestui fapt fiind încă resimțite, eforturile frize au primit un crescînd sprijin financiar în ultimii ani. Cu aceste subvenții, s-a realizat un progres esențial în toate domeniile de activitate frize.

Un punct de vedere realist duce la următoarea concluzie: dacă o mică limbă din Schleswig-Holstein, o piatră mărunță în mozaicul european urmează să fie păstrată, dacă friza are într-adevăr un viitor, atunci au fost făcuți abia primii pași în această direcție.

Kurt Hamer, reprezentantul primului ministru pentru minorități, a clarificat cum ar putea arăta o perspectivă friză. El a declarat la Academia Sankeelmark în noiembrie 1989: „Acum știm că sîntem un model european în zona frontierei germano-daneze, în ceea ce privește soluția problemelor ambelor minorități naționale (germanii din Danemarca și danezii din Germania). Sînt convinși că noi, cu condiția să vrem, vom fi în stare să creăm un al doilea model, care va fi un exemplu pentru promovarea și menținerea unei limbi europene minoritare. Mă gîndesc la un proiect pe care mi-ar plăcea să-l numesc «Modelul Nord Friz» care ar trebui plănuțit pe termen lung, cuprinzînd toate măsurile de promovare a limbii și culturii frize și ar trebui sîntut economic și ecologic astfel încît frizii să poată ramîne în patria lor ca frizi.” Iar în timpul întrunirii generale a Asociației Institutului Friziei de Nord, Kurt Hamer a afirmat în 1989: „Dacă renunțăm la unicitatea lingvistică și culturală a frizei în țara noastră, atunci putem fi acuzați pe drept cuvînt de barbarism cultural.” □

Traducere Crista Bîlcu

*

Thomas STEENSEN, cercetător la Nordfriiske Instituut și autor a numeroase studii consacrate culturii, istoriei și evoluției politice a minorității frize, dintre care menționăm *Die friesische Bewegung in nordfriesland im 19. und 20. Jahrhundert (1879-1945)*, în *Quellen und Forschungen zur Gesichte Schleswig-Holsteins*, vol. 89, 90, Neumunster 1986, și *Friesische Sprache und friesische Bewegung: Streifzüge durch die Geschichte Nordfrieslands in Schriftenreihe des Kreisarchivs Nordfriesland*, vol. 11, 1996, Husum.

Thomas Steensen, **The Frisians in Schleswig-Holstein**, broșură editată de Consiliul Friz, Nordfriisk Instituut, Bräist/Bredstedt, 1994.

Cele două națiuni române – controversate politice românești între 1865-1872 în spațiul habsburgic

STELIU LAMBRU

Istoriografia național-comunistă ne-a învățat că istoria României/românilor a fost una, așa cum partidul și conducătorul său erau unici. Mai mult decât atât, propagandiștii regimului comunist pretindeau că românii au gândit la fel timp de 2000 de ani și au acționat mereu în virtutea formării statului național și a intereselor națiunii române. Istoria oficială a poporului român era o sumă de invariante (continuitate, latinitate, unitate; după 1989 s-a adăugat și creștinismul ortodox, care pînă atunci, fusese tratat cu prudență), în care logica sa era că sfîrșitul și stadiul maxim al istoriei naționale coincideau, fără dubiu, cu instaurarea „*democrației populare*” (tautologie deplină) a P.C.R. Discursul istoric „ortodox” național-comunist, demagog, agresiv și mult mai intolerant decât cel naționalist clasic, a abandonat și minimul spirit critic pe care istoria naționalistă interbelică totuși l-a menținut în doze reduse. El a impus norme dure în scrierea istoriei, a inventat mituri național-comuniste și le-a consolidat pe cele moștenite. În concepția național-comunismului, istoria Transilvaniei este o chestiune de viață și de moarte pentru națiunea română, o istorie eminentamente națională și înfăptuită de masele populare. În istoria Transilvaniei, ca în întreaga istorie a României, mistificările și mitificările se țin lanț. Astăzi, cu multă greutate, discursul istoric împotriva canonului național-comunist se face totuși auzit. Minciuni prin omisiune, eludări de fapte și personalități incomode, date prezentate sec, exagerări de toate tipurile abundă în ceea ce înțeleg românii că ar însemna istoria. Exemplul mișcării naționale a românilor din teritoriile din Austro-Ungaria care au intrat în 1918 în componența Regatului României, prezentată mereu ca unitară și eliminîndu-se din ea fragmente întregi și idei care nu serveau statului național român, ilustrează performanțele atinse de discursul național-comunist.

Istoriografia națională statuta că românii din monarhia bicefală s-au opus vehement împotriva *Ausgleich*-ului de la 1867. Depart de a fi așa, viața politică a românilor din imperiul Habsburgilor s-a adaptat noilor realități instituționale ale noului stat. După felul în care s-au manifestat public și politic prin liderii lor, în Austro-Ungaria au existat două națiuni române. Una era atașată integrării românilor statului dualist și s-a format în jurul deputaților români guvernamentali, așa-numiților deăkiști. A doua națiune română a avut ca ideologie ceea ce vor deveni în 1869 cele două ramuri ale Partidului Național Român, Partidul Național Român din Banat și Ungaria (PNRBU) și Partidul Național Român din Transilvania (PNRT). Deși toți liderii politici ai românilor militau pentru emanciparea națiunii române, aceasta¹ era în formă și conținut foarte diferită.

Încă înainte de 1867, atunci când se preconiza punerea bazelor noului stat confederal² Austro-Ungaria, se coagulează și cele două viitoare grupări românești. La deschiderea lucrărilor Dietei de la Pesta din 1865 se petrece prima confruntare care va adânci divizarea clubul parlamentar român compus din deputații Andrei Mocsonyi, George Mocsonyi, Anton Mocsonyi, Alexandru Mocsonyi, Vincențiu Babeș, Alois Vlad, Sigismund Borlea, Emanoil Gozdsu, Iosif Hodoș, Aurel Maniu, Alexandru Roman și Ioan Popovici-Desseanu. Disputa are loc între Ferencz Deák și clubul parlamentar român în privința sintagmei „*pe temeiul egalității*”, cuprinsă în mesajul către tron după deschiderea Dietei în 1865. Se convine asupra formulării „*dreptatea și echitatea față de toate clasele cetățenilor statului, fără deosebire de religie și limbă*”³. Divergențele se radicalizează și deputatul Alexandru Mocsonyi, liderul naționaliștilor, susține obiecțiile deputaților sîrbi, Stratimirovic și Gozdsu, pentru a se înlocui expresia: „*Redă deci, Majestate, înainte de toate, națiunii maghiare libertatea constituțională*” cu expresia: „*Redă deci, Majestate, înainte de toate, patriei noastre libertatea constituțională*”. Mocsonyi își justifică poziția prin afirmația că în Ungaria trăiesc mai multe națiuni și nu este just ca acestea să se ascundă sub numele „*națiunea maghiară*”. Aceasta poate însemna fie că împăratul se adresează numai națiunii maghiare (ceea ce înseamnă discriminarea celorlalte națiuni), fie că întreaga populație a Ungariei este maghiară, prin această interpretare putîndu-se promova deznăționalizarea celorlalte națiuni, nemaghiare. Prim-ministrul maghiar, contele Andrásy, refuză să recunoască egalitatea în drepturi a națiunii române în absența unei legi a naționalităților⁴.

A doua confruntare are loc când clubul parlamentar român are inițiativa ca națiunile Ungariei să fie reprezentate în parlament proporțional cu numărul lor. Liderul liberal Ferencz Deák a argumentat imposibilitatea adoptării sale, considerînd că deputații dietali nu reprezintă în Dietă individualități etnice, ci țara întreagă. Constituția nu a investit naționalitățile cu drept de a fi reprezentate, ci doar de a fi reprezentați toți cetățenii patriei, care sînt toți membri ai națiunii

politice. Prin urmare, Deák credea că nu se putea fixa dinainte câți deputați să fie dintr-o nație și câți din altă nație. În plus, la nivelul populației nu se putea fixa numărul membrilor fiecărei națiuni, deoarece ar fi apărut tensiuni locale, iar, în cazul familiilor mixte de exemplu, dificultățile erau sporite. Intervenția lui Deák îi face pe nemulțumiții Alois Vlad și Aurel Maniu să plece din clubul deputaților români, dominat de naționaliști, și împreună cu Sigismund Papp și George Ivacicovici să formeze gruparea deputaților români deăkiști (guvernamentali).

Momentul prezentării proiectelor legii de naționalitate și al discutării lor a clarificat pozițiile celor două fracțiuni românești. După aprinse dispute, votul Dietei în favoarea proiectului legii naționalităților din 1868 (lege care nu s-a aplicat niciodată integral) a provocat părăsirea lucrărilor Dietei de către deputații naționaliști români și sârbi. În fața acestei atitudini de protest, românii deăkiști se manifestă cu ostilitate împotriva conaționalilor lor și a sîrbilor. George Ivacicovici, deputat deăkist, declara: *„Cînd viu să protesteze în contra acestei afirmări, nu pot să nu declar totodată că noi nu suntem aici deputați naționali, ci suntem deputații țării. (...) În cercul meu electoral am fost ales din partea concetățenilor de buze române, bulgare, sârbe, maghiare și germane, și ca deputat regnicolar am datorința să fac parte din legislațiune și să fac aceea ce-mi stă în putință. În celelalte cercuri electorale asemenea, după cum știu eu, nu se află numai exclusiv cîte o naționalitate, ci mai multe, și dacă acei domni deputați vreau să reprezinte exclusiv numai cîte o naționalitate, le-aș recomanda să-și depună mandatul”*⁵. Alt deputat român deăkist, Sigismund Papp, ia poziție dură împotriva plecării naționaliștilor: *„Protestez prin aceasta în contra declarațiunii făcute (de Alexandru Mocsonyi care anunța părăsirea Dietei, n.aut.), în numele deputaților români, pentru că eu interesele patriei le pun totdeauna deasupra pretensiunilor naționalităților”*⁶. Și Ferencz Deák se arată nemulțumit de acțiunea naționaliștilor, considerînd că *„dacă acei meritați domni se girează de reprezentanți ai nu știu ce națiuni sau naționalități, în privința asta așa cred, că în Ungaria, naționalitățile, ca atari, nu au reprezentanți”*. Liderul maghiar este nedumerit că *„acei meritați domni, cari nu voiesc să iee parte, sînt bărbați de naționalitate română, sîrbă sau de alte buze, dar lucrul acesta pe Dietă nu o privește. Noi nu întrebăm, care deputat de ce naționalitate e? Întrebăm numai aceea, e deputat ales în mod legal din partea cercului?”*⁷.

Alegerile dietale din 1869 s-au remarcat prin tensiuni între românii deăkiști și cei naționaliști. În multe circumscripții electorale, deăkiștii și naționaliștii s-au blocat reciproc pentru alegerea deputaților. S-a ajuns chiar la ciocniri între alegătorii celor două tabere. Alegerile au fost anulate, la repetarea lor cîștigînd naționalistul Alexandru Mocsonyi împotriva ministrului apărării, Szende Béla.⁸ După deschiderea sesiunii dietale, la inițiativa deputaților naționaliști, se propune deputaților deăkiști concentrarea tuturor într-un club parlamentar românesc. Alois

Vlad și Iosif Pop sînt pentru propunerea ca un eventual club să activeze doar în „chestiuni curat naționale” (naționalitatea și problema Transilvaniei), Miron Romanul este de acord cu acest club cu condiția ca el să nu conteste actul dualismului, iar Petru Mihali și Vasile Jurca, deputați deăkiști maramureșeni, se pronunță pentru ca scopul clubului să fie social, un schimb de părere între deputați, fără ca acesta să ia decizii în numele tuturor deputaților români și fără a-i obliga pe toți la aceleași păreri. Cînd Iosif Hodoș le cere deăkiștilor ca scopul clubului să fie „*de a urmări politica națională în solidaritate*”, aceștia consideră „*că la aceasta nu se pot supune*” și părăsesc convorbirile. În aceste condiții, naționaliștii formează un club național, boicotat de deăkiști și supranumit „*clubul intoleranților*”. Acesta a avut ca scop „*politica națională în solidaritate*”, așa cum a propus Iosif Hodoș. Nemulțumirile cresc și printre naționaliști. În urma acestor nemulțumiri slăbește și solidaritatea cu sîrbii, excelentă în legislatura anterioară. Relatînd formarea clubului național, chiar ziarul naționalist „*Albina*” constată cu regret că „*în sesiunea trecută clubul deputaților naționali s'a constituit fără orice program precis, iar solidaritatea s'a mărginit exclusiv la acel proiect de lege care se numește apriat «în cauza naționalităților»*”. Urmarea fu că mulți deputați cu nume românesc, dar cu inimă străină, intrară în club și puteau intra, că nici un program nu-i împiedeca (...). Odată intrați în club acest soi de oameni urmăreau două tendințe: de o parte tindeau a sparge solidaritatea, chiar și în cauză apriat națională, iar de altă parte își dădeau truda ca peste tot să liniștească, să molcomească, să împiedice, să adoarmă mersul lucrurilor naționale, care se pornise cu o repeziciune nu mare, dar totuși îmbucurătoare (...). În locul moralei începuse a se încuibă nerușinarea, încât vedeai, ici-colo, câte-un biet om (fost național) care, în setea prea mare de vreun oficiu gras, nu pregeta a mărturisi în public, cu vorba și cu peana niște principii, menite a destrăma națiunea, a o profana și a o rușina, ca astfel să escorteze și castrele străine (...). Cel ce a primit doctrina: «Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși» a primit întreagă religiunea creștină, căci s'a supus deizei ce o propagă. Întocmai deputații naționali, cei zece dela Dieta din Pesta, când subscriseseră «o politică națională» și «solidaritate», au scris și primit întregul program al adunării naționale dela Timișoara care încă are numai scopul acesta. Acest început bun și devotamentul celora ce ni l-au creat ne sunt toată garanța realizării speranței noastre.”¹⁰ Cele mai importante momente ale anului 1869 a fost înființarea PNRBU și PNRT.

În disputele de idei politice dintre fracțiunile românești în peisajul publicistic, notabilă este prestația mai puțin cunoscutului dar nu mai puțin incisivului ziar „*Patria*”. Editat de consorțiul cu același nume format din „50 de români”, ziarul a avut în Francisc Virgil Olteanu, Romulus Ulpiu Preda și Iuliu Popovici pe animatorii săi. Încă de la apariția sa, la 14/26 septembrie 1871, gazeta românească deăkistă a dorit să fie o variantă de atitudine națională românească față de politica guvernului maghiar în general și față de vulcanicele partide naționaliste

românești. Românii deăkiști mizau mai puțin pe un discurs patriotard și mai mult pe implicarea mai activă a națiunii române la creșterea și dezvoltarea economică a Austro-Ungariei.

„Patria” a militat constant pentru o bună înțelegere a românilor cu maghiarii, și s-a dovedit a fi exponentul constituționalismului și loialismului românesc față de statul maghiar. S-a manifestat constant împotriva liniei politice promovate de cele două partide naționaliste românești și s-a declarat pentru o politică națională românescă dar numai alături de națiunea maghiară. A fost adepta activismului politic; aceasta a apropiat-o de activismul conservatorilor ortodocși de la Sibiu, grupați în jurul mitropolitului ortodox al Transilvaniei Andrei, baron de Șaguna. Principalele idei ale grupului de opinie de la „Patria” se constituiau într-un adevărat program politic, gazeta sprijinindu-i constant pe „deputați guvernamentali” români din Dieta de la Pesta. Principiile pe care „Patria” le-a promovat au apărut în primul număr al său. În șapte puncte, „Patria” statuta că:

„1. Va sta totdeauna pe terenul legalității, nicicând nu va avea tendințe separatiste, ci patriotice române deoarece țara ce o locuim este și a noastră; declarăm însă că deși jurnalul nostru va lucra între marginile legalității, va combate pentru aceea totdeauna cu arme onorifice toate legile aduse până acuma, sau aducând în viitor, care după convingerea noastră nu consună cu principiile dreptății și echității, și prin urmare nici cu interesele binepricepute ale poporului român și ale patriei comune.

2. va solicita ca legea de naționalitate (...) să se modifice după lipsele poporului nostru și în consonanță cu interesele comune ale patriei noastre. (Austro-Ungaria n. aut.)

3. va pretinde ca atât la ministere și tribunale, cât și prin comitate, românii, firește calificați, să fie aplicați în proporție corespunzătoare.

4. va pretinde egalitate și reciprocitate deplină între confesiunile patriei noastre, fără ca „Patria” să fie foaie confesională.

5. (...) va solicita din capul locului transformarea legii electorale din Transilvania de după legea electorală din Ungaria.

6. va controla și combate cu obiectivitate toate abuzurile publice.

7. „Patria” în loc de separatism și înstrăinare va stăruie o colaborare între noi românii, apropiere, bună înțelegere și înfrățire a românilor cu celelalte popoare ale patriei noastre între care viețuim și voim să murim.”¹¹

Acest program este semnat de Olteanu și este inclus în editorialul *Ce voiesce «Patria»*. În timp ce „Patria” se situează „pe terenul legalității” și „nu va avea tendințe separatiste, ci patriotice române”, în programul PNRBU există o ostilitate mascată împotriva guvernului, fără a milita însă pentru încălcarea constituției. Faptul că „Patria” așează în programul său ca prim principiu legalitatea demersului său, semnifică hotărârea sa de a nu permite manifestarea tendințelor secesioniste de care erau acuzate partidele naționaliste.

„*Patria*” a abordat toate chestiunile politice care îi privea pe români. În privința controversatei legi a naționalităților din 1868, „*Patria*” dorește să modifice această lege în folosul și în interesul comun al Ungariei. Adversarul „*Patriei*”, PNRBU cerea elaborarea unei alte legi bazate pe proiectul deputaților naționaliști. Diferențele sînt sensibile, miza este funcționarea statului ungar; naționaliștii și deăkiștii dezvoltă argumente proprii care se încheagă în jurul concepțiilor politice ale liderilor. Cele două națiuni române au opinii diferite și față de celelalte naționalități ale statului: în timp ce poziția deăkiștilor este pentru o solidaritate patriotică între toate națiunile, naționaliștii doresc „*solidaritate cu națiunile patriei de asemenea interes*”, prin urmare cu acele națiuni dispuse să lupte pentru egalitatea deplină în stat a tuturor limbilor vernaculare din monarhie.

Problema autonomiei Transilvaniei a declanșat altă furtună în disputele inter-românești. Pretenției naționaliștilor de a se reda autonomia Transilvaniei, gazeta românească de la Pesta i se opune categoric. Singura referire la Transilvania din programul „*Patriei*” este armonizarea legii sale electorale cu aceea din Ungaria. Naționaliștii, la fel ca și în cazul legii naționalităților, mizează pe proiectul de rezoluție al deputaților lor, care prevedea restituirea autonomiei acestei provincii și anularea unirii cu Ungaria ce a precedat *Ausgleich*-ul. Pentru a slăbi dualismul. PNRBU sprijinea orice program care avea în vedere emanciparea națiunilor din Austro-Ungaria și care submina prezența maghiară la conducerea statului. Astfel se explică sprijinul acordat programului național croat pentru o Croație autonomă¹². Atitudinea „*Patriei*” față de autonomia Transilvaniei, atît de deplînsă de deputații naționaliști, ca și în interpretările istoricilor pînă în zilele noastre, a fost singulară și extrem de interesantă. În articolul „*Ce e de făcut?*”¹³, redacția protestează împotriva demersurilor naționaliste care revendică autonomia Transilvaniei. Argumentele ziarului deăkist introduc în discuție organizarea și funcționarea Transilvaniei ca principat autonom în Imperiul Habsburgic. Repetatele cereri ale grupurilor parlamentare naționaliste de renunțare la unirea din 1867, i se par „*Patriei*” scandaloase, deoarece legea din 1791 (conform căreia doar nobilii votează) a fost înlocuită cu aceea de la 1848, prin care orice cetățean poate dobîndi dreptul la vot, indiferent de naționalitatea sa, cu condiția ca acesta să poată plăti un impozit de 8 florini. Redacția crede că românii nu le-ar fi de folos autonomia, deoarece n-ar avea majoritatea în Dieta Transilvaniei. Din cele 125 de mandate de deputați dietali ai Transilvaniei, 45 ar putea aparține românilor, restul de 80 revenind ungurilor, secuilor și sașilor. Prin urmare, cele trei națiuni ar putea vota legile în conformitate cu interesele lor, fără a lua în considerare „opoziția” românească — de altfel, așa cum au și făcut-o în tot cursul secolelor anterioare. „*Patria*” crede că dacă se grupează argumentele în jurul ideii de naționalitate, românii n-ar avea nici o șansă de a vota legile convenabile lor în dieta ardeleană. Dimpotrivă, ziarul crede că numai în Ungaria românii se pot manifesta politicește mult mai eficient și fără a construi solidarități

exclusiv pe baze etnice. Pe de altă parte, nici proiectul de constituție al dietei sibiene din 1863 nu poate fi luat în discuție, întrucât nefiind sancționat de împărat nu are putere juridică, devenind caduc. „Patria” îi avertizează pe naționaliști că prin autonomia Transilvaniei maghiarii ar avea din nou putere de conducere, pe cînd în parlamentul de la Pesta dezbaterile s-ar purta în jurul teoriei dreptului în urma căroră legile ar putea fi modificate în interesul românilor. Pentru a se exprima cît mai convingător, „Patria” reproduce pasaje din legislația transilvăneană, care ar intra în vigoare în cazul în care Transilvania ar redobîndi autonomia. „Patria” folosește extrasele din legislația transilvăneană de la 1791 și 1848, pentru a arăta situația generală a românilor din fosta Transilvanie autonomă și pentru ce luptă naționaliștii:

„Noha az oláh natio a hazában sem a statusok közê nem számláltatott sem vallások nem a recepta Religiók közül való: mindazonáltal propter Regni emolumentum miglen potialtatnak, az oláh egyházi rendek ehhez tartsák magokat (Deși națiunea valahă în patrie nu era inclusă nici în status și nici religia lor nu făcea parte din religiile recepte, totuși, pentru folosul domniei, ordinele bisericești valahe să respecte aceasta)”.

„Noha az oláh nemzet propter bonum publicum admitáltott ez Hazában; mind azáltal nem vevén eszében állapotjának alacson voltát, némely nemes atyámkfiat impedialták, hogy az ő inepeken ne legyen szabad munkálkodni. Végeztetett azért azok ellen, hogy a magyar nationak ne praescribáljanak. (Deși națiunea valahă a fost admisă în această patrie pentru interesul public, cu toate acestea, neținînd seama de caracterul inferior al condiției sale sociale, i-a împiedicat pe unii concetățeni de-ai noștri nobili ca la sărbătorile lor să lucreze. S-a pronunțat o hotărîre judecătorească ca să nu se poruncească națiunii maghiare)”.

„Egyéb rendbeli oláhság puskával, tegezzel, karddal, pallossal, és egyéb fegyverekkel eljárni nemerészellen (Vlahimea făcînd parte din celelalte pături, să nu aibă voie să umble cu pușcă, arc, sabie, paloș și alte arme)”.

„In omnibus sive ad politiam sive justitiam vele oconomiam administrandam necessariis oficiis utemur indigenis Transylvanis, Hungaris nempe sicular et saxonibus. (În toate cele ce primesc administrația sau justiția sau oficiile economice ele vor angaja ardeleni indigeni maghiari, de asemenea secuici și sași)”

„Bonis ob defectum prolicum aut notam infidelitatis ad fiscum regium devolvendis bene mertos Transylvanos, Hungaros nempe sicular et Saxones indigenos propensi erimus dignari. (Bunurile care prn stingerea seminției sau confiscate din cauza înaltei trădări, și care ar reveni fiscului vom porunci ca în viitor să fie atribuite transilvănenilor merituosi din națiunea maghiarilor, de asemenea secuilor și sașilor născuți în țară [Transilvania])”¹⁴

Prin aceste pasaje din Constituțiile transilvănene, „Patria” reamintește naționaliștilor că Transilvania autonomă a pedepsit petițiile naționale românești

începînd cu cel al episcopului greco-catolic Inocențiu Micu. Redacției i se pare „nebunească” ideea redării autonomiei unei țări în care românii ar putea avea un cuvînt de spus, numai în cazul introducerii votului universal, chestiune în favoarea căreia liderii PNRT și PNRBU s-au pronunțat frecvent. Cînd guvernul maghiar inițiază un „*proiect de împăcațiune*” cu națiunea română (cum a făcut de altfel cu toate națiunile Ungariei), „*Patria*” revine la chestiunea autonomiei Transilvaniei: „*Mulți pretind autonomia Transilvaniei după cum aceasta o are Croația. (...) amintim numai că pe proiectul de împăcațiune, chestiunea autonomiei transilvane ar rămîne închisă. Poate fi că maghiarii, secuii și sașii încă se vor socoti mai tîrziu altfel, și ei singuri vor cere o formă de autonomie precum aceasta o are Croația. (...) Chiar și împăcațiunea cu Croația are să se ia la revizuit, deși referințele Croației nu sînt atît de confuze precum sînt cele din Transilvania*”¹⁵

La aceste opinii, reacția „*Albinei*” a fost promptă. Ea îi atacă pe ziarisții deăkiști calificîndu-i ca „*oameni depravați*”, „*acești corupători ai poporului român*”, „*priculicii*”, „*minciuni tendențioase*”, „*neputință spirituală*”, „*calomnie obraznică*” etc. Francisc Virgil Olteanu își apără pozițiile în articolul „*«Albinei», ca să ne priceapă*”¹⁶, în care folosește sintagmele scandalizatoare ale „*Albinei*” avînd grijă să încheie cu o nota bene prin care se precizează rațiunea conținutului și totala desolidarizare de limbajul suburban, care nu-i aparține.

Încă de la apariția sa, „*Patria*” s-a aflat într-o polemică dură cu ziarul naționalist „*Albina*”, care a apărut între 1868-1878 la Viena, iar după această dată la Pesta. Disputele „*Patriei*” cu „*Albina*”, organul naționalist, a adus în arena publicistică disputele dintre cele două națiuni române. În paginile 2-3 ale numărului inaugural, redacția guvernamentală răspunde atacului gazetei naționaliste. Aceasta din urmă — nici nu apucase bine „*Patria*” să apară — declanșează disputa. Acuzațiile „*Albinei*” constau în invective și reproșuri făcute „*Patriei*” că ar fi antinațională și subvenționată de guvernul maghiar pentru a-i destabiliza pe români și a crea derută. „*Patria*” neagă acuzațiile aduse, pe care le consideră arbitrar (cere „*Albinei*” să-și dovedească spusele prin probe) și prin aluzii: ziarul naționalist ar fi subvenționat la rîndul său de familia Mocsonyi, de România și de Rusia. Aceste „săgeți” reciproce aveau la bază pozițiile net diferite exprimate de cele două gazete, ca și personalizarea puternică a direcțiilor politice ale naționaliștilor și ale deăkiștilor („*separatism teritorial*” urmărit de România și Rusia, erau acuzațiile aduse de „*Patria*”, și „*politică antinațională românească*” propagată de guvernul maghiar, erau cele ale „*Albinei*”).

Aceasta se explică prin coalizarea în Dieta de la Pesta a naționaliștilor români cu opoziția maghiară exercitată de Partidul Democrat de sorginte pașoptistă al lui Dániel Irányi sau cu deputații maghiari socialiști și social-democrați, care împărtășeau opiniile naționalităților nemaghiare în vederea unei mai largi permisivități a acestora în conducerea statului. Apropierea dintre PNRBU și

pozițiile de stînga din Dieta pestană a atras plasarea PNRBU în „stînga extremă” de către ziarile progubernamentale, nu doar de către „Patria”.

Cît privește atitudinea „Patriei” față de deputații naționaliști, aceasta este nuanțată. În paginile acesteia este atacat în mod constant Vincențiu Babeș, considerat principalul vinovat pentru ținuta PNRBU și a deputaților naționaliști, calificați ca „stîngă extremă” a eșichierului politic. În nr. 45, „Patria” publică un atac devastator la adresa pasivismului și a lui Babeș: *„Înainte cu vreo trei ani nu se mai auzeau decît imnele pasivismului și dacă voia cineva pe acele timpuri să devină om mare nu trebuia să facă alta decît să repete mereu deviza faimoasă a pasiviștilor: nimic decît pasivitate, nu ne pasă de interesele națiunii dacă acestea nu derivă din pasivitate. (...) Astăzi însă, cînd politica activității începe a prinde mereu rădăcini între românii transilvăneni, cînd poporul amăgit ajungînd după un trist experiment de patru ani la conștiința adevăratelor sale interese părăsește mereu profeții cei mincinoși ai pasivității inerte și sinucigașe, și se întoarce cu încredere către activitatea mult hulită și înjurată, politicul din Hodoniu (aluzie la Babeș, n.aut.) cum poate fi el pasivist? Și, în adevăr, Babeș peregrinîndu-se prin Transilvania abia a observat semnele noii metamorfoze, cînd s-a și găsit a anunța prin monitorul său «Albina» că și el e — activist (!). Iar în nr. 32 al acestei foi iacă ce zice «providențialul» bărbat: «Pentru pasivitate și astăzi stăm, dacă ni se va dovedi că ea există și e practicabilă la noi». Va să zică: «conducătorul politic» al «Albinei» a luptat mai bine de trei ani de zile pentru pasivitate care nici nu exista și despre a cărei practicabilitate el însuși se îndoiește. La aceste nu mai trebuie comentariu. Scopul pentru care a militat Babeș e evident. El n-a susținut pasivitatea pentru că i-ar fi aflat rațiunea și practica ci pentru că era în modă și pentru că corifeii acestei direcțiuni politice treceau, in illo tempore, de politicieni mari, dintre care dînsul n-ar fi putut lipsi.”* În paginile „Patriei”, deputatul deákist, preotul Alexiu Popescu¹⁷, duce o dură campanie împotriva lui Vincențiu Babeș. Polemica este alimentată și de victoria primului în cercul Sasca la alegerile din vara anului 1872. Spre deosebire de alți deputați naționaliști, Alexandru Mocsonyi se bucură de un tratament mai îngăduitor, însă nici lui nu-i este iertată prietenia cu Babeș.

Reluînd combaterea pasivismului, „Patria” consideră că acest curent politic este foarte nociv pentru români. În nr. 69 ziarul deákist arată duplicitatea liderilor naționali transilvăneni în urma adunării de la Alba Iulia din 27 iunie 1872, cînd au declarat neparticiparea la alegerile dietale din 1872: *„Dr. Rațiu, Măcelariu și Nicola — treime politică — în înțelepciunea lor cea înalt politică dederă din nou testament de pauperitate românilor ardeleni coadunați la Alba Iulia; dovediră din nou incapacitatea lor de a figura drept conducători practici în politică; arătară mai odată, că ei, ca «supuși loiali ai Maiestății Sale», și «oameni constituționali» nu vreau să știe nimica, nici de «loialitate» nici de*

«consituțiune» cu atât mai puțin de «legile sancționate pentru Ungaria și Transilvania». Dee ei socoteală înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor despre onestitatea și loialitatea lor în politică; aceasta nu ne interesează. Dar din punctul de vedere al intereselor noastre vitale românești din Transilvania, condamnăm cu toată rezoluțiunea bărbătească apucăturile lor, prin care ei năzuiesc a seduce pre poporul român, a-l face să-și negligeze datoriile sale către națiune, stat, și constituție; protestăm în contra năzuințelor lor de a-l condamna pe popor la nepăsare și la trîndăvie politică. Pasivitatea funestă, proclamată la anul 1868 la Miercurea, a adus fructele cele mai amare pentru românii din Transilvania. (...) Da, această treime stă în solda inamicilor Ungariei, precum ea a stat și înainte!». Iar în nr. 77, „Patria” reia atacurile împotriva pasiviștilor ardeleni, luîndu-l la rînd pe Ilie Măcelariu: „Dar nici n-a înșelat pe poporul credul nimeni atât de cumplit ca tocmai Măcelariu, care în Alba Iulia ca lider și prim orator, a jurat pasivitate absolută înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Totuși, el principalul și executorul ideii de pasivitate în Transilvania, lasă a se candida și a se alege de deputat în Hațeg pentru Dieta din Pesta. Mai mare abnegare de principii politice și o contrazicere mai directă decît aceasta n-a văzut lumea română niciodată. A-i aduna pe români la Alba Iulia să voteze pentru a nu alege deputați pentru dieta de la Pesta, și îndată după aceasta, în contra principiului proclamat de a nu se alege totuși pentru dieta de la Pesta, înseamnă a avea un caracter politic dubios, a nu fi conștient de faptele politice și a face abuz din încrederea poporului coadunat la Alba Iulia. Sau mai bine înseamnă a seduce și a înșela pe popor. (...) Măcelariu v-a predicat tot numai minciuni; el însuși este o mare minciună căci și-a încălcat principiile. Dar chiar și aceea este numai o scornitură că el, care astăzi își dă aer de «român» mare, ar fi român adevărat. Pînă la anul 1848, acest Măcelariu a fost ungur cu nume unguresc Mészáros, sub absolutismul nemțesc cu trup și suflet a fost neamț cu nume nemțesc Fleischhacker, și iaca acum, după alungarea nemților din țară, ne pomenim că ungurul nostru nemțit s-a prefăcut în român și și-a schimbat numele moșilor strămoșilor săi în românește: Măcelariu!». Alături de „Patria”, și „Telegraful român” îi atacă pe pasiviști arătînd că interesele personale îi îndeamnă să promoveze pasivismul în timp ce se pregătesc febril de alegeri. În schița de program național pentru alegeri „Caus'a română la 1872” (reprodus și în coloanele „Patriei”), „Telegraful român”¹⁸ a încercat să-i adune pe toți românii la politica activismului.

Nici opoziția maghiară care urmărea desprinderea Ungariei din sistemul dualist nu scapă de critica „Patriei”. Numărul 5 al ziarului condus de Olteanu îi „dedică” opoziției editorialul său: „Partida opozițională și-a și desfăcut flamura sa pentru alegerile cele mai de aproape. Ce este scris pe flamura aceasta? Ușor se poate ghici. Ordinul de bătaie este tot acela ce a fost înainte de aceasta cu

șase ani. Opozițiunea într-o proclamațiune răspîndită prin toată țara și acum, cheamă (...) pe toți cei care «pretind o armată independentă maghiară, pretind încetarea delegațiunilor, pretind independența finanțelor, pretind reforme atît pe teren spiritual cît și material (...), pretind îndestularea concetățenilor patriei de orice limbă cu susținerea integrității patriei, le pretind toate acestea la timpul său, alegînd bine modalitățile și mediul corespunzătoare fără zguduirea și periclitarea a tot ce astăzi este bun». Va să zică opozițiunea s-a pus din nou pe terenul cel vast al drepturilor de stat. Ea voiește a nimici și ruina dualismul, pe a cărui bază stă astăzi majoritatea importantă a țării. Terenul pe care a pășit astăzi opozițiunea nu este nou, deoarece chestiunea dreptului public de stat a fost bătut și dezbătut de sute și mii de ori, atît în parlament cît și în jurnalistica Ungariei (...) Ea totuși, (...) își probează norocul din nou. Și pentru ca să poată acoperi golătatea programei sale, mai vîrăște în ea și un lucru ridicol despre împăcarea naționalităților din Ungaria. Însă și această împăcare o voiește «numai la timpul său, alegînd bine modalitatea și mediul corespunzătoare». Cînd va veni timpul acesta? Care sînt «modalitatea și mediul» de împăcațiune? Cum sună în trăsăturile ei fundamentale împăcarea naționalităților? Firește, nu se spune nici un cuvînt. Nu, căci opozițiunei, precum aceasta am intonat-o adeseori, nici prin minte nu i-a pleznit a cugeta serios și cu sinceritate la împăcarea naționalităților. (...) nici nu poate promite nimica sau dacă poate să ne promită ceva, atunci desigur ne va promite ceea ce ni s-a promis odată cum că adică pe noi românii, dacă voim a fi împăcați și îndestulați, ne va îndruma sa ne luăm toate catrafusele cu noi și să emigrăm la București!". Două numere mai tîrziu, în nr. 7, „Patria” respinge oferta curtenitoare a publicației opoziției „Magyar Polgár”: „Mult se înșeală «Magyar Polgár» dacă este de convingerea că noi ne-am aruncat în brațele opozițiunii. Doamne ferește! Aceasta este o închipuire goală, deoarece tot insul care a citit cu atenție jurnalul și programul nostru credem că despre toate s-a putut convinge numai despre ceea ce ne spune jurnalulu transilvănean nu. (...) dorim și pretindem între marginile legii, că susținîndu-ne integritatea patriei noastre, egalitatea și fraternitatea tuturor concetățenilor din Ungaria să nu mai fie frază goală ci să se și realizeze în adevăratul înțeles al cuvîntului.” Alături de opoziție, politica dusă de cele două partide naționaliste românești este considerată futilă. În nr. 74, își manifestă speranța ca, în viitor, partidele politice naționaliste să dispară pur și simplu: „Dar partidele, oricum s-ar forma ele în viitor, nu pot lua de baza consolidării lor numai chestiuni speciale interne, căci atuncia partidele parlamentare la pertractarea fiecărei obiecții ar trebui să se descompună și să se formeze din nou de după natura diferitelor obiecții. Acesta ar fi un non-sens parlamentar. (...) Dovada spre aceasta este trecutul de 6 ani al naționalilor. În acest răstimp niciodată nu l-am văzut fîgurînd ca partidă politică, ci numai ca partidă de «limbă», ceea ce nu există nicăieri în parlamente și

creдем că nici în viitor nu vor putea figura ca «partidă politică independentă» pentru că ei nu se consolidează pe bază de principii generale. (...) Care este deci politica cea mai nenaturală în Ungaria? Negreșit, politica fracțiunii naționale. Ea nu este a prezentului dar nici a viitorului. Ea nu se poate elibera din cercul cel îngust al «limbii», «școlii confesionale» și al «virilității». Și așa nu se poate înălța la misiunea unei «partide politice». O partidă ca aceasta nu folosește parlamentului nici țării. După ea, «partida politică» înseamnă atîta cît lucus a non lucendo, și a nu te ocupa de fel cu politica generală a țării.»

În analiza societății românești și a inferiorității românilor, „Patria” pune accent pe dezastrul economic în care se află aceștia. Cauzele pentru care românii sînt puși în inferioritate în imperiu — motiv pentru care nici nu pot vota — sînt foarte nuanțate în publicația lui Olteanu. Exasperată de inițiativele exclusiv în direcția națională ale deputaților naționaliști, „Patria” publică un excelent articol intitulat „Lipsele noastre”, în care sînt analizate originile dezastrului economic în care se află românii. Sunt deplînse absența interesului românilor pentru modernizarea economiei și creșterea bunăstării, ca și tradiționalismul exagerat care generează acest tip de atitudine față de prosperitatea economică. „Noi nu căutăm a exploata împrejurările nici în politică nici în avere. Căile ferate pentru noi n-au valoare, industria nici nu voim a o cunoaște, negustoria are să fie în mîna jidovilor; iar agronomia la noi și astăzi se află tot acolo unde s-a aflat cu o sută de ani înainte, în mîna moșilor și strămoșilor noștri; adică: totul în stare primitivă (...) nici chiar deputații români nu se îngrijesc de nimica. Unica lor știință ce o practică în Dietă se reduce numai la «naționalitate», dar niciodată n-am auzit ca atare deputat să fie interesat de atare drum de fier (...). Ales. Mocioni și Babeșiu sînt acei deputați români care pentru linia ferată Timișoara-Lugoj-Caransebeș-Orșova n-au făcut nici un pas la minister sau în parlament. (...) trebuie să ne întrunim toate puterile pentru a crea între români o clasă de mijloc. Fără aceasta sîntem pierduți dimpreună cu «naționalitatea» noastră!”¹⁹

„Patria”, prin programul său publicat în numărul inaugural, s-a situat fără echivoc pentru solidaritatea dintre națiunile din Ungaria în interesul „patriei comune”. De aceea, sprijină necondiționat toate acțiunile politice care duc la conciliere cu maghiarii și cu guvernul. Nu precupește nici o laudă, chiar și la adresa lui Alexandru Mocsonyi, față de care se afla pe poziții diferite din punct de vedere politic. Aceste două chestiuni, principiul constituțional apărat și promovat cu încăpăținare de Mocsonyi și solidaritatea cu maghiarii, îl fac pe deputatul naționalist să fie privit pozitiv de redacție. În numărul 76, „Patria” apreciază intenția și talentul reformator al lui Mocsonyi, dar regretă că este influențat de Babeș. „Patria” crede că dacă Mocsonyi s-ar debarasa de Babeș ar fi foarte util parlamentului, iar utilitatea sa ar crește dacă n-ar mai accentua importanța proiectelor naționale, pe care publicația le consideră excese ale unui

om valoros ca Mocsonyi. Dezvinovățindu-se de acuzațiile că s-ar fi bucurat de înfrângerea lui Mocsonyi chiar în fieful său de la Lugoj, „Patria” consideră că inconstanța politică se pedepsește, satisfacția ziarului guvernamental fiind una partinică, întrucât în locul deputaților naționaliști românii bănățeni i-au votat pe cei deákiști. *„Cînd însă talente de ale lui Ales. Mocioni se aliază cu neamicii existenței statului și cu oamenii absolutismului, facă bine să ne ierte tot insul, dacă noi ne bucurăm, cînd astfel de bărbați capătă votul de neîncredere chiar din părțile acele, unde dînșii mai nainte aveau cel mai mare reazem (...)”* își încheia „Patria” corespondența²⁰ în chestiunea alegerilor dietale din vara lui 1872.

Ținuta principală a „Patriei” se reflectă și în disputele pe care le are, nu doar cu naționaliștii români, ci și cu acei ziariști de alte naționalități care nu doresc o bună înțelegere cu poporul român din Ungaria. Este remarcabil la această publicație modul cum militează pentru constituționalism și loialism, dar cu afirmarea identității naționale și a drepturilor românilor. Aceste aspecte s-au materializat prin frecvența cu care publicația a acordat spațiu culturii române în paginile sale, în special lucrărilor cu caracter istoric, corifeii Școlii Ardelene cum ar fi Petru Maior, fiind privilegiați. În nr. 7, „Patria” publică recenzia cărții *„Die Union der Walachen in Siebenburgen unter kaiser Leopold I”* de Joseph Fiedler, apărută la Viena în 1858. Concluzia recenzentului este că datorită românilor mai există catolicism în Transilvania. Dat fiind că principii medievali transilvăneni au fost majoritar calvini, ei ar fi putut impune Transilvaniei Reforma religioasă. Prin aceste demersuri, „Patria” a dorit formarea și afirmarea unei românități habsburgice în care statalitatea și integritatea teritorială a Austro-Ungariei a constituit baza doctrinei sale politice. Încă din primul număr, „Patria” a respins cu hotărîre orice apropiere teritorială a românilor din Transilvania și Ungaria de România, considerînd-o „separatism”. Pe de altă parte, „Patria” a dus o ofensivă decisă împotriva ziarelor și publicațiilor progubernamentale de limbă germană și maghiară care intenționau să determine guvernul să promoveze legi prin care, în opinia „Patriei”, ar fi limitat accesul românilor la viața politică. În acest sens este emblematică replica pe care publicația românească o dă ziarului de limbă germană din Pesta „Pesther Lloyd”. Acesta publicase un articol unde se manifestase împotriva împăcării româno-maghiare, ceea ce contravenea programului politic al românilor guvernamentali și „Patriei”. În articolul „«Pesther Lloyd» și noi”, „Patria” își exprimă regretul pentru poziția redacției germane de la „Pesther Lloyd”, neomițînd să răspundă pe măsura atitudinii acesteia: *„Cam asta este natura tuturor bogaților îngîmfați, și ar fi foarte trist chiar pentru viitorul Ungariei dacă toate jurnalele patriotice astfel ar cugeta despre români, care în Ungaria și Transilvania numără aproape 3 milioane de suflete; ar fi și mai trist dacă guvernul actual (...), în loc de a prețui tendințele noastre oneste, și-ar bate joc de noi și de pretențiile noastre.”*²¹ În același timp, „Patria” militează pentru ca jurnalele românești să

aibă atitudinii mai puțin radicale, pentru a se putea servi drept exemple celor „săsești și ungurești”. Nu sînt iertați nici oamenii politici români, care sînt făcuți responsabili pentru lipsa lor de moderație în acțiunile politice și parlamentare. „Patria” se adresează maghiarilor „patrioți” pentru ca în interesul „binelui public” să treacă peste obstacole și să încerce calea împăcării cu românii. Despre aceștia din urmă conchide: *„N'avem noi tendințe separatiste și periculoase statului; nu, mai virtos noi cei de la «Patria», care n-am încetat niciodată a intona unitatea politică și teritorială a Ungariei, ci avem tendințe de cultură populară cu orice preț. (...) credem că lucrăm nu numai în interesul nostru propriu românesc, ci și în al patriei noastre comune. Nu sîntem noi pentru aceea agitatori, căci agitatori se numesc cei ce lucră în contra intereselor și a unității teritoriale a statului”*. Cu ocazia apelului la reconciliere între români și maghiari, „Patria” nu pierde ocazia de a-l ataca iarăși pe Vincențiu Babeș pentru inconsecvența sa politică. Îi reamintește deputatului naționalist argumentația sa pentru pasivism în contradicție cu pozițiile sale activiste. „Patria” se simte lezată de pozițiile activiste ale lui Babeș din „Albina”, pe care le consideră ale sale. O altă revoltă anti-Babeș se produce atunci când acesta adoptă opiniile lui Mocsonyi despre „înfrățirea româno-maghiară”, deoarece în timpul alegerilor dietale Babeș s-a pronunțat constant împotriva principiilor „Patriei” și a colaborării cu maghiarii. Avînd în vedere că „Albina” (ziarul în care Babeș își exprimă dorința de apropiere de maghiari) nu era o propagatoare a ideii de „înfrățire”, brusca schimbare de optică a lui Babeș este privită de „Patria” ca „fariseism”. Tonul iritat al ziarului deakist este motivat de adoptarea de către adversarii politici a propriilor principii, fără ca aceștia să indice sursa de inspirație; de aceea refuză celor pe care i-a criticat dreptul de a folosi obiective pe care doar redacția „Patriei” le-a promovat efectiv.

De la critici severe nu este cruțat nici guvernul. Redacția este revoltată de tergiversarea guvernului în politica de integrare a Transilvaniei în Ungaria. În nr. 79 „Patria” publică un aspru rechizitoriu la adresa guvernului pentru întîrzierea începerii uniformizării legilor pe tot teritoriul Ungariei: *„Peste tot, Ardealul se află astăzi într-un haos nemaivăzut, nemaipomenit; este și astăzi în faptă deosebit de Ungaria. (...) Deși recunoaștem că guvernul nostru și legislațiunea Ungariei de la 1867 încoace a fost împovărat (...), totuși credem, nici guvernul nici legislațiunea nu se pot scuza destul pentru delăsările și neglijențele sale față de organizarea treburilor interne ale Transilvaniei. (...) lumea așteaptă atît de la guvern cît și de la legislațiune o acțiune grabnică, rațională și salutară cu privire la asimilarea instituțiilor transilvane cu ale ungurenilor. Acestea nu pot rămîne și mai departe tot așa. (...) Întîrzierea și neglijența ar fi un păcat strigător la cer, iar organizarea fundamentală a Transilvaniei ar însemna atîta cît a realiza întru toate uniunea sancționată și egalitatea proclamată. (...) Românii, care mai înainte erau și sînt încă aprigi*

apărători ai uniunii, alte rezultate politice și sociale au așteptat de la sancționarea uniunii. Ceilalți care neîntrerupt au luptat contra Ungariei, văzînd că anormalitățile de mai înainte în loc de a se casa cu totul se mai îngrămădesc, întrebuintează această împrejurare ca de o armă puternică și primejdioasă în contra legii sancționate și întărită poporul de a nu recunoaște uniunea, ceea ce pe noi ne poate aduce într-o situație foarte fatală. Pe cînd dacă uniunea sancționată vă arăta rezultate favorabile chiar nici acești români nu vor fi străini de către totala unire a Transilvaniei cu Ungaria.”

Ținta loviturilor „Patriei” a fost cu predilecție orice manifestare a naționaliștilor, indiferent că ei au fost români, sîrbi sau slovaci. Ziarul a condamnat explicit orice manifestare suspectă de separatism teritorial. În nr. 89 a fost publicat pe prima pagină un articol de la congresul de separare a Bisericii române de cea sîrbă, foarte detaliat, în care a urmărit fiecare dezbateră. „Patria” și-a exprimat revolta față de extremismul sîrbesc, care nu a acceptat ca reprezentantul împăratului Franz Josef să ia parte la congres. Fiind considerată o flagrantă violare a legii, care prevedea că la lucrările Bisericilor din imperiu ce nu aveau un statut de funcționare sancționat de împărat era necesară prezența unui reprezentant al monarhului, trimisul Curții imperiale a decis dizolvarea congresului. În fața neglijării prevederilor legale, „Patria” îi atacă atît pe liderii naționaliști sîrbi că se amestecă în Biserica română, „partida ultra-demagogă a lui Miletics”, cît și pe români pentru că le permit naționaliștilor sîrbi ingerințe în chestiunile interne ale Bisericii române. „Patria” afirmă, în conformitate cu prevederile legii, că reprezentantul împăratului nu poate participa la dezbaterile Sinodului ortodox român întrucît Biserica română funcționa pe baza Statutului Organic (1868), sancționat de împărat, operă a mitropolitului Andrei Șaguna. Prin urmare, articolul cere, în numele întregii redacții, ca „oameni scrînițiți ca Miletics” să fie îndepărtați din anturajul deputaților români.

Alegerile dietale din vara anului 1872 au însemnat un eșec pentru naționaliști. Alexandru Mocsonyi pierde mandatul de deputat chiar la Lugoj, fieful său, fiind ales Szende Béla, contracandidatul său din urmă cu trei ani. Presa guvernamentală și deputații deákisti au salutat înfrîngerea PNRBU și a întregii familii Mocsonyi. Ziarul deákist „Pesti Napló” scria: „Deodată cu strălucita învingere (victorie, n.aut.) a guvernului în capitală, în aceeași zi a urmat căderea clicei naționale a mocioniștilor. (...) Toți matadorii așa zisei clice naționale au căzut. Marile județ a ales numai deákisti. (...) Cei aleși sunt adicți necondiționali ai ideii statului maghiar. Și dacă undeva, apoi aici este identică reușita partidului deákist cu cultul adevăratului patriotism”. Iar „Reform” adăuga: „Unde și cînd s'a mai pomenit, ca o națiune să-și renege un partid astfel, cum și-a renegat întreaga Ungarie această opoziție? Nu mai revoluțiunea și despotismul cade astfel. (...) Românii bănățeni au dovedit acum în mod strălucit, că lor nu le trebuie «Daco-România», ci Ungaria”²². Iar „Patria” nota, în nr. 76, pe marginea alegerii

a 10 deputați deâkıști și a 9 naționaliști: „*Următoarele comitate cu populațiune română n-au ales nici un deputat român: Timișoara, Satu Mare, Ugocia, Crasna, Cenad, Békés. Dacă românii alegeau vreo doi și în aceste comitate și dacă ardelenii și-ar fi pus toată puterea lor pentru activitate, românii în Dieta Ungariei puteau fi reprezentați de 50 de deputați; o sumă atât de respectabilă încît, sîntem convinși, că aceștia cu puteri unite ușor ar fi putut face ca ranele usturătoare ale poporului român să se vindece spre binele nostru și spre al patriei noastre comune. Avem însă nefericirea că și acei puțini cîți avem, sînt despărțiți în două tabere, iar ardelenii și-au pierdut chiar capul în confuzia ce au preparat-o ei înșiși pentru sine.*”

Activitatea politică a românilor din Austro-Ungaria este un capitol tratat încă numai din punctul de vedere al politicii pasiviste și al oamenilor politici ai partidelor naționaliste. Scopul este de a „demonstra” că românii s-au opus din rășputeri participării la viața politică a statului dualist, și că ei ar fi „așteptat” unirea cu România spre a se putea afirma deplin politicește. Că românii nu s-au comportat astfel, reiese din activitatea pe care au depus-o deputații români din parlamentul de la Pesta și politica dusă de deâkıștii români. În 1881, pentru a contracara noul PNR (format prin fuziunea PNRT cu PNRBU), mitropolitul ortodox Miron Roman — mergînd pe linia predecesorului său Andrei Șaguna — a înființat Partidul Constituțional Român, iar în 1884, împreună cu deputatul dr. Iosif Gall va pune bazele Partidului Moderat Român. Astfel, cele două națiuni române s-au manifestat ca organisme politice independente, cu opțiuni politice diferite asupra viitorului Austro-Ungariei. Iar dacă una dintre cele două națiuni române a încercat s-o suprima pe cealaltă și dacă Transilvania este în componența României după 1918, acestea nu sînt rodul unei logici a istoriei naționale, ci doar rodul acțiunii fortuitului și a istorismului. □

NOTE

1. Noțiunea de „naționalism” are o vastă bibliografie. În limba română au apărut lucrările lui Ernest Gellner, **Națiuni și naționalism**, cea a lui Eric J. Hobsbawm cu același titlu și cartea lui Guy Hernet. Folosesc aici termenii de „*naționalism*” și „*naționalist*” cu sensul de „*mișcare națională*” sau „*adept al mișcării naționale*”. Naționalismul în Transilvania a fost analizat de Keith Hitchins într-o serie de lucrări consacrate istoriei României și Transilvaniei: **Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868**, Cluj-Napoca, 1987; **Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1848-1873**, Univers Enciclopedic, București, 1995; **The Rumanians of Transylvania and Constitutional Experiment in the Habsburg Monarchy 1860-1865**; **Studii privind istoria modernă a Transilvaniei**, Ed. Dacia, Cluj, 1970; **The Rumanians of Transylvania and the Ausgleich 1865-1869**, Bratislava, 1971; **Cultură și naționalitate în Transilvania**, Ed. Dacia, Cluj, 1972; **International Aspects of the Romanian National Movement in Hungary 1867-1895**; **Correspondența lui L. Rațiu cu G. Barițiu (1861-1892)**, Ed. Dacia, Cluj, 1970.

2. Aurel C. Popovici considera că Austro-Ungaria, așa cum era ea în 1906 când scria el, era o confederație. Vezi **Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari**, 1939, 1998.
3. Teodor Botiș, **Monografia familiei Mocioni**, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1939, p.113.
4. Ibidem, pp.114-116.
5. Teodor V. Păcățian, **Cartea de de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară**, vol. IV, Sibiu, 1906, pp.764-773.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Nervozitatea electorală a anului 1869 este relatată de Aurel E. Peteanu în studiul **Din galeria marilor figuri ale Banatului. Dr. Alexandru de Mocsonyi 1841-1909**, vol. IV, Lugoj, 1934, și lucrările deja citate ale lui Teodor Botiș și Teodor V. Păcățian.
9. „Albina”, Nr.43-44/1869.
10. T. Păcățian, op.cit., vol.V, 1909, p.407.
11. „Patria”, 14 sept./2 oct. 1871, Anul I, nr.1, Pesta.
12. Vezi Aurel E. Peteanu, op. cit., p. 20
13. „Patria”, 23 ian./4 feb. 1872, nr.8.
14. Ibidem. Textele din limba latină sînt ultimele două din Diploma leopoldină din 1691.
15. Idem, nr. 80.
16. „Patria”, 6/18 feb. 1872, nr.14.
17. În nr. 81 din 21 iul./2 aug., în „Patria” este reluată o scrisoare a lui Alexiu Popescu, asesor consistorial, publicată în numărul anterior, în care acesta îi acuză pe Babeș și Mocsonyi de neplata datoriilor către dieceza ortodoxă a Aradului și Caransebeșului. După despărțirea ierarhiei românești de cea sîrbească, primei îi revenea suma de 300.000 de florini, din care 220.000 au fost virati în obligații ale familiei Mocsonyi. Astfel, organul guvernamental va fi cel care va da publicității un fapt care peste doi ani va genera un scandal imens, după preluarea știrii de ziarele naționaliste „Federațiunea” nr.5, 29 dec. 1873/17 ian. 1874, și „Telegraful Român” nr.3, anul XXII, 10/22 ian. 1874. În urma unei corespondențe trimise din Arad către ziarul „Osten” din Viena, ca și a numeroaselor neîmpliniri personale din legislatura 1872-1875, Alexandru Mocsonyi își depune mandatul de deputat dietal: „Chiar în ședința ce se ține pe cînd scriem aceste știri, deputatul național domnul Dr. Alexandru Mocsonyi își depuse mandatul” (din „Federațiunea” nr.26-27, 19 apr. 1874). În ce a constatat acest scandal? Reproducem corespondența din Arad așa cum a făcut-o „Telegraful român” (organ de presă naționalist și clerical, fondat de Andrei Șaguna) citat anterior: „Despre fondul comun bisericesc al diecezei Aradului și Caransebeșului v-a împărțit deja corespondentul din Caransebeș că cu acela nu s-a manipulat sincer și că s-au împrumutat sume considerabile la persoane insolvente. Acum mi se raportează în modul cel mai autentic și probat prin un registru acuratu că din menționatul fond bisericesc s-au dat împrumut nu mai puțin decît 200.000 florini: două sute de mii de florini în monedă convențională la fam. Mocioni și că această sumă colosală nu s-a rezolvit nici pînă în ziua de astăzi și că nici interesele nu s-au plătit. Era un timp cînd domnii Mocionești se gerau de cei mai înflăcărați patrioți români, deși nouă nici atunci nu ne era cunoscut din ceea ce s-a ridicat peste nivelul obișnuit. De vreo cîțiva ani însă, domnii Mocionești au lăsat politica națională a românilor cursului său și s-au retras la ocupațiunile lor private. De aceea noi nu știm aduce ală motiv pentru care anumitul fond să facă acestei familii în prezentu cu 200.000 fl. Omul sărac își trage de la gură bucată și sacrifică dinarul său bisericii, și acum acesta să vină în buzunarul negușătorului și proprietarului avut? Aceasta ar fi o nedreptate strigătoare la cer. Se știe în ce mizerie se află țăranul român și în genere

țărănul aparținând el oricărei naționalități. Dacă are lipsă de 5 fl. trebuie (...) să plătească interese cu patru părți mai mult. Cu cei 200.000 fl. care se află la Mocionești s-ar putea face 200 de case mici de păstrare pentru țărani care ar revărsa în sute de comune binecuvântare, ar stărpi uzura cea neumană și ar oferi sărmanului țărăn în timpuri de lipsă un ajutor momentan, pe cînd de prezentul din acești 200.000 fl. numai o singură familie trage folos. Noi pretindem deci energic reluarea sumelor ce se află la Mocionești și vom reveni la aceasta pînă atunci, pînă cînd acestei favoruri nemaiauzite a omului avut pe contul intereselor și trebuințelor poporului i se va pune capăt." Teodor Botiș, în monografia sa despre familia bănățeană se situează de partea lui Mocsonyi, încercînd să ascundă situația foarte delicată a familiei, și explicînd acest scandal cu argumente preluate din ziarul naționalist „Albina”, care evident, avea un puternic parti-pris, fiind sprijinit financiar de familia Mocsonyi: „Familia Mocioni împrumutase în 30 Martie 1854, cu prilejul cumpărării domeniului Bulci, suma de 135.000 fl. monedă convențională, din «Fondurile naționale sîrbești», în condițiile prescrise de guvernul țării, adică cu 6%. În cursul lunii Iulie 1871, făcîndu-se lichidarea cu Sîrbii, delegații celor două mitropolii conveniră ca partea ce avea s'o primească biserica română din fondurile naționale sîrbești, în sumă de 300.000 florini, să se plătească, 250.000 florini în obligațiuni private; iar 50.000 fl. jumătate în obligațiuni de stat, jumătate în numerar. Venind vorba despre obligațiunile familiei Mocioni, Antoniu Mocioni, membru în delegația română, a cerut ca obligațiunile familiei sale să rămînă la fondurile sîrbești, tocmai pentru a evita dificultățile ce s'ar putea ivi prin trecerea lor în administrarea bisericii române. În Noemvrie 1872, făcîndu-se selecționarea și primirea obligațiunilor și Antoniu Mocioni lipsind din delegație, alți membri: episcopul Ivacicovici, V. Babeș și Iulian Ianulescu, cerură obligațiile familiei Mocioni, drept pe cele mai sigure. Așa ajunseră «mocioneștii» debitorii Fondurilor noastre bisericești” (Botiș, op.cit., p.256). Autorul simte nevoia să adauge la un moment dat că „Adevărul în privința acestui împrumut, care în scurt timp s'a plătit pînă la ultimul ban, e următorul”. Probabil că s-ar fi plătit, însă e straniu că abia după izbucnirea scandalului în presă s-a lămurit chestiunea.

18. Vezi „Telegraful român”, nr. 47-48, anul XX, 11-23 iun. 1872 și 15-27 iun. 1872.

19. „Patria”, 30 iun./12 iul. 1872, Anul II, nr.72. Spre deosebire de deputații naționaliști Mocsonyi și Babeș care nu au exprimat nici o opinie, deputații deăkiști Sigismund Papp și George Ivacicovici au o prestație remarcabilă.

20. „Patria”, 9/21 iul. 1872, Anul II, nr.76.

21. „Patria”, 7/18 august, Anul II, nr.87.

22. Cf. Teodor Botiș, op.cit., pp.250-251.

*

Stelîu LAMBRU (n.1969), absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității din București. MA în istorie din 1998. Specializat în istorie modernă universală (1780-1918) și în istoria modernă a Transilvaniei (1780-1919), a participat la mai multe conferințe de istorie din țară și din străinătate. A publicat recenzii și articole în reviste de profil din țară.

„Chestiunea transilvană” între misie, melancolie și realitate

ELEK SZOKOLY

Nu pot să neg că mi-ar fi greu să prognozez ceva în privința evoluțiilor viitoare ale chestiunii aduse în dezbatere, cu destulă îndrăzneală, de Gusztáv Molnár¹. Misia, melancolia sau nostalgia par să primeze încă față de realitate. Nici nu cred că ar fi de datoria mea să-mi asum rolul de „ghicitoare” într-o chestiune care stârnește prea multe pasiuni pentru a putea fi judecată cu chibzuință. Știu însă că ideile sînt nu numai produsul unor realități social-istorice, ci și creatoare de realități, „dacă cuprind masele”. Psihoza naționalistă, atît de bine instrumentată în această scurtă perioadă a libertății de expresie, pare să confirme teoria. E bine deci să știm să discernem între scepticismul/fatalismul huntingtonian și „vizionarismul” autorului studiului pivot. Provocările amîndurora ar putea să stimuleze secretele intelectuale benefice.

Două modalități grave ar putea coexista în abordarea acestei teme, încă „tabu” pentru sfera dezbaterii de idei de la noi: continuarea ignorării („măturatul sub covor”) problemelor reale tot mai evidente, respectiv folosirea sa fără scrupule în scopul diversiunii politice. Ambele variante au o tristă tradiție și actualitate.

Sînt dator să recunosc totodată că mi-a fost imposibil să reacționez la studiul provocativ al lui Gusztáv Molnár, ca și cum nu aș fi cunoscut o bună parte din pozițiile celorlalți autori participanți la polemică, comentariul meu fiind, evident, rezultatul cumpănirii și a opiniilor acestora².

Prejudecățile

Înainte de a intra în subiect, aș dori să exprim unele impresii referitoare la modul general de abordare a problemei, care mi se pare simptomatic. Ceea ce cred că se poate întrezări din disputa referitoare la frontierele culturale huntingtoniene este, mai întîi, dependența *opinie* aproape a tuturor

comentatorilor de *poziția* lor — cel puțin în spațiul geografic restrâns care ne privește direct — relativ la frontiera în cauză. Este firesc poate, dar oricum explicabil, ca acela care se află *înăuntrul* zonei „privilegiate” să judece altfel lucrurile decât cel care se simte uitat *pe din afară*. Principiul „strugurii sînt acri” nu poate fi pe deplin ignorat. Nu este ușor să accepți ziduri culturale despărțitoare cînd ești un cărturar muntean sau moldovean, adesea mult mai „european” decât verii stabiliți în momente mai prielnice și mai inspirate în regiuni mai occidentale, și, rămas dincolo de cortina de oțel inoxidabil, să stai la cozi umilitoare pentru o viză de intrare în Europa „untului”.

De asemenea, nu pot să nu observ, chiar și la cei mai admirabili europeni „de nicăieri”, o anumită jenă, foarte discretă ce-i drept, dar sesizabilă, de a discuta liber și descătusat, pînă la limita „sacrilégiului”, despre concepte cu valoare de simbol național. În general, dincolo de un anumit prag, cu o reținere asemănătoare sînt analizate și „instituțiile” fundamentale ale „neamului”: biserica („națională”, firește) și armata (națională cam în același sens, adică etnică). Care ar putea fi sensul unui comentariu, fie el și critic, pîrînd a se pune în gardă de la bun început în fața unor eventuale acuze de „trădare națională”, care atribuie din start textului analizat calificative de genul „*îmbrățișează cu entuziasm oarecum neprecaut*” (!) sau „*reiterează cu bucurie*”³, epitete dînd a înțelege că nu avem de-a face cu un studiu supus întocmai regulilor obiectivității științifice, sau afirmații de genul „*Gusztáv Molnár îmbrățișează ideologia scepticismului cultural din pură speculație conceptuală. El preferă o teorie grandilocventă în locul analizei datelor care îi sînt la dispoziție și pe care, de altfel, le cunoaște foarte bine. Altfel spus, el preferă «ideologia» întorcînd spatele argumentelor empirice.*”⁴ Nu sînt oare prea multe sentințe prezumțioase care s-ar putea să urmărească doar discreditarea științifică a interlocutorului? Seriozitatea, chiar gravitatea chestiunii, precum și probitatea științifică a interlocutorilor nu ne-ar obliga să abordăm dezbaterea fără complexe și cu mai multă bună credință?

După cum nu pot să nu observ și o imposibilitate aproape organică, pînă și la cei mai curioși, onești și obiectivi analiști „de dincolo”, de a înțelege toate nuanțele și profunzimile chestiunilor „de dincoace”. (Relativitatea acestor repere spațiale este, sper, evidentă). Fără a apela la vreun fel de mistică, sînt nevoit să constat că există praguri dincolo de care raționamentul mecanicist și pozitivist nu mai funcționează. Atunci cînd H.R.Patapievici, spre exemplu, încearcă să aplice legile fizicii sau ale matematicii la viața socială, amestecînd concepte economice și juridice cu unele din domeniul științelor exacte⁵, atunci cînd Gabriel Andreescu vorbește de „*mitologia marilor «plăci geo-culturale»*”⁶ sau cînd interpretează noțiunea de *cultură* într-un sens favorabil discursului său teoretic, în ciuda faptului că mai devreme sesizase sensul atribuit de Molnár acesteia⁷, atunci cînd din dorința combaterii „mitologiei” plăcilor geo-culturale același

Gabriel Andreescu ne propune, neconvingător, exemplul pașoptiștilor⁸ sau atunci când politologul László Lengyel neagă rolul spațiului cultural în determinarea atitudinii electorale a ardelenilor⁹, trebuie să recunosc că, deși copleșit de admirație pentru prestigiul intelectual al interlocutorilor, nu pot să nu observ că le scapă ceva, destul de greu de definit poate, dar esențial. Wallerstein numește acest ceva: fenomen geo-cultural, definit prin „*acele elemente ale structurii socio-istorice profunde, mai puțin vizibile, dar care sînt cele mai durabile și care recompun de fiecare dată sistemul de suprafață în funcție de structura de profunzime.*”¹⁰

„*Plăcile geo-culturale*”, indiferent că le vom numi astfel sau nu, nu pot fi considerate „mitologie”, ci o realitate destul de plauzibilă pentru cine are *senzori* să le surprindă, fie că este vorba de mari falii continentale sau de linii locale de demarcație de mai mică anvergură. Și cine altul ar putea ști cât efort cere înțelegerea autentică și profundă a unor fenomene social-culturale, dacă nu cel care vine din afara spațiului cultural respectiv. De asemenea, nu este naivitate oare să crezi că acea „*proporție insignifiantă*” mai sus citată a pașoptiștilor, oricît de eroică și importantă să fi fost pentru istoria spațiului românesc, a putut deplasa în decurs de cîteva decenii „*lumea românească dintr-un spațiu cultural în altul*” determinîndu-i o nouă identitate? Sau capitalismul, asemenea fizicii, poate fi aplicat cu rezultate similare în Belgia ca și în Bangladesh, ca să dau doar două exemple la întîmplare? Este evident pentru oricine că, în acest context, *cultură* înseamnă un anumit model comportamental, un anumit tip de raportare la chestiunile existențiale, la valorile structurale definitorii ale societății în cauză, cu implicații durabile asupra „*sistemului de suprafață în funcție de structura de profunzime*”.

Încă un lucru mi-aș permite să remarc de la bun început: autorul studiului-pivot, Gusztáv Molnár, deși tentat de formulări polare, se ferește să absolutizeze teoria lui Huntington, dar nu și să profite de ea. Deși este aproape o chestiune de „bun simț” să recunoști caracterul evident al majorității constatărilor analistului american, Molnár va folosi, ca orice analist prudent, sintagma ori/ori. Și poate nu numai din prudență. În definitiv, *constatările* huntingtoniene par a fi recunoscute în mod inevitabil de majoritatea comentatorilor, chiar dacă ei vor contesta orice sîmbure de adevăr al *teoriei*.

Zona

După cum bine știm, frontiera de est a Europei s-a deplasat de numeroase ori de-a lungul istoriei într-o parte sau alta. (Stabilitatea celei de vest datorîndu-se mai ales geografiei). După unele teorii, frontiera antică Nord-Sud s-ar fi rotit la un moment dat în Evul Mediu, devenind frontiera de astăzi, Est-Vest. Dacă Sudul antic poate fi considerat corespunzător Vestului modern, Estului de astăzi i se potrivește mai de grabă Sudul contemporan.

Nu de mult, frontiera europeană de răsărit, respectiv „cortina de fier”, era încă pe linia Oder-Neise-Leitha. Ce-i drept, și dincoace de această frontieră existau

nu numai asemănări relevante între țările care au împărțit aceeași soartă după cel de-al doilea război mondial — sîrma ghimpată de fabricație sovietică nefiind foarte diferită de cea făcută în RDG —, dar și deosebiri semnificative. Aceste deosebiri puteau fi atenuate de sistemul tăvălugului unificator și uniformizant, dar nu eliminate. Ele au ieșit la iveală îndată ce „zăpezile” s-au retras. Aceste deosebiri erau într-adevăr profunde, istorice. Altfel spus, istorice, deci profunde. Privită de la distanță deci, teoria plăcilor geo-culturale pare să stea în picioare. Îndată ce cobori însă la nivelul realităților terestre, lucrurile se complică nițel. Mai ales în „zona de frontieră”, a interferențelor dintre două plăci geo-culturale.

Nu pot să neg că aceste diferențe reale sînt totodată bruiate și de componente pur conjuncturale, de interese imediate, foarte pragmatice, care adesea pun în paranteză „năzuințele istorice” sau interesele globale ale unor întregi regiuni sau națiuni. După cum Austria, de exemplu, pare să fie dispusă oricînd să-și abandoneze interesele regionale tradiționale în favoarea integrării în lumea occidentală, prosperă și sigură, după cum Ungaria, în ciuda sloganelor din campaniile electorale, își va pune practic în paranteză conaționalii din zonele mai răsăritene în favoarea includerii sale certe într-o zonă de securitate economică și militară, nu mă îndoiesc că și România va fi dispusă oricînd să-și „abandoneze” frații din Basarabia și Bucovina de Nord (dragostea lor fiind și pînă acum, mai de grabă conjuncturală decît fundamentală), numai să fie acceptată în selectul club al prosperității liniștite. Apoi, o-m mai vedea...

Dacă este adevărat însă că deplasarea spre est a Basarabiei (pare-se categorică și ireversibilă, grație în foarte mare măsură activității „patrioților” gen Păunescu sau Vadim Tudor, care au făcut România cît se poate de neatractivă pentru moldoveni, după cum o demonstrează, dacă mai era nevoie, și rezultatul recentelor alegeri) împinge România spre Vest, nu mai puțin adevărat este că și Ungaria a fost nevoită să joace o carte asemănătoare în momentele critice ale integrării sale europene. Ceea ce i-a ajutat însă în mod decisiv, în afară de semnarea tratatelor bilaterale cu vecinii, a fost împingerea României spre Est de către propriile sale guverne, îndeosebi în timpul regimului Iliescu, deplasare care n-a putut fi oprită nici de actuala guvernare, disfuncțiile, bîlbîielile, și mai ales dezbinarea coaliției democratice de după noiembrie '96 reducînd pe zi ce trece șansele schimbării clare de direcție către sistemul valorilor europene. Referirile sforăitoare, inclusiv la „complotul” internațional împotriva României, nu mai impresionează pe nimeni. Dacă schizofrenia dintre Ungaria politică și cea culturală dă dureri de cap unor țări vecine — durere bine instrumentată de naționaliștii acestora —, schizofrenia simetrică românească nu face însă decît să complice și mai mult schemele frontierei răsăritene ale Europei, într-o logică oarecum similară cu cea a vecinilor de la Apus. Dacă însă iredentismul maghiar poate fi considerat definitiv depășit (în ciuda pătrunderii în parlamentul ungar a unor vocale forțe naționaliste și a pierderii răbdării maghiarilor din Ardeal față de promisiunile

neonorate ale partenerilor de coaliție) odată cu Pacea de la Paris și Tratatul bilateral româno-ungar, iredentismul românesc, tot mai sonor în ultima vreme, amplifică gradul (coeficientul) de risc al României, receptat în lumea occidentală.

Șansa „ultimului tren”

Șansele de integrare ale României în lumea occidentală propriu-zisă, după cum se va vedea și din cele ce urmează, sînt absolut teoretice. Poate, dacă ar exista o structură regională central-europeană autentică, aceasta ar putea oferi șanse de integrare mult mai reale, în spiritul pașilor mărunți, mai pe măsura puterilor noastre deocamdată. Dar iată că, atîta timp cît toată lumea consideră mai importantă „fuga spre Apus”, pentru a se putea debarasa cît mai repede și mai convingător de cătușele orientale, acest concurs individual va putea fi transformat cu greu într-unul pe echipe. Indivizii, ca și națiunile, învață, se pare, doar din eșecuri. Nu sîntem noi astăzi oare victimele propriilor noastre succese din trecut?

Astăzi așadar, la sfîrșit de mileniu, mai din convingere, mai din oportunism, mai din nevoia unei utopii reconfortante, putem eventual cădea la învoială asupra unor șanse teoretice de integrare în Europa (Centrală) a întregului spațiu românesc, deși, dacă vine vorba de valori, transfuzia culturală balcanică în Ardeal (care nu se caracterizează doar, și nu în primul rînd, prin manierele elegante ale lui conu' Alecu), a fost mult mai puternică decît invers. Iată că nu putem ocoli în cele din urmă întrebarea cardinală, formulată și de către Gusztáv Molnár, referitoare la responsabilitatea elitei românești în privința valorificării maximele a acestor șanse. Încercările unei părți importante a acestei elite (pînă și a unor personaje ca Adrian Năstase sau a unor publicații cu titlu simbolic insinuant ca *Central European Issues*) de a califica România drept un stat central-european (ceea ce este o recunoaștere implicită, indirectă și involuntară, poate, a superiorității părții sale vestice, parte neîndoielnică a acestui spațiu), merge în logica și intenția sa, cel puțin la nivel declarativ, spre aceeași destinație.

Ce e de făcut însă în situația în care istoria îi va da totuși dreptate lui Huntington? Nu în privința prognozei celui de-al treilea război mondial între culturi, ci în cea a diferențelor culturale semnificative, determinante pentru progresul națiunii respective. În situația în care întregul spațiu românesc nu-și va demonstra capacitatea de a trece pragul cerințelor europene? Ne vom scufunda eroic cu întreaga navă națională pe sunetele lui „*Noi sîntem români*”, dînd cu tifla Europei „infidele”? Va mai putea fi împiedicată devoluția, ca unică șansă de salvare, cel puțin a „locomotivei”, capabilă eventual să remorcheze ulterior și restul? „*După părerea lui Gabriel Andreescu — observă la un moment dat Molnár — ar fi un lux deosebit, a neglijență de neiertat să nu se profite de avantajele oferite de «păstrarea în adîncurile structurii sociale ale acestei minunate regiuni a forței civilizatoare a vechii Mitteleurope*». Nu merge însă nici el atît de departe încît

din cele de mai sus să tragă posibile concluzii instituționale, chiar constituționale.”¹¹ Transilvania ar trebui, prin urmare, să rămână, datorită seriozității locuitorilor săi, „locomotiva” care să remorcheze România spre Europa. Chiar dacă simbolul „locomotivei” seamănă leit cu cel al „măturii” consacrate la vremea respectivă (anii '20) ardelenilor de Ion Antonescu.¹² (Mai recent a apărut, se pare, și simbolul „berbecului”, menit să spargă zidurile Europei în favoarea celorlalte provincii istorice.) Nu sînt oare prea multe rolurile pretinse „provinciei ratate”?

*„România, situată între două zone de state falimentare — avertizează Gusztáv Molnár — cea post-iugoslavă și cea post-sovietică, nu are prea mult timp la dispoziție pentru a acționa. Dar ce poate face dacă nu e sigur că Occidentul o va integra în deceniul viitor și ea totuși nu se poate resemna cu această soartă?”*¹³ Iată întrebarea obsesivă care revine mereu.

Concluziile fatalmente definitive ale lui Huntington, nu se susțin nici logic, nici metodologic, cel puțin pe motivul că o analiză a evoluției omenirii de-a lungul secolelor și mileniilor, nu se poate bloca la nivelul concluziilor doar la perspectiva de scurtă respirație a „ultimului tren”. Nu se pot trage niște concluzii istorice, oricît ar fi ele de vitale și urgente pentru muritorii prezentului, ca și cum istoria s-ar termina în anul 2001. Dar întrebarea de mai sus, chiar dacă nu ar fi fost formulată de autorul nostru, s-ar fi cuvenit să fie formulată de elita intelectuală și politică românească. Într-adevăr, „ce se poate face dacă”? Ce se poate face dacă elita politică românească deși „nu se va putea resemna”, va continua să-și demonstreze incapacitatea de a administra eficient un stat mult prea costisitor sau mult prea complex pentru puterile sale? Ce vom face dacă, în asemenea condiții, într-adevăr vom pierde acest „ultim tren” (chiar dacă, istoric, evident, nu va fi ultimul)? Ironia soartei ne va da oare să demonstrăm valabilitatea tezei huntingtoniene prin pierderea tuturor trenurilor care ni se vor oferi, cu generozitate, de către istorie?

Dacă trendul lumii de după războiul rece — adesea considerat și cel de-al treilea război mondial — este reîntoarcerea la *firesc*, atunci de ce ar trebui să ne șocheze revigorarea regionalismului care încearcă să repare, cît a mai rămas, și cît se mai poate, din dezastrele secolului XX, „capodopere” ale națiunilor-state și ale statelor-națiuni. Nu știu dacă „binele” generat de statul național poate fi măsurat sau nu, daunele însă sînt cu singuranță cuantificabile, dacă nu altfel, prin numărul crucilor din cimitirele „eroilor” și al gropilor comune care nu mai conțin.

Refuzul — categoric sau discret — al devoluției poate fi motivat, pe de o parte, printr-o justificată teamă de conflicte interetnice sau interregionale care, după experiența iugoslavă, nu poate fi ignorată. Pe de altă parte, nu poți să nu descifrezi o dominanță psihică mentalitară a modelului implantat în conștiința națională timp de mai bine de un secol, prin toate canalele și toate prilejurile, devenite tabuuri, tipare care nu pot fi remodelate fără eforturi și dureri

considerabile. Ne-o dovedește și rezistența tiparelor atît de contraproductive implantate în conștiința publică doar în ultimii cincizeci de ani.

Identitatea regională ardeleană

Dar ar avea oare devoluția un obiect real?

Există o identitate regională autentică care s-o justifice, la o adică? Se confirmă ea la nivelul omului de rînd, al mentalităților, al sistemului de valori, al structurilor sociale specifice sau nu este decît o făcătură intelectuală?

Încercînd să definească un eventual „homo transsylvanicus”, un ardelean „melancolic”, scria cu ani în urmă: *„Oricît de suspect și ciudat aș părea, consider de asemenea că și ardeleanul român are motive de melancolie, căci și pentru el a pierit, ori e pe cale de a pieri, un «Ardeal mirific», deși de teama răstălmăcirilor se ferește să o recunoască. N-am reușit niciodată să înțeleg cum de a putut susține Lucian Blaga în Trilogia culturii că nu există «ardelenitate», și că etniile și culturile din Ardeal au trăit de-a lungul atîtor veacuri fără intersecții și influențe reciproce. Chiar dacă în multe privințe ardeleanul român, cel maghiar sau cel sas se aseamănă cu asociații lor naționali «din afara Ardealului», s-a păstrat totuși o «rasă» de sine stătătoare, (sublinierea n.) un fel de ființă intermediară, un mister al încrucișării, un hibrid cultural și poate chiar unul lingvistic sau biologic”*.¹⁴

Nu constituie o noutate faptul că după 1918, de dincolo de „linia Huntington” au fost atrași/împinși în Ardeal sute de mii de oameni, cu sau fără familiile lor, oferindu-li-se o serie de avantaje și privilegii pentru a „româniza” instituțiile provinciei înglobate: învățămîntul, administrația, justiția etc., „românizare” care pentru românii ardeleni a fost sinonimă cu „regătenizarea”. Pătrunderea „parașutiștilor” începuse. Procesul se va repeta și în Basarabia și Bucovina de Nord, și într-o măsură similară, invers desigur, și în Ardealul de Nord în perioada 1940-1944, sub ocupație horthyistă. Proporția actuală a populației românești, față de cea din 1918, nu se datorează doar sporului natural mai ridicat al românilor ardeleni, respectiv emigrației masive a germanilor, evreilor și chiar a ungurilor din Ardeal. Partea covârșitoare a „imigranților” cu state mai vechi a reușit să se adapteze stilului de viață central-european, să-și însușească, în elementele sale fundamentale, valorile civilizației de tip occidental, într-un cuvînt, să se *ardelenizeze*. Procesul desfășurîndu-se treptat și lent, exceptînd cazurile patologice de misionariat, adaptarea/asimilarea a fost posibilă. Colonizările masive (din Sud) de după cel de-al doilea război mondial, și mai ales cele din „epoca de aur” lui Ceaușescu (din Sud și Est), cînd politica de românizare și uniformizare s-a transformat într-un program coerent, consecvent și „științific” — ca și cel al alimentației raționale —, avînd ca scop nu acomodarea la sistemul de valori transilvane ci, dimpotrivă, dizolvarea acestora într-unul care, fără nici o conotație

peiorativă, se numește *balcanic*, au afectat în schimb, destul de serios, mai ales în mediul urban, sistemul regional de valori, adăugându-se înstrăinării și așa masive și dezastruoase datorată urbanizării (național-) socialiste programatice prin industrializarea forțată. Confuzia identitară, izvorită din dezrădăcinarea acestor mase care au populat suburbiile insalubre ale marilor orașe, nivelarea lor comportamentală, nu constituie totuși o explicație adecvată și suficientă a așa-zisei unități a sistemului de valori de „dincoace” și de „dincolo” de Carpați, chiar dacă ciorba de burtă, giamparele, tablele și miticismul au contagiât întregul spațiu al statului național unitar. Chiar dacă „am stat cu toții împreună la cozi”. „*Emigrarea masivă a germanilor și a evreilor din ultimele decenii ale secolului nostru — observă Victor Neumann — este un semn imposibil de contestat, care indică refuzul dominației unor principii balcano-orientale în regiunile nord- și vest-carpătine.*”¹⁵

Noua infuzie demografică, mobilizată de conștiința misionariatului insuflat de „statul național unitar centralizat” era și mult mai dinamică și mult mai agresivă, devenind curînd elita conducătoare în regiune (în definitiv, era și scopul aducerii lor în Ardeal, pentru că — vezi Doamne — ardelenii „prea înceți”, nu erau capabili să ducă „misiunea” la bun sfîrșit). Un fenomen asemănător cu cel din Polonia, unde pînă azi — după cum sublinia politologul George Schöpflin —, cei din zonele răsăritene, deci cei „de dincolo”, ocupă majoritatea funcțiilor importante în structura statului polonez reunificat, cu toate că zonele de vest, mai dezvoltate, constituie avangarda modernizării țării.

Deși cei veniți din afara spațiului transilvano-bănățean aparțineau, firește, în marea lor majoritate creștinismului oriental — și deși primele fapte de arme ale noii administrații de după 1918 erau să construiască în pripă (pe banii tuturor contribuabililor, indiferent de confesiunea lor), ca semn al luării în stăpînire a locului (nescăpînd nici satele secuiești, unde nu era nici urmă de ortodox), sute de biserici într-un aproximativ stil neo-bizantino-neo-brâncovenesc, de valoare și gust adesea îndoielnice —, majoritatea acestora au reușit să se asimileze sistemului de valori occidentale, integrîndu-se în societatea ardeleană. Așa cum se întîmplase mai de vreme și cu coloniștii maghiari, germani, evrei, armeni etc. care se stabiliseră de-a lungul ultimelor secole sau decenii în spațiul transilvano-bănățean, ce-i drept, majoritatea veniți nu dinspre Răsărit, ci dinspre Apus.

Problemele s-au agravat însă mai ales atunci cînd instituțiile fundamentale ale statului, clerul, armata, justiția, educația, aduse și ele adesea de „dincolo”, s-au înregimentat — din conștiința „iubirii de neam” — regimurilor politice autoritare de dreapta sau de stînga și au adoptat misionariatul sacrosanctității ideologiei unice a statului național (a se înțelege: etnic) și unitar (a se înțelege: omogen). Același „melancolic” ardelean, constata mai departe: „Între «desenul» acestui «Ardeal imperial», glorios și cel al Ardealului actual, există desigur o

anumită «distanță». Sașii au emigrat în masă iar în satele părăsite de ei s-au stabilit azi țigani. Sighișoara/Schässburg și Sibiul/Hermannstadt, așezări înfloritoare odinioară se degradează de la o zi la alta. Valurile de locuitori, mai ales din estul țării, sosiți să lucreze în centrele urbane și industriale din Ardeal și Banat (Valea Jiului, Timișoara), au adus schimbări însemnate în sistemul relațiilor culturale, pentru că intenția lor nu este acela de a se integra, ci mai curînd aceea de a integra. Raportul dintre strădaniile celor din Vest și a celor din Est este bulversată în favoarea celor din urmă.”¹⁶ Tăvălugul istoriei secolului XX și al unificării prin omogenizare, asimilare etnică, transplant demografic etc., într-un cuvînt, „o anumită purificare etnică” (sic!) și regională, a redus mult diferențele regionale. Nu a reușit însă să le nimicească. Ca o plantă cu rădăcini adînci de aproape un mileniu, udată de ploaia unor noi vremuri, începe parcă din nou să crească. Sau să fie doar un exces de optimism?

Transilvania și „pericolul maghiar”

Rolul de „locomotivă”, consacrat de Gabriel Andreescu de astă-dată comunității maghiare din Ardeal — chiar înaintea celei germane, ceea ce, istoric vorbind, nu mi se pare tocmai corect —, oricît de onorant pentru o minoritate prea puțin răsfățată în decursul ultimului secol, nu se justifică însă pe deplin. Este evident că Gabriel Andreescu se grăbește atunci cînd îmbrățișează judecăți de genul „*pentru prima dată în istoria României minoritatea maghiară a fost integrată politic*” sau „*pentru prima dată a fost integrată în fondul cultural al societății românești*”¹⁷, folosirea perfectului compus pentru o potențialitate pur teoretică fiind, cred eu, pripită, cauzele acesteia trebuind căutate în primul rînd în incongruența dintre promisiunile și acordurile contractuale românești și respectarea clauzelor acestora. „Modelul românesc” al reconcilierii istorice, în condițiile contractelor neonorate, s-ar putea dovedi a fi, în cele din urmă, doar o excelentă găselniță politică, ca atîtea altele de-a lungul istoriei acestui secol, pentru retușarea imaginii șifonate a României în fața lumii occidentale. Scepticismul radicalilor maghiari (numiți cu predilecție „extremiști” sau chiar „ultraextremiști” (sic!), adjectiv niciodată folosit în cazul unui Funar sau Vadim Tudor) nu se justifică oare, atîta timp cît majoritatea tratatelor referitoare la minorități, semnate și ratificate de România în ultimii 80 de ani, au rămas doar petece de hîrtie fără valoare? Cum poate fi considerată minoritatea maghiară „*integrată în fondul cultural al societății românești*”, atîta timp cît nu a fost „integrată” nici măcar la nivelul elitei politice românești, acceptarea sa făcîndu-se — după cum o demonstrează și votul parlamentarilor din tot spectrul politic românesc — mai de grabă de *musai*, sub „presiune și șantaj extern” (ca și Declarația de la Alba Iulia, nu-i așa?). Și, în definitiv, despre ce „*fond cultural*” putem vorbi atîta timp cît comunitatea maghiară nici nu se gîndește să nu rămîină

partea națiunii culturale maghiare (după cum cea românească de pretutindeni, a națiunii culturale române), în ciuda nuanțelor sale specific ardelenene? Ar fi nevoie deci de noi precizări conceptuale. În condițiile acestea, este de mirare că maghiarii nu au renunțat definitiv, neavînd nici un motiv s-o facă, la sistemul de protecție al autonomiilor de tot felul, chiar dacă temporar le-au pus în paranteză? La urma urmei, încrederea se cîștigă prin fapte.

În ceea ce privește „premiera”, poate că șansele psihologice de integrare din '89 au evoluat către șansele instituționale de integrare din '96, dar tot numai șanse au rămas. Doar că aceste „șanse de integrare” sînt judecate, în mod straniu, în spiritul acelorasi concepte de secol XIX, ale unei Europe a statelor naționale, ignorîndu-se parcă evoluțiile regionale contemporane, tot mai evidente pînă și în statele „naționale centralizate” ca Franța. După aceste rateuri de integrare, ce-i mai rămîne comunității maghiare, decît să aștepte alte ocazii, mai reale poate, din partea unui stat de drept mai autentic și mai sincer cu proprii săi cetățeni. Dar, dacă însăși integrarea deplină a românilor din provincii este discutabilă, care pot fi pretențiile legitime față de minoritățile incluse în statul român?

Faptul că majoritatea maghiarilor nu-și asumă cu entuziasm identitatea transilvană — întrebare a lui Molnár, rămasă fără răspuns — preferînd-o pe cea culturală maghiară, se datorează, pe de o parte atracției privilegiate a unei Ungarii mai dezvoltate economic, cu șanse de integrare în lumea occidentală incomparabil mai mari, pe de altă parte tocmai reversului acestuia, și anume, fricii de cantonare, datorită asumării identității transilvane, într-o Românie prea puțin atractivă, exclusă pentru mult timp din paradisul bunăstării occidentale, și lipsei de încredere față de aceasta.

De unde s-ar putea lesne deduce — cu un minim efort de judecată logică — absența oricărei speranțe reale a maghiarilor de „a smulge” Transilvania din „trupul sfînt al țării”. Este mai atractiv pentru moment să fii ungur, cetățean al Europei integrate, cu pașaport verde, decît patriot ardelean, cu pașaport roșu și șanse de integrare în Comunitatea Statelor Independente, alături de Republica Moldova. Ceea ce nu înseamnă că rolul Ardealului s-ar fi epuizat. Dar cea care va decide acest rol, nu va mai fi comunitatea maghiară, ci cea românească. Ar fi bine s-o știe și ea!

Zona gri

Obtuzitatea și rigiditatea elitei politice austro-ungare (sau, pentru cine preferă, maghiare), pe de o parte, și ambițiile naționaliste ale tinerelor statelor care veneau din urmă, și care s-au aruncat în această aventură a secolului XX fără să se gîndească la toate consecințele posibile (modelele lor fiind identice cu cele ale statelor pe care mai de vreme le înfieraseră), pe de altă parte, își arată roadele după mai puțin de un secol: România balcanică, incapabilă de a digera teritoriile occidentale obținute, în ciuda „străduințelor” sale indiscutabile, a reușit să deturneze o bună parte a teritoriului și a populației de la șansele de a face

parte din Europa propriu-zisă, rămânând și după „excursia” comunistă tot în „zona gri”, zona tampon, în care fusese de fapt, începînd cu evul mediu, de-a lungul întregii sale istorii. Ar fi poate timpul să ne trezim din vraja visurilor de preamărire și să privim în față lucrurile așa cum sînt. Ne putem pune întrebarea: merită aceste populații (în primul rînd cea majoritară românească, firește!) din spațiul intracarpatic să fie marginalizate de istorie, de dragul unei unități „în cuget și simțire”, tot mai evident anacronice, sau să fie lăsată „locomotiva” să se salveze cum poate, în speranța remorcării (reunificării: cazul celor două Germanii putînd fi un precedent și model) mai tîrziu și a trenului românesc? Căci deocamdată, se pare că povara garniturii a reușit să tragă și locomotiva în sensul nedorit.

Statul național centralizat, după cum se vede în practică, nu este capabil să îndrepte România spre Europa, nici cu ajutorul „dictaturilor de reformă Constantinescu-Ciorbea”¹⁸. Încă nu putem ști dacă *varianta-Vasile* va reuși mai mult decît cea a predecesorului său. Trebuie să analizăm sincer, dacă cumva alergăm după iluzii în privința șanselor previzibile ale integrării României, în întregul său, în Europa, șansele scăzînd vizibil odată cu compromiterea coaliției actuale de guvernare, singura care ar fi avut putut demara reforma, și deci, de ar fi pornit mecanismul integrării.

Dacă analiza din *Foreign Affairs* este corectă, perspectivele balcanice ale României nu sînt deloc mai optimiste: „*România și Bulgaria vor continua să bată la ușile UE și NATO, dar, pe măsură ce șansele de aderare la aceste instituții se vor diminua, țările respective vor fi nevoite să încheie aranjamente de cooperare regională. În general, asemenea aranjamente sînt apreciate în Europa ca un lucru bun. Dar, în cazul zonei atît de frămîntate a Balcanilor, această definiție nu se mai aplică neapărat, pentru că fiecare țară își are propriile sale interese naționale. Românii și turcii doresc să blocheze extinderea influenței rusești; grecii salută sprijinul Rusiei împotriva Turciei; croații se bazează pe ajutorul german și american; sîrbii speră să contrapună Rusia Occidentului; iar bulgarii sînt incapabili să-și rețeteze legăturile economice cu Moscova.*”¹⁹ O primă constatare realistă ar putea fi următoarea: dacă șansele actualmente minime ale integrării se vor mai „diminua”, ar putea ajunge într-o fază foarte apropiată de zero, în ciuda retoricii de la sine înțelese a clasei politice de la putere. Iar continuarea raționamentului ne duce în mod obligatoriu la constatarea că, după anularea fără drept de apel a șanselor de integrare europeană, alternativa *aranjamentelor de cooperare regională balcanică* se destramă și ea. Ce mai rămîne?

Varianta prinderii „ultimului tren” de către România este contrazisă în mod consecvent tocmai de clasa politică românească. Ambițiile de mică-mare putere regională, un fel de ceașism fără Ceaușescu pe tarlăua balcano-pontică este, cum se vede, contrazisă de analiști. Mai rămîne un fel de tîrîș pe burtă în coada Europei, adică o permanentizare în „zona gri”, marginalizare, ieșire din istorie;

un fel de „răzbunare a prostului” și aderare la CSI, care nu se poate solda decât tocmai cu implozia statului național unitar și, în ultimă instanță, devoluția propriu-zisă, cu integrarea regiunilor/provinciilor pe rînd și separat în Europa, după cum reușesc să îndeplinească criteriile de integrare.

Dacă provinciile își vor da seama de asta (și oare nu încep să se dumirească?) și își iau și inima-n dinți, devoluția, ca unică șansă disperată de intrare în Europa, ar putea fi inevitabilă. Firește, în conformitate cu un scenariu rațional. Nu putem uita însă, că în zona noastră, variantele iraționale sînt adesea preferate.

Între realitate și legalitate

Pe de altă parte, nu pot să nu constat, alături de Gabriel Andreescu, deosebirile fundamentale dintre realitatea românească și modelul britanic de devoluție.²⁰ Ele sînt de domeniul evidenței. Situația constituțională românească actuală nu oferă într-adevăr nici o șansă legală îndeplinirii acesteia. Autorul acestei observații pertinente pare însă să ignore faptul că Gusztáv Molnár propune/ presupune soluția devoluției doar în ultimă instanță: pentru cazul în care România nu-și va găsi nicicum calea occidentalizării autentice. Să posede Gabriel Andreescu vreo informație certă despre o perspectivă sumbră pe care noi doar o bănuim? Din păcate, ultimele evoluții politice oferă prea puține șanse realizării în fapt a acestei speranțe, inclusiv a „modelului românesc” de democrație — datorat participării UDMR la guvernare —, considerat ca unica „marfă vandabilă” pe piața occidentală, care, în realitate, se dovedește a fi mai fragil și mai efemer decât am fi presupus și dorit. De asemenea, a nu observa rezistența înrîncenată a aproape tuturor forțelor politice românești — dincolo de declarațiile euroconforme — la descentralizarea de orice fel, în spatele căreia veghează de fapt frica viscerală față de destrămarea unicului vis implantat în conștiința tuturor românilor, de la opincă la vlădică — România Mare —, chiar și cu prețul nefuncționării mecanismului unităților administrativ-teritoriale, („numai să nu ia ungurii Ardealul”) — nu este decât o demonstrație de miopie parohială.

Pozitivismul juridic, putînd fi interpretat în acest caz și ca *Realpolitik*, oricît de concret și real ar fi la un moment dat, nu ajută decât la trasarea propriilor limite. În situații limită — și în afară de decembrie '89, sfîrșitul de mileniu ne mai poate oferi astfel de situații — schemele legitimize sînt bune doar pentru a fi depășite, modificate și adaptate realităților. Mai ales dacă filozofia legislatorului s-a dovedit a fi fost desuetă chiar din momentul conceperii acestora. Legea nu face decât să consacre o situație care în momentul consacrării este deja depășită. În situații limită oricum nu ne pot fi utile decât soluții limită. Rezistența la orice modificare constituțională este totuși simptomatică. Oricît de paralizantă ar fi aceasta, știm că șansele modificării ei în deceniile următoare este minimă. Rolul determinant al statului etnocratic în defavoarea celui democratic constituie

fundamentul acesteia și problema nu este dacă această Constituție poate fi folosită și în scopuri democratice (adică dacă poate fi „păcălită” în numele unui scop nobil) sau nu, ci faptul că în forma ei actuală creează acea ambiguitate legislativă care favorizează mentalitatea ignorării și ocolirii legii, deci creează o stare de ilegalitate perpetuă.

Spațiul geo-cultural și biserica

Într-un recent articol, Dan A. Lăzărescu pune la un moment dat degetul pe rană: „*problema ce se înalță, imperativă, din lucrările profesorului Samuel Huntington*” este „*pînă unde se întinde, către răsărit, Europa? Conținutul ei cultural? Nu acela al unei elite franțuzite sau englezite. Ci cel popular, supravegheat de Biserică* (sublinierea n.).”²¹ Din întrebarea formulată de prestigiosul om de cultură reies cel puțin două chestiuni fundamentale: pe de o parte, natura adevărată a conceptului de cultură, deosebit de importantă pentru dezbateră noastră („*nu acela a unei elite franțuzite sau englezite*”), folosit atît de Huntington cît și de Molnár, iar pe de altă parte, rolul și responsabilitatea celei mai populare instituții a statului român: Biserica. Majuscula folosită la nominalizarea instituției trădează și faptul că este vorba, desigur, de Biserica „națională”, adică cea Ortodoxă. „*Biserica Ortodoxă se consideră biserică națională și este numită așa în diverse împrejurări și de unii politicieni de frunte* — observa recent Sabina Fati. *Ierarhii ortodocși flutură sub nasul politicianilor posibilitatea șantajului, cam la fel ca în statele fundamentaliste. Iată un motiv serios care i-ar putea face pe observatorii externi să nu treacă cu ușurință peste linia roșie prin care Huntington împarte civilizația occidentală de cea orientală.*”²²

Chiar dacă rolul catolicismului și al creștinismului apusean în general, în împămîntenirea valorilor occidentale, nu poate fi pus la îndoială, chestiunea occidentalizării României nu se va rezolva prin disputele dintre **ortodoxie și catolicism**, cu eventuala „victorie” a celui din urmă, ci, mai de grabă, prin transformările esențiale din interiorul ortodoxiei înseși. Atîta timp cît ortodoxia este majoritară în spațiul românesc, soarta reformei națiunii române atîrnă tocmai de reformarea, de înnoirea acesteia. Purificarea morală a Bisericii, ca și a societății românești în ansamblu, devine astfel inevitabilă. Rezistența instituțională față de acest *catharsis* poate spune însă multe. Refuzul categoric al acestuia înseamnă de fapt o opțiune — spațială, temporală, dar de fapt valorică — pentru Răsărit și Trecut. Fundamentală ar fi nu recuperarea și/sau extinderea catolicismului „de dincoace” și „de dincolo”, ca mijloc de identificare geo-culturală occidentală — intrăm totuși în mileniul III, și putem avea îndoieli în privința înfăptuirii predicțiilor lui Malraux referitoare la natura secolului al XXI-lea. Catolicismul de dincolo de Carpați nefiind cu mult mai „occidental” decît surata românească de rit oriental — originea maghiară a fenomenului catolic moldovenesc neavînd

semnificație aici —, dacă e să analizăm la rece demarcația dintre catolicismul „occidental” și ortodoxia „orientală”, ceea ce iată că, datorită interferențelor istorice ale plăcilor geo-culturale, se manifestă și în sens invers. Fundamental este, credem noi, efortul disperat al unei intelectualități românești „neo-pășoptiste” de a reforma, moderniza și „occidentaliza” Biserica Ortodoxă Română și lumea pe care o domină, care ar avea tot interesul (interesul Bisericii și al națiunii române deopotrivă) de a îmbrățișa în mod conștient și angajat, așa cum a făcut-o la vremea sa Biserica Unită cu Roma, sistemul de valori ale Europei Occidentale.

Dacă modernizarea (și occidentalizarea) instituțiilor fundamentale ale statului poate fi într-o măsură determinantă opera elitei românești, occidentalizarea celor două instituții considerate a fi pilonii statului național român, biserica (ortodoxă română, desigur) și armata, necesită o transformare atât de profundă, mentalitară mai ales, încât s-ar putea să fie nevoie de generații pentru înfăptuirea sa. Reformarea acestora este totuși inevitabilă dacă România nu vrea să riște „ieșirea din istorie”. *„Ambele instituții, Biserica și Armata, au nevoie acută de o restructurare morală din temelii”*.²³ Este nevoie de o „mutație de civilizație” care cere mult mai mult timp — decepțiile în serie de după '89 confirmă acest lucru — decît o modernizare instituțională venită de sus. Schimbarea mentalităților cere nu numai efortul conjugat al mai multor generații, dar și reformarea piedicii fundamentale a occidentalizării și modernizării societății românești: Biserica Ortodoxă Română. Or, această cruce pare să fie, deocamdată, prea grea pentru elita românească.

Evoluție și axiologie

Teoria lui Huntington, readusă în actualitatea românească de studiul lui Gusztáv Molnár, cu un titlu absolut provocator pentru orice român, *„Problema transilvană”*, ne obligă să coborîm totuși mai adînc în analiza fenomenelor geopolitice și să încercăm o lectură de tip axiologic a nivelelor profunde, capabile să creeze mișcări tectonice vizibile și la suprafață.

Nu mi se par importante aici previziunile hazardate referitoare la posibilitatea celui de „al treilea război mondial” dintre culturi. Pentru noi, nu prognozele, oricum relative și aproximative, sînt importante acum. Despre capacitatea/incapacitatea lumii orientale (ortodoxe, islamice etc.) de a se moderniza și/sau occidentaliza se poate discuta doar desfășurînd tot arsenalul informațional care momentan ne lipsește. Informațiile „turistice”, cred, nu ne pot fi de real ajutor.

Continuînd analiza sferelor culturale însă, ajungem inevitabil și la chestiunea **sistemelor de valori** și a **ierarhiei** acestora, fie și indefinibile (chiar dacă ar fi să ne ridicăm în cap adepții ideologiei „multiculturalismului”). Dacă ar fi să adoptăm relativismul axiologic susținut de aceștia („toate culturile au aceeași valoare, nu diferă decît formele de manifestare ale acestora”), va fi inevitabil să ajungem nu numai la contextualizarea valorilor acceptate în general ca

„moderne”, ca fiind în pas cu vremea, ci, la limită, chiar și la contextualizarea drepturilor omului, a „drepturilor civile fundamentale”, acest „produs cultural occidental” prin excelență, „împus cu de-a sila” culturilor neoccidentale (în cadrul cărora, în numele „specificului” și al „tradițiilor proprii”, pot fi acceptate și cele mai monstruoase fapte antiumane). Aceasta presupune nu numai o abordare fatalistă și imobilă a istoriei, excluderea oricărei posibilități de dezvoltare a omenirii, dar și negarea existenței ca atare a unui filon evolutiv dominant al umanității care, asemenea istoriei universale — ce nu este sinonimă cu istoria Lumii —, nu cuprinde evoluția tuturor popoarelor și indivizilor, ci numai pe a acelora care, indiferent de epocă istorică și continent, a contribuit într-un fel, direct sau indirect, la dezvoltarea omenirii, de la starea semi-animalică a omului preistoric la cea a omului modern, capabil să întrerupeză nu numai mutațiile patologice ale speciei, ci, mai ales, acumulările calitative datorate unei evoluții fizice, intelectual-spirituale și morale de zeci de milenii.

Acest filon civilizațional, pornit poate din Africa epocilor preistorice, traversând marile culturi antice asiatice, trecând apoi prin cea egipteano-greco-romană, pînă la cea medievală și modernă europeană și euro-atlantică, cum bine știm, nu a străbătut întregul glob terestru simultan și uniform, ci și-a făcut drum printre meandre, ca un pîrîu de munte.

E dificil, în atari condiții, să consideri că nu există diferențe valorice semnificative între civilizații, sau dacă există, n-ar fi relevante pentru evoluția viitoare a Terrei. A absolutiza însă diferențele culturale, împingîndu-le pînă la a reactualiza mentalități de-acum două secole, respectiv a promova indistincția dintre *legitimitate* și *valoare*, seamănă mai de grabă cu teoriile superiorității raselor decît cu cele referitoare la civilizații.

Teoria plăcilor geo-culturale a lui Huntington nu trebuie privită neapărat ca un nou exclusivism, nici cu satisfacția răutăcioasă a celor „bine plasați”, dar nici cu frustrarea invidioasă („să moară capra vecinului”) a celor „prost plasați”. Dincolo de concluziile pripite și extrapolate ale autorului american, acesta atrage atenția asupra unui lucru prea puțin băgat în seamă: că valorile zise universale nu sînt, de fapt, unanim acceptate. Și că lumi și mentalități cel puțin desuete se ascund adesea în spatele apărării specificității „culturale”, chiar dacă acestea se dovedesc a fi, în cele din urmă, profund antiumane. Iar pentru cei care critică valorile modernității, pe care, pentru a le respinge le numesc „ale Occidentului”, ar trebui să fie clar că acestea sînt de fapt rodul evoluției întregii gîndiri umane, inclusiv a acelora care acum, datorită unei evoluții istorice nu tocmai prielnice sau a unor interese mărginite, nu se mai recunosc în ele. Democrație, libertate, drepturile omului, iubire „creștinească” nu sînt propriu-zis invenții ale „bărbaților albi, creștini, heterosexuali” etc. Ele decantează înțelepciunea multimilenară a umanității în general, deci a tuturor raselor și continentelor. Iar cei ce le refuză,

îndeosebi în epoca globalizării și informatizării, riscă să se excludă din modernitate, cantonându-se undeva într-o epocă revolută. Sub acest aspect teoria huntingtoniană nu este una geografică, ci una axiologică. Plăcile sale nu sînt geo-culturale, ci **geo-culturale**. Ea se referă la un anumit sistem de valori universale și indivizibile, iar comunitățile care le refuză nu sînt, cum se insinuează, „excluse”, ci se exclud, respectiv refuză membrilor lor practicarea drepturilor și libertăților fundamentale la care a ajuns evoluția umanității, și la care, tocmai din acest motiv, ar trebui să aibă și ei acces.

„Ciocnirea civilizațiilor” și integrarea europeană

Teoria plăcilor geo-culturale a lui Huntington, reutilizată de Gusztáv Molnár, acoperă într-o măsură importantă un adevăr istoric general, un loc comun, aș putea zice. Aplicarea sa în particular, ca în cazul majorității marilor adevăruri comune, este forțată. Și chiar dacă putem accepta corectitudinea sa științifică din punct de vedere spațial, devine de-ndată suspectă atunci cînd pronunță sentințe temporale absolute. Cred că este forțată de asemenea paralela trasată între teoria lui Huntington și extinderea actuală a Europei integrate, cu atît mai mult cu cît este contrazisă chiar de exemple concrete, arhicunoscute, cum ar fi cazul Greciei, Slovaciei, Ciprului sau, în sens invers, al Sloveniei, al Țărilor Baltice etc.

Chiar dacă generalizările sînt tentante pentru teoretizări facile, e bine să ne înfrîmăm jocurile minții și să le restrîngem între limitele datelor demonstrabile.

Caracterul ușor forțat al comparației reiese și dintr-o superficialitate a formulării. Atunci cînd Gusztáv Molnár declară că „*Mentalitatea occidentală, cultura politică și juridică occidentală nu — mai — pot fi însușite în epoca modernizării mondiale pentru că trăsăturile caracteristice ale civilizației occidentale s-au format toate în secolele ce au precedat modernizarea*” și se întreabă: „*Care sînt aceste trăsături?*”, ni se va oferi un melanj de cauze („*moștenirea clasică*”, „*creștinismul occidental*”, „*tradiția instituțiilor reprezentative*”) și efecte („*separarea puterii bisericești și laice*”, „*domnia legii [statul de drept]*”, „*pluralismul societății*”, „*societatea civilă*”, „*individualismul*”). Acest artificiu logic sugerează în mod absolut forțat că acolo unde nu există „*tradiție clasică*” și „*creștinism occidental*”, nu poate exista nici „*individualism*”, nici „*societate civilă*”, nici „*stat de drept*”.²⁴

Chiar dacă nu avem motive destul de serioase de a contesta valoarea de adevăr a schemei huntingtoniene în general, privită de la înălțime cosmică și istorică, nu putem să nu remarcăm concluziile partizane care exclud din capul locului, și pentru eternitate, orice șansă de evadare din ghetto-ul hărăzit de istorie. Or, acest lucru rămîne de demonstrat în viitorul imprevizibil.

Problema cea mare, prin urmare, nu constă în acceptarea sau respingerea valorii de adevăr a constatărilor (cu corecțiile de rigoare), ci în caracterul categoric și pripit al concluziilor, și anume că, fatalmente, orice încercare de

occidentalizare a acestui spațiu ar fi sortită definitiv eșecului. O sentință capitală greu de argumentat și greu de acceptat.

„Plăcile” geo-culturale, chiar dacă nu sub o formă chimic pură, există chiar atunci când noi, cei „de dincoace” și cei „de dincolo” de marginea lor mîncăm aceleași sărmăluțe și fumăm aceleași țigări Carpați. Dar a trînti poarta evoluției istorice închizînd-o cu cheia predestinării la stagnare veșnică, nu mi se pare o abordare nici științifică, nici logică. „Saltul calitativ”, cu un termen anatemitizat, în condiții istorice deosebite, în situații limită poate, mi se pare posibil și necesar. „Arderea etapelor” așadar, mi se pare nu numai necesară, dar și posibilă. Șansa demonstrării acestei supoziții se află însă în mîinile elitei românești. Dar aceasta e o altă discuție.

Atîta timp însă cît „România profundă”, conservatoare, naționalistă și superstițioasă coincide pînă la confundare cu spațiul geo-cultural oriental descris de Huntington, nu avem ce reproșa analiștilor care își asumă răspunderea de a spune lucrurilor pe nume. Și indiferent dacă Huntington are sau nu dreptate, dacă falia culturală trece sau nu prin inima României de astăzi, dacă România va fi integrată în structurile europene în întregime, parțial sau deloc, problemele și sarcinile elitei românești vor rămîne aceleași: **europenizarea (modernizarea-occidentalizarea) sistemului său de valori**. Chiar dacă am presupune o conjunctură fericită ca aceea de după primul război mondial, sau cea care a dus Turcia în NATO sau Grecia în UE, sarcinile majore ale societății românești vor rămîne aceleași, fie că e vorba de reforma autentică din armată și biserică, fie de reforma eficientă în economie, de stabilitatea politică și cea a instituțiilor statului de drept, sau de adaptarea sistemului legislativ și juridic la cel al Comunității Europene. Lăsînd deci speculațiile („merită — nu merită?”) deoparte și făcînd **ceea ce trebuie** făcut, mai rămîne poate o brumă de șansă teoretică pentru salvarea unei națiuni debusolate. Tragic ar fi dacă elita conducătoare românească, în loc să recunoască o realitate evidentă și să încerce din răspuțeri să contrazică previziunile sumbre ale cassandreilor, s-ar îmbufna și ar continua să-și fure căciula cu „demnitate” patriotică. Atunci, *sauve qui peut*.

Cu siguranță, comparațiile mele ar putea suferi de un mare defect, acela al extrapolării. Singura scuză ar fi totuși dorința sinceră de a alerta conștiințele potențial responsabile asupra gravității situației în acest moment de răscruce în care se află România. Fără o reconsiderare critică responsabilă a sistemului său de valori și, legat de aceasta, a șanselor sale de viitor, această națiune destul de mare și destul de importantă pentru a-și putea asuma un rol în viața Europei, dar mai ales de a-și fi sieși benefică și suficientă, riscă să fie înghițită de valurile istoriei. Precedente există. (Știu că pentru unii este supărător să accepte aceste considerațiuni din partea unui „neromân”. Am speranța totuși că majoritatea cititorilor le vor interpreta ca semn al unui sincer și autentic patriotism.)

În același timp, este greu de tăgăduit că spațiul nostru istorico-geografic, fie că se numește România, fie altcum, se află în fața unor inevitabile înnoiri de

fond. Una dintre acestea ar putea fi revigorarea identității regionale, cu adânci rădăcini în fondul cultural profund al populațiilor autohtone.

Și ce poate fi mai relevant pentru „disperarea” cu care se cramponează românul pînă și de această ultimă „odioasă” șansă, dacă nu că pînă și niște europeni „cu voie”, bunăoară un cutare fost ministru iliescian al Apărării Naționale, într-un recent interviu, declara următoarele: „... *Vorbim mai puțin sau aproape de loc, de faptul că în Transilvania ideile europene există de foarte mult timp. Nu știm să facem cunoscute multe lucruri pozitive despre Transilvania și nu știm să le folosim pentru consolidarea imaginii României în Vest (!) Noi ar trebui să facem din Transilvania cheia integrării noastre în structurile vestice. În viața politică și socială a României, Transilvania ar trebui să fie mult mai prezentă, iar oamenii politici ardeleni ar trebui să aibă un prestigiu potrivit zonei transilvane. Intelectualitatea din Ardeal are mult mai multe valori care ar trebui să se impună pe plan național. Mi-aș dori ca politicienii ardeleni să se ridice deasupra politicianismului dîmbovițean, să nu se amestece cu el, ori dacă au făcut-o și și-au fript degetele să nu se lamenteze clamînd superficialitatea «miticilor». Ei pot să ridice ștacheta și pentru alți demnitari, prin problemele pe care le pot aduce în discuție și prin modul de tratare a lor. Cît de mult mi-aș dori ca ardelenii să iasă din provincialism și să fie tot mai conștienți de responsabilitatea misiunii pe care o au față de întreaga națiune română!...*”²⁵

Cine ar fi crezut? După ce Transilvaniei i s-a hărăzit succesiv rolul de „locomotivă”, „mătură” și „berbec”, iat-o și în postura de „cheie a integrării” și „misionară a întregii națiuni”. Oare nu ar fi timpul ca „Provincia ratată” să-și iasă din „egoismul” său european, și, văzîndu-și pur și simplu de „provincialismul” său pragmatic, să încerce să-și schimbe numele în renume? „*Românii au reacționat bine în momente de disperare, nu în momente de discernămint*”²⁶, ca să-l citez pe autorul deja clasicei *Provincii ratate*. Or, poate fi moment mai disperat ca acela de-acum?□

NOTE

1. Molnár Gusztáv, *Problema transilvană*, *Altera* Nr.8, p.42. Polemicii lansate de autor i se alătură în paginile aceluiași număr Gabriel Andreescu, Antonela Capelle-Pogăcean și Victor Neumann. Cu ocazia lansării revistei la Cluj are loc și o dezbatere în prezența autorului studiului pivot care, sub titlul „*De la «problema transilvană» la «problema europeană»*”, va apare în *Altera* Nr. 9, p. 103. Eseul de față este o reverberație tîrzie, nepublicată încă, la polemica în cauză.

2. Studiul pivot al lui Gusztáv Molnár, apărut inițial în limba maghiară în paginile revistei Magyar Kisebbség nr.3-4(9-10)/1997, p.208, a stîrmit o dezbatere mai amplă și în lumea intelectuală maghiară, reflectată în replicile publicate în paginile numărului următor al revistei (Nr.1(11)/1998, multe din studiile respective urmînd să apară în volum, în limba română, la Editura Polirom.

3. Andreescu, Gabriel, *De la „problema transilvană” la „problema europeană”*, în *Altera* Nr.8, p.67

4. Idem, p.72

5. „Capitalismul, ca și fizica, ca și matematica, ca și statul de drept sînt structuri universale, pot fi puse la treabă de oricine, indiferent că este catolic, ortodox, hindus, șintoist, animist sau islamic”, H.R.Patapievici, **Politice**, p.239)

6. Andreescu, Gabriel, Ibidem, p.71

7. „...Mă gîndesc în primul rînd la **atitudinea lor față de muncă și cultura lor politică, strîns legată de aceasta...**” —, ceea ce, să-mi fie cu iertare, înseamnă nu Miorița sau Blaga, ci **atitudinea mioritică** față de realitățile mileniului III., și chiar dacă criteriile de integrare europeană sînt „politice și economice, nu culturale”, după cum subliniază în mod justificat Gabriel Andreescu la un moment dat, elementul hotărîtor este tocmai **cultura politică și economică** care împiedică sau favorizează îndeplinirea acestor criterii. Ibidem, p.69.

8. „Nu este vorba numai depre proiecte, ci de o mișcare care a reușit, în cîteva decenii, să modernizeze România cu o viteză incredibilă. Toată această operație a fost rezultatul acțiunii a cîtorva zeci de oameni, proporție insignifiantă în ansamblul societății românești”, recunoaște autorul cu sinceritate, susținînd totuși în continuare că: „iată deci un caz spectaculos în care, datorită unor procese finînd de o **șesătură internă foarte sofisticată și o interacțiune cu comunitatea internațională excepțională a deplasat lumea românească dintr-un spațiu cultural în altul**”. Ibidem, p.71.

9. „Ardelenii nu de aceea au votat cu forțele politice pro-occidentale pentru că aparțin de creștinătatea apuseană, după cum nici bucureștenii nu de aceea au votat cu aceștia pentru că sînt ortodocși, ci pentru că doar o politică occidentală liberală poate să le ofere o șansă de supraviețuire”, Lengyel László, Az európai civilizáció és határai, in Magyar Kisebbség, an IV, Nr.1 (11)1998, p.64.

10. După Ionel Nicu Sava, *Cele trei Europe* in Curentul, din 5 iunie 1998, p.17.

11. Molnár Gusztáv, *Problema transilvană*, Altera 8, p.54

12. „Toate astea sînt semnele unei mentalități care i-a așezat de la bun început pe ardeleni într-o poziție de inferioritate. Antonescu nu are aici decît privilegiul unei exprimări mai fruste, mai din topor. Nu fudulia sa cazonă e semnificativă, ci clarviziunea cu care a exprimat ceea ce abia urma să vină pentru ardeleni: mîna pe mătură și la treabă! Deși, se-nțelege, nu Antonescu a fost cel ce a decis destinul ardelenilor, cam acesta a fost: niște oameni care măturau de zor murdăria făcută de alții, fără dreptul de a crîcni și, mai ales, fără să prididească. Ei n-au reușit niciodată să înfrîngă «mentalitatea Antonescu», exprimată atît de franc și falnic de soldat și exersată subtil și eficace de politicianismul și birocracia liberale. Au rămas mereu cu un statut special și ambiguu: ceva nedefinit între musafir și slugă. Într-atît de musafiri încît în 1940 chiar unii dintre ei au consimțit la cedare!”. Al.Cistelecan, *Provincia ratată*, in Gazeta de Mureș, Nr.4(64), an III., 24-30.05.1993.

13. Molnár Gusztáv, Idem, *Altera* 8, p.58.

14. Iacob, Mihai, *Ardelenitate și melancolie*, **Româniai Magyar Szó**, 23.12.1992, trad. Marius Cosmeanu.

15. Neumann, Victor, *Descentralizarea sau recentralizarea în Europa dunăreană. Cazul României*, *Altera* Nr.8, p.88.

16. Iacob, Mihai, Idem.

17. Andreescu, Gabriel, *Altera* 8, pp.69-70.

18. Lengyel László, Idem.

19. *Curentul*, 5 iunie 1998, p.13.

20. „Or, analiza situației din România va arăta inaplicabilitatea modelului englezesc. Rapiditatea cu care s-au înfîmplat lucrurile în Anglia — referendum separat în Scoția, reforma

constituțională care a dus la constituirea parlamentelor scoțian și galez — a depins de cadrul juridic și politic britanic excepțional de permeabil la devoluția Scoției și Țării Galilor: *Nimic comparabil la noi...*”, Gabriel Andreescu, *Altera* 8, p.73.

21. Lăzărescu, Dan A., *Curentul*, 5 iunie 1998, p.16.

22. Fati, Sabina, *Dilema*, An VI. Nr.284, 10-16 iulie 1998, p.9.

23. Tumanian, Paul, „22”, Nr.22/1998.

24. Molnár Gusztáv, *Altera* 8, p.47.

25. Interviu cu Gheorghe Tinca, *Transilvania Jurnal*, an I. nr 51, 23 iunie 1998.

26. Cistelecan, Alexandru, în *De la „problema transilvană” la „problema europeană”*, Dezbateri publice cu prilejul lansării trimestrialului *Altera*, nr. 8, Cluj, 3 iunie 1998, și publicată în *Altera* Nr. 9.

*

Elek SZOKOLY (n. 1939), filosof, director executiv al Ligii PRO EUROPA și al Centrului Intercultural din cadrul acesteia. De asemenea, este co-editor al trimestrialului *Altera*, autor a numeroase articole publicate în *Romániai Magyar Szó*, *Gazeta de Mureș*, *Revista 22*, *Népújság*, *Korunk*, *Pro Europa*.

Cultura europeană între diversitate și similitudini

Seria *Studii europene*, editată de Societatea Intellect din Marea Britanie, acordă un larg spațiu culturii din regiunea Europei. Nu întâmplător. Europa, înainte de toate, se definește ca o entitate culturală și nu ca una politică.

Între diferitele volume ale seriei nu există o legătură imediat vizibilă, mozaicul realizat caracterizând mozaicul cultural și mental al omului european.

English Language in Europe

EDITOR: *REINHARD HARTMANN*;

AUTORI: *TOM McARTHUR*,

WOLFGANG VIERECK, *CAY*

DOLLERUP, *RUDOLF FILIPOVIĆ*,

CHARLOTTE HOFFMANN

Limba engleză domină comunicațiile, atât în domeniul academic, cât și cel comercial, politic sau social. Și această dominație este în creștere continuă. În condițiile actuale, engleza tinde să câștige statutul pe care îl deținuse în evul mediu limba latină.

Studiul lui Tom McArthur, *English in the World and in Europe* (*Engleza în lume și în Europa*), începe cu o întrebare retorică: a cui este limba engleză?

Marea majoritate a limbilor lumii este legată de un grup etnic sau altul, asociate mai târziu cu statele-națiuni. Limbile oficiale și-au câștigat acest statut ca urmare a unei „lupte” între limbile regionale. Castiliana, vorbită doar într-o regiune a Spaniei, a devenit limba oficială a Spaniei, după care, ca rezultat al expansiunii spre continentul american, cea a aproape întregii Americi Latine.

Din punct de vedere etnic, „englezii” sînt de origine eterogenă. Această eterogenitate a devenit mai evidentă odată cu extinderea imperiului. În accepțiunea politică, galezii, scoțienii, irlandezii au devenit, treptat, „englezi”.

English Language in Europe

Edited by Reinhard Hartmann

Termenul, inițial folosit în sens etnic, a devenit o denumire colectivă a tuturor celor care vorbeau limba engleză, ca supuși ai imperiului Marii Britanii. Anomalia semantică a devenit evidentă în momentul în care Statele Unite, având ca limbă oficială limba engleză (azi *de facto* în 33 de state, *de jure* numai în 17) și-au cucerit independența. Limba engleză nu mai era doar a „englezilor”. Ca o ironie a soartei, în prezent „engleza americană” este vorbită de cinci ori mai multe persoane ca limba maternă decât „engleza britanică”. Astfel nu se poate afirma că engleza actuală este o limbă a englezilor. Autorul studiului enumeră 110 de teritorii anglofone din diferitele colțuri ale lumii, dintre care multe și-au asumat anglofonia nu ca rezultatul istoric al unei ocupații străine, ci din proprie inițiativă: spre exemplu, în spațiul european, Danemarca, Olanda, Norvegia, Suedia au introdus în sistemul lor educațional învățarea acestei limbi din considerente practice. În aceste state engleza începe să devină nu o limbă străină, ci a doua limbă vorbită, după cea maternă (cazuri tipice — non-europene — unde acest proces este mai avansat, sînt India, Israel, Nigeria, Hong Kong). Dar în toate țările europene, chiar și în statele fostei Uniuni Sovietice, engleza a devenit *lingua franca*.

Prin urmare, autorul definește trei categorii de vorbitori de engleză: a celor pentru care engleza este limba maternă, a celor pentru care este a doua limbă și a celor pentru care este limbă străină.

Limba engleză ca limbă maternă poate diferi în mod considerabil nu numai de la un teritoriu la altul (cum ar fi cea britanică sau americană), dar chiar și în cadrul aceluiași teritoriu. Spre exemplu limba cotidiană a afro-americanilor este diferită de engleza americană, mai ales sintactic.

Această mare răspîndire a limbii engleze, adaptabilitatea la diferite condiții avînd ca rezultat marea sa varietate, îi asigură caracterul special, care o promovează în „topul” limbilor vorbite.

Al doilea studiu (Wolfgang Vierock — *Engleza în Europa: naturalizare și folosire ca lingua franca, în special în țările germanofone*) pornește de la încercarea unor state de a opri pătrunderea influențelor engleze. Spre exemplu, o lege franceză din 1994 a stabilit traducerea a 3500 de cuvinte engleze folosite (*marketing/mercantique, airbag/sac gonflable, software/logiciels*), dar Curtea Constituțională a decis că populația nu poate fi forțată să folosească anumite expresii.

Conform autorului, aceste încercări de epurare a limbii (de *los barbarismo*, cum formulează spaniolii) nu pot avea succes. Analizînd pătrunderea anglicismelor în limba germană, se observă un proces evident: unele cuvinte devin uzuale printr-o formă nouă (*professional/Profi*), dar ceea ce este și mai interesant, apar cuvinte engleze cu un înțeles nefolosit de englezi (*briefs/Slip, veteran car/Oldtimer, portable phone/Handy*), sau chiar cuvinte ce par să fie engleze, dar ele nu există în această limbă (model masculin: *Dressman*, conducătorul unei ceremonii: *Showmaster*, model de pe prima pagină a unei

reviste: *Coverboy*). Modul inventiv în care cuvintele engleze sînt folosite dovedește că relația nu se limitează la o simplă preluare de cuvinte, ci că există și un proces de dezvoltare a limbii engleze în mediu germanofon.

Exigențele ofertelor de serviciu care cer cunoașterea unei limbi străine arată o predisponibilitate spre limba engleză: în Franța 71,09%, în Italia 68,83% (singura excepție este Ungaria, unde ofertele cerînd cunoașterea limbii germane sînt mai numeroase, depășind cu 3 procente pe cele care condiționează angajarea de cunoașterea limbii engleze).

Ca dovadă a schimbării mentalităților față de limba germană și engleză, autorul compară „limba oficială” a mediilor academice din acest secol. Dacă pînă în anii '20 premiile Nobel erau acordate preponderent autorilor care foloseau în comunicările lor științifice limba germană, după o perioadă de echilibru, în urma celui de-al doilea război mondial situația s-a modificat radical în favoarea limbii engleze. Reviste de limbă germană, cu vechi statute în lumea științei, azi sînt tipărite în engleză (cum ar fi *Österreichische Botanische Zeitschrift*, devenit *Plant Systematics and Evolution*).

Cay Dollerup, în studiul *Engleza în Uniunea Europeană*, comparînd șansele limbilor utilizate în mod oficial de către Uniunea Europeană, ajunge la concluzia că limba engleză nu va deveni singura limbă oficială, dar volumul imens de muncă necesar traducerilor implică găsirea unei soluții practice. Această soluție, care își găsește motivația în primele două studii, este utilizarea limbii engleze în comunicarea dintre politicieni. Este o soluție comodă, ieftină — deci în conformitate cu vremurile pe care le trăim.

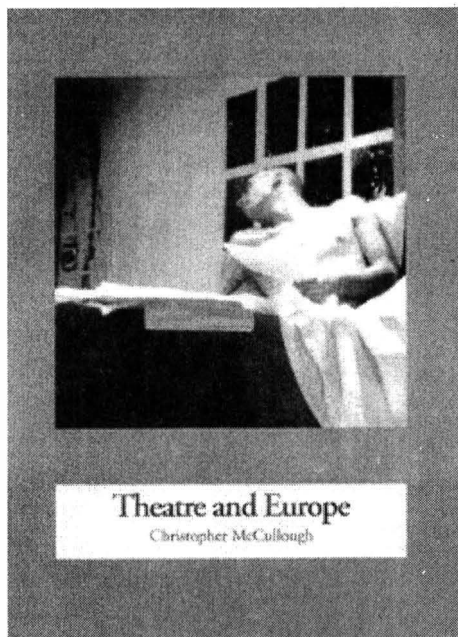
În studiul *Engleza, un donator de cuvinte către alte limbi europene*, Rudolf Filipović analizează anglicismele și modul în care acestea au fost adaptate la alte limbi, devenind — cuvinte ca șef (*chief*), lider (*leader*) — familiare în limbajul zilnic.

Ultimul studiu al volumului (Charlotte Hoffmann — *Bilingvismul societal și individual în care una dintre limbi este engleza*) analizează dezvoltarea bilingvismului european, care, pe lîngă limba maternă, implică engleza ca a doua limbă. Acest bilingvism poate fi o opțiune individuală sau poate fi impus de necesitățile societății. Oricum, el este deja o realitate, iar tendințele tinerei generații sînt univoce: acest tip de bilingvism devine din ce în ce mai uzual.

În mod paradoxal — conchide Charlotte Hoffmann în ultima propoziție a studiului și volumului — englezii au fost cei care inițial s-au opus acceptării unei singure „limbi oficiale europene”, iar acum această limbă tinde să devină *lingua franca* a Europei.

Theatre and Europe

CHRISTOPHER McCULLOUGH

Studiul analizează identitatea culturală a Europei postbelice manifestată în varietatea activității teatrale, și începe cu trecerea în revistă a curentelor care au dominat această perioadă: existențialism, structuralism, poststructuralism, marxism; după care prezintă „practicienii” din perioada 1957-1973, de la Peter Stein pînă la Franca Rame.

Prima dată de referință — 1957 — este cea a Tratatului de la Roma, care a pus bazele Europei unite; cea de a doua — 1973 — momentul în care Regatul Unit a devenit membru al

Comunității Europene. Regatului Unit, caracterizat la aceea dată printr-o cultură exclusivă și exclusivistă britanică, anti-europenistă, îi este conferit un capitol separat: *Aderarea Regatului Unit la Actul Unic European: 1973-1986*, care prezintă modificarea concepției despre sine.

Un rol aparte l-a avut Peter Brook, director de teatru, cunoscut ca un „radical” în interpretarea lui Shakespeare, considerat un *enfant terrible*. În concepția lui, Shakespeare ne este contemporan, și piesele lui trebuie jucate ca atare. Mai mult, a văzut în Shakespeare o persoană universală și nu britanică. Astfel, spre exemplu, *Regele Lear* a primit o conotație existențialistă, iar *Îmblinzirea scorpiei* una feministă. Brook a inițiat formarea Centrului Internațional de Studii Teatrale, care a facilitat nu numai schimburile culturale europene, dar și cele dintre culturile din afara Europei. A studiat varietatea culturilor în mod consecvent, căutînd să cunoască nu cultura în sine, ci ceea ce se află în spatele ei. Peter Brook a fost promotorul interculturalismului în teatru, prin efortul lui valorile culturilor naționale au devenit valori universale, iar valorile culturale universale componente ale celor naționale, înțelegînd și explicînd importanța acestui proces: „dezbrăcînd manierismul etnic, japonezul devine mai japonez, africanul mai african”. În 1988, el compara varietatea culturală cu instrumentele dintr-o orchestră, în care fiecare cîntă propria lui melodie, avînd ca rezultat armonia.

Ultimul capitol este destinat perioadei 1986-95: *În preajma căderii Zidului Berlinului și schimbările pe harta Europei*. Răspunsul artei teatrale la provocările

evenimentelor recente este prezentat prin prisma a doi dramaturgi: Václav Havel și Heiner Müller.

În *Postscriptum*, Christopher McCulloch afirmă: „Este evident că sîntem într-un proces dureros dar necesar de reconstrucție a identității noastre personale și (în general vorbind) culturale. În teatru, aceasta ține în aceeași măsură de economia funcționalității concrete a relațiilor și de ceea ce se spune și cum se spune.”

Women in European Theatre

EDITOR: ELIZABETH

WOODROUGH; AUTORI: SARAH

STANTON, ELIZABETH HOWE,

JAN CLARKE, ELIZABETH

WOODROUGH, CHRISTOPHER

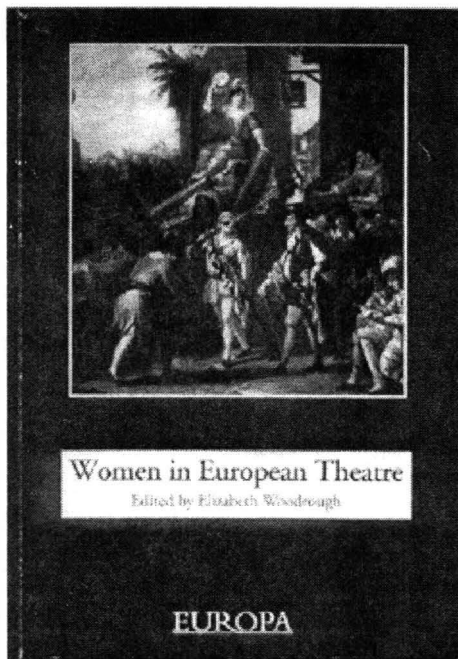
SMITH, LESLEY SHARPE, AGNÈS

CARDINAL, MAGGIE GALE,

SHARON WOOD

În niciuna dintre arte, femeia nu este atît de prezentă ca în teatru. Dar piesele fiind scrise de bărbați, modul în care femeia era pînă nu demult prezentată pe scenă constituia o sursă de stereotipii. Teatrul a fost totodată și arta cea mai populară, gustat de un public larg, avînd astfel un rol important în formarea mentalităților.

Volumul pornește cu perioada 1660-1700, prin studiul lui Elizabeth Howe, intitulat: *Starea de a fi dezbrăcat. Primele actrițe engleze*. Autoarea arată că în această perioadă personajele feminine erau simple obiecte, decoruri utilizate pentru frumusețea lor și datorită vulnerabilității sexuale. Comediile se axau pe situații de adulter, în care lumea se distra pe seama soțului naiv, iar femeile aveau rolul de a se dezbrăca și îmbrăca în fața publicului. Datorită acestui „nou stil”, nu mai era posibil ca bărbații să joace și roluri de femei, în mod inevitabil era nevoie de actrițe. Deși acest prim pas s-a făcut abuzînd de feminitate, a devenit posibilă apariția femeilor și în alte roluri, în tragedii, pînă atunci rezervate bărbaților: primul fiind Desdemona din *Othello*, care — în conformitate cu moda — a scos în evidență scenele senzuale preluate din comedii (Desdemona în pat,

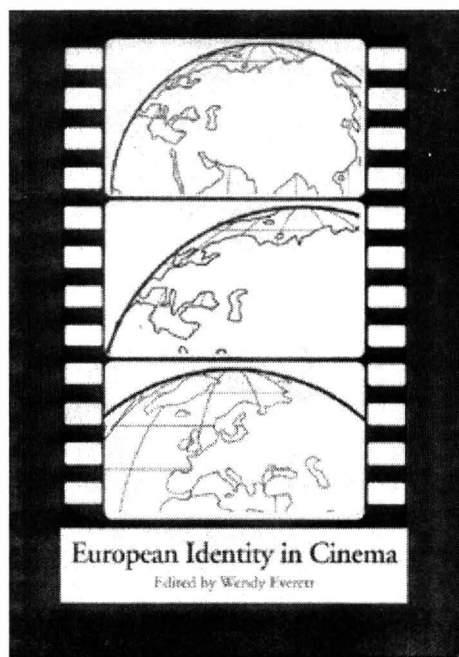
îmbrăcată sumar). În scurt timp, au apărut numeroase piese ale căror temă centrală a fost violul. Aceste piese au permis atât afișarea femeilor îmbrăcate sumar (avînd priză la public), cît și prezentarea tragediei și eroismului femeii care se opune.

Următoarele studii prezintă rolul femeilor în teatrul francez și german, cu referiri la Aphra Behn, Madame de Villedieu, Frau Neuber, Frau Gottsched, Berta Lask, Ilse Langner, Marieluise Fleßer.

Penultimul studiu întoarce cititorul de unde s-a pornit: în Albion, prin *Autoare de teatru pe scena londoneză; 1918-1968*. Perioadă în care feminismul s-a impus ca mișcare socială și politică. Autoarea, Maggie Gale oferă o prezentare largă piesei *The Man Who Pays the Piper* de G. B. Stern (jucată din 1931), o analiză a relației dintre sexe și puterii socio-economice.

Studiul din încheierea volumului are ca subiect Italia și îi prezintă pe Natalia Ginzburg, Franca Rame și Dacia Maraini.

În cei trei sute de ani, de la actrițele seminude ale teatrului englez, volumul ajunge la autoare de piese de teatru preocupate de problemele societății, în mod special de relația dintre sexe. Dar dacă ne uităm la „produsele” născute din arta teatrului, filmele contemporane, se observă că mentalitatea secolului al XVII-lea mai persistă în unele medii...

European Identity in Cinema

EDITOR: WENDY EVERETT;

AUTORI: WENDY EVERETT,
PETER HAWKINS, ANNE JACKEL,
STAN JONES, DAVID GILLESPIE,
DOMINIC KEOWN, IAN AITKIN,
BRIAN NEVE, DUNCAN PETRIE

Volumul conține o serie de studii, prezentînd atât dezvoltarea artei cinematografiei europene în general, cît și caracteristicile speciale ale acestei arte în Franța, Rusia, Spania,

Irlanda de Nord, Scoția. Cu dorința de a nu intra în detalii, ne vom opri asupra a două studii, care se concentrează asupra identității europene în general.

Wendy Everett, în studiul introductiv *Filmul european și chestiunea identității* pornește de la a căuta ce înseamnă identitatea europeană, și o definește ca fiind o colecție eterogenă și fragmentară de identități individuale distincte. Europa este o construcție fragilă, divizată de suspiciunile și prejudecățile națiunilor, un „arhipelag al diversității”. Pe de altă parte se pot identifica și o mulțime de elemente politice, istorice, culturale care unesc națiunile Europei, prin care această identitate comună, chiar dacă este greu de definit, se face simțită.

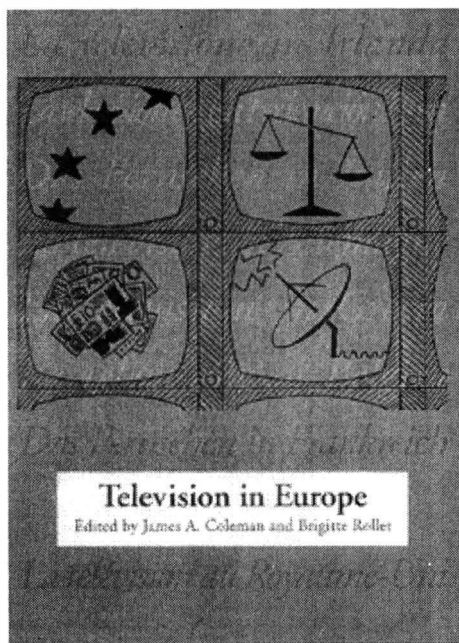
Conform autorului, filmul ocupă un loc important, chiar privilegiat în cultura europeană recentă, fiind arta cea mai populară, care în acest secol a oferit o oglindă permanentă a societății. Studiind această artă, putem practic să studiem controversile artistice legate de identitatea complexă și procesul de modificare a acestei identități.

Introducerea este completată, dezvoltată de studiul lui Ian Atkin. *Problemele curente ale studiului artei cinematografice europene și rolul chestiunii identității culturale*.

În accepțiunea lui Atkin, identitățile colective apar, în general, în perioadele în care șabloanele coeziunii culturale încep să se fragmenteze și apar discrepanțe între stereotipurile culturale și noile condiții sociale, politice, economice. Globalizarea este citată frecvent ca un factor primar al crizei actuale care afectează concepția identității naționale. Unii afirmă că acest proces de globalizare are efecte pozitive, dovedit prin colapsul sistemelor comuniste. Chiar Hollywoodul este considerat de unii ca promotor al pătrunderii ideilor liberale și democratice în mentalitatea colectivă. Alții sînt pesimiști și consideră că globalizarea are ca efect dezvoltarea imperialismului cultural, ca instrument cultural de exploatare economică și politică.

Procesul integrării transnaționale are efecte secundare: la periferia acestor procese au loc procese de dezintegrare, datorate creșterii sentimentelor naționaliste. Europa, chiar și partea vestică a continentului, se opune globalizării culturale. Societatea fiind transformată în consumatori, arma cu care o parte a cineaștilor europeni a încercat să se opună valului american a fost transformarea artei cinematografice în materie consumabilă. Prin asta nu au făcut altceva decît să participe la procesul de globalizare, singura diferență între aceste producții și cele americane fiind limba (care oricum dispare cu traducerea sincronă...). Totodată au apărut filme artistice care au manifestat o (o)poziție culturală: *The Nasty Girl*, *Henry al V-lea*, *Heimat*, *Europa*, *Praga*, *Din vremea țiganilor*, *Dezbrăcat*, *The Crying Game*. Unele dintre ele exprimă anxietatea față de identitățile naționale, altele anxietatea față de globalizare, promovînd afirmarea particularităților naționale.

Controversele, disputele legate de identitate și viitorul identitar al Europei sînt prezente în arta cinematografică așa cum sînt ele: fără consens. Volumul nu oferă un ajutor în găsirea unor răspunsuri univoce. Dar oferă o critică de artă într-o viziune neobișnuită, și nu în ultimul rînd, în invazia de filme comerciale, cîteva titluri de referință care merită să fie vizionate.

Television in Europe

*EDITOR: JAMES A. COLEMAN ȘI
BRIGITTE ROLLET;*

*AUTORI: VALERIE SWALES,
BRIGITTE ROLLET, STEPHEN
GUNDLE, EDDIE HOLT, HELENA
SHEEHAN, DANIEL BILTEREYST,
ANNA SYNGELLAKIS, PAUL
FLENLEY*

Televiziunea a devenit, conform redactorilor, obiectul celei mai semnificative activități în Europa. Copiii

stau mai mult în fața micilor ecrane decât în școală, adulții mai mult decât la locul lor de muncă. În condițiile globalizării consumatorismului, diferitele posturi tind să se asemeze din ce în ce mai mult. Ultimele decenii sînt caracterizate prin dispariția monopolului statului, iar emisiunile transmise prin satelit nu țin cont de granițe. În aceste condiții televiziunea nu mai are un rol cultural și educațional național, capătă o orientare exclusiv comercială. Dacă nu acceptă această situație, devine nerentabilă. Situație tipică pentru Franța, unde posturile naționale acordă un larg spațiu emisiunilor culturale, dar totodată sînt în pragul falimentului.

Volumul prezintă, pe capitole, dezvoltarea televiziunii în diferite state (Regatul Unit, Franța, Germania, Italia, Irlanda, Belgia, Grecia, Federația Rusă). Redactorii sînt conștienți că pare ironic faptul că structura volumului este una națională, din moment ce diversitatea națională a posturilor tinde către omogenitate. Exemplul televiziunii este unul relevant, chiar un avertisment: universalitatea poate deveni și uniformitate. Cum a fost posibilă această uniformizare? Televiziunea, apărută în preajma celui de-al doilea război mondial, nu a avut o suficientă tradiție pentru a o preveni. Totuși, prin studiile volumului, avem posibilitatea de a cunoaște valorile naționale, de scurtă durată, devenite de domeniul trecutului.

Children and Propaganda

AUTOR: JUDITH K. PROUD

Ne mai amintim de scene înduioșătoare cu copii și flori, în compania cuplului de dictatori? De șoimii patriei și pionerii care aplaudau, recitau, țineau cuvântări de mulțumiri aceluiași cuplu? De scene cu sutele de copii care se mișcau simultan, formînd lozinci comuniste?

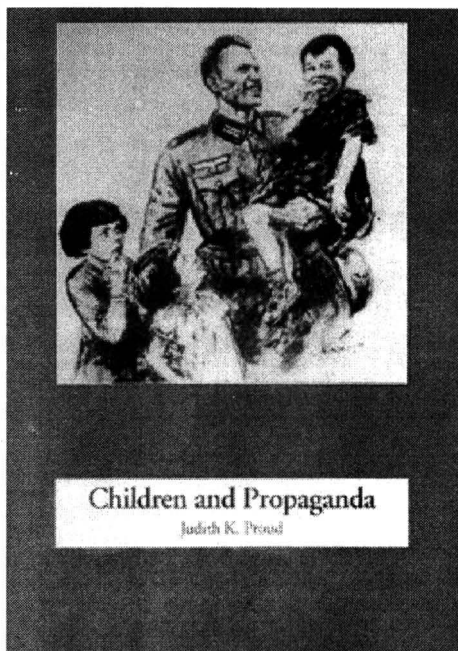
Copiii și propaganda. Propaganda prin copii și propagandă pentru copii. Armele principale ale oricărui sistem totalitar fără scrupule. Fie el de stînga, de tip comunist, fie de dreapta, de tip fascist.

Autoarea studiului analizează relația propagandă-copii în Franța dintre anii 1940-44. Pentru cititorul român, cu înfricoșătoare asemănări României anilor '70-'80.

În anii premergători războiului, literatura pentru copiii a cunoscut o perioadă de înflorire: 300 de autori, 500 de titluri anuale, 40 de edituri specializate în acest domeniu. Ca o consecință a războiului, editarea cărților a ajuns în impas. Dar propaganda merita orice efort. Manualele școlare au fost cele mai afectate, fiind obligatorii și ajungînd nu numai în mîna tuturor copiilor de vîrstă școlară, dar și a părinților. Din ordinul ministrului educației, școlile și sălile de clasă au fost împodobite cu simboluri naționale, tablouri cu teme patriotice, tipărite și multiplicare special acestui scop. Programele școlare, în special materia Educație morală, civică și patriotică aveau menirea de a transmite mesajul politic al erei Pétain. Personajele ilustre ale istoriei Franței au fost transformate, idealizate, adaptate propagandei.

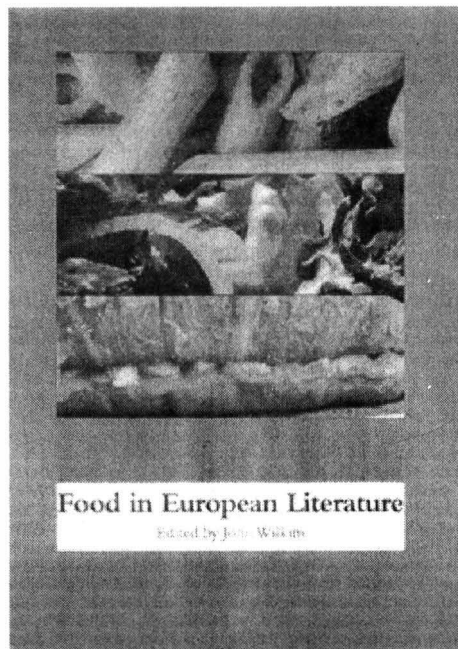
Nu numai manualele au fost denaturate, ci întreaga literatură pentru copii. Capitolul *Perrault, Pétain și politizarea basmelor* prezintă în detaliu acest aspect, oferind chiar studii de caz, analize asupra unor texte și imagini de acest gen. Lupul din Scufița Roșie cu chip de evreu, cavalerul în platoșă și caschetă germană arată pînă unde putea să meargă acest tip de propagandă. Franța devenea regatul fericirii și frumuseții din povești, un loc la fel de idilic ca cel al zînelor.

Studiind impactul acestei propagande, autoarea o apreciază ca fiind importantă și durabilă. Nu există însă date exacte și suficiente, care prin metode sociologice să arate acest lucru. Doar în Germania s-a studiat în mod consecvent modificarea,

dispariția stereotipurilor promovate de regimul fascist, în Franța acestea s-au efectuat sporadic.

Copiii și propaganda oferă publicului larg o lectură de excepție, specialiștilor un exemplu și o sursă de inspirație pentru studiul propagandei comuniste din România.

Food in European Literature

EDITOR: JOHN WILKINS;
AUTORI: STEPHEN MENNEL,
CLAUDIA NOCENTINI, EDITE
VIEIRA PHILLIPS, ALISTAIR
ELLIOT, JOHN WILKINS, JAMES
DAVIDSON

După analiza unor aspecte determinante și perspectivele culturii europene, acest volum editat în cadrul seriilor de *Studii Europene* de Societatea Intellect este mai mult o lectură de divertisment, deși rolul gastronomiei nu este

deloc de neglijat în dezvoltarea umanității, el putînd pune în lumină atît specificitățile, cît și fenomenul globalizării (prin *pizza*, *hamburgeri* sau *pui de Shanghai*). Nu întîmplător, o anumită cultură este denumită, peiorativ, cu numele unei băuturi răcoritoare de mare succes.

Într-o ordine cronologică inversată, sînt prezentate aparițiile în literatură a obiceiurilor culinare din diferite zone și epoci prin titlurile: *Identitate și cultura culinară: Anglia, Franța și lumea de mîine; Fiat Pasta: Calvino și mîncarea; Portugalia: mîncare și vin — o chestiune de dragoste; Mîncarea în lirica romană; A mînca în comediile ateniene; Despre lipsa mîncărurilor de pește la Homer.*

La prima vedere studiile par a fi abordări neconvenționale, chiar frivole. Ajungînd la epoca antică, ne dăm seama de importanța unor astfel de analize, care permit o mai bună înțelegere a epocii, a calității vieții. *Banchetul* lui Platon stă dovadă: în timp ce omul mîncă, poate desfășura și o muncă intelectuală de excepție. Chiar dacă nu este o legătură directă între efortul intelectual și masa servită, gastronomia, ca element cultural, nu merită să fie total ignorată.

Limba ca element cultural, teatrul, arta cinematografică, televiziunea, propaganda, gastronomia — teme abordate în contextul culturii europene, o cultură caracterizată în esență prin diversitate, dar care se confruntă cu pericolul uniformizării. Rezultatul ambițiosului proiect al Societății Intellect este o serie care tentează cititorul, chiar pînă la obsesie, să mediteze asupra unei chestiuni atît de mediatizate dar atît de puțin înțelese: ce înseamnă europenismul? Ce este Europa? Iar absența aproape absolută a spațiului Europei Centrale și de Est din aceste studii poate provoca specialiștii țărilor „ignoreate” să intre în competiție.

(I.H.)

Contents

Editorial

5

A EUROPE OF REGIONS

A EUROPE OF REGIONS

Claudio Scarpulla

A Europe of the Regions: Reality, Challenges and Perspectives

7

A thorough analysis of the concept of the Europe of the regions, the study necessarily starts off by assessing the pattern which has so far marked the European integration, namely the "Europe of the Nations". It is only nation-states that have been able to shape the history of European integration since only they have had the right to make the commitments for the establishment of an international organization and they still are the main actors in the community's policy-making. Nevertheless, European federalism and regionalism — a trend which has always doubled the nation-state trend, even if marginalised — is now gaining weight both in Western and Eastern Europe: nation-states themselves realize the advantages inherent in the project of a federal Europe and willfully, if not happily, are giving away ever more powers both to the subnational and to the supranational level.

There are three types of regionalism to be distinguished from one another: a cultural, a political-administrative, and an economic one. Cultural regionalism is based on existing distinct regional identities often reinforced by the existence of ethnic minorities and its counterpart in regionalisation mostly consists in devolution of autonomy to the region concerned. Political-administrative regionalism is aiming at achieving greater democracy and popular participation in public policies. While cultural regionalism requires regions to be bestowed certain legislative powers, political-administrative regionalism makes room for more flexibility in the adjusting of uniform rules to local situations and the wishes of the local community, its result being self-administration (regional communities remain more clearly subordinated

to the powers retained by the central government than in the case of autonomy). The economic pattern of regionalism is aimed at the efficiency of public administration for the citizens' sake and, according to this pattern, local and regional authorities should have effective powers in determining local taxation and expenditure in order to let local communities bear only the costs of the services of which they get the benefits, but these powers do not exclude the contextual competence of higher tiers of government whose involvement is necessary both politically (the principle of subsidiarity according to which not all public tasks may be carried out by local authorities) and economically (redistributive policies aimed at favouring the growth of less developed areas).

An important section of the study focusses on the changes in the constitutional structure of the UE members as influenced by the three patterns of regionalism and which display a great variety and unevenness due to their historical background and also to the model(s) they have opted for.

The main aim of a Europe of regions is to modify the institutional structure of the Union in order to allow a direct representation of the regions or, at least, their greater involvement in the European decision-making process. However, it is possible that obstacles may arise to the functioning of the Europe of regions either at the European level itself or by domestic constitutional arrangements, and outstanding among them is the widespread lack of authorization for the regional authorities to establish direct contacts with the European institutions.

The regions' international activity has gradually developed from just cross-border cooperation to the idea of partnership, both vertical (between different tiers of government) and horizontal (between different regional authorities), finally leading to the evidence that a general forum for a comprehensive partnership among the European regions is needed.

Although the administrative structure and organization of the member states falls within the domain of domestic policy, it may be submitted that a real regional policy of the Union may in the long term produce a sort of voluntary harmonization of the internal structure of the member states. For the moment, however, this is no challenge to the existence of the member states, since the decision for Europe to become a federation belongs to the member states themselves.

Mihai Chioveanu

Regionalism and National Ideology. The Case of "Greater Romania" 43

The study aims at reassessing — from a regionalist perspective — the role and position of interwar Romania within the projects of cooperation in this area and also of the debates generated by those projects. The end of the First World War brought about the establishment of new nation-states in Central and Eastern Europe; holding strong nationalist ideologies and turmoiled by antagonisms, they were reluctant towards

any idea of regionalist and federalist structures, although such a pattern could have been able to strengthen both their political and economical position. In the case of Romania (which had just become Greater Romania) a fatal economic error was its cutting off all the traditional ties its newly acquired provinces have had within the states they had belonged to, and also the attempt to erase minorities' middle class. On the other hand, isolation in the region was doubled by a strong domestic centralisation. Even in the early '40s, when some of the countries in the region (Greece, Yugoslavia, Poland, Czechoslovakia), under the impact of WWII break-out began considering federalist projects, Romania stood aloof — much of this attitude being characteristic for the present too, both in the political and the academic circles.

Éger György

Euroregions in the East and in the West

56

Setting out to survey the chronological and spatial development of euroregions which are one of the most effective and typical for cross-border cooperation, the author first gives a typological description of regionalism and then goes into details in analysing its transnational pattern (chosen from among the triad national/transnational/international). Employing the former Iron Curtain delimitation, the study provides both a history of the regional phenomena (richly illustrated) characteristic to each of the sides opposed till 1990, and the experiments in regional cooperation in the post-communist era (taking also into consideration euroregions which include both Western democracies and the newly emerging democracies in the Eastern Europe, with a special stress on the Hungarian example and of the Carpathians Euroregion). Depicting the historical and cultural background which urge neighbouring regions to associate, to institutionalise themselves, but also the (economic, financial, geopolitical, etc.) reasons for their coming into being, the study provides a useful blueprint of what European regionalisation means in these days.

Josef Langer

Cross-Border Networking of Business Organizations in the Alps-Adriatic Region — How Is It in Southern Austria?

74

In the context of globalisation and European integration, regions are increasingly gaining weight although with certain differences between Western and Eastern Europe (within the latter the collapse of communism has to a great degree strengthened the nation state). As its title already discloses, the paper is devoted to one specific euroregion and especially to the aspect of business organisation cross-border networking. The author evidences both the differences between the regions participating in the Alps-Adriatic euroregion (Carinthia, Slovenia, Friuli-Venezia Giulia) and between these regions and the others within their respective countries. Economic and political-institutional contrasts (Carinthia being a state within federal Austria, Slovenia a sovereign state and Friuli-Venezia Giulia a region within decentralized Italy) as well as linguistic differences are all liable to make cross-border cooperation difficult, but the participants deem the effort worthwhile, the

most advantaged and, consequently, the most active being business organisations (cultural, political and social organisations still remaining rather shy in cross-border cooperation.

ANALYSE

George Schöpflin

Reason, Identity and Power

88

One of the central tensions in the organisation of power has been that between reason and identity. Rationalists reject any thought that power might accrue simply by identity while the champions of identity politics insist that reason alone cannot provide for all the contingencies in politics. The author argues that both are needed, that both citizenship (reason) and ethnicity (identity) are essential and interdependent aspects of political power and organisation. Once this mutuality is accepted, many of the conflicts in Europe can be understood more clearly and — as for the potential ones — prevented. However, the legacy of the past is still strong and there is a great reluctance on the part of the rationalists to accept that identity has a role to play. The role of identity has become more salient since the end of the Cold War, partly because the legitimacy contest between Marxism-Leninism and liberal democracy screened out alternatives, but there is an urgent need to admit that identity has a rationality of its own — cultural reproduction — and that it can constitute an authentic part of democratic politics in conjunction with the rationality of citizenship. The left in Western Europe has accepted identity politics as legitimate when the identity of the migrants is concerned, but only very reluctantly when historically established groups demand access to power on the basis of their identity. Assimilation and multiculturalism have posed serious problems in the post-war years and new solutions will have to be found after the collapse of communism. Finally, there are major gaps in the experience of the Western Europe and the post-communist world in the context of identity politics and these will influence the process of eastward enlargement of the European institutions.

CASE STUDY

Oláh Sándor

Romanian Assimilation in the Szeklerland

111

The study examines the historic background to an ethnic conflict in a Szekler village — the forced construction of a Greek Catholic Church and its destruction in 1940-41 — in the light of the development of ethnic composition of the population. On the basis of historic sources, documents and personal memories the author describes how the Orthodox (later Greek Catholic) community, which arrived in the 16th century, lived with the majority unitarian Hungarian population. Using detailed

registry data the author describes the whole process by which these people are gradually assimilated whilst being aware of their origins but losing their mother tongue. Within this slow and peaceful process, the forced re-Romanisation of the interwar period appears as but a brief episode.

As to what this all means in the lives of the village people, one can deduce a subtle picture from the interviews found at the end of the paper, conducted with Romanian descendants whose mother tongue is Hungarian and who have memories covering almost the whole era of the century.

TRANSYLVANIAN CONVERGENCIES

Peter Weber

From Kolozsvár to Cluj. The Last Episode of the Hungarian Regime
in the Transylvanian Capital

128

The study is devoted to the events in 1918, when in the aftermath of the First World War, the province of Transylvania became a part of Romania. In the eighty years since, both Romanian and Hungarian historical discourse have been biased by overemotional approaches. As the case of the Cluj city evidences, the shift of political authorities took place neither smoothly, nor at once, just by virtue of the solemn Proclamation of Union with Romania. This shift was gradual: as the Hungarian local institutions waned, Romanian authorities strengthened, a certain confusion prevailing for the moment.

FACES OF EUROPE

Thomas Steensen

The Frisians in Schleswig-Holstein

156

The study depicts the main features of the history, geography and culture of Northern Frisia, the close links and interdependence of these aspects, and also the influences exerted by Denmark and Germany along centuries. Northern Frisians have never established a state of their own and never strived to; their major political objective has been to secure self-administration. The Frisian movement for the preservation and development of the distinct Frisian identity, initiated within the "awakening of the nations" in the 19th century and passed over to the present day, has pervaded the whole Frisian culture, but it is only now, in the context of the newly established European institutions, that it enjoys the status it deserves.

Steliu Lambru

The Two Romanian Nations. Romanian Political Controversies between 1865-1872 under the Habsburg Rule

176

The study contends that, during the Habsburg period, the political stand of Romanians in Transylvania was not monolithical as Romanian official history would have it. Although Romanian political leaders all strived for the emancipation of their people, the content and form of their activity was different, if not downright opposite. While one (deakist) trend favoured a civilised understanding of the nation and, consequently, dismissed the idea of Transylvanian autonomy within the Empire, the other (nationalist) militated for the parliamentary representation on ethnic criteria and for separation. Both trends were mirrored, developed and reinforced by the papers of the time. In this context, the "Patria" newspaper furthered a consistent, moderate stand, considering as a solution for the Romanian minority rather a brotherhood of nations within the Empire than a separation from it.

ALTERA PARS

Szokoly Elek

"The Transylvanian Issue" between Mission, Melancholy and Reality

194

The study is conceived as a response to the debate initiated (in a previous issue of the journal here) on the validity of Huntington's geo-political theory for the Romanian space. Transylvania's multicultural background, its supposedly superiority over other regions of Romania continues to be dealt with in two equally harmful ways: it is either deliberately ignored or unscrupulously put to political misuse. The author sets out by remarking the correspondence between the views held by the intellectuals participating in the debate and their placing "inside" or "outside" the province. After the collapse of communism, the long-suppressed differences of the countries in Eastern Europe have become more and more obvious, but their distance from Western values and European integration has increased or diminished according also to their very recent political development. Against this background, Transylvania, being traditionally closer to the Western set of values, could act as a tank-engine able to pull Romania into Europe, if only the province's potentialities were not blocked by the centralised pattern of the country. But here other problems arise: is there a distinct Transylvanian regional identity still left after the communist levelling? is the Romanian majority/Hungarian minority reconciliation real and sustainable? is the political class committed to removing Romania from the "grey zone" to Europe? The constitutional framework is unlikely to produce a positive solution to such questions, being too stiff to allow borrowings from European models of devolution.

Huntingtonian theory should be made justice to by viewing it not from a geographical perspective, but an axiological one, where Western ideas, even if not unanimously accepted in the world, still hold their universal value. On the other hand, this theory should not be perceived in an essentialist manner, reality is not given once and for all, but it constantly develops, and herein lies hope for Transylvania and, consequently, for Romania.

REVIEWS

European Culture between Diversity and Similitude

214

The European Studies Series, published by Intellect Ltd., displays — both by the mosaic of themes depicted (the titles range from "English Language in Europe" to "Children and Propaganda" or "Food in European Literature", for instance) and by the manner they are approached (unconventional but, nevertheless, thorough) — the variety of European voices in culture and their fruitful interaction.

PRO EUROPE League

The PRO EUROPE League (Liga PRO EUROPA) is one of the most well-known civic NGOs in Romania, founded in the Transylvanian town of Tîrgu-Mureş (Marosvásárhely — Neumarkt), on 30 December 1989, immediately after the fall of the Ceauşescu's dictatorial regime.

The PEL has become respected due to its involvement in promoting human rights, pluralism and multicultural values. From the very beginning of the transition, the PEL has played a significant role in the political reality of Romania, joining different civic movements and alliances committed to mobilize public opinion against the restoration of the former communist structures. In the specific area of the multicultural society of Transylvania, the PEL has played an important role in monitoring discriminatory policies against minorities and in promoting tolerance between Romanians and Hungarians, a key issue for peace and democratic progress in Central Europe.

For more than eight years, the PEL has organized an impressive number of workshops, seminars, round-table debates, summer camps, conflict resolution missions and meetings for teachers, local authorities, judges, prosecutors, students, political and civic leaders, has published an independent weekly and a series of booklets and brochures.

***altera** is meant to promote the PEL's values among academics, policy makers and the large public in Romania. It is one of the few Romanian publication focusing on the issue of ethnic, religious and linguistic diversity in the Transylvanian area, as well as European integration.*

- *Acest număr a fost realizat cu sprijinul Fundațiilor Heinrich Böll (Germania) și BILANCE (Olanda), cărora editorii le adresează mulțumiri.*
- *Opțiunile exprimate în articolele publicate aparțin autorilor.*
 - *Articolele nepublicate nu se restituie.*
 - *Drepturile de publicare sînt rezervate.*

Responsabil de număr: Elek Szokolý

Grafica: Mana Bucur

Tehnoredactare: László Zsolt Pápai

Culegere: Annamária Magyarai

Tipărit la S.C. MEDLAPRINT S.R.L. Tg.-Mureș

ISSN 1224-0338

